

ការគេគោរពនៃខេត្តកម្ពុជា ខ្ពស់សង្គមខ្លួន និងប្រជាពលរដ្ឋ

គណនឹងនិពុម្ព ជាន់បបុទ្រ

บูนังค์ให้การดำเนินการต่อต้านยาเสื่อมแห่งชาติ
๒๐๐/๖๔ บูนังค์มีมูลน้ำดี แม่คละกอกน้ำดี จ.ชลบุรี
โทร. ๐๓๘-๕๙๙๙

การเคลื่อนไหวของยุวชนในไทยรุ่นแรก

พ.ศ. 2477-2484

ประเภทหนังสือ : ทั่วไป

การเคลื่อนไหวของขุ่วสิบฟ้าไทยรุ่นแรก

พ.ศ. 2477-2484

คันธนิตย์ จันทบุตร

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ร่วมกับ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

2528

กนงนดี๙ จันทบุรี

การเคลื่อนไหวของขุ่วสังฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484.

1. สงฆ์—ประวัติ. 2. สงฆ์—การปกครอง.

(1) ขอเรอং.

BQ6160.79ค3 294.36 ISBN 974-571-170-5

ลิขสิทธิ์ของมูลนิธิโครงการดำเนินการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
ส่วนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนเมษายน 2528

จำนวน 2,000 เล่ม

จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารอเนกประสงค์ ชั้น 5 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 223-9232

จัดจำหน่ายโดยศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาคารอเนกประสงค์ ชั้นล่าง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 221-0633

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นางสาวอรุณี อินทร์สุขศรี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

แบบปกโดย นายกมล ฉายวัฒนา

คำแกลง

โครงการต่างๆ ตามความร่วมมือ ที่ได้ลงนาม เมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่างๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการต่างๆ มีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิรอกกี้เพลสเล่อร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องแรกของมูลนิธิโครงการต่างๆ ก็คือ ส่งเสริมให้มีหนังสือตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพดี โดยเฉพาะในทางวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ เพราะต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพของหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าว ยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานจากการศึกษาในขั้นมหาวิทยาลัยไปโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์บัญญາ ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการต่างๆ ก็มีเจตนาرمณ้อนแనวแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไป

โดยทั่วถึงทั้งในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการทำหน้นโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำราหนึ่ง ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงประสงค์ลดอุดนความเข้าใจอันดีต่อ กันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปล—เรียบเรียง งานอด卡通 งานรวม งานแต่ง และงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เรายได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการ หลายสถาบัน สามารถส่งเสริม—กลั่นกรอง—ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนา Ramon และนโยบายได้ครอบคลุมประเภททุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้ คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ต่อ ซึ่งมีเนื้อความครบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

(7)

บัญชีบันทึกโครงการตามที่จะ
ขยายงานของเรารอไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้ว่าจะประสบอุปสรรคนานปักษ์
โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเรามิใช่กิจการแสวงหาผล
กำไร หากมีงบประมาณให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหนังสือต่อมา
ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการต่อมา ยินดี้อมรับ
คำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และบรรณาธิการต่อไปยังคงที่จะ
ให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการต่อมา ไม่ว่าจะเป็น
การสนับสนุนแนะนำอยู่ท่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือรวมรวม
ต่อมาสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เราหรือเข้ามาช่วยบริหารงานร่วมกับเรา

เสนอที่ งามริก

ประธานคณะกรรมการ

มูลนิธิโครงการต่อมาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายชื่อคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการต่อร้าสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายเสน่ห์ จำrik	ประธานกรรมการ
นางเพ็ชรี สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกฤษมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายชวัชชัย ยงกิตติกุล	กรรมการ
นางสาวสุดชน ชัยประสาทน์	กรรมการ
นายสุเทพ สุนทรเกสช	กรรมการ
นายนรนติ เศรษฐบุตร	กรรมการ
นายสุลักษณ์ ศิริภักดี	กรรมการ
นายวิทยา สุจิตรธนาภักดี	กรรมการ
นางอารี สันทดวี	กรรมการ
นางอมรา พงศ์พิชญ์	กรรมการ
นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
นายบดินทร์ อัศวนิชย์	กรรมการและที่ปรึกษากฎหมาย
นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการและเหตุยูนิค
นางสาวศุภลักษณ์ เลิศแก้วศรี	กรรมการและผู้ช่วยเหตุยูนิค
นายชาญวิทย์ เกษตรศรี	กรรมการและเจ้านุการ
นายรังสรรค์ ชนะพรพันธุ์	กรรมการและผู้จัดการ

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ดัดแปลงมาจากวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัตีศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง “ຄณะปฎิสังขรณ์การพระศาสนา การเคลื่อนไหวของบุญพาณิชย์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477—2484” ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์จะศึกษาถึงบัญพาณิชย์ฐานของความขัดแย้งในการปกครองຄณะสังฆ์ สาเหตุของการเคลื่อนไหวของบุญพาณิชย์ฯ อุดมการณ์และวิธีดำเนินการ ตลอดจนผลกระทบต่อการຄณะสังฆ์ขณะนั้น โดยพิจารณาว่าเป็นเรื่องอันไม่เพียงบังเกิดขึ้น น่าจะมีแรงบันดาลใจหรือสาเหตุเก็บกดอันรุนแรงมิใช่น้อย และทั้ง ๆ ที่การเคลื่อนไหวครั้งนี้มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมสงฆ์ขณะนั้น แต่ขบวนการนี้แทบไม่เป็นที่รู้จักของประชาชนหรือຄณะสังฆ์รุ่นหลัง ผู้เขียนจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องรื้อฟื้นเรื่องราวตอนนั้นมาในคราวที่ให้เห็นชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง

ในการวิจัยผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาของหนังสือออกเป็น 5 บทดังนี้

บทที่ 1 สภาพสังคมและบัญพาณิชย์ฐานของการปกครองຄณะสังฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรและอาณาจักรอันเป็นผลกระทบต่อสังคมและ การปกครองຄณะสังฆ์

บทที่ 2 ว่าด้วยสาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของຄณะปฎิสังขรณ์ฯ โดยพิจารณาจากบัญชาจัยภายในຄณะสังฆ์และบัญชาจัยจากสภาพการเมืองการปกครองทั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

(10)

บทที่ 3 ว่าด้วยการจัดตั้งองค์กรของคณะปฏิสังขรณ์ฯ บัญชาและอุปสรรค กุศโลบายของคณะที่สามารถผลักดันให้รัฐบาลเห็นพ้องถึงความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่

บทที่ 4 ว่าด้วยท่าทีของรัฐบาลต่อการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ

บทที่ 5 ว่าด้วยผลของการเคลื่อนไหวทั้งทางสังคมและการเมือง

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของข้อมูลในการวิจัยมีอยู่มาก เนื่องจากเอกสารส่วนใหญ่สูญหายระหว่างจัดระจาย การวิจัยจึงใช้การสัมภาษณ์ในเชิงประวัติศาสตร์บอกเล่าจากสมาชิกคณะปฏิสังขรณ์ฯ ที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันอาทิ นายประทายด ไพบูล (อาจารย์ไพบูลและผู้จัดการโรงเรียนชลประทานวิทยา อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี) นายแย้ม ประพันธ์ทอง (อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) พระธรรมวนายก (เจ้าคณะภาค 12 อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย) พระธรรมวโรดม (เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา กรรมการมหาเถรสมาคม) นอกจากนี้ยังได้รับความอนุเคราะห์จากนายทองสืบ ศุภารักษ์ (ศิลปศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร อดีตอนุกรรมการมหาเถรสมาคม คณะธรรมยุต) ที่ช่วยกรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับการคณะสงฆ์หลังปี พ.ศ. 2475 อย่างละเอียด

ฉะนั้นแม้ว่างานวิจัยครั้งนี้จะมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง แต่ผู้เขียนก็ตั้งความปรารถนาไว้วางานวิจัยนี้จะเป็นเครื่องชี้นำให้เกิดการค้นคว้าเกี่ยวกับการพระศาสนาในลักษณะลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป

ผู้เขียนขอกราบขอบคุณสมาชิกคณะปฏิสังขรณ์ฯ ทุกท่านที่กรุณาให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องราวของคณะอย่างละเอียดชัดเจน ขอกราบขอบ

(11)

พระคุณอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ รองศาสตราจารย์นันทนา เตชะวนิชย์
รองศาสตราจารย์สิริวัฒน์ คำวันสา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. แรมสุข
นุ่มนนท์ อารย์ทองสิน ศุภมาร์ค อารย์ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
ที่กรุณาแนะนำให้ข้อคิดเห็นในการปรับปรุงแก้ไข ขอขอบคุณมูลนิธิโครง
การต่อร้าสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ที่จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ออกเผยแพร่

คงนิตย์ จันทบุตร

สารบัญ

บทที่ 1

สภาพสังคมและปัญหาพื้นฐานในการปกครองคณะสงฆ์ ก่อนการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังฆรัตน์การพระศาสนา

สถานภาพของภิกษุในพระพุทธศาสนา	3
ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจักรและอาณาจักร	4
รัฐและการปกครองคณะสงฆ์	6
สภาพสังคมสงฆ์และปัญหาพื้นฐานในการปกครองคณะสงฆ์	9
ก. ความขัดแย้งระหว่างธรรมยุติกนิกายและมหาณิกาย	9
ธรรมยุติกนิกายเป็นมูลเหตุความแตกแยกในคณะสงฆ์	13
ข. ความไม่เป็นธรรมในพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์	
ร.ศ. 121	24
มูลเหตุแห่งการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121	25
ผลแห่งการตราพระราชบัญญัติการปกครอง ร.ศ. 121	29
ความอ่อนแอกองมหาเถรสมาคม	30
ความไม่เสมอภาคของพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์	34
ค. ความไม่เป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งการบริหารคณะสงฆ์	44
ก. ความล้าหลังด้านการศึกษาของภิกษุสงฆ์	55

(13)

ความล้าหลังด้านการศึกษาของฝ่ายศาสนาจักร	55
ความล้าหลังด้านการศึกษาของภิกษุมหานิกาย	58
บทที่ 2	
สาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังฆชน์การพระศาสนา	
การเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	65
การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังฆชน์การพระศาสนา	69
ที่มาของคำว่า “คณะปฏิสังฆชน์การพระศาสนา”	70
ชุดมุ่งหมายและอุดมการณ์ของการเคลื่อนไหว	71
คณะปฏิสังฆชน์การพระศาสนา : ขุวสังฆ์ไทยรุ่นแรก	74
สาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังฆชน์ฯ	75
บัญญายใน	
สาเหตุเดิม : บัญญากความขัดแย้งพันธุฐาน	76
สาเหตุบัญญับนั้น : กรณีพระญาณนายกและปฏิกริยาจาก การถอดสมณศักดิ์พระญาณนายก	83
บัญญายนอก	
สภาพสังคมและการเมืองภายในหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	
พ.ศ. 2475	92
ความตกลงต่างๆ ของสถาบันพระมหากษัตริย์ และเจ้าชายในธรรม- ยุติกนิกาย	92
ความตื่นตัวของคณะสงฆ์ต่อระบบประชาธิปไตย	98
แนวความคิดเรื่องบัญญัติราษฎร์กับการปฏิรูปพระพุทธศาสนา	103

บทที่ 3

**การจัดตั้งองค์กรของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์การพิริยาสนา
อุปสรรคและการแก้ไข**

การจัดตั้งองค์กรของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์การพิริยาสนา	105
การประชุมที่บ้านภารวิชณ์	108
ผลจากการประชุมที่บ้านภารวิชณ์	109
การดำเนินงานของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ	111
ปัญหาและอุปสรรคของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ	119
การแก้ไขปัญหาของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ	131
ความสำเร็จขั้นแรกของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ	141
การดำเนินงานของมหาเถรสมาคม	142
ความขัดแย้งในมหาเถรสมาคม	144
การประชุมลับในสภาพผู้แทนรายอุตร	147

บทที่ 4

ท้าทีของรัฐบาลต่อการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์

การพิริยาสนา

คณะกรรมการปฎิริยาสนา	157
ประการที่หนึ่ง : การกำหนดนโยบายหลักของรัฐบาลด้านศาสนา	
และการตราพระราชบัญญัติการปกครอง	
คณะกรรมการปฎิริยาสนา พ.ศ. 2484	157

(15)

ประการที่สอง : การเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งตั้งสมเด็จ พระสังฆราชสกลสังฆปริญญากร	158
ประการที่สาม : นโยบายของรัฐบาลเรื่องการรวมนิกายสอง การสร้างวัดพระศรีมหาธาตุให้เป็นวัดรวมนิกาย สอง	161
ประการที่สี่ : การแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาบำรุงและ ส่งเสริมการพระศาสนา	166
มูลเหตุของไทรรัฐบาลปรับปรุงการพระศาสนา	168
การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา	168
ความสมัพนธ์ระหว่างศาสนาจักรและอาณาจักรอันมีมาแต่อดีต	169
เสียงร้องเรียนของประชาชนที่มีมาถึงรัฐบาล	171
บัญหาการคณะสงฆ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	175
บัญหาเรื่องนิกายสอง และความพยายามที่จะรวมนิกายสอง	184
คณะราษฎรกับข้อหาคอมมิวนิสต์	190
บทที่ ๕	
ผลจากการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา	
ผลทางสังคม	197
การยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121	
และการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484	197
ความพยายามที่จะรวมนิกายสอง	203

(16)

การเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการตั้งสมเด็จพระสังฆราชและ การบริหารอื่น ๆ	204
เปลี่ยนคณะบัญชาการคณะสงฆ์เป็นพระมหา尼กาย	204
เปลี่ยนแปลงระเบียบการโอนวัดมหานิกายเป็นวัดธรรมยุต	207
การโอนวัดพิชัยญาติการามเป็นวัดมหานิกาย	207
การเปลี่ยนธรรมเนียมการบวชนาคหลวง	210
การปรับปรุงด้านการศึกษาของพระสงฆ์	214
ผลทางการเมืองการปกครอง	216
การถลายตัวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ	217
วิเคราะห์คณะปฏิสังขรณ์ฯ	218
วิเคราะห์ความสำเร็จและความล้มเหลวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ	223
บทสรุป	227
บรรณานุกรม	243
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก ประวัติย่อของสามาชิกคณะปฏิสังขรณ์ฯ ที่ให้คำสัมภาษณ์และผู้เกี่ยวข้องอนฯ	259
ภาคผนวก ข สำเนาเอกสารคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนາ ทมไปมาลงรัฐบาล	262
ภาคผนวก ค ร่างพระราชบัญญัติถ้อยคำและประกาศองค์สงฆ์ พุทธศักราช 2477 (ร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ของ คณะปฏิสังขรณ์ฯ)	304

บุคคลไม่ขอว่าเป็นสมณะเพราะศรัษฐ์โล้น
บุคคลนั้นไม่มีวัตร...พุดเหลาะแหละ...
มากด้วยความอ่อนชาและความโถก
จักเป็นสมณะอย่างไรได้
ส่วนผู้สังบนานป้อนอยใหญ่ได้โดยประการทั้งปวง^{ชัชชุ}
ผู้นั้นเรากล่าวว่าเป็นสมณะ
เพราะสังบนานได้แล้ว...

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 25
(กรมการศาสนา), หน้า 42.

บทที่ 1

สภาพสังคมและปัญหาพื้นฐาน ในการปกครองคณะสงฆ์ก่อนการเคลื่อนไหว ของคณะปฏิรังษ์การพระศาสนา

สถานภาพของวิกชุในพระพุทธศาสนา

ตามหลักการของพุทธศาสนาลัทธิธรรมว่า วิกชุมีสถานภาพสูงสุด
เนื่องจากพระพุทธ คำรับสารบุให้วิกชุดำรงสภาวะเป็นศาสนทายาทและเป็น¹
ประดุจธงชัยแห่งพระอรหันต์ ธรรมاسيไม่อาจบรรลุอรหันต์ได้ตราบที่ไม่ได้
บวชในบวรพุทธศาสนา ฐานะของพระสงฆ์จึงเป็นฐานะที่สูงมากในสังคม
ไทย สามัญชนไม่ไว้จะมีฐานะและตำแหน่งเช่นใดยกเว้นพระมหากรุณายิ่ง
ต้องให้ความเคารพสักการะพระสงฆ์ด้วยการกราบ เมื่อเด็กผู้ชายบวชเป็น²
สามเณร พ่อแม่ของเด็กจำต้องแสดงความcaruะต่อสามเณรนั้น เมื่อผู้ชาย
บวชเป็นวิกชุ ผู้ที่อยู่เหนือกว่าหรือนายกจำต้องแสดงการcaruะด้วย¹

ตามความรู้สึกของชาวไทย โลกพระสงค์เป็นอิทธิพลนี้แยกจาก
โลกของบุคคลธรรมด้า ถือเป็นโลกของผู้มีชีวิตอันสูงส่ง ส่วนโลกของธรรมชาติ
ถือเป็นโลกของผู้มีชีวิตที่ต่ำกว่า ดังนั้นในสมัยโบราณ ประเพณีการออก

¹ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์: พ.ศ. 2325-2416,
แปลโดย ม.ร.ว. ปรีดาพงษ์ สรีสุข และ พรรถี สรุงบุญมี (กรุงเทพฯ: พิมพ์เนตร,
2521), หน้า 247-248.

นวัชจึงทำหน้าที่เสนอแนะนี้เป็นเกราะบื้องกันตัวในสังคมศักดินา วิธีการ
หนึ่งในการหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานของพระคือการออกบวช นอกจาก
การบวชจะเป็นการช่วยผ่อนคลายการถูกนายกรัฐมนตรีบังเหง² แล้วการบวชยังเป็น
วิถีทางหนึ่งของการเขยับฐานะของไพรีชนเป็นชนชั้นนำอีกด้วย³ การที่พระสงฆ์
มีสถานภาพสูงสุดในความรู้สึกของประชาชนยังผลให้อาณาจักรใช้ประโยชน์
จากศาสนาจักรสร้างความยอมรับทางการเมืองจากประชาชนตลอดมา

ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจักรและอาณาจักร

พุทธศาสนาได้กล่าวเป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งในเอเชียนับแต่
สมัยพระเจ้าโศกมหาราชแห่งอินเดีย เหตุผลที่นักสังคมวิทยาบางกลุ่มใช้
อธิบายว่าคือประเทศและเอเชียได้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนเป็นอาณา
จักรค้าแบบบรรณาการ รูปแบบนี้ต้องอาศัยสินค้าส่วนเกินจากประชาชนใน
ท้องถิ่นในรูปของบรรณาการหรือส่วย ฉะนั้นเพื่อประกันความมั่นคงในการ
ปกครองแบบนี้ รัฐจึงต้องสร้างความยอมรับให้เกิดขึ้นในระหว่างประชาชน
และผู้นำโดยอ้างเหตุผลความชอบธรรมทางการเมืองแก่ผู้นำ เพื่อบังกันการ
ท้าทายของประชาชนต่อการมีอำนาจเหนือของฝ่ายปกครอง⁴

ความชอบธรรมทางการเมืองเท่าที่ปรากฏตามหลักการ ในพระพุทธ
ศาสนาคือพระมหาภิกษุตริย์จะต้องทรงไว้ชีงทศพิธราชธรรมในการปกครอง

² เรื่องเดียวกัน หน้า 250.

³ David K. Wyatt, "The Buddhist Monks as an Avenue of Social Mobility in Tradition The Society," คลิปปาร์, ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (พฤษภาคม, 2509), หน้า 49–52.

⁴ พระชัชชี ศรีค้ำร์ท, ศาสนา กับ สังคมเอเชีย แปลโดย บัณฑุร อ่อนคำ และ
เสรี พงศ์พิศ (กรุงเทพฯ: เกิดไทย, 2524), หน้า 128–130.

บ้านเมือง พระมหากษัตริย์มีหน้าที่โดยตรงในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา นับตั้งแต่การสร้างปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ส่งเสริมการศึกษาพระสงฆ์ด้านปริยัติธรรม ออกผนวชในบวรพุทธศาสนาและพิทักษ์ปกบ้องศาสนาจักร ศาสนาจักรและอาณาจักรจึงผูกพันกันในรูปอุปถัมภ์ โดยรัฐ-aciy พะรังห์ ช่วยกล่อมเกลาจิตใจประชาชนและชี้นำให้เกิดการยอมรับและจรรยาบรรดีต่อผู้นำ รัฐตอบแทนคณะสงฆ์ด้วยการอุปถัมภ์การศาสนาให้รุ่งเรืองทางวัฒนธรรม สัมพันธ์ระหว่างศาสนาจักรและอาณาจักรเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น จนถือว่า ทึ่งสองสถาบันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังข้อกำหนดให้กษัตริย์เป็นสัญลักษณ์แห่งชรร์^๕ ดังนั้นความเจริญหรือความเสื่อมของศาสนาจักรขึ้นกับความมั่นคงของบ้านเมือง และความมั่นคงของบ้านเมืองขึ้นกับการดำเนินอยู่ของศาสนาจักร

การที่สถาบันสงฆ์เป็นศูนย์กลางความเชื่อถือของประชาชนและเข้าถึงจิตใจของประชาชนได้ลึกซึ้งกว่าสถาบันอื่น ๆ ทำให้รัฐจำต้องมีมาตรการควบคุมสถาบันสงฆ์ เริ่มตั้งแต่การแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช การมอบหมายให้กรมไตรตรึงษ์ อาทิ กรมธรรมการควบคุมคณะสงฆ์ การตราพระราชบัญญัติควบคุมการคณะสงฆ์^๖ ดังนั้นพระสงฆ์นักจากจะต้องปฏิบัติตามธรรมวินัยอันเคร่งครัดยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแห่งอาณาจักร เช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ สมเด็จพระสังฆราชผู้เป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ไม่ได้มีอิสระในการบริหารคณะสงฆ์ แต่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์^๗

⁵ ม.ร.ว. อคิน รพพัฒน์, เร่องเดิม, หน้า 82.

⁶ พระชัวร์ ชูตาวีท, เร่องเดิม, หน้า 146.

⁷ นันทนฯ วัฒนสุข, “บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในการดำเนินบ่างพระพุทธศาสนา,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515, หน้า 145.

อย่างไรก็ตาม การเข้าควบคุมศาสนจักรของพระมหากษัตริย์อยู่ในวงจำกัดเท่าที่จำเป็นเนื่องจากหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาคือความประนีประนอม พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาของผู้กดขี่หรือผู้ถูกกดขี่ แต่คุณน้ำที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ปกครองและประชาชน มีลักษณะเป็นกติกาสังคม หรือสัญญาประชาคมที่จะควบคุมอำนาจของกษัตริย์ในทางอ้อม โดยสร้างลักษณะของกษัตริย์ในอุดมคติหรือธรรมราชตามความต้องการของประชาชน และฝ่ายศาสนาจักร ยังผลให้อำนาจของธรรมของพระมหากษัตริย์กลایบเป็นอำนาจที่อิงเข้ากับธรรมไม่ใช่กำลังหรืออำนาจที่ไปด้วยเหตุผลส่วนตัวหรือยึดถือผลประโยชน์ของผู้ปกครอง⁸

รัฐและการปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ขึ้นกับหลัก ๓ ประการ ได้แก่ พระวินัย จริต และกฎหมายบ้านเมือง⁹ โดยที่นำไปการปกครองคณะสงฆ์อนุโลมตามแบบการปกครองอาณาจักรดังเช่นในสมัยสุโขทัย อധุรยา และรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เมื่อการปกครองของอาณาจักรแบ่งแยกการบังคับบัญชาเป็นจตุสดมก การปกครองคณะสงฆ์เดิมก็แบ่งแยกเป็น ๔ คณะที่สำคัญเช่นกัน โดยแบ่งเป็นคณะหนึ่อ ได้ กลาง และคณะธรรมยุติกนิกาย¹⁰ ในสมัยที่อาณาจักร

⁸ นาฏวิภา ชลิตานนท์, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า 203.

⁹ พระสาสนโนسفัณ, “การปกครองคณะสงฆ์,” สังคมศาสตร์ปริภัณ์ ฉบับพิเศษ ว่าด้วยบทบาทพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย, (สิงหาคม, ๒๕๐๙), หน้า 19.

¹⁰ ผลของการผูกคณะสงฆ์ เล่ม 2 (๒๔๕๗), หน้า 4.

ปักครองหัวเมืองในระบบแบ่งแยกและปักครอง คณะสังฆง ๔ ก็ปักครองเป็นอิสรร ไม่ขึ้นต่อ กันดุจเดียวกับอาณาจักร ภายหลังเมื่อมีการปฏิรูปการปักครองบ้านเมืองเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจจัดขึ้นตรงต่อราชธานี (centralization) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การปักครองคณะสังฆ์ได้รับการปฏิรูปเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจ โดยมีศูนย์กลางที่องค์กรบริหารส่วนกลางที่เรียกว่า มหาเถรสมาคม¹¹ จึงกล่าวได้ว่าเมื่ออาณาจักรเปลี่ยนแปลงไปในรูปใด ศาสนจักรก็หมุนเวียนไปตามอาณาจักรชนันน์ การปักครองของอาณาจักรและศาสนจักรจึงมีลักษณะเลียนแบบโครงสร้างของกันและกันโดยตลอด ดังนั้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปักครอง พ.ศ. 2475 เมื่ออาณาจักรเปลี่ยนแปลงการปักครอง จากระบอบสมบูรณานยาสิทธิราชย์เป็นระบบประชาธิปไตย จึงได้เกิดการเคลื่อนไหวของคณะสังฆ์ปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ขอเปลี่ยนแปลงวิถีทางการปักครองคณะสังฆ์ให้เป็นระบบประชาธิปไตยบ้าง

โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำด้านอาณาจักรหรือพระมหากษัตริย์ทรงระมัดระวังที่จะไม่เข้าไปควบคุมหรือก้าว干预ต่อศาสนจักรให้มากนัก แต่ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความปรวนแปรของกระแสการเมืองในตอนปลายรัชกาลที่ 2 มีส่วนดึงศาสนจักรให้เข้าพัวพันกับอาณาจักรอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง การเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีผลให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(เจ้าพัฒนกุญช)พระอนุชาตั้งสินพระทัยผนวชต่อไปอย่างไม่มีกำหนด การออกกฎหมายของพระองค์ครั้งนั้นถูกพิจารณาว่าเป็นการลี้ภัยการเมือง โดยอาศัยศาสนจักรเยี่ยงสมัยโบราณ ในระหว่าง

¹¹ แหง. ๑๕, ศ 16, “พระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์” ร.ศ. 121.”

การพนวชถึง 27 พระยา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้สถาปนา nikay ศาสนาขึ้นใหม่เรียกว่า ธรรมยุติกนิกาย ทรงให้เหตุผลในการสถาปนา nikay ใหม่ไว้เพื่อปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ตามพระธรรมวินัยของพระพุทธ-องค์ ผลของการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายสร้างศรัทธาต่อประชาชน เจ้านาย และขุนนางชั้นสูง จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เจ้านายและขุนนางชั้นสูงเห็นควรที่จะอัญเชิญให้พระองค์ขึ้นเสวยสิริราช-สมบัติเป็นพระมหา自在ตั้งแต่วันเสด็จมา¹² การก่อตั้งธรรมยุติกนิกายของพระองค์นำผลดีมาสู่พระองค์และพระพุทธศาสนา แต่ขณะเดียวกันการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายก็นำความยุ่งยากอย่างมากมายมาสู่สถาบันสงฆ์ไทย

¹²รายละเอียดเรื่องความเป็นมาของคณะธรรมยุต ศึกษาได้จาก สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ดำเนินวัดบวรนิเวศ, (กรุงเทพฯ : โภภัพ พิพารฒนากร, 2465).

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, (กรุงเทพฯ : เสวินวิทย์บรรณาการ, 2518), หน้า 48-115.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องวัดสอนรายอันมีนานว่าราชวิถี, (พระนคร : มหาวิทยาลัยไทยแลนด์, 2499).

ส่วนความเห็นที่ว่าธรรมยุติกนิกายเป็นพื้นฐาน основทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ศึกษาได้จาก

นฤมล ชีรัววนน์, “พระราชนิพนธ์อักษรศาสตร์หมาบัดเทิด ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิต วทบ. 2525” พลังภาษาไทย, 2525.

วันที่นี้ ส่งเสริม, “การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์หมาบัดเทิด ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิต วทบ. 2525, หน้า 66-119,

สภาพสังคมสังฆ์และบัญชาพื้นฐานในการปกครองคณะสงฆ์ ก่อนการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ

ในสายตาของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไป สภาพของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยอยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นบึงแผ่นมั่นคง ความเสื่อมท่าที่ปรากฏแก่สายตาของประชาชนเกิดจากการปะปนของศาสนาพราหมณ์ในเรื่องโศคลาง อภินิหาร พิธีกรรมต่างๆ และความประพฤติที่เสื่อมธรรมของภิกษุบางกลุ่ม แต่เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งปรากฏความขัดแย้งในวงการปกครองคณะสงฆ์ บัญชาเหล่านี้นับเป็นบัญชาที่สร้างสมมานานนับตั้งแต่ก่อตั้งชรร์มยุติกนิกายในราชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจยกกล่าวเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

ก. ความขัดแย้งระหว่างชรร์มยุติกนิกายและมหานิกาย

ข. ความไม่เป็นธรรมในพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์

ร.ศ. 121

ค. ความไม่เป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งการบริหารคณะสงฆ์

ง. ความล้าหลังด้านการศึกษาของผู้ยาศสนจักร

ก. ความขัดแย้งระหว่างชรร์มยุติกนิกายและมหานิกาย

พระพุทธศาสนาในไทยแบ่งแยกเป็นสองนิกายใหญ่คือ มหานิกายซึ่งเป็นพระสงฆ์นิกายเดิมและมีจำนวนมาก และชรร์มยุติกนิกายซึ่งเป็นกลุ่มพระสงฆ์จำนวนน้อยก่อตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระบรมราชชนนี ทรงพระบรมราชโองการให้สถาปนาเป็นนิกายใหม่ในครั้งทรงพระชนม์เป็นภิกษุในราชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา-

ເກລົ້າເຈົ້າອູ້ໜ້ວ¹³

ຄວາມແຕກຕ່າງຮະຫວ່າງໝານນິກາຍແລະ ພຣະມຢູຕິກນິກາຍໄມ່ຊັດເຈນ ເພຣະແຕ່ລະນິກາຍຍືດຄືອພຣະວິນຍ 227 ຂັ້ນ ຄວາມແຕກຕ່າງທີ່ພຶ່ງສັງເກດໄດ້ໃນຮະບະແຮກຄືອກາຮ່າມັນຕໍ່ປະເທດ ພຣະມຫານນິກາຍທ່ານຄລຸມບົດລຸກບວບໄປທາງໜ້າ ແລະ ເວລາທ່າວັດສວດມນົດປະກອບສັ້ນຂອງກະຈະທ່າມດອງຄືອ ຈົບຈົວ ຊັ້ນສັ້ນໝາງໝີແລະ ດາວໂຫຼວດປະກອບ ພຣະມຢູຕ່ທ່ານແຫວກຄືອມ້ວນຈົວໄປທາງໜ້າແລະ ໄມ່ທ່າມດອງຄືອ ເໜີ່ເວີ່ງປ່າ ພາດສັ້ນໝາງໝີໄວ້ເຈຍໆ ໂດຍໄໝເວັດປະກອບ ກາຮ່າສວດມນົດກີ່ເຊັ່ນກັນ ພຣະມຢູຕ່ຈະສວດແບບມຄຮືອເປັນເປົ່າງສີຍະສະແພຍ້ມູ່ນະຕາມກາໝາ ບາລີ ສ່ວນພຣະມຫານນິກາຍຈະສວດທ່ານອອງສັ້ນໂຍດ¹⁴ ແລະ ປ່າກກູບເບີນຫວັມນີ້ຍືນວ່າໃນກິຈນິມນົດຄ້າປັນກັນໝານນິກາຍ ພຣະມຢູຕ່ຈະສວດທ່ານອອງສັ້ນໂຍດຕາມພຣະມຫານນິກາຍ ແລະ ຄ້າເຂົ້າປະໜຸນໃນພຣະວາຮາມວ່າມກັບພຣະມຫານນິກາຍ ພຣະມຢູຕ່ຈະຄາດປະກອບຕາມພຣະມຫານນິກາຍ¹⁵

ຄວາມແຕກຕ່າງອື່ນ ຖໍ່ກີ່ເຊັ່ນພຣະມຢູຕ່ຈະໄມ່ຈັນຮ່ວມໃນສໍາຮັບເດືຍກັນໄມ່ສ່ວນຮອງທ່າມເນື່ອອົກນອກວັດແລະ ໄມ່ຈັບຕ້ອງເງິນທອງ¹⁶ ສ່ວນພຣະມຫານນິກາຍໄມ່

¹³ແລ້ວກາຮ່າມຄະສົງ ເລີ່ມ 2 (2457), ທັນ 3. ນອກຈາກນີ້ຢັ້ງນິກະອົນນີ້ນິກາຍ ຈື່ນນິກາຍ ຮານວຸນນິກາຍ ແຕ່ກາງກາຮ່າມຄະສົງນີ້ໄດ້ຄື່ອວ່າເປັນກາຍສຳຄັງ ຄະຫຼາມມູ່ນິກາຍຂັ້ນກັບຫວັມຢູຕິກນິກາຍ ສ່ວນອົນນິກາຍແລະ ຈື່ນນິກາຍໄມ່ໄດ້ຄື່ອວ່າເປັນພຣະສົງນີ້ ມີສັກດີເພີ່ຍງນັກພຣຕ ນັກບວຊ

¹⁴ສຸລັກຍົນ ສົງວັກນີ້ “ຫວັມຢູຕ—ນິກາຍ,” ກັນຍ່ອງສ່ອງຄາສນາ (ກຽງເທັພ: ດາຍສ່ອງໄກຫຍ, 2522), ທັນ 42—51.

¹⁵ສມເຈື້ອພຣະມາສມະເຈົ້າການພຣະຍາວ່າງໝາງໂຮງສ “ນິກາຍ,” ພຣະນິພນົດຕ່າງເກືອງ, (ກຽງເທັພ: ມານາຄຸງວາຈິວທິຍາບັນ, 2514), ທັນ 23—24.

¹⁶ສັນກາຍນີ້ນາຍທອງສັບ ສຸກມາຮັກ, ອົດຕ່ເລົານຸກາຮ່າມຫວັມກາຮ່າມຫວັມກາຮ່າມຫວັມ, ກຽງກາຮ່າມຫວັມບັນຈຸຕະສານ, 29 ພຸດຍການ 2525, ເວລາ 9.30 ນ.

ถือเครื่องครดในกรณีดังกล่าว การนับวันซึ่งเริ่มพระราชบรมยุตถือตามหลักบัญชี คณนาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพัทธ์ แต่กิจมหานิกายถือตามปฏิทินบ้านเมือง ออย่างไรก็ตามเมื่อร่วมความแล้วข้อแตกต่างระหว่างพระทั้งสองนิพัทธ์ในเรื่องนี้มีข้อใหญ่ใจความเล่ายังล้วนแต่เป็นเรื่องเปลี่ยนความหรือต่ความหมายต่างกันเท่านั้น¹⁷

ในระยะแรกดั้งธรรมยุติกนิกาย พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายยังสามารถร่วมสังฆกรรมกันได้ มีลักษณะเป็นพระสังฆ์ คือไม่ใช่ทั้งธรรมยุตและมหานิกาย ดังพระธรรมสูตรของสมเด็จฯ กรมพระยาณริศราณุวัตติวงศ์ที่มีถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า “...ค่าว่าธรรมยุตและมหานิกายไม่ควรเขียน เพราะพระธรรมยุตก็อ กมาจากพระมหานิกายนี้เอง...”¹⁸ ในพระนิพนธ์เรื่อง “นิกาย” และใน “จดหมายเหตุเรื่องไตรสุน്ധารา” ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชริญญาณวโรรสให้ความเห็นว่า ธรรมยุติกนิกายนั้นเดิมก็คือกิจมหานิกายบวชและจำพรรษาอยู่ในวัดมหานิกาย จนเมื่อมีผู้เลื่อมใสศรัทธามากขึ้นจึงได้แยกเป็นนิกายออกไปต่างหาก²⁰ ขณะนั้นบธรรมเนียมที่เครื่องครดจะไม่อาจร่วมสังฆกรรมกับกิจมหานิกายได้เพียงจะ

¹⁷ แม้ถึงการนับคณนาที่ เล่ม 1 (2456), หน้า 73. และ สุลักษณ์ ศิริรักษ์ “คันฉ่องส่องศาสนा,” เรื่องเดิม, หน้า 51.

¹⁸ สมเด็จฯ เจ้าพ้ำกกรมพระยาณริศราณุวัตติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สถาปัตยมหานิกายบวชและจำพรรษาอยู่ในวัดมหานิกาย เล่ม 23 (กรุงเทพฯ: ครุสภากา, 2505), หน้า 3.

¹⁹ สมเด็จฯ เจ้าพ้ำกกรมพระยาณริศราณุวัตติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สถาปัตยมหานิกายบวชและจำพรรษาอยู่ในวัดมหานิกาย เล่ม 22 (กรุงเทพฯ: ครุสภากา, 2505), หน้า 254.

²⁰ ประมวลนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชริญญาณวโรรส “นิกาย,” พระนิพนธ์ต่างเรื่อง, หน้า 22. และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชริญญาณวโรรส, อดนายกเทศมนตรีที่ส่วนนายกุลคลาบ ซึ่งแต่งปรécis สมเด็จพระสังฆราชเจ้าขันทูลเกล้าฯ พระบรมราชโณศ์ โกรกพิมพ์โสภณพิพรรณการ, 2472). หน้า 71.

ปราກฎเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงครองราชสมบัติ²¹

อนึ่ง พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การแบ่งแยกนิกายสอง派 ปรากฎหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรในคำกล่าวอุทิศ วัดราชประดิษฐ์ฯ ของพระองค์ ซึ่ง Jarvis ไว้หลังพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์ฯ ดังความว่า

...ข้าฯ ผู้มีขอเชิญไว้ท้ายหนังสือเล่มนี้ยอมให้อยู่แต่ท่านผู้ที่คนแห่งปวงรัชพร้อมกันว่าเป็นศีสศึกษาต่อไปจากข้าฯ... ไม่ยอมให้พระสังฆสามเณรพากันที่ไม่ใช่ศีสสามคัญสืบไปแต่ข้าฯ นั้นเข้าไปอยู่เป็นเจ้าของเลย เป็นแต่ไปสู่มาหากหรืออาศัยในกำหนดเวลาตามน้ำใจโดยชอบใจของพระสังฆคณะธรรมยุตตน์ได้ถ้าพระสังฆคณะธรรมยุตที่อยู่ในทันกติ ท่านกติกับจิตกลับใจเข้ารัตติพิธีอย่างพระสังฆนิกายอันกติ เข้ารัตต์ฟรังและศาสนานักอันกติแล้ว ก็เป็นอันขาดหลุดจากเป็นเจ้าของทัน จะอยู่ในทันไม่ได้ ก็ถ้าด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งพระสังฆคณะธรรมยุตสถาปัญญาสันไม่ได้มีในแผ่นดินเมืองนั้น ท่อนนั้นจึงตกเป็นของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระบรมศาสดาองค์พระสมมาร-

²¹ ส.ธรรมบศ (นามแฝง), พระเจ้ากรุงสยาม (คาลฟอร์เนีย: ศูนย์ความรู้ไทยสหัสสิตรเมริการ, 2522), หน้า 110. คำว่าธรรมยุตและมหานิกายถูกเรียกเป็นครั้งแรกในสมณสาสนน์ประทานไปปลังกاخองพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเวยกนิกายที่พระองค์ก่อตั้งว่าธรรมยุติกนิกาย หมายถึงนิกายที่ตัวบุกว่างทำตามข้อนกฎหมายและเวยกพระสังฆ์กุழเมินว่า อาจมีกับบีกนิกาย คือพวกที่ทำตามกฎหมายแต่โบราณหรือมานิกาย หมายถึงพระสังฆ์กุழมาก (สมเด็จกรมพระยาณริศราวนุวัติวงศ์ และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารีริกสมเด็จ เล่ม 22, หน้า 202–203).

สมพุทธเจ้าที่บูรนิพันแล้วนี้เกิด...²²

พระราชดำรัสเหล่านี้ย่อมสร้างความน้อยเน้อต่ำใจแก่กิจกรรมหานินภัยกล่าวกันว่าไม่ใช่แต่เฉพาะวัดราชประดิษฐ์ฯ วัดที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวล้วนแต่มีสร้อยพระนามว่า ธรรมยุติการาม
๙๕ ๒๓
ทรงชน

ธรรมยุติกานิกายเป็นมูลเหตุความแตกแยกในคณะสงฆ์ จากประวัติความเป็นมาของพุทธศาสนาในประเทศไทย เมื่อพระสังฆมีวัตรปฏิบัติ มัวหมองและการพระศาสนาทรุดโทรมลง เป็นพระราชภารกิจขององค์พระมหาภัตtriy ที่จะปฏิรูปพระพุทธศาสนาโดยรับพระสังฆกlost ใหม่ที่เคร่งครัด วินัยเข้ามาแก้ไขวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์เดิม การกำเนิดของพระสังฆกlost ใหม่ จึงไม่ใช่เรื่องที่ไม่เคยปรากฏ ในสมัยสุโขทัยฟื้นฟูความคุ้มครองนิมนต์พระภิกขุจากเมืองนครศรีธรรมราชเข้ามาประดิษฐานในกรุงสุโขทัยก่อให้เกิดพระสังฆกlost ใหม่เรียกว่า อรัญวาสี คู่ไปกับพระสังฆกlost ใหม่เดิมซึ่งเรียกว่า ความ瓦สี²⁴

²²พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ศิลปาริเวณวัดราชปะดิณสุสติย์มหาสีมาราม,” ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4 (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๓๕๓. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดสละราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างวัดนี้ และมอบความแก่กิจธรรมยุตโดยทรงมีพระราชบรมสังค์ให้กิจธรรมยุต อัญไกลัพะบรมมหาราชวังเพื่อพระองค์และเจ้านายจะได้บำเพญพระราชนฤតได้สะดวก

²³สมเด็จฯ กรมพระยานริศราনุวัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สามัญสมเด็จ เล่น ๕, หน้า ๑๘. ในระยะแรกวัดราชประดิษฐ์ฯ มีสร้อยพระนามว่า “ธรรมยุติการาม” ภาษาหลังเปลี่ยนเป็น “มหาสีมาราม” เพื่อนิให้ประชาชนเห็นว่าทรงอุปถัมภ์พระสังฆธรรมยุตมากกว่าพระสังฆ์มหานิกาย

²⁴สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานคณะสงฆ์, (พระนคร : โรงพิมพ์ไสเกลพพรมชนาการ, ๒๔๖๖), หน้า ๓.

ในสมัยอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระอินทรราชาก็ทรงนิมนต์พระสงฆ์ถ้าพิจังการ-
วงศ์จากลังกาเข้ามาพำนฟูพระพุทธศาสนา และจัดตั้งเป็นคณะสงฆ์นิกายใหม่
เรียกว่า คณะบ่าแก้ว²⁵ อย่างไรก็ตาม แม้คณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยและ
อยุธยาจะแตกแยกเป็นนิกายต่างๆ แต่ในไม่ช้าก็สามารถรวมกันได้อย่างปrong
ดองมิ ได้เกิดการแตกแยกเป็นนิกาย²⁶ การแตกแยกนิกายเพื่อปรากฏชัดเจน
เมื่อกำเนิดธรรมยุติกนิกาย

การแตกแยกนิกายสงฆ์จะไม่ใช่บัญญาค่ายของคณะสงฆ์ถ้าพระสงฆ์
แต่ละนิกายนับถือซึ่งกันและกัน แต่การที่นิกายใหม่ได้รับการยกย่องเชิดชู
จากพระมหากรุณาธิคุณก่อตั้ง ส่วนพระสงฆ์นิกายเดิมซึ่งมีจำนวนมากถูกเหยียด
หยามว่าเป็นอนุปสมบัน²⁷ คือไม่ใช่พระสงฆ์ที่แท้จริง การนี้จึงเป็นบัญญา
ข้อขัดแย้งในที่สุด

หลักฐานที่ชี้ชัดว่า พระมหานิกายถูกเหยียดว่าไม่ใช่พระสงฆ์ที่แท้
จริงคือ พระธรรมยุตจจะไม่ยอมร่วมอุโบสสังฆกรรม²⁸ กับพระมหานิกาย

²⁵พระยาประชาภิกรจักร, พงศาวดารไชนก, (พระนคร : ชูสิน, 2498), หน้า 79.

²⁶สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานาภาพ, ดำเนินพระพุทธเจดีย์ (กรุงเทพฯ : รุ่ง
เรืองวัฒนา, 2513), หน้า 107. ที่เขียนว่าพระสงฆ์สองนิกายรวมกันได้อย่างปrongดอง
สังเกตจากว่าชั้นบรรพชาอุปสมบทมีการรับพระไตรสรณคมน์ทั้งภายนานาถัดและสันสกฤต
เพื่อให้การบรรพชาสมนูรรูปทรงสองนิกาย (ถังกวางค์ใช้ภาษาบาลี นิกายเดิมใช้ภาษา
สันสกฤต) และใบสำคัญอุปสมบทถูกแบ่งเป็นวัดหลวงจนนำไปสู่ 2 แผ่นบักข้อนกัน
สันนิษฐานว่าเพื่อขอทำสังฆกรรมได้ถูกนิกายเดิมและนิกายลังกาวงศ์

²⁷อนุปสมบัน หมายถึงไม่ใช่พระสงฆ์ที่แท้จริง มีสภาพเพียงเป็นสามเณรถือ
ศีล 10 ข้อ

²⁸สังฆกรรม คือการปฏิบัติของพระสงฆ์ตามพระบรมพุทธานุญาต เริ่มตั้งแต่การ
อุปสมบทเข้าเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา การลงอุโบสสักดับครรภ์พระภูมิโนก็ การ
ป่วยณาออกพระยา การกราบกฐิน กิจพิธีอันๆ นอกจากนี้พระสงฆ์ทั้งสองนิกายร่วม
กันได้ เช่น การเทศน์ การฉัน การสวดมนต์ (ส.ศิริวักษ์, คัมภีร์ส่องคำสอน, หน้า 42.)

นอกจากนี้พระมหาНИกายที่จะบวชเปล่งเบ็นธรรมยุตต้องเปลืองผ้าออกนุ่งขาว ก่อนแล้วขอกุปสมบทเป็นชน²⁹ หรือแม้แต่นักหลงเมื่อบวชในพระสงฆ์ คงจะปรกรวมกันทั้งสองนิกายถือว่าเป็นเพียงพระมหาНИกายหาใช่พระธรรมยุตไม่ จะได้ซึ่งรู้ว่าเป็นพระธรรมยุตก็ต่อเมื่อได้กระทำทัพหิกรรมคือบัวช้ำตามธรรมเนียมของธรรมยุติกนิกาย³⁰

การดูหมื่นพระมหาНИกายว่าเป็นอนุปัสมันเข้าใจว่ามีมาแต่ครั้งตั้งธรรมยุติกนิกาย ดังปรากฏพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เจ้ายุทธหัวเมืองทรงผนวชในพระสมณสาสน์ที่ส่งไปลังกาวิพากษ์วิจารณ์ นิกายสงฆ์เดิมว่า “...เบนลักษิทมากมูลวุ่นวายด้วยสัมโนหวิหาร³¹ เห็นอน กันยืนจมูกห่านนาหายใจ ... เป็นของนีรากเง่าอันแห้งๆไม่มีน้ำเป็นที่ตั้งแห่ง ความเลื่อมใส...”³² ทรงตรัสเรียกภิกษุนิกายเดิมว่าเป็น “อามิสทายาท³³

²⁹ เร่องเดียว กัน, หน้า 45.

³⁰ สมเด็จเจ้าพากประเมณพระยาณริสรานุวัตติวงศ์และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ศาสต์สมเด็จ, เล่ม 22, หน้า 254. และศาสต์สมเด็จ เล่ม 23, หน้า 5.

³¹ สัมโนหวิหาร หมายถึงอันเป็นที่แห่งความหลง

³² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชาธิวาส, (พระนคร : โรงพิมพ์หามกุฎราชวิทยาลัย, 2499), พิมพ์เป็นหระลึกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสุวินทรวรบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัญยกเจ้า ณ เมรุท้องสنانหัววงศ์ วันที่ 22 เมษายน 2499, หน้า 8. และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรรภุญาโวราศ, เทศนาพระราษฎร์ที่พระบาทสมเด็จพระบรมเนนทรรามกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (หมู่บ้านเจ้าพุนศ์เรียม เกษมศรี พิมพ์แยกในงานบันเพญกุคล ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศ์เรือกมหันติ์ทวารวงค์ ปีร่วมที่, 2500), หน้า 7.

³³ อามิสทายาท หมายถึงทายาทที่เห็นแก่สิ่งของที่ได้

อันนั้นนาย คนกราดดังถือตัวและผู้ไม่รู้ไม่พิจารณา...”³⁴

เหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และภิกษุธรรมยุตอื่น ๆ พิจารณาว่าพระมหานิกายไม่เป็นภิกษุที่แท้จริง เนื่องจากมีความเข้าใจว่า พระมหานิกายหง່หลวงมีความวิบติในตนเองถึง 5 ประการอันได้แก่ กรรม วาจา วิบติ คือการสอดmnต์ในการอุปสมบทไม่ถูกแบบแผน สึมวิบติ คือบัวช ในสึมาอันไม่ถูกต้องและครองผ้าไม่ถูกแบบแผน มีบริษัทวิบติ คือมีวงศ์ซึ่งเสื่อมลงแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และมีอาจารวิบติคือมีความประพฤติเสื่อมลงไม่ถูกต้องตามวินัยสงฆ์ ดังจะขอกล่าวสรุปให้เข้าใจดังนี้

1. ความเห็นว่าภิกษุมหา Nikay มีกรรมวาจาวิบติคือสุดไม่ถูกแบบแผนในการอุปสมบทเปล่งเสียงอักขระไม่ถูกฐานกรรม ในการอุปสมบทกรรมวาจาที่สุดไม่ระบุบุคคล คืออุปชาayaไม่ระบุวัดดุ คืออุปสมบทอย่างชัดเจน เป็นแต่อกซือผู้อุปสมบทท่านใด ออกชืออุปชชาayaว่าติสุโลสซึ่งไม่มีจริงถือเป็นกรรมวาจาวิบติ ภิกษุธรรมยุตจึงหันไปใช้การสอดตามแบบลังกა

2. ความเห็นว่าภิกษุมหา Nikay มีส้มวิบติ คือส้มไม่บริสุทธิ์และส้มเดิมเล็กไม่ถูกขนาด ในระยะแรกภิกษุธรรมยุตใช้การบัวชในส้มน้ำหน้า

³⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “ส้มวิจารณ์,” ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการกุฎูรชาวทายาลัย, 2515), หน้า 353. ความขัดแย้งมีໄວ่เกิดเนื่องจากพระสงฆ์สองนิกาย แต่ยังเป็นความขัดแย้งในระดับเบื้องบนระหว่างกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์นิกายเดิม และกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์นิกายใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิพากษ์วิจารณ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าสำคัญพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ ประพฤติหลอกหลวงพระราชาและว่าเป็นคนใจบุญสุนทาน เพื่อเรียกร้องครรภ์ชาประชาต ด้วยผลเอื้ยดใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หมายกุฎูรชาวทายาลัย คณะกรรมการกุฎูรชาวทายาลัย โดยเสด็จพระราชกุศลเฉลิมพระเกียรติครบ 100 ปี จากราชสักรคพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช 1 ตุลาคม 2521).

วัดราชานิพัตตามแบบภิกขุมอยุช่องบัวชในสีมา nations'วัดกัลยาณีประเทศ
ลังกา การนับถือสีมาในบ้านเป็นเหตุให้ภิกขุธรรมยุตแตกแยกเป็น派 (ผู้บัวช
ในวิสุทความสีมา) และพระน้ำ (ผู้บัวชใช้อุทกุกุเบสีมา) เกิดการดูหมื่นไม่
นับถือซึ่งกันและกัน

3. ความเห็นว่าภิกขุมหานิกายของผ้าไม่ถูกแบบแผน คือห่มคลุม
มีลักษณะไม่เรียบร้อย เช่นเข้าบ้านต้องมีการเวกผ้าซึ่งผลิตต่อเสียวัตรไม่เป็น³⁵
สมณสารูป ภิกขุธรรมยุตหันไปใช้การห่มแหวก

4. ความเห็นว่าภิกขุมหานิกายมีบริพัตต์และอาจารวิบัติ คือมีต้น
วงศ์ที่เสื่อมเสียมาแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และสมัยกรุงธนบุรีความประ³⁵
พฤติของพระสงฆ์มหานิกายน่ารังเกียจเช่นสภาพสุรา สูบพ่น เล่นการพนันฯลฯ
ภิกขุธรรมยุตจึงไม่อาจร่วมสังฆกรรมด้วย เพราะถือว่าไม่ใช่สังฆผู้บริสุทธิ์

ความเห็นว่าพระมหา nikay ไม่เป็นภิกขุที่แท้จริงคือ ลดถอยลงใน
เวลาต่อมา เนื่องจากมีการคันபข้อเท็จจริงซึ่งพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของคณะ
สงฆ์มหานิกายมากขึ้น แต่ความรังเกียจระหว่างพระสงฆ์ยังคงมีอยู่ ข้อเท็จ
จริงเหล่านี้ก็ชี้นความเห็นเรื่องมหา nikay มีกรรมวาจาวิบัติ คือสวามนต์ไม่
ถูกต้องตามอักขระฐานกรรณ์เจนพระธรรมยุตต้องหันไปสวามนต์ตามแบบภิกขุ

³⁵รายละเอียดเรื่องภิกขุมหานิกายไม่ชื่อนุปสมบันน์ ศึกษาได้จากพระบรมราช
วินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องวัสดุธรรมอันมีนามว่าราชานิพัต, หน้า 40–47. และประมวลนิพนธ์
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชรัญญาโภรส, “นิกาย,” พระนิพนธ์ทั่วไปเรื่อง,
หน้า 11–22. และพระบาทสมเด็จพระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, แทนเสื้อบ่า, หน้า 60–61.

ลังกา³⁶ ในพระวินิจฉัยของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพใน พ.ศ. 2484³⁷ ชี้งทูลต่อสมเด็จฯ เจ้าพักรมพระยานริศราณุวัดติวงศ์ว่าเรื่องสวดมนต์ของกิกขุธรรมยุตชี้ช่องซึ่งเชื่อว่าได้แบบจากลังกานั้น เป็นความเข้าใจผิดของกิกขุธรรมยุตรุ่นหลัง ที่จริงทำนองสวดมนต์ของกิกขุธรรมยุตมาจากพระราชาธิของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และมิได้เหมือนสำเนียงสวดมนต์ของกิกขุลัทธิเรวاثชาติใดในเอเชียอาคเนย์ ไม่ว่าจะเป็นพม่า มองลังกา สำเนียงสวดมนต์ที่คล้ายคลึงกิกขุลังกากลับเป็นสำเนียงสวดมนต์ของกิกขุหนานิกาย ถ่ายพระหัตถ์ต่อนหนึ่งของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่มีมาถึงสมเด็จฯ เจ้าพักรมพระนริศราณุวัดติวงศ์ตรัสว่า “...พระลังกา

³⁶ ทางช., สบ. 2.54/40. หนังสือสมเด็จพระพุทธโ摩ยาภาร্ত (เจริญ ญาณบุรี) ทูลสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพความว่า สำเนียงสวดมนต์ของกิกขุธรรมยุตได้แบบจากลังกากโดยที่เหตุผลว่า วิชวิทยานคือแบบลังกานั่นถูกต้องมากที่สุด เพราะใกล้กันเดียวกันและกำกับเดียวกันพระพุทธศาสนา แม้แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระบัวชรญาณโวโรสังเคราะห์สวัสดิ์ต่อนหนึ่งว่า พระธรรมยุตสันนิฐานว่าวิชวิทยาของลังกาก็กว่าพากอน จึงนำมาใช้ในการสวัดกรรมวจนะและสวดมนต์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระบัวชรญาณโวโรส, พระนิพนธ์ต่างเรื่อง, หน้า 23).

³⁷ พระวินิจฉัยข้อ案內เกดขนมे�อสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกลับจากไปปะครงหลัง หากลับแนวที่เก่าลังกากและเสด็จเบี้ยมวัดกัลยาณีและวัดวิทยาที่โยกย้าย ภิกขุวัดวิทยาที่โยกย้ายรุ่นกันส่วนคากาอ่านวยพะ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงลงพระทัยที่สำเนียงสวดมนต์ไม่ได้คล้ายกับสำเนียงของธรรมยุตคนิกาย แต่คล้ายคลึงกันมาก นิภัยความจังกระจังชัดขึ้น ทรงพสูจน์อีกครั้งเมื่อกำนัฐวนประสติในวันที่ 21 มิถุนายน 2483 โดยนิมนต์ภิกขุลังก้า 3 รูปมาสวดมนต์ที่บ้านชินนามอน บ้านป่ากูความว่าภิกขุลังกากับสวดมนต์คล้ายคลึงกิกขุหนานิกาย (ทางช., สบ. 2.53/73 สำเนาหนังสือสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงพระองค์เจ้าชานนิตกุรุมหมื่นพิทักษากพฤฒิชาดา, 3 สิงหาคม 2480).

สุดมนต์ทำนองพระมหาనิกาย พิตกันแต่ออกเสียงอักขระเท่านั้น ต้องนึกชุมนวนิกว่า “อุตส่าห์รักษาทำนองที่ได้จากลังกามนาน...”³⁸

ส่วนสาเหตุที่สำเนียงสุดมนต์ของภิกขุมหานิกายคล้ายคลึงกับสำเนียงสุดมนต์ของภิกขุลังกา สมเด็จฯ เจ้าพ่อกรรมพระบานวิศราณุวัดติวงศ์ให้ข้อสันนิษฐานว่าเป็นเพราะมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสมณทุตระห่วงกันและกันมาเป็นเวลาช้านาน³⁹

ความเห็นว่ามหานิกายมีสีมาวิบติ บริษัทวิบติ หรืออาจารวิบติ ได้รับคำทั้งติงจากผู้นำทางศาสนาจักรและอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ว่าเป็นเรื่องจุกจิกเกินไป และทรงพิจารณาว่าการบรรยายที่สมบูรณ์เป็นเพียงแค่รับโทรศัมนาคมน์ให้ถูกต้องก็ได้จะเพียงพอ⁴⁰ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรรสก์ทรงมีพระดำรัสไม่เห็นด้วยที่พระธรรมยุติกนิกายอื่น ๆ จะมองว่าพระมหานิกายเป็นอนุปสมบัน เพราะกรรมวาจาวิบติ สีมาวิบติหรืออื่น ๆ⁴¹

โดยแท้ที่จริงความสำคัญของการกำหนดสีมาก็เพื่อกำหนดความพร้อมเพรียงของพระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมตามแนวทางประชาติปัจจัย เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประชาธิปไตยซึ่งต้องอาศัยมติส่วนมากในการ

³⁸ สมเด็จฯ เจ้าพ่อกรรมพระบานวิศราณุวัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารสนเทศฯ เล่ม 18, หน้า 187.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

⁴⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชชีวิต, หน้า 40.

⁴¹ พระมูลนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรรส, “นิกาย,” พระนิพนธ์ต่างเรื่อง, หน้า 28.

ทำสังฆกรรม สืมाजึงมีความสำคัญเพียงเป็นสิ่งกำหนดเขตความพร้อมเพรียงในการประชุมสงฆ์⁴² มิได้เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การบวชสมบูรณ์หรือไม่ตามความเข้าพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระธรรมยุตอัน ๆ

ส่วนความเห็นเรื่องห่ม袈วกซึ่งพระธรรมยุตเคยยึดถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ จนครั้งหนึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชรัญญาณวโรรส เคยมีพระดำริจะรวมนิกายสองชีว์ โดยให้พระสงฆ์ทั้งหมดห่ม袈วกให้เป็นแบบแผนเดียวกัน⁴³ ภายหลังเมื่อการนี้ไม่สมถูกปฏิผล สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรัญญาณวโรรสโปรดให้วางระเบียนการครองผ้า โดยให้กิษกุณฑ์ละวัดจดทะเบียนว่าจะครองผ้าเช่นไร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยมีพระราชดำรัสว่า การที่พระองค์จะห่มผ้าเช่นไรมิใช่เรื่องผิดชอบแต่เพียงให้เรียนรู้อย่างเหมาะสมแก่เพศกิษกุณฑ์⁴⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงพระยาชรัญญาณวโรรสยังทรงวินิจฉัยว่าการห่ม袈วกเป็นวิัฒนาการมาจากการห่มคลุม เพราการห่ม袈วกสะดวกกว่าการห่มคลุมแบบเดิม⁴⁵

42 หลวงวิจิตรวาทการ, ภาสนาสากล เล่ม 4 ว่าด้วยพระสังฆธรรมเจ้า, (พระนคร: โรงพิมพ์ ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป.), หน้า 34. สี่มาตามรูปศพที่แบ่งว่าเขตพระพಥเจ้า ทรงบัญญัติว่าขณะทำสังฆกรรม พระสงฆ์ทั้งรูปในเขตเดียวกันต้องมีพระชุมพร้อมกัน หมุด ถ้าไม่เช่นนี้เนื่องจากเจ็บป่วยหรือติดภัยชุ่งต้องมีการนอกราเมืองบ้านและสังฆกรรมที่ทำต้องได้รับความยินยอมเป็นเอกฉันท์

43 สภากาชาดกุฎุราชวิทยาลัย, กារกណະลงกรณ์, (พระนคร: โรงพิมพ์ มหากรุณาธิราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 282.

44 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องวัดสมกรวายอันมีนามว่าราชธิวาส, หน้า 41.

45 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากุฎุราชวิทยาลัย, วันยุน พ. 2 (พระนคร: มหากรุณาธิราชวิทยาลัย, 2483), หน้า 22.

ข้อวินิจฉัยเรื่องการครอบครองผ้าถุงยกมาพิจารณาอีกรั้งหนึ่งในช่วง พ.ศ. 2484 เมื่อเกิดการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพนิพรัวนิจจัยเรื่องพระสงฆ์รองผ้าประทานต่อสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา努วัดติวงศ์ความว่า การห่มคลุมแบบพระมหา尼กายนิษฐานว่าจะเกิดในประเทศไทยที่รับพระพุทธศาสนาเช่นประเทศลังกา พอมา มอยุ ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์คงจะทรงห่มด่อง เมื่อเสด็จเข้าบ้านจีงอาเจวีรธรรมคลุมพระองค์ สังเกตได้จากพระพุทธรูปคันธาราราษฎร์ห่มคลุมเหมือนพระสงฆ์นิกาย⁴⁶ ไม่เคยพบพระพุทธรูปครอบครองผ้าแบบห่มแหวก⁴⁷

ส่วนความเห็นเรื่องมหานิกายมีบริษัทวิบูลย์แต่ครั้งกรุงเก่า ได้รับการคัดค้านจากผู้นำหัวเมืองฝ่ายศาสนาจารย์และอาณาจารย์โดยเหตุผลว่า ถ้าถือว่าการเสียกรุงแก่พม่าเป็นต้นเหตุของบริษัทวิบูลย์ กิษณ์ในประเทศไทยลังกา พอมา เมมร ยอมมีบริษัทวิบูลย์เช่นเดียวกัน หรืออาจจะวิบูลมากกว่าไทย เพราะต่างถูกคุกคามจากมหาอำนาจชาติตะวันตกจนสูญเสียเอกสารช

อันง บัญชาเรื่องความประพฤติเสื่อมทรามของพระสงฆ์ เป็นบัญชาพันฐานของกิษณ์ทุกสมัย ไม่จำกัดว่าจะต้องเกิดเฉพาะนิกายใดนิกายหนึ่ง สิ่งที่พึงพิจารณาคือสภาพแวดล้อมและโครงสร้างทางสังคมที่บังบันเปลี่ยนแปลงจากสมัยพุทธกาลอย่างมากมาย ในสมัยพุทธกาลการบัวชเกิดจากความ

⁴⁶ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระบานริศรา努วัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารสนเทศฯ เล่ม 22 หน้า 133.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

⁴⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าวราชาธิวาส, หน้า 38.

ເບື່ອຫນ່າຍຕ່ອງວິທາກໂລກແລະ ສຽງຮາຕ່ອງພະພຸກສາສນາ ການຮັບຄນບວນມີ
ຈຳນວນຈຳກັດແລະ ພົມພົນ ປະກອບກັບປົມານພຣະສົງໝີໄມ່ມາກ ພຣະສົງໝີ
ຈຶ່ງປະກົດຕິດ ມີຄຸນກາພ ຕ່າງກັບສົມບັນຈຸບັນເພຣະການບວຊເກີດຈາກແຮງຈູ້ໃຈ
ໜ່າຍປະກາຣ ເຊັ່ນ ບວຊເພື່ອຫວັງໂຄກສໄດ້ຄຶກຂາເລົາເຮືນຫວັງສອນອົງບຸນຍຸດ
ບົດມາຮາດາ ການຮັບຄນເຂັ້ມວັງຈ່າຍໄມ່ພົມພົນອ່າງເດີນ ປົມານຂອງພຣະສົງໝີ
ມີມາຈັນໄມ່ອາຈະຄວບຄຸມດູແລໄດ້ທົ່ວລື້ງ ພຣະສົງໝີຈຶ່ງຂັດຄຸນກາພປົງປົງປົງຕໍ່ຮຽມ
ວິນຍັບກພຮ່ວງ⁴⁹

ສົ່ງທີ່ພົງຕັ້ງຂ້ອສັງເກຕອີກປະກາຣໜຶ່ງວ່າ ກາຣທີ່ພຣະສົງໝີໄມ່ອາຈະປົງປົງຕື່
ຕາມຄຳສອນຂອງພຣະພຸກສາສນາໄດ້ອ່າຍ່າງຄົວນ ແລະ ເກີດກາລະເມີດພຸກວິນຍ
ເນື້ອງໆ ເກີດຈາກສາເຫດຕຸປະກາຣໄດ້ບ້າງ ຂ້ອວິເຄຣະໜີໄດ້ໜ່າຍປະກາຣ ເຊັ່ນ
ປະກາຣແຮກເກີດຈາກສກາພສັງຄມເສື່ອມກຣາມໄປຕາມກາລເວລາ ເມື່ອສັງຄມເສື່ອມ
ພຣະສົງໝີຈຶ່ງມີຄວາມປະກຸດເສື່ອມຕາມໄປດ້ວຍ ປະກາຣທີ່ສອງສາສනາເສື່ອມ
ໂກຮມຕາມຄວາມເຊື້ອເວື່ອງປູ່ນຈັນຕຽຮານ ວ່າສາສනາຈະຄ່ອຍໆ ເສື່ອມລົງໄປທີ່ລະ
ນ້ອຍຈົນສື້ສຸດໄປ ຂ້ອວິເຄຣະໜີປະກາຣສຸດທ້າຍຄືຄຳຄຳສອນໃນພຣະພຸກວິນຍ
ເຄື່ອງຄວດຈົນໄມ່ເໝາະສມກັບຮຽມຈາຕິມນຸ່ຍ໌ ສຸດວິສີຍທີ່ມນຸ່ຍ໌ຈະປົງປົງຕາມ
ໄດ້ອ່າຍ່າງຄຽບຄົວ⁵⁰ ຈຸດມຸ່ງໝາຍຂອງສາສනາເປັນອຸດກາຣົນສູງສັ່ງເຊັ່ນໃຫ້ບຽຮ່ວ
ອຣທັດພົບພົນພັນຍາກເກີນກວ່າທີ່ມນຸ່ຍ໌ຈະກະທຳໄດ້ ຜົນປົງປົງຕາມຈຶ່ງເກີດ
ຄວາມທັດຂອຍແລະເປັນຈຸດເສື່ອມຂອງພຸກສາສනາທິນຍານ

49 ແສງ ຈັນທັງນາ, “ພຣະສົງໝີໃນສັງຄມນັ້ນຈຸບັນ,” ນວວນທັກໜຸ ປັກ 16 ຈົບັກ 1 (2524), ທັນໜ້າ 45.

50 ມັງເຊີເມວ່ອ໌ ປາລເລກວ່້ນ໌, ເລົາເຮື່ອງກຽງສຍາມ ແປດໂຍ ສັນຕິ ຖ. ໂກມລົບຕຽງ,
(ກຽງເທັມທານຄຣ : ກ້າວທັນໜ້າ, 2520) ທັນໜ້າ 485–6. ແລະ ສ.ຫວັນຍົດ, ເຮື່ອງເດີມ,
ທັນໜ້າ 117.

เมื่อพิเคราะห์อย่างถ่องแท้แล้วการแตกแยกนิกายไม่เพียงบังเกิดขึ้น แม้กิกขุธรรมยุตบางกลุ่มจะลงความเห็นว่า การแตกแยกนิกายเป็นเรื่องธรรมชาติของศาสนาให้ทุกศาสนาในโลก ยังพยายามรวมนิกายก็จะยังแตกแยกกันมากขึ้น⁵¹ และการแบ่งแยกนิกายหาใช่เหตุของความแตกสามัคคี แต่เป็นเครื่องเบรี่ยงเทียบสนับสนุนให้แต่ละนิกายปฏิบัติเครื่องครดิชั่นเดียวกันการมีทหารหล่ายเหลาทัพ ข้าราชการพลเรือนหล่ายกรมกอง⁵² การแตกแยกเป็นนิกายจะไม่เป็นปัญหาให้ต้องวินิจฉัย ถ้าพระสังฆ์ทรงสองนิกายจะควร分บ็อกซ์ ซึ่งกันและกัน แต่การที่นิกายหนึ่งถูกเหยียดว่าไม่ใช่กิกขุที่แท้จริง ทั้งที่มีจำนวนมากและได้รับความไม่เป็นธรรมด้านการบริหารคณะสงฆ์ การรวมนิกายจึงกลายเป็นเรื่องจำเป็น

อีกประการหนึ่ง การแยกนิกายโดยอาศัยเหตุผลเรื่องการครอบคลุมแตกต่างกัน (ซึ่งในระยะต่อมา กิกขุธรรมานิกายบางกลุ่มก็หันไปห่ม袈裟เช่น กิกขุธรรมยุต ตัวอย่างเช่น กิกขุวัดมหาธาตุ วัดเบญจมบพิตร) การสวัสดิมนตร์ วิธีบวช การลงอุโบสถสังฆกรรมเป็นการแยกอย่างเปลือกอย่างกระพไม่สมควรแก่การแยก “ไม่สมควรกับคำว่านิกายใหม่ในทางศาสนาและเป็นต้นเหตุของการแตกสามัคคีธรรม ในขณะที่ประเทศชาติกำลังเรียกร้องความสามัคคี⁵³ และเมื่อพิจารณาเหตุแห่งความแตกแยก ความเห็นว่า กิกขุธรรมานิกายไม่บริสุทธิ์ เป็นวิบัติ 5 ประการนั้น ได้รับการวินิจฉัยอย่างถ่องแท้ว่า

⁵¹ เสถีร โพธินันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาบันมุขปาฐะ เล่ม 2 (นครหลวงกรุงเทพฯ: พุทธอุดมกิจการพิมพ์, 2525), หน้า 1.

⁵² “คำวินิจฉัยเรื่องการศาสนาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณโนร),” ทดลองการพัฒนาศรี เล่ม 22 (2476), หน้า 697–698.

⁵³ ส. ธรรมบศ, เรื่องเดิม, หน้า 114–115.

เป็นผู้บริสุทธิ์ควรแก่การกราบไหว้ การแตกແแยกนิกายโดยเหตุเหล่านี้ก็จะยุติลง

นิกายทางศาสนาถ้าจะให้แตกແแยกกันจริง ๆ พึงให้แตกต่างกันอย่างแจ่มชัด เป็นเรื่องใหม่ คติใหม่ สถาบันใหม่ เช่นนิกายคาಥอลิกและโปรเตสแตนท์ในศาสนาคริสต์ยืนชี้แตกต่างกันเกือบหมดตั้งแต่วัด คัมภีร์ การแต่งกาย และความเป็นอยู่ของภิกษุ เช่นความมิการแต่งคัมภีร์พระไตรินภูก เล่มใหม่ท่านของ New Testament ของนิกายโปรเตสแตนท์ โฉมหน้าของวัดควรแปรเปลี่ยนให้เห็นชัดว่าเป็นวัดต่างนิกายเช่นวัดมหาyan และหินyan ไม่ควรให้เหมือนหรือคล้ายคลึงกันจนแยกไม่ออ ก ภิกษุควรนุ่งห่มอย่างสามัญชนได้ มีบ้าน มีครอบครัว เป็นครูได้ เป็นนักวิทยาศาสตร์ได้ ฯลฯ แต่เท่าที่เป็นมา การปฏิรูปศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการแอบแฝงอยู่ในนิกายเดิม หาได้แยกเป็นนิกายใหม่มีกันนิกายหนึ่งไม่⁵⁴

๙. ความไม่เป็นธรรมในพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์

ร.ศ. 121

พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นับเป็นพระราชบัญญัติฉบับแรกที่จัดรูปการปกครองสงฆ์ให้เป็นแบบแผน⁵⁵ และเป็นพระราชบัญญัติสงฆ์ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากคณะสงฆ์มหานิกายว่าเปิดช่องให้ภิกษุธรรมยุติกนิกายมีอภิสิทธิ์ปกครองภิกษุมหานิกายได้ เพื่อที่จะเข้าใจถึงบัญชาด้วยอย่างชัดเจน จึงควรที่จะกล่าวถึงมูลเหตุแห่งการตราพระราชบัญญัติที่มีต่อคณะสงฆ์ตามลำดับดังต่อไปนี้

⁵⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

⁵⁵พระสาสนโนسفณ, “การปกครองคณะสงฆ์,” สังกมคานศรีปริทัศน์ ฉบับพิเศษ ว่าด้วยบทบาทพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย, หน้า 19.

มูลเหตุแห่งการตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์ ร.ศ.

121 เมื่อพิเคราะห์ดูคำปราภรณ์ในพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อประการใช้พระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์ ร.ศ.

121 คำปราภรณ์นักล่าวแต่เพียงว่ามีพระราชประสงค์ที่จะทำนุบำรุงสังคมแผ่นดินให้เจริญมั่นคงสืบไป โดยถึงเห็นความสำคัญของการปักครองคณะสังฆ์ ว่าจะเป็นประโยชน์ต่อศาสนาและอาณาจักร ดังความว่า “...ถ้าการปักครองสังคมแผ่นดินเป็นไปตามระเบียบแบบแผนนี้เรียบร้อย พระศาสนา ก็จะรุ่งเรืองถาวร และชักนำให้ประชาชนเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในทาง ประพันธ์สัมมาปฏิบัติและร่วมเรียนนิชาตุในสันกงสังฆยังชนเป็นอนามาก...”⁵⁶

การตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์ ร.ศ. 121 เป็นผลสืบเนื่องมาจากจารึกการเล่าเรียนในหัวเมือง พ.ศ. 2441 เนื่องจากขณะนั้นเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองให้เป็นสมัยใหม่ ภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินการปฏิรูปการปักครองครองใหม่ โดยรวมอำนาจการปักครองเข้าสู่ศูนย์กลาง และเปลี่ยนโครงสร้างการปักครองให้เป็นระบบทันสมัยตามแบบสากล⁵⁷ การที่จะสำเร็จลุล่วงจำต้องอาศัยกำลังข้าราชการที่รับการศึกษาในแนวใหม่รองรับนโยบาย บัญหาที่รัฐบาลประสบคือการขาดแคลนข้าราชการ

⁵⁶ ผลของการผู้คณะสังฆ์, เล่ม 2 (2457), หน้า 41. และ หน้า ร.5, ส. 16, “พระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์ ร.ศ. 121.”

⁵⁷ โปรดดูรายละเอียดที่ บรรจง ตันตยานนท์, “บัญหาการรวมชาติในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” การเมืองการปักครองไทยสมัยใหม่: รายงานวิจัยทางประวัตศาสตร์และรัฐศาสตร์, เอกสารทางวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, หน้า 27-28.

ที่มีคุณสมบัติดังกล่าว และประชาชนจำนวนมากขาดการศึกษาไปแล้ว ซึ่งนับเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาประเทศ บัญชาประกาศหงส์เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอาณาจกร โดยเฉพาะในช่วงที่ประเทศไทยตกอยู่ใต้การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก เพราะประชาชนอาจถูกซักจุ่งให้หลงผิดได้บัญชาสำคัญอีกประการหนึ่งคือข้อจำกัดของงบประมาณด้านการศึกษา แต่ด้วยพระปริชาญของพระองค์ ทรงรำลึกถึงคุณประโยชน์ของสถาบันสงฆ์ และวัดซึ่งเป็นแหล่งวิทยาการในสมัยโบราณ จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณவโรส (เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้อยยาเชอกรัมหมื่นวชิรญาณவโรส) ให้เป็นผู้อำนวยการศึกษา หัวเมืองตามวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร โดยมีสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้อยยาเชอกรัมหมื่นดำรงราชานุภาพ) เสนนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ดำเนินนำรุ่งอุดหนุนให้การดำเนินไปโดยสะดวก⁵⁸

58 ประมวลพระนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรส, ภาคที่ 4-5. การจัดการศึกษาหัวเมืองครองดินที่รับความสำเร็จอย่างดี เม็จฉไม่ถึงทันที่จะมาใช้ในราชการ ผลของการศึกษาหัวเมืองอาจสรุปได้ตามคำกราบทุกของเอกอัครราชทูตสยามประจำเบอร์ลิน ทราบทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรส ความว่า

“... ถ้าจะให้ตั้งสกุลสอนโดยอำนาจรัฐบาลให้เข้าเมืองกรรมการจัดแล้วจะเป็นไปได้กว่านี้อย่างสัก 10 ส่วน ทั้งจะแพงกว่านี้อีก 100 ส่วน ทั้งจะช้ากว่านี้อีก 100 ส่วนเหมือนกัน...”

จดหมายเอกสารอัครราชทูตประจำเบอร์ลินทราบทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรส ลงวันที่ 15 พฤษภาคม ร.ศ. 118. อ้างใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรส, ถ่ายพระพัทธรรไหรกับการศึกษา, (กรุงเทพฯ : มหาแมกนูราห์ไทยแล็บ, ม.ป.ป.), หน้า 353.

การดำเนินการศึกษาในส่วนภูมิภาคครั้งนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรัญญาณวโรรสทรงประสบอุปสรรคหลายประการ อุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งคือการขาดอำนาจในการควบคุมการบริหารคณะสังฆ์ อุปสรรคประการต่อมาคือ ทรงไม่พอพระทัยที่จะอยู่ใต้บังคับของกระทรวงธรรมการ และควรขอยกการบริหารคณะสังฆ์ไว้ต่างหาก ดังปรากฏคำวายพระพรของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชรัญญาณวโรสสึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทูลถึงความจำเป็นที่จะต้องให้พระสังฆ์ผู้อำนวยการศึกษาตามหัวเมืองมีอำนาจในการจัดการคณะด้วย ดังความว่า

...ถ้าจะให้วัดได้ประโยชน์แก่บ้านเมืองเต็มที่แล้ว ต้อง

จัดถึงแอดมินิสเตรชัน แต่ไม่ใช่ว่าจะเปลี่ยนแปลงการใหม่จากประเพณีเดิม ข้อสำคัญมีอยู่ว่าไม่มีผู้ที่จะยอมพระให้มีแก่ใจประกอบกิจอะไรใด ๆ ยิ่งกว่าสมเด็จบรรพบพิตราชสมภารเจ้า เมื่อต้องรู้สึกว่าอยู่ในใต้บังคับของท่านผู้อ่อนรองลงมาก็มักพอยิ่หอดชุรัสเสียในบังคับความข้อนี้ยังแลเห็นอนดับ ถ้าจัดให้ตำแหน่งพระสังฆ์ผู้ดูแลรังสมณศักดิ์รับพระราชทานบัตรและธิรัญบัตร กล่าวคือ ยกแอดมินิสเตรชันนั้นอิกແພນກหนึ่งตามประเพณี ไม่ตรีตว่าขึ้นกับกระทรวงธรรมการอย่างเช่นใจกันเท่านั้น...⁵⁹

ความอึดอ่อนหนึ่งในความเห็นเรื่องอุปสรรคการศึกษา ทรงทูลถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดการปกครองคณะสังฆ์ และให้ผู้อำนวยการศึกษามีอำนาจในการจัดการคณะโดยเหตุผลว่า “..การศึกษาจะเจริญไม่ได้ก่อนจะจัดการปกครองให้เรียบร้อย ข้อสำคัญของการปกครองมีอย่างเดียวคือ

⁵⁹ ทจช., ว.5, ศ. 12/1, “เรื่องจัดการเด่าเรียนตามมណฑลต่าง ๆ,” รายพระหัตถ์ กรมหมื่นชรัญญาณวโรสทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.ป.ป.

ชาดผู้อุกความเห็นและคำสั่งที่จะจัดในเวลานี้ ตัวเองก็เหมือนเทพารักษ์จะต้องดูใจให้กระทรวงธรรมการบัง ดูใจเจ้าคณาบัง ทำการด้วยมีอชัยอยู่ไม่เป็นการสะดวกเลย...⁶⁰

พระดำริที่เสนอแนะเหล่านี้สัมฤทธิผลในที่สุด ดังปรากฏภายพระราชหัตถ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ เพื่อแก้ไขความคับข้องพระทัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรุงพระยาวิรญาณเวโรส⁶¹

หลักฐานจากเอกสารต่าง ๆ ชี้ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นควรที่จะจัดการปักครองคณะสงฆ์ให้เข้าระเบียบเพื่อนำวัตรตามการปักครองแผ่นดิน มุ่งให้การปักครองคณะสงฆ์เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจ เพื่อสร้างเอกภาพของการบริหารคณะสงฆ์ ความเป็นระเบียบในการบริหารคณะสงฆ์จะอำนวยความมั่นคงให้เกิดแก่อาณาจักร และจะยังประโยชน์ด้านการศึกษาและศิลธรรมจรรยาของประชาชน ประกอบกับกฎหมายคณะสงฆ์ที่มีอยู่ขณะนั้นไม่อาจจะควบคุมวัตรปฏิบัติและวินัยของพระสงฆ์ได้อย่างทั่วถึง เพราะยังไม่ปรากฏทดลองไทยภิกษุสงฆ์ที่ทำผิด นอกจาก

⁶⁰ ราช., ร. 5, ศ. 12/11 ที่ 59, ลายพระหัตถ์กรรมหนั่นวิรญาณเวโรสสุลพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 17 พฤษภาคม ร.ศ. 117. ปรากฏหลักฐานว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรุงพระยาวิรญาณเวโรส ไม่พอพระทัยที่กระทรวงธรรมการก้าวภัยและควบคุมพระสงฆ์ในกิจการของสงฆ์ ถึงกับลาออกจากตำแหน่งการไถ่หนังสือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ราช., ร. 5, ศ. 1/29 ลายพระหัตถ์กรรมหนั่นวิรญาณเวโรส ถึงเจ้าพระยาภาสกรวงศ์, เป็นเดสเรื่องกระทรวงศึกษาธิการ, 2 มิถุนายน ร.ศ. 112).

⁶¹ ราช., ร. 5, ศ. 12 ที่ 11/18, ลายพระหัตถ์กรรมพระยาดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (5 มิถุนายน ร.ศ. 121).

⁶² ราช., ร. 5, ศ. 16, พระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

พระที่ทำพิดชน ปาราชิกก์ให้สึกและลงโทษตามกฎหมายบ้านเมืองหรืออาตัว
โภymalong โทย⁶³ เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้ากรมพระยาวิชรญาณวโรรส เป็นพระเตชะผู้ใหญ่ที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่
ฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรเป็นอย่างยิ่ง ข้อคิดเห็นและคำร้องของพระองค์
จึงย่อมาในอาม่องข้ามหรือเพิกเฉยได้

จากสาเหตุดังกล่าวข้างต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁶⁴
โปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปักษ์รองคณะสงข์ ร.ศ. 121 และประ-
กากใช้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 นับเป็นพระราชบัญญัติคณะ
สงข์ฉบับแรกที่รับรองการแบ่งแยกนิเกียสงข์ โดยให้แต่ละนิเกียประกอบ
สังฆกรรมโดยเสรี ดังปรากฏในมาตราที่ 3 ของพระราชบัญญัติ

ผลแห่งการตราพระราชบัญญัติการปักษ์รองร.ศ. 121 ดังที่ได้กล่าว
มาแล้วว่า พระราชบัญญัติการปักษ์รองคณะสงข์ ร.ศ. 121 มิได้มีความ
มุ่งหมายที่จะสร้างความเสมอภาคในการปักษ์รองคณะสงข์ จุดมุ่งหมายสำคัญ
ของรัฐบาลขณะนั้นคือ กำหนดโครงสร้างการปักษ์รองคณะสงข์ใหม่ให้สอด
คล้องกับอาณาจักร โดยให้เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจที่มีหากระสماคม เพื่อ⁶⁵
ประโยชน์ด้านการศึกษาแก่ประชาชน กระบวนการตราพระราชบัญญัติ
มิได้เกิดจากการประชุมหรือปรึกษาหารือในกลุ่มคณะสงข์ทั้งสองนิเกีย แต่
เป็นเพียงการตกลงร่วมกันในกลุ่มผู้นำซึ่งเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกาย อันประ-
กอบด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

⁶³ ทบท., ร.ศ. ศ. 16/1, กรมหมื่นราชบุรุจ Diego Gutiérrez เสนนาบดีกระทรวงยุติธรรม
กราบบุลพระราชสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (17 กันยายน ร.ศ. 120).

⁶⁴ ทบท., ร.ศ. ศ. 16, “พระราชบัญญัติการปักษ์รองคณะสงข์ ร.ศ. 121.”

กรมพระยาชิรญาณวโรรส สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ⁶⁵ ผลจากการตราพระราชบัญญัติฯ ก่อให้เกิดบัญหาสองประการ บัญหาประการหนึ่งคือความอ่อนแอกองมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรส่วนกลางในการปกครองคณะสงฆ์ และบัญหาประการที่สองคือความไม่เสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติการปกครอง ร.ศ. 121

ความอ่อนแอกองมหาเถรสมาคม พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2446) นับเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ จากระบบกระจายอำนาจเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจขึ้นกับมหาเถรสมาคมอันประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่และรองเจ้าคณะหัว 4 รวมเป็น 8 รูป⁶⁶ กำหนดให้พระมหาเถรечениеหัวเป็นที่ปรัชีวิกาษในการพระศาสนา และการปกครองสังฆมณฑลโดยทั่วไป ข้อการธุระในพระศาสนาหรือในสังฆมณฑล ซึ่งคณะกรรมการของมหาเถรสมาคมตั้งแต่ 5 รูปประชุมวินิจฉัย ข้อตัดสินนี้ถือเป็นสิทธิขาดผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปไม่ได้⁶⁷ นับเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวแก้ไขการปกครองคณะสงฆ์ เดย์มีมาเถรสมาคมปกครองดูแลเป็นที่ปรัชีวิกาษอิสราเอลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาจักรให้แก่องค์พระมหาเถรเชื้อริริย์

ส่วนการปกครองสังฆบริษัท ได้จัดวางรูปแบบอนุโลมตามวิธีการไป-

65 ใน การประชุมทุกครั้งพระราชบัญญัติ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรญาณวโรรสเป็นผู้ตัวรัวแก้ไข และกำหนดอภิสิทธิ์พิเศษของคณะสงฆ์ธรรมยุติไว้ในเชิงocratic ของพระราชบัญญัติ การปกครองคณะสงฆ์ อ้างจาก สามยกเดช (ม.ป.ท. : มูลนิธิเสนาธิการโภเศษและนากระปะที่ปี และมูลนิธิวังวงศ์, ม.ป.ป.), หน้า 39.

66 แยกการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 2 (2457), หน้า 4.

67 ทางช., ร. 5, ส. 16, “พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.”

ครองแบบพระราชอาณาจักรคือมีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และอธิการหมวดบังคับบัญชาสังฆมณฑลในมณฑล ในเมือง ในอำเภอ และในตำบลตามลำดับ ตลอดจนกำหนดหน้าที่อธิการวัด และกิจการที่จะรักษาประโยชน์ของพระศาสนาของสังฆบริษัท⁶⁸

เมื่อพิจารณาโดยหลักการแล้ว มหาเถรสมาคมน่าจะเป็นองค์กรหลักที่เข้มแข็งของการบริหารคณะสังฆ์ แต่ก็ปรากฏว่า มหาเถรสมาคมกลับเป็นองค์กรที่อ่อนแอกล้าและไร้ประสิทธิภาพในที่สุด มูลเหตุแห่งความอ่อนแอกล้าของมหาเถรสมาคม อาจวิเคราะห์ได้ว่าเกิดจากเหตุหลายประการ ประการหนึ่งเกิดจากการไม่ได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าคณะให้ญี่หรือองค์ประธานชุมชนของมหาเถรสมาคมให้ชัดเจนในการบริหารคณะสังฆ์ ตามมาตรา 4 ในพระราชบัญญัติการปกครองคณะสังฆ์ระบุระบุเพียงว่า “ให้พระราชบัญญัติแต่ 5 รูปขึ้นไป มีสิทธิพิจารณาการวินิจฉัยเป็นเด็ดขาด”⁶⁹ แต่พระราชบัญญัติ 5 รูปนั้นก็ไม่ได้ระบุชัดเจนว่าต้องเป็นเจ้าคณะให้ญี่ทั้งหมด หรือต้องเป็นเจ้าคณะให้ญี่เสียก่อน กว่าครึ่ง และเท่าที่เป็นไปในทางปฏิบัติเมื่อเจ้าคณะให้ญี่มาไม่ครบ 5 รูป ก็ยังพระราชบัญญัติรองเพิ่มให้ครบตามระเบียบ

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือความไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนในมหาเถรสมาคม ทำให้เจ้าคณะส่วนใหญ่ไม่สนใจการประชุม มักติดกิจกรรมนันดร์และธุระส่วนตัว การประชุมเพื่อตัดสินข้อพิพาทจึงตกเป็นหน้าที่ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ผู้บัญชาการคณะสังฆ์ ดังปรากฏพระดำรัสของ

⁶⁸ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ดำเนินคณะสังฆ์, หน้า 200 โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องการคณะสังฆ์ใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากิริยาธรรมราชนาถ พระศรีรัตนมหาธาตุฯ, การคณะสังฆ์, หน้า 10–23.

⁶⁹ พระราชบัญญัติคณะสังฆ์,

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรุงพระยาชิรญาณวโรสให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่อง
น้ำ

...เจ้าคณะชราโดยมาก มาได้บ้างและมาไม่ได้บ้าง เจ้า
คณะรองเป็นผู้บัญชาการคณะมณฑลนั่งบังกับ บังครัวก็ไม่
ครบกำหนดนับัญจรรคที่เป็นองค์ของสมาคมในพระราชบัญญัติ จึง
เรียกพระราชาชคณะชั้นธรรมเข้าเพิ่มด้วย นี้เป็นประชุมโดยปกติ
อย่างหนึ่ง เรียกเจ้าคณะมณฑลหรือพระคณาจารย์ออกเข้าประชุม⁷⁰
ด้วยก็มี นี้เป็นประชุมพิเศษ... เป็นผลให้การประชุมตามพระราช
บัญญัตินี้ขอว่าเป็นอันดับชั้นครัวโดยนัย...

เห็นได้ว่า ในสมัยที่สมเด็จมหาสมณเจ้ากรุงพระยาชิรญาณวโรส
ทรงบัญชาการคณะสงข์ แม้จะมีการเรียกประชุมมหาเถรสมาคมบ้าง แต่
อำนาจในการปกครองคณะสงข์นั้นกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ในสมัยหลังๆ
ต่อมาก็เช่นกัน อำนาจการบริหารตกอยู่ในมือพระเภรະรูปไดรูปหนึ่งตาม
ลำพัง มิได้เป็นการปกครองในระบบการกระจายอำนาจอย่างเป็นธรรม

ข้อที่พึงสังเกตคือ ก่อนหน้าการตราพระราชบัญญัติการปกครอง

ร.ศ. 121 อำนาจการปกครองคณะสงข์เดิมขึ้นกับกระทรวงธรรมการ แต่
ภายหลังการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงข์ ร.ศ. 121 อำนาจ
ต่างๆ ซึ่งเดิมเป็นของกระทรวงธรรมการถูกโอนมาที่มหาเถรสมาคม อาทิ
การแต่งตั้งสมณศักดิ์และการแต่งตั้งเจ้าคณะระดับต่างๆ ซึ่งเดิมเป็นหน้าที่
ของกระทรวงธรรมการเปลี่ยนมาเป็นพระมหาகษัตริย์แต่งตั้ง แม้จะปรากฏ
ในมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติ “...ให้เป็นหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวง-

⁷⁰ คณะกรรมการคณะสงข์ เล่ม 2 (2457), หน้า 58.

ธรรมการที่จะรักษาให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินน...⁷¹ แต่ก็เป็นเพียงนิตินัยเท่านั้น ประกอบกับระยะนั้นไม่ได้ทรงสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ว.ศ. 121 จึงไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราช การปกครองคณะสงฆ์โดยรูปแบบอยู่ในความดูแลของเจ้าคณะใหญ่ทั้งห้า พระมหากรุณาริพัทธ์เป็นเอกอัครศาสนปัลมภก ทรงบริหารการคณะสงฆ์โดยส่วนรวมด้วยพระองค์เอง⁷² แต่ในทางปฏิบัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเป็นผู้บูรพาทราราชการคณะสงฆ์ เมื่อมีกิจใด เสนนาดีกรีทรงธรรมการจะเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการนำความมาถวายเจ้าคณะนั้น ๆ การตัดสินวินิจฉัยข้ออธิกรณ์ต่าง ๆ กระทำโดยเสนอตีกรีทรงธรรมการซึ่งจะเป็นผู้นำไปปรึกษาเจ้าคณะแต่ละคนเป็นราย ๆ ไปแล้วนำผลมากราบถูลให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรสรทรงทราบ⁷³ ซึ่งเท่ากับเป็นการมอบอำนาจการจัดกิจการคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรให้แก่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า-กรมพระยาวชิรญาณวโรสโดยลำพัง

ความอ่อนแอกองหมาเตอร์สมาคมจึงมีมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงช่วงเวลาการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. 2477 เมื่อมีการประชุมอยู่บ้างในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรส แต่อำนาจการตัดสินบังคับบัญชาขึ้นกับเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายสืบมาโดยตลอด

⁷¹ ทบท., ร. 5, ศ. 16. 1, “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์.”

⁷² ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยและลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยตั้งเริ่ม หมายเหตุที่ 84 นี้มามกุฎราชวิทยาลัยจัดพิมพ์เผยแพร่ในอภิลักษิตกาลกูลองกรน 1-5 ตุลาคม 2521, หน้า 16.

⁷³ คณะกรรมการพัฒนาฯ เล่ม 2 (2457), หน้า 45.

ความไม่เสมอภาคของพระราชนัญญ์ต่อการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.

121 สาเหตุแห่งความไม่เสมอภาคอาจประมวลสาเหตุสำคัญได้สองประการ ประการแรกเกิดจากการกำหนดสิทธิพิเศษแก่ธรรมยุติกนิกายในการปกครองตนเองไม่ต้องขึ้นกับเจ้าคณะอื่น ๆ และประการที่สองเกิดจากเงื่อนไขที่รัฐระบุให้ธรรมยุติกนิกายมีสิทธิในการปกครองพระมหาเถรานิกายได้

การกำหนดสิทธิพิเศษของธรรมยุติกนิกายมีมาตั้งแต่เริ่มต้นนิกาย สันนิษฐานว่าคงเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาไว้ เจ้าพามงกุฎผู้ทรงนิกายทรงฐานะเป็นเจ้าพ้ำ จึงมีพระบรมราชานุญาตให้ธรรมยุติกนิกายไม่ต้องขึ้นกับกรมสังฆการี เช่นคณะอื่น ๆ เพื่อขึ้นกับคณะกลางของกรมพระปรมานุชิตชัยในรัฐ มีสิทธิที่จะปกครองชั้นราชนิกิรณ์ ตั้งอุบัชฌาย์กันเองในคณะ อภิสิทธินี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา วชิรญาณวโรรสตรัสรئิยกว่าเป็นพรพิเศษที่คณาธรรมยุตได้รับ⁷⁴ ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ลงพระบรมราชโองการฯ ให้มอบหมายพระครรภ์ที่จะปกครองสืบต่อมาตามลำดับ และกล้ายืนธรรมเนียมของธรรมยุติกนิกายที่จะมีพระเตราธรรมยุตเป็นสังฆปริษายกปกครองคณะ ชั้นราชนิกิรณ์ ตั้งอุบัชฌาย์กันเองในคณะ ไม่ต้องขึ้นกับกรมธรรมการและกรมสังฆการี เช่นกิจธุระนิกาย⁷⁵

ในการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากยังคงชี้แจงสิทธิพิเศษของธรรมยุติกนิกายไว้ในบัญญัติดัง

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186-187.

⁷⁵ สว. (สมเด็จพระญาณสัจวว สุวทุมโน), พุทธศาสนาวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: พุทธอุปัมมกการพิมพ์, 2517), หน้า 53-55.

ปรากฏคำอธิบายไว้ในมาตราที่ 3 และมาตราที่ 22⁷⁶ ของพระราชบัญญัติ
ดังความว่า

มาตรา 3 พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวด้วยนิกายสห์ กิจ
และลักษณะทางในนิกายนั้นๆ ซึ่งเจ้าคณาสังฆนายกในนิกายนั้นๆ
ได้เคยมีอำนาจว่าก้าวบังคับมาแต่ก่อนประการใด ก็ให้คงเป็นไป
ตามเดิมทุกประการ แต่การปักครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิกาย
ทั้งปวงให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้...

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชรัญญาณวโรรสทรงอธิบายไว้ใน
พระนิพนธ์ว่าทรงหมายถึงคณาจารย์ติกนิกายซึ่งได้รับพระบรมราชานุญาต
ให้ปักครองตัวเองยังคงมีอภิสิทธิ์ดังเดิม

มาตรา 22 บรรดาวดีในกรุงเทพมหานครอยู่ในแขวงได
ให้ชื่นอยู่ในพระราชบัญญัติกับแขวงนั้น ส่วนวัดในหัวเมืองวัดอยู่
ในแขวงใดก็ให้ชื่นอยู่ในเจ้าคณาแขวงนั้น เว้นแต่วัดทั่วไปในกรุง-
เทพมหานคร แลในหัวเมืองที่โปรดให้ชื่นอยู่เฉพาะคณาจารย์
เฉพาะพระราชบัญญัติครูปหนึ่งซึ่งทรงพระราชดำริเห็นสมควร...

ตามมาตรานี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชรัญญาณวโรรส
ทรงอธิบายไว้ในเชิงอรรถของพระนิพนธ์ว่าวัดธรรมยุตไม่ว่าจะเป็นในกรุง
หรือหัวเมืองจะได้รับอภิสิทธิ์ไม่ต้องชื่นต่อเจ้าคณาท้องถิ่นหนานิกาย แต่ให้
ชื่นตรงต่อเจ้าคณาใหญ่ธรรมยุติกนิกาย⁷⁷

อภิสิทธิ์อภิปรักษารหนึงของคณาธรรมยุตคือ มีสิทธิที่จะชำระอธิกรณ์

⁷⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชรัญญาณวโรรส, ประมาณนิพนธ์: การ
คณาสห์, หน้า 26-27.

⁷⁷ เว่องเดียวกัน, หน้า 28.

กันเองในคณะไม่ต้องขึ้นต่อกรมธรรมการ หรือกรมสังฆการใช่นั่นคณะสังฆ-นิกายอื่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้แต่งตั้งมหาเถรสมาคม ซึ่งประกอบด้วยพระเถระมหา尼กายนายและธรรมยุติกนิกายนั้น อธิกรณ์ของภิกษุธรรมยุตจะพิจารณาแก้ตามลำพังในคณะ ขณะที่อธิกรณ์ของภิกษุมหา尼กายจะต้องถูกสั่งมาวินิจฉัยที่มหาเถรสมาคมอันมีเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตดำรงตำแหน่งสกลสังฆเปรียญก แล้วมีพระเถระธรรมยุตอื่น ๆ ดำรงตำแหน่งการบริหารคณะสังฆ ภิกษุมหา尼กายจึงพิจารณาว่าเป็นการไม่เป็นธรรมต่อคณะมหา尼กายที่พระเถระธรรมยุตมีสิทธิตัดสินอธิกรณ์ของภิกษุมหา尼กายได้ แต่ภิกษุมหา尼กายไม่สามารถเข้าไปตัดสินอธิกรณ์ของภิกษุธรรมยุตได้เลย ทั้งปรากฏว่าอธิกรณ์ของภิกษุมหา尼กายจะถูกตัดพิมพลงในແຄลงการณ์คณะสังฆเนื่อง ๆ ขณะที่อธิกรณ์ของภิกษุธรรมยุตถูกยกเว้นไม่ต้องตัดพิมพ์ นับเป็นการเสียเบรียบได้เบรียบระหว่างภิกษุสองนิกายอย่างชัดเจน⁷⁸

การที่คณะธรรมยุตได้อภิสิทธิ์ปักครองตนเองไม่ต้องขึ้นในบังคับบัญชาของเจ้าคณะมหา尼กาย สร้างปัญหาความลักษณ์ในการปักครองแก่เจ้าคณะห้องถีน เพราะไม่อาจว่ากล่าวตักเตือนได้ดังปรากฏตัวอย่างเช่นกรณีพระปลด

⁷⁸ ชาววงศ์—รักษวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 136—137.

นายทองสืบ ศุภมาร์ค ให้ข้ออธิบายว่า ภิกษุธรรมยุตเมื่อต้องอธิกรณ์ก็ถูกตัดพิมพ์เรื่องในແຄลงการณ์คณะสังฆใช่เดียวกับภิกษุมหา尼กาย แต่เนื่องจากภิกษุธรรมยุตมีอำนาจน้อยกว่ามากรอ อธิกรณ์จึงไม่ปรากฏบ่อยครั้ง เช่นภิกษุมหา尼กาย ส่วนเหตุที่อธิกรณ์ของภิกษุธรรมยุตไม่ถูกห้ามสารภาพ เพราะเนื่องจากภิกษุธรรมยุตนั้นสมเด็จพระสังฆราชซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตวินิจฉัยไปแล้วนั่นเอง อธิกรณ์จึงถูกตัดไม่ถูกห้ามสารภาพ

(สัมภาษณ์ นายทองสืบ ศุภมาร์ค, 29 พฤษภาคม 2525, 9:30 น.).

จัน เจ้าอาวาสวัดทอง เมืองนครเขื่อนขันท์ไม่ยอมส่งบัญชีของวัดรายงานต่อเจ้าคณะท้องถิ่นเป็นเวลาติดต่อกันมาถึง 3 ปี เจ้าคณะมหานิกายก็ไม่กล้าว่ากล่าวตักเตือน⁷⁹ อภิสิทธิ์ในการปักครองตนของคงจะธรรมยุตจึงสร้างบัญชาคับข้องใจให้แก่เจ้าคณะมหานิกายอย่างยิ่ง

การให้อภิสิทธิ์แก่ภิกษุธรรมยุตในการปักครองตัวเองจะไม่เกิดบัญชาให้ต้องหัวดึง ถ้าภิกษุมหานิกายซึ่งเป็นพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะได้สิทธิในการปักครองตัวเองโดยเท่าเทียมกัน แต่การที่คณะให้บัญช่องภิกษุมหานิกายเช่นคณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง บางคณะต้องขึ้นกับภิกษุฝ่ายธรรมยุตจึงกลายเป็นบัญชาให้ภิกษุมหานิกายต้องหัวดึงว่า เพราะเหตุไรภิกษุธรรมยุตจึงปักครองภิกษุมหานิกายได้ ขณะที่ภิกษุฝ่ายมหานิกายไม่ได้มีสิทธิในการปักครองภิกษุฝ่ายธรรมยุต

อาจกล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นเดือนเหตุสำคัญของการปักครองสงฆ์ที่ไม่สมอภาคโดยมีสาเหตุเบื้องต้นจากประกาศพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ในวันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ. 121 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งเจ้าคณะมหาลัทธดแรกอันประกอบด้วยพระราชบัญญัติไว้ 14 รูปไป

⁷⁹ ทดลองการพัฒนาสงฆ์ เล่ม 2 (2457), หน้า 220. ภายหลังความทราบถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพราหมาธิรญาณวิโรรส โปรดให้ตัดขาดจากคณะเป็นการลงโทษ และมอบวัตถุนี้ให้อยู่ในการปักครองของเจ้าคณะท้องถิ่น และทรงออกพระกำหนดใหม่ว่าถ้าในเมืองหรือในมลฑลนั้นมีวัดธรรมยุติกนิกายหลาຍวัด ให้คงเจ้าคณะขึ้นดูแลควบคุมแต่ถ้าไม่เพียงสองสามวัดให้มอบเจ้าคณะท้องถิ่นปักครอง ยกเว้นเรื่องการทำสังฆกรรมและการช่วยอธิการที่ให้เป็นเรื่องของแต่ละนิกาย

ปักครองท้องถิ่น ในจำนวนนี้เป็นพระสงฆ์มหานิกายเพียง 5 รูป ขณะที่
ภิกษุธรรมยุตมีจำนวนถึง 9 รูป⁸⁰

รายนามคณะสงฆ์ที่ไปปักครองมณฑลต่างๆ ตามพระราชบัญญัติการ
ปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีดังนี้

1. มหาลัยกรุงเทพ : พระสาสนโสภณ (อ่อน อหิสโก) วัด
ราชประดิษฐ์ฯ

2. มหาลัยนครชัยศรี : พระธรรมโภคญาจารย์ วัดสุทัศน์ ภาย
หลังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระสังฆมราชา (แพ ติสุสเทโว)

3. มหาลัยนครสวรรค์ : พระธรรมไตรโลก วัดระพังโอมสิตาราม
(สมเด็จพระพุทธโมคชาจารย์ ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูรฯ)

4. มหาลัยกรุงเก่า : พระธรรมราชาณุวัตร (แสง พุทธาธุโട)
วัดนิเวศน์ธรรมประวតิ

5. มหาลัยพิษณุโลก : พระเทพกิริ วัดมหาภูมิตราราม ภาย
หลังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปานิโคท (ถม วรารสโย)

6. มหาลัยชุมพร : พระเทพเมธี วัดมหาธาตุ ภายหลังดำรง
สมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เข็ม) วัดพระเชตุพนฯ

⁸⁰ในพระธรรมเทศนาเรื่อง “วชิรภัต” ของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติส
สเกะระ) ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนามและภารกิจภารกิจที่เป็นต้นเหตุให้ธรรมยุต
ปักครองฝ่ายมหานิกาย โดยให้เหตุผลว่าที่เป็นดังนี้เป็นเรื่องการแต่งตั้งทางราชการ (สม
เด็จพระมหาวีรวงศ์ ติสสเกะระ) นิพนธ์ต่างเรื่อง, ข้อมูลสุคุณดี-วิจารณ ชนะรัชต์
พิมพ์น้อมความเป็นสักการะ ในงานพระวราหกานเพลิงศพเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีร
วงศ์ ก เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 2499, หน้า 123).

7. มหาลนดรราชสีมา : พระเทพมุนี วัดประยูรวงศ์วาราษ ภายหลังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมเจดีย์ (แก้ว)

8. มหาจันทบุรี : พระสุดคุณคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ภายหลังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชีรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์)

9. มหาปราชญบุรี : พระราชนูนี วัดเทพศิรินทราราษ ภายหลังดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร)

10. มหาภูเก็ต : พระเมธารมรส วัดพิชัยญาติการาม ภายหลังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชเมธี (หัวม ญาณวโร วัดพิชัยญาติ)

11. มหาราชบุรี : พระอมโนลี วัดบวรนิเวศวิหาร ภายหลังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชนูนี (ชม สุสามาจารो)

12. มหาอีสาน : พระญาณรักษิต วัดสุบีญานาราม อุบลราชธานี ภายหลังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระอุบาลีคุณปมาจารย์ (จันท์ สิริจันโท) วัดบรมนิวาส

13. มหาลนดรศิรธรรมราช : พระศิรธรรมมุนี ภายหลังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระรัตนธรรมมุนี (ม่วง ธรรมทูตโช)

14. มหาลับราพา : พระอุดรคณาธารกษ (ชื่ม) วัดพระเชตุพน⁸¹

การส่งพระเคราะจากส่วนกลางไปปกรองส่วนภูมิภาคย่อมสร้างความไม่พอใจให้แก่ท้องถิ่น เพราะพระเคราะส่วนใหญ่อ่อนอาวุโสกว่าเจ้าคณะท้องถิ่นและต่างนิเกย์กัน การปฏิบัติสังฆิกจึงยอมแตกต่างกันจนไม่อาจร่วมอุโบสถ

⁸¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชีรญาณวโรรส, การคณะถัง (กรุงเทพฯ: มหานฤรัชวิทยาลัยจัดพิมพ์ในงานสมณานุสรณ์, 2514), หน้า 44–45.

สังฆกรรมกันได้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชิรญาณวโรรสเคยทรงมีพระดำรัสซึ่งแจ้งว่า “...การคณะกับการศึกษาร่วมหน้าทั้กัน เช่นนั้นถึงจัดการได้สะดวก แต่ในเวลานี้อยู่ข้างจะหาผู้อ่านวายการให้เหมาะสมได้ยาก ด้วยว่าการคณะต้องการผู้อ่านวายการที่เจริญพرهราอยุ แลเป็นหลักในพระศาสนา แต่จะให้ท่านผู้ใดตั้งอยู่ในวัยเช่นนี้ให้ชั่ช่องในการศึกษาด้วยก็เป็นอันยาก เมื่อเลือกผู้อ่านวายการไม่ได้เหมาะสม เช่นนี้การจึงมักไม่เป็นไปสม่ำเสมอ...”⁸²

การส่งพระธรรมยุตไปปักครองภิกษุมหานิกายในส่วนภูมิภาคนั้น เหตุผลประการหนึ่งก็คือในช่วงระยะเวลาการตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ ร.ศ. 121 นั้น การศึกษาของภิกษุธรรมยุตกำลังรุ่งเรือง โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชิรญาณวโรรสเป็นผู้บิหารองค์สำคัญธรรมยุติกนิกาย มีวิธีการเรียนการสอนแบบใหม่เรียกว่า “แบบมหาภูวราชวิทยาลัย”⁸³ ส่วนมหาธาตุวิทยาลัยของภิกษุมหานิกายยังคงใช้วิธีการสอนปริยติธรรมแบบเดิม พระธรรมที่สามารถด้านวิชาการส่วนใหญ่จึงเป็นภิกษุธรรมยุต ส่วนพระสงฆ์มหานิกายมีพระที่สามารถด้านวิชาการน้อย จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องส่งพระธรรมยุตไปเป็นผู้อ่านวายการด้านการศึกษา และการปักครองควบคู่กันไป ในพระดำรัสของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงประภาไว้ว่าไม่ได้ทรงเต็มพระทัยนัก เพราะเป็นพระสังฆต่างนิกายกัน แต่ก็หวัง

⁸² แขวงช., ร. 5, ศ. 12 ที่ 1/8 ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

⁸³ ศึกษารายละเอียดได้จากพระมหาอุกษ พุทธวังโส, “การศึกษาปริยติธรรม,” สังคมศาสตร์ปริญญาลัมบพิเศษวิทยบทพะเพุกศานา กับสังคมไทย, (สิงหาคม, 2509), หน้า 53-65.

ว่าจะค่อยหาภิกษุมหานิกายที่มีความสามารถค่อย ๆ เปลี่ยนตัวไปในที่สุด⁸⁴ ดังปรากฏพระธรรมสอนหนึ่งว่า

...ฉันเห็นตัวฉันและผู้อ่านว่ายกการผู้เป็นธรรมยุตันไม่สมควรอย่างยิ่ง จะไม่แสดงเหตุก็เป็นแกลังถ่อมตนไป ตามที่เห็นอย่างนั้นก็ เพราะต่างนิกายกันบางที่จะดีกว่าเอามหานิกายในกรุงออกไป กองเข้ากันสนิทไม่ได้ แต่ในเวลาี้นี้คร ฯ ก็ต้องเห็นว่า มหานิกายยังไม่สามารถจะจัดการปกครองตัวเองได้ จึงไดรับฉลองพระเดชพระคุณ ฉันไม่ไดคิดว่าการนี้จะยืนยาวนี้กกว่าจะค่อยหาตัวเปลี่ยนไปทุกที...⁸⁵

แต่การไม่ได้เป็นไปตามพระธรรมคำสอนด้วยในช่วงที่ธรรมยุติกนิกายเพื่องฟู มหานิกายทรุดโทรม เพราะขาดผู้เอาใจใส่ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา และความประพฤติของพระสงฆ์ ความร่วงโรยของวัดมหานิกายเกิดจากขาดผู้นำที่สามารถ สังกัดสังเกตคือพระที่เฉลี่ยวฉลาดมีความสามารถในการงานมักบวชแปลงเป็นธรรมยุต⁸⁶ คณะธรรมยุตจึงมักจะไดกิษชุที่เฉลี่ยวฉลาดและมีความสามารถในการบริหารคณะสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชรัญญาโนเรสรทรงโปรดเรื่องที่จะใหพระมหานิกายปกครองพระธรรมยุต ในส่วนภูมิภาค แต่ก็ทรงอ้างเหตุผลสำคัญประการหนึ่งว่า "...พระมหานิกายในส่วนภูมิภาคยังขาดความสามารถด้านการปกครอง เกรงว่าถ้ามีอธิการ"

⁸⁴ คำแทนกัจจันทร์ วัดบวรนิเวศวิหาร, ลายพระหัตถ์ที่ 138, กรมหมื่นวชิรญาณวงศ์สุลการหมื่นดำรงราชานุภาพ, (20 สิงหาคม ร.ศ. 118).

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁶ แยกจกวารณ์คณะสงฆ์ เล่ม 1 (2456), หน้า 187,

จะไม่รู้จักวิธีพิจารณาความ พระธรรมยุตจะไม่นับถือเกรงกลัว และจะทำ
อะไรก็ได้ตามใจตน...⁸⁷

ความล้าหลังของภิกษุมหานิกายเป็นข้ออ้างให้พระเธรพระธรรมยุตเข้า
ปักครองภิกษุมหานิกายในส่วนกุมภากาตลดามajanถึงปี 2477 อันเป็นปีแห่ง⁸⁸
การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ

ข้อที่พึงพิจารณาในการปักครองคณะสงฆ์ขณะนั้นคือ ภิกษุมหานิกาย
มีปฏิกริยาประการใดต่อพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ โดยที่ไปไม่
พบเอกสารใดที่แสดงปฏิกริยาต่อต้านพระราชบัญญัติมากนัก เข้าใจว่าภิกษุ
มหานิกายส่วนใหญ่เกรงพระทัยในพระบรมเดชานุภาพของพระมหากรุณาริย์
อย่างไรก็ตามได้พบเอกสารที่กล่าวถึงปฏิกริยาของภิกษุมหานิกายต่อพระราช-
บัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ฉบับนี้ เช่นที่มูลผลิตภัณฑ์โลกซึ่งเป็นมูลผล
ใหญ่ทางเนื้อ การแต่งตั้งเจ้าคณะมณฑลใหม่เป็นเหตุให้เจ้าคณะเมืองพิษณุ
โลก ซึ่งประชาชนเคราะพนับถือมากลาออกจาก ประชาชนทำเรื่องร้องเรียน
โปรดเกล้าฯให้แต่งตั้งเจ้าคณะเมืองพิษณุโลกเดิมเป็นรองเจ้าคณะมณฑลพิษณุ
โลก เรื่องจึงสงบลง⁸⁸

ที่มูลผลิตภัณฑ์ การก่อตั้งธรรมยุติกนิกายก่อให้เกิดปฏิกริยาอย่างยิ่ง
ดังที่สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสุสกโร) กล่าวไว้ในตำนานวัดสบู่ภู-
นารามว่า "...การออกไป้อยู่วัดสบู่ภูนารามในปัจดันนั้นบัวล่อแหลมต่อ
อันตราย แต่หากด้วยพระบรมเดชานุภาพปกป้อง เจ้าเมืองกรรมการชนชั้นผู้

87 ร่องเดียว กัน.

88 จขช., ร 5, ส.8/1, สมเด็จฯ กรมพระยาวชิรญาณวงศ์, ม.ป.ป.

ให้ญี่เป็นผู้สร้างวัดธรรมยุตและช่วยกันทำบูรณะอุดพื้นจากอันตราย..⁸⁹
อย่างไรก็ตามปรากฏข้อวิชาทระห่วงภิกษุมหานิกายและธรรมยุตในเมือง
อุบลราชธานี⁹⁰

เอกสารที่สำคัญเรื่องหนึ่งเป็นหนังสือกราบทูลของเจ้าพระยาภาสกร-
วงศ์ ถึงพระเจ้าน้องยาเชือกرمหมื่นสมมตอมรพันธ์ เรื่องพระบัญญาคชา-
วุชเจ้าคณะเมืองพระตะบอง และเจ้าคณะเมืองเสียมราชา ศรีสิงห์ พนมศก
ชุขันธ์ ขอพระกรุณาให้ส่งพระอุดรคณาภักดี (พระมหานิกาย) ไปช่วยจัด
การหัวเมืองมณฑลบูรพาและชุขันธ์ เนื่องจากได้ข่าวเล่าลือว่าจะมีพระราชา-
คณะธรรมยุตไปจัดการเล่าเรียนในมณฑลเหล่านี้ เจ้าคณะห้องถันเหล่านี้ไม่
พอใจเกรงจะเกิดบัญชาดัย เนื่องจากไม่อารวัมอุโบสถสังฆกรรมกันได้
พระต่างนิกาย ประสงค์จะขึ้นกับกรุงเทพฯ ตามเดิม จึงได้ทำหนังสือขอ
พระอุดรคณาภักดี พระเครื่องฝ่ายมหานิกายไปปักครองเนื่องจากประชาชน

89 พระพรหมมนูน,^๑ ต้านวนวัดสุน្អานาราม, ที่ระลึกงานผูกพัทธสีมาฉลองพระอุโบสถ
วัดสุน្អานาราม จังหวัดอุบลราชธานี, 2479, หน้า 25.

90 วัดสุน្អานารามเป็นวัดธรรมยุตวัดแรกในภาคอีสาน ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 4 มี
ท่านพนธ์โล (ดี) เป็นพระเถระยุคแรก เมื่อธรรมยุติกนิกายเข้ามาเผยแพร่ในอีสานบระ-
ษะนเรยกลัทธนว่า “พระครองมอย” และเรียกกลัทธนิเคนว่า “พระครองดาว” เรียก
กลัทธอาบานมาจากการกรุงเทพฯว่า “พระครองไทย” เมื่อก่อตั้งธรรมยุติกนิกายในมณ-
ฑลอุบลราชธานีก็ร่วมกัน เกิดการแข่งขันระหว่างพระเถระธรรมยุตและพระมหานิกายแต่
เป็นไปด้วยความสงบ มีเพียงพระทัน្ហมณรน้อยที่แสดงอาการไม่สุภาพต่อ กัน ดังเช่น
ตอนนิลมหาเตมอพะหังสองนิกาย (วัดสุน្អานาราม ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และวัดบ้าน
น้อย ฝ่ายมหานิกาย) สวนทางกัน พอพระเถรผู้ใหญ่หลักกันพื้นไปแล้ว พระหนุ่มเมือง
น้อยเล่าเรื่องเกิดสัมปะระหว่างกันหัว้างข้างแตกโกลาหลกันทั้งบ้านทั้งเมือง จนพระ
เคราะห์และกรรมการเมืองต้องอาสาตัวไม่ให้บ้านขาดสวนทางกัน (พระพรหมมนูน, ทำ-
นาหัววัดสุน្អานาราม, หน้า 18-26).

วิกาษสังฆ์เคารพนับถือพระอุดรคณาภักข์มาก และเป็นพระมหานิกายด้วยกัน⁹¹ พระบาทสมเด็จพระบูลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานอนุญาตให้พระอุดรคณาภักข์ปักครองมหาธาตุบูชาตามคำขอของพระบูญญาคราช สรวนเมืองชุมชนธยังคงให้ชื่อกับมหาธาตุบรรจุราชานีดังเดิม⁹²

ค. ความไม่เป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งการบริหารคณะสงฆ์

การดำเนินธรรมยุติกนิกายสร้างความขัดแย้งที่สำคัญหลายประการ นอกจักความไม่เสมอภาคในด้านการปักครองแล้ว ยังปรากฏบัญหาการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชสกอลสังฆปริณายก การแต่งตั้งสมณศักดิ์และเงินผลประโยชน์ของวัด ความไม่เป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งการบริหารคณะสงฆ์ นับเป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งของการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ

สมเด็จพระสังฆราชสกอลสังฆปริณายกเป็นตำแหน่งสังฆปริณายกชั้นสูงสุดที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งโดยคัดเลือกจากพระมหามະครชช์พระเจร้านุเคราะห์การพนับถือและมีอาวุโสสูงสุด⁹³ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์สมเด็จ

⁹¹ หยช., ร. 5, ศ. 12/10, “เรื่องขัดการศึกษาและการคณะสงฆ์” ร.ศ. 118.” หนังสือเข้าพระยาภาสกรวงศ์ ทราบทุกพระเจ้าในอังขะเชื่อกัมมัมโนมตอมรพันธ์, 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 118.

⁹² หยช., ร. 5, ศ. 1/25, เปิดเต็ม, หนังสือเข้าพระยาภาสกรวงศ์ ทราบบังคมทุกพระบรมเด็จพระบูลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 7 ธันวาคม ร.ศ. 118.

⁹³ รายละเอียดเรื่อง การแต่งตั้ง สมเด็จพระสังฆราชสกอลสังฆปริณายก ศึกษาที่นันทนา วัฒนสุข, “บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า สมบัตันโภสินทร์ ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515, หน้า 6-58.

พระสังฆราชล้วนเป็นพระเถระมหานิกายและประทับที่วัดมหาธาตุ⁹⁴ ภายใน
หลังกำเนิดธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระสังฆราชส่วนใหญ่เป็นพระเถระพায়
ธรรมยุติกนิกาย และศูนย์อำนาจการปกครองและการศึกษาเปลี่ยนจากวัด
มหาธาตุเป็นวัดบวรนิเวศ

การลดฐานความสำคัญของวัดมหาธาตุเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเปลี่ยน
แปลงธรรมเนียมการคัดเลือกและสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ในอดีตไม่
เคยปรากฏว่าเจ้านายหรือพระบรมวงศานุวงศ์จะได้รับคัดเลือกเป็นสมเด็จพระ⁹⁵
สังฆราช การสถาปนาพระบรมวงศานุวงศ์เป็นสมเด็จพระสังฆราชเกิด⁹⁶
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงสถาปนากรมหมื่น
นุชิตชิโนรสขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระ⁹⁷
ยศสูงกว่าสมเด็จพระสังฆราชของค่อน ๆ คือทรงฉัตร ๕ ชั้น อันที่จริงก่อน
ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสรวงสุข ได้เคยมีพระราช
ดำริจะตั้งพระพิมลธรรม (อุ) วัดสุทธคันธ์เป็นสมเด็จพระสังฆราช ดังที่ได้

⁹⁴ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นราภิวัตต์วัดมหาธาตุ, (พระนคร : โรงพิมพ์
ไสกณพิพ्रรพนาก, 2461), หน้า 41.

⁹⁵ ในสมัยอยุธยาเจ้านายที่ทรงผนวนาามถึง 4 พระองค์คือ พระศรีศลป์ (พระ⁹⁷
เจ้าทรงธรรม), เจ้าพัตรสัน้อย พระโอรสสมเด็จพระเพทราชา, พระองค์เจ้าบุญนาค ไอ⁹⁸
รสนิมสมเด็จพระเจ้าเสือ, เจ้าพานวนทร์ พระราโชรสในพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ สาม⁹⁹
พระองค์หลังทรงผนวนาามถึงพระชนม์ชีพ แต่ไม่ได้ทรงสมณศักดิ์เดิม พระศรีศลป์เป็น¹⁰⁰
เจ้านายพระองค์เดียวที่ได้สมณศักดิ์เป็นพระพิมลธรรม ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้เป็น¹⁰¹
กษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้าทรงธรรม”

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ต้านဏกมະสังข์,” ตั้นนานกังพระพุทธ
ศาสนา, หน้า 195).

⁹⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เชօกรมพระยาสมมตอมรพันธุ์, ตั้งพระราษฎร์ให้แก่ในกรุง¹⁰²
รัตนโกสินทร์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไสกณพิพ्रรพนาก, 2466), หน้า 42.

โปรดให้อักษร์ร่างพระนามและกำหนดวันที่จะทรงแต่งตั้งแต่ทรงพระปราชช่าวรและสวรรคตก่อน แต่ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดให้สถาบันกรรมมีนนุชิตชิโนรสขึ้นดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายก ส่วนพระพิมลธรรม (อุ้) โปรดให้สถาบันขึ้นเป็นสมเด็จพระอวิริยาศักดิ์ญาณ เจ้าคณะผู้ใหญ่แทน⁹⁷

มูลเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาบันกรรมมีนนุชิตชิโนรสขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระปรมานุชิตชิโนรส ก็เนื่องจากทรงเป็นพระราชนิคุณที่ทรงเคารพนับถือและช่วยเหลือพระองค์อย่างยิ่งในระหว่างที่ทรงพนวย⁹⁸ และเนื่องจากสมเด็จพระสังฆราชในสมัยก่อน ๆ ล้วนมาจากการอุปถัมภ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระปรมานุชิตชิโนรส จึงทรงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ได้รับตำแหน่งสูงสุดทางศาสนา ถ้าพิจารณาอีกนัยหนึ่งการแต่งตั้งพระญาติวงศ์ที่ใกล้ชิดเป็นประมุขแห่งศาสนาจักร ก็เท่ากับได้ควบคุมศาสนาจักรอย่างใกล้ชิด และเป็นการนำศาสนาเข้ามาอยู่ใต้การปกครองของบ้านเมืองอย่างแนบแน่น การแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชจึงเปลี่ยนจากการใช้เหตุผลทางการศาสนามาเป็นเหตุผลทางการเมือง⁹⁹

เมื่อพิจารณาจากพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในขณะที่ทรงครองราชย์ พระองค์จัดอยู่ในกลุ่มผู้นำที่ทันสมัยและเป็น “หัวใหม่” ในขณะนั้น เห็นได้จากนโยบายเบ็ดเตล็ดทางการค้าเสรี ทรง

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁸ สำเนาประกาศทรงแต่งตั้งสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส อ้างในเส้นยม กุน พวาก, สมเด็จพระสังฆราชสมัยพักวิวงค์, (พระนคร : เทพนิมิตรการพิมพ์, 2508).

⁹⁹ ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิ์กุล, “สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ภรรภัค (16 มกราคม 2506), หน้า 2.

เปลี่ยนแปลงชนบทประเพณีหล่ายประการที่ล้าสมัย เช่น การหมอบกราบเมื่อเข้าเฝ้า ยกเลิกประเพณียิงกระสุนใส่ต่า ให้ประชาชนเข้าเฝ้าถวายภักดิ์ด้วยตนเอง¹⁰⁰ แต่โดยจิตสำนึกส่วนพระองค์ทรงเป็นสมบูรณานาัญสิทธิราชย์อย่างเต็มที่ เห็นได้จากความพิยายมที่จะกำหนดกรอบของชนชั้นเจ้านายให้ต่างจากสามัญชน¹⁰¹ ดังปรากฏพระบรมราชโองการหลายฉบับที่กำหนดความแตกต่างระหว่างเจ้านายและสามัญชน ในเรื่องการคณะทรงมีเช่นกัน การตั้งธรรมยุติกนิกายเป็นเหตุให้ nikay สังฆลูกแบ่งแยกโดยปริยาย เพราะทรงกำหนดให้เจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ทรงผนวชเฉพาะธรรมยุติกนิกาย ทรงกำหนดความแตกต่างระหว่างสมเด็จพระสังฆราชที่มาจากการสามัญชนและเจ้านาย เช่น ถ้าเป็นเจ้านายจะเรียกว่าสมเด็จพระมหาสมณแห่งกรุงศรีดินตัว 5 ชั้น ขณะที่สมเด็จพระสังฆราชอื่นๆ ทรงศรีดินตัว 3 ชั้น และมีสมัญญานามว่า สมเด็จพระอวิริวงศากตัญญุณสมเด็จพระสังฆราช¹⁰² ทรงมีพระราชนิริยาตัวที่เห็นได้ชัดว่าไม่ทรงมีพระราชนิริยาสัมภ์ให้พระเถระสามัญชนขึ้น ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิโนรสสันพระชนม์ พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระราชนิริยาสัมภ์ให้ขึ้นดำรงตำแหน่งสกอลสังฆปริถายก แต่มอบหมายให้พระมหาเถระ

¹⁰⁰ วีໄລເລຂາ ນູຮັນສ້ວີ, ປະວັດກາສຕ່ຽກ 2 (กรุงเทพมหานคร: ມາວິທຍາລັບຮານຄໍາແຫງ, ມ.ປ.ປ.), ໜ້າ 225–230.

¹⁰¹ ចູວາຍະເອົບໃນ ພຣະນາກສມເດືອພຣະຈອມເກົ້າເຂົ້າອູ້ກັວ, ປະຫຼຸມປະກາດ 2.4 (ພຣະນກ: ໂຮງພົມພັກຮຽສກາ, 2504), ໜ້າ 90–130.

¹⁰² ແລ້ວການນັ້ກະສົງ, ເລີ່ມ 2 (2457), ໜ້າ 45.

ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าคณะทั้งห้าว่าก้าวตามคณะ¹⁰³ นอกจากนี้ทรงให้อภิสิทธิ์แก่คณะสงฆ์ธรรมยุต¹⁰⁴ และเหยียดคณะสงฆ์มหานิกาย¹⁰⁵ การที่ทรงกระทำหงหงดสร้างบัญชาความขัดแย้งในวงการคณะสงฆ์และกล้ายเป็นข้อหาดาม่างระหว่างพระสงฆ์ธรรมยุตและพระสงฆ์มหานิกาย การนี้จะเรียกว่า “สังฆเกท” ตามคติพราหมณ์หรือไม่ก็ตาม แต่ผลกระทบ พระสงฆ์ทั้งสองกลุ่มนี้อาจจะกลับมาร่วมนิกายหรือประสานสามัคคิกันได้อีกต่อไป

เป็นที่ทราบกันว่า สถาบันศาสนาทำหน้าที่สนับสนุนสถาบันการปกครองตลอดมา ดังนั้นแม้ว่าสถาบันศาสนาจะมิใช่สถาบันที่มีอำนาจสูงสุดในประเทศไทย แต่ก็เป็นสถาบันที่ประชาชนยอมรับและมีศรัทธามากกว่าสถาบันการเมือง ตามคติในสมัยโบราณสถาบันหงส่องเกอบเรียกว่าเป็นสถาบันเดียวกัน การเลียนแบบโครงสร้างชั้นกันและกันมีผลในการทดสอบสองสถาบันนี้ไว้ในระบบเดียวกัน และเป็นการง่ายต่อการยอมรับของประชาชน¹⁰⁶ ดังนั้นมิใช่เรื่องแปลกที่รัฐบาลต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคณะสงฆ์ เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้ควบคุมองค์กรสงฆ์ การเตรียมคนเข้ารับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชจึงเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่เนื่อง ๆ ในกลุ่ม

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186-187.

¹⁰⁵ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช “สืมวิจารณ์,” ประชุมพระธรรมนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4, หน้า 353-355.

¹⁰⁶ อภิรา พงศ์พาพิชญ์, “สถาบันศาสนาและสถาบันการเมืองในสังคม,” การเมืองและสังคม, โครงการสำรวจคดีทางการเมืองและสังคมในระบบประชาธิบัติไทย, หน้า 206.

ประเทศไทยนับถือพุทธศาสนาในกิจกรรมการบูรณะ¹⁰⁷

สึ่งที่พึงสังเกตคือนับตั้งแต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชินราชสันพระชนม์จนถึงสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมเด็จพระสังฆราชล้วนเป็นเจ้านายและมาจากการมุตติกนิภัย¹⁰⁸ ยกเว้นสมเด็จพระสังฆราช (สา ปสุสเทโว) ซึ่งแม้จะไม่ใช่เจ้านายแต่ก็ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์ในรัชกาลที่ 5¹⁰⁹

รายพระนามสมเด็จพระสังฆราชตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงสมัยการเคลื่อนไหวของคณะปฏิรูปปัจจุบัน (พ.ศ. 2394-พ.ศ. 2477)

¹⁰⁷ ยกตัวอย่างในพม่าซึ่งเป็นประเทศไทยนับถือพุทธศาสนาแบบบูรณะสมเด็จพระสังฆราชของพม่ามีอำนาจบังคับบัญชาการอันเป็นส่วนพระธรรมวินัย ได้อ่ายสิทธิ์ขาดและมีกรรมนาหาดาน (Mahadan) ทำนองกรรมธรรมการของไทยกระทำหน้าที่ตามคำสั่งของสมเด็จพระสังฆราช คำชี้ขาดของสมเด็จพระสังฆราชพม่าในทางพระธรรมวินัยนั้น แม้กษัตริย์พม่าที่ไม่อาจใจตัด殃ง ตัวบทดุจสืบเกิดประเพณีขึ้นอย่างหนึ่งในประเทศไทย พม่า คือพอพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่เสวยราชย์ก็ทรงตั้งพระมหาเถระผู้เป็นอาจารย์ของพระองค์เป็นพระสังฆราช หรือว่าอุปัญญาทั้งคือเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินเมื่อใดก็เปลี่ยนพระสังฆราชด้วย การฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรจึงได้ปรองดองกันตลอดมา

(สมเด็จฯ กรมพระยานริศราনุวัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ เล่ม 10, หน้า 2-3).

¹⁰⁸ โปรดดูรายละเอียดใน เส่ยม คุณพวส, สมเด็จพระสังฆราชสมัยจักรีวงศ์ (พระนควร: เทพนิมตรการพิมพ์, 2508).

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, สมเด็จพระสังฆราช (สา) แม้มิได้เป็นเชื้อพระวงศ์เช่นสมเด็จพระสังฆราชองค์อื่น แต่ก็ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาญาณอย่างยิ่ง เช่นเป็นสามเณรพระองค์แรกที่สอบได้เป็นเบรษย 9 ประจำโภคเมืองอยุธยาได้ 18 ปี เมื่อขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชได้รับพระราชนิมนามว่า สมเด็จพระอวิริยวงศากฎามเป็นพระองค์แรก และกล่าวเป็นธรรมเนียมต่อมาว่า สมเด็จพระสังฆราชที่ เป็นสามัญชนทุกพระองค์จะได้รับพระราชทานพระราชนิมนาม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากرمพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้า
วาสุกรี) วัดพระเชตุพนฯ พ.ศ. 2392—2396 ในรัชกาลที่ 4

(ว่างสมเด็จพระสังฆราชาตั้งแต่ พ.ศ. 2396 — พ.ศ. 2434 = 38 ปี)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากرمพระยาป่าเรศวริยalign=right วัดบวรนิเวศ-
วิหาร พ.ศ. 2434—2435

สมเด็จพระอธิการศากตญาณ สมเด็จพระสังฆราชา (สา) วัดราช-
ประดิษฐ์สติตย์มหาสีมาราม พ.ศ. 2436—2442 ในรัชกาลที่ 5

(ว่างสมเด็จพระสังฆราชาตั้งแต่ พ.ศ. 2442—2453 = 11 ปี)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากرمพระยาชีรัญญาโนรรถ (พระองค์เจ้า
มนุชย์นาคมานพ) วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. 2453—2464 ในรัชกาลที่ 6

สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เชื้อกรรณหลวงศินธุสวัสดิ์ สมเด็จพระสังฆ-
ราชาเจ้า (หมื่นเจ้าภูชงค์) วัดราชบพิธ พ.ศ. 2464—2480 ในรัชกาล
ที่ 6-7¹¹⁰

ข้อที่พึงสังเกตอีกประการหนึ่งคือ นับตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 4 จน
ถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมเด็จพระสังฆราชาล้วนเป็นธรรมยุติก-
นิกาย การนับนำจะพิจารณาว่าเป็นเหตุจุงใจมากกว่าเหตุบังเอญ และการ
ว่างสมเด็จพระสังฆราชาในตอนปลายรัชกาลที่ 4 และที่ 5 มีลักษณะ
ให้คิดว่าไม่มีพระประสงค์ให้พระเถระมหาnidhanikāya ขึ้นดำรงตำแหน่งสกลมหา
สังฆปริณายก และรอเวลาให้พระเถระธรรมยุตซึ่งยังไม่พร้อมด้วยวัยวุฒิคุณ
วุฒิเตรียมพระองค์ขึ้นรับตำแหน่ง ตัวอย่างเช่น เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

¹¹⁰โปรดดูรายละเอียดใน ประวัติสมเด็จพระสังฆราชนกทรงปริญญาในกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งหมด ร. 1-5.8 (พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพธนาการ, 2482), และเสงยน
คุณพวส, สมเด็จพระสังฆราชสมัยอัครวังก์ (พระนคร: เทพนิมิตรการพิมพ์, 2508).

กรมพระปรมานุชิตชัยในรัชสมัย ก็มิได้โปรดให้ครุฑ์นั่งตำแหน่ง
สมเด็จพระสังฆราชอีกเลย มีแต่พระเธรรผู้ใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าคณาทั้งห้าว่ากัลฯ
ตามคณะ¹¹¹ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็เช่นกันเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรง
สถาปนาสมเด็จกรมพระยาปวารดุริยาลงกรณ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาปวารดุริยาลงกรณ์ ภายหลังเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าสัน
พระชนม์ก็โปรดแต่งตั้งสมเด็จพระอวิวงศากาดภูมิ (สา) ขึ้นเป็นสมเด็จพระ
สังฆราช เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สา) สันพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้โปรดแต่งตั้งให้พระมหาเถระพระองค์ใดขึ้นเป็นสม
เด็จพระสังฆราชอีกเลย แม้ในระยะที่ตราพระราชบัญญัติการปกครองทรง^{ร.ศ. 121}
สมเด็จพระสังฆราชมีเจ้าคณาทั้งห้าว่ากัลฯ การคณะ¹¹²
แล้วมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชริภูมิราวนะโกรส เมื่อครั้ง
ดำรงพระอิสริยศเป็นพระเจ้าน้องยาเชօกรรมหมื่นวชิรภูมิราวนะโกรสบัญชาการ
คณะสังฆ

การว่างสมเด็จพระสังฆราชในปลายรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 นับ
เป็นปรากฏการณ์พิเศษอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เพราะไม่เคยปรากฏการ
ว่างตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นระยะเวลานาน ๆ ในประเทศไทยที่พุทธ-
ศาสนาทั้งสองนักใช้ชื่อ¹¹³ การที่สมเด็จพระสังฆราชล้วนเป็นธรรม-
ยุติกนิกาย และมักมีการว่างตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในการถึงพระเครื่อง

¹¹¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชริภูมิราวนะโกรส, ภาคตะวันออก, หน้า 25.

¹¹² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เชօกรรมพระสมมตอมรพันธุ์, ทรงพระราชนิรันดร์ไปญี่ปุ่น
ในครุยรัตนโกสินทร์, หน้า 53-54.

¹¹³ เจ้าพระยาทิพารวงษ์, พระราชนิรันดร์ครุยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 เล่ม 11
(พระนคร: โรงพิมพ์ครุสภาก, 2504), หน้า 156.

ธรรมยุตยังไม่พร้อมด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ จึงอาจพิจารณาได้ว่าตាแห่นั่งสมเด็จพระสังฆราชถูกผูกขาดไว้กับนิกายธรรมยุต แต่การแต่งตั้งประธานของคณะสงฆ์เป็นการเตรียมการในกลุ่มผู้นำธรรมยุตเป็นทอต ๆ และมิได้คัดเลือกจากพระเถรผู้ทรงคุณวุฒิและวัยวุฒิ เช่นสมัยพุทธกาล

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ มีการเตรียมพระเถรธรรมยุตชนเป็นสมเด็จพระสังฆราช ในเอกสารเรื่อง “พุทธศาสนาวงศ์” ของสมเด็จพระญาณสังวรกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า เมื่อรัชกาลที่ 4 เสด็จฯ นครองราชย์พระองค์ได้เตรียมมอบหมายตำแหน่งเจ้าคณะให้แก่ธรรมยุตสืบทอดมาโดยไม่ขาดสาย เช่นเมื่อครองราชย์ก็ได้มอบหมายตำแหน่งเจ้าคณะให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาปัวเรศวิยาลงกรณ์ ภายหลังเมื่อสมเด็จกรรมพระยาปัวเรศวิยาลงกรณ์สันพระชนม์ ก็ได้มอบหมายตำแหน่งนี้แก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาวชิรญาณวโรรสสันพระชนม์ ก็มอบหมายให้สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ฯ ก็มอบหมายให้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ เป็นทอต ๆ ตามลำดับ ประกอบกับเจ้าคณะให้แก่ธรรมยุติกนิกายได้ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช จึงเข้าใจว่ามีการเตรียมมองค์สมเด็จพระสังฆราชไว้ในกลุ่มผู้นำฝ่ายธรรมยุตตลอดมา¹¹⁴

หลักฐานการเตรียมพระเถรฝ่ายธรรมยุติกนิกายขึ้นดำรงตำแหน่งสกุลมหาสังฆปริญญาภิเษกปราภูชัชเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระดำรัสของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาวชิรญาณวโรสร述สว่า พระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชักชวนให้

¹¹⁴ สว. (สมเด็จพระญาณสังวร), พุทธศาสนาวงศ์, หนา 54.

พระองค์ผนวชตลดอดพระชนม์ชีพ เพื่อช่วยราชการบ้านเมืองอีกแรงหนึ่ง ความว่า “.....ทรงเกลี้ยกล่อมให้เราสมัครบวช เรายกราบทูลตามความเห็นเกรงว่าจะเป็นการทิ้งราชการ พระราชาท่านกระแสรงพระดำรัสอธิบายว่า ถ้าเราบวชซักได้ราชการเพียงไรไม่เป็นอันทิ้ง พระราชาท่านปฏิญาณว่าช ได้ 3 พระชาلاء็จักทรงดังเบ็นต่างกรรม.....”¹¹⁵

ในพระนิพนธ์เรื่อง “เกิดวังปารุสก์” ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงศ์ ตรัสเล่าไว้ตอนหนึ่งว่า พระองค์เคยได้ยินกับพระกรณัค สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรรสตรัสรชวนพระบาทสมเด็จพระปูกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเป็นเจ้าพักรมประชาชิปกให้ผนวชตลดอดพระชนม์ชีพ เนื่องจากทรงเป็นพระอนุชาของค์เล็กสุด คงไม่มีโอกาสได้ขึ้นครองราชสมบัติ โดยตรัสว่าจะทรงยกย่องให้เป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า แต่เจ้าพักรมประชาชิปกทรงลางนาคราชเพื่อแสดงสมรรถกับพระนางเจ้าฯ ไฟพระณีเมื่อครั้งเป็นหม่อมเจ้า หัญจร์ว่าไฟพระณีเสียก่อน

การที่สมเด็จพระสังฆราชในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองล้วนเป็นเจ้านายในธรรมยุติกนิกาย จึงเกิดเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งในกลุ่มเจ้า นา ที่มักนิยมให้พระอนุชาพระองค์เล็กผู้ยังไม่มีสิทธิ์ในราชสมบัติออกผนวช

¹¹⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรรส, พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรรส, มหากุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชปัลमกพิมพ์ในงานมหาสารคุณ 50 ปี แต่วันสืบพระชนมแห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรรส วันที่ 1-7 สิงหาคม พ.ศ. 2514, หน้า 45.

¹¹⁶ พระเจ้าวรวงศ์เชื้อพระองค์เจ้าจุลจักรพงศ์, เกิดวังปารุสก์ เล่ม 1 สมัยสมบูรณ์มาญาติธรรมยุติ, ครั้งที่ 6 (พระนคร : คลังวิทยา, 2511), หน้า 191.

เพื่อ “เจ้าดีทางพระ” เนื่องจาก การทรงผนวชอาจสามารถเลื่อนฐานะขึ้น เป็นสมเด็จพระสังฆราชสกุลมหาสังฆปริณายกได้¹¹⁷

สมเด็จพระสังฆราชสกุลมหาสังฆปริณายกเป็นตำแหน่งสูงสุดในการปักครองคณะสงฆ์ การที่ตำแหน่งนี้ถูกผูกขาดไว้ในนิกายใดนิกายหนึ่งสร้างความคับข้องใจแก่นิกายต่างกันข้าม เพราะอภิสิทธิ์ต่าง ๆ การแต่งตั้งตำแหน่ง การบริหารคณะสงฆ์ การเลื่อนสมณศักดิ์ ย่อมโน้มเอียงไปอยู่ในกลุ่มพระสงฆ์นิกายเดียวกันบด

นอกจากนี้สิ่งซึ่งภิกษุมหานิกายทั่วติงในขณะนั้นก็คือ การก่อตั้งมูลนิธิมหากรุราชาวิทยาลัยของธรรมยุติกนิกายซึ่งนับเป็นมูลนิธิแรก มีกองทุนมหาศาล เพราะได้รับการเกื้อหนุนจากเจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์และประชาชนผู้เลื่อมใส¹¹⁸

117 พระเจ้าร่วงศ์เชอพระองค์เจ้าจักรพงศ์ตรัสเล่า ในพระนิพนธ์เรื่อง “เกิดวังป่าสัก” ว่า เจ้าพ้าจักรพงศ์กุวนาราถพระราชนิติตรัสเล่าแก่ตนว่า การที่พระจะได้รับตำแหน่งสูงสุดจนได้เป็นสมเด็จพระมหาสมณชนชื่อต้องเป็นอนุชดามา)yแก่พ่อท่านหลังจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เจ้าพ้าจักรพงศ์จึงตรัสแก่พระองค์ว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระมหาม្មากลัดเจ้าอยู่หัวมีพระเจ้าลูกเชื่อม่อไว ตนจะรับกรุงผนวชเพื่อจะได้เป็นพระอุปัชฌาย์ของมหากรุราชาภุมิราชองค์นั้น เพื่อรับตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณะ (พระเจ้าร่วงศ์เชอพระองค์เจ้าจักรพงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 191).

118 มูลนิธิมหากรุราชาวิทยาลัยเป็นมูลนิธิแรกที่ก่อตั้งขึ้นโดยพระคำวินิจฉัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดคุประสังค์ในระยะเริ่มแรกคือจะนำผลประโยชน์ดอกแดและผลจากมูลนิธินามาใช้จ่ายบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม และส่งเสริมพระพุทธศาสนาอันๆ

รายได้ของมูลนิธิได้มาจากการหาบай ๆ ทาง เช่น มาจากการบริจาคของเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ และจากการทำนาขายแบบเวียนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาวชิรญาณวโรรสันสนับสนุนและเมื่อในแต่ละปี มูลนิธิเพิ่งจดทะเบียนเป็นหลักฐานเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2476 สำนักงานเดิมอยู่ที่กรมพระคลังข้างที่ในพระบรมหาราชวัง บ้าน

๑. ความล้าหลังด้านการศึกษาของกิจมุสิก

ความล้าหลังด้านการศึกษาของกิจมุสิกนับเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของคณะสงฆ์มหาณิกาย เนื่องได้จากจุดมุ่งหมายสำคัญข้อหนึ่งในท่าประการของคณะคือ การก่อตั้งมหาวิทยาลัยฝ่ายพระศาสนา¹¹⁹ แม้ในมาตราที่ 22 ของร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ก็ได้ระบุหน้าที่หลัก 5 ประการของมหาเถรสมาคม หน้าที่ในข้อที่ 2 กล่าวชัดเจนว่าควรจัดการศึกษาแก่กิจมุสิกสามเณรโดยควรแก่กาลสมัย¹²⁰ ความตื่นตัวด้านการศึกษาของกิจมุสิกมหาณิกายเกิดจากเหตุผลหลายประการ เช่น ความตื่นตัวด้านการศึกษาของฝ่ายอานาจารและความล้าหลังด้านการศึกษาของกิจมุสิกมหาณิกายเอง

ความล้าหลังด้านการศึกษาของพ้ายศาสนจาร ในสมัยโบราณวัดเป็นศูนย์กลางด้านการศึกษาและวิทยาการทั่งปวง กิจมุสิกเป็นผู้นำด้านนี้อยู่แล้ว มีบันทึกอยู่หนานหัวดับบวนนิเวศ

ผู้จัดการแห่งมูลนิธิประกอบด้วยฝ่ายสงฆ์และฝ่าย俗หัสดี ฝ่ายสงฆ์คือนายกแห่งมหาณิกราชวิทยาลัย พ้ายศุหัสดีถืออธิบดีกรมพระคลังจ้างที่ ผู้จัดการพระองค์แรกก่อพระเจ้าวรวงศ์เธอรกรรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ และเจ้าพระยาครรพิพัฒน์รัตนราชโกรษา ทบดี ทรพย์สินชั้นต้นประกอบด้วยทุนจำนวน 569,689.97 บาท (ห้าแสนหกหมื่นเก้าพันหกร้อยแปดสิบเก้าบาทเก้าสิบเจ็ดสตางค์) กับที่ดิน 7 แปลงในเขตแขวงวงศ์พระนครและปริมณฑล

การตกทอดแห่งมูลนิธิกำเนิดไว้ว่า เมื่อมูลนิธิสิ้นสุด ทรพย์สินของมูลนิธิตกเป็นของคณะสงฆ์ธรรมยุต

(ประวัติมหาณิกราชวิทยาลัย, หน้า 205–206).

¹¹⁹ ชาววงศ์—รักวงศ์—เรืองเดม, หน้า 6.

¹²⁰ หมวด., สร. 0201.10.43, “ร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์,” หน้า 15. โปรดดูรายละเอียดเรื่องพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ของคณะปฏิสังขรณ์ฯ พ.ศ. 2477 ในภาคผนวก ค.

หน้าที่อบรมสั่งสอนกุลนุตรของไทย¹²¹ ความเสื่อมด้านบทบาทของการศึกษา พระสงฆ์เริ่มต้นเมื่อวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ ความเจริญของวิทยา การตามแนวตัวนักทดลองทำให้การศึกษาจากวัดค่อย ๆ เสื่อมความนิยม ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจำนวนมากพิจารณาว่า พุทธศาสนาเป็นของล้าสมัย แม้ว่าจะเป็นระบบวัฒนธรรมที่น่าcarพนับถืออยู่ ประกอบกับการศึกษาของพระสงฆ์ยังเป็นแบบ Jarvis ไม่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศในแนวสมัยใหม่¹²² ความไม่ทันสมัยในการศึกษาตามระบบเดิมจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีครูอาชีพประจำทำการสอนให้ตรงตามมาตรฐานแบบสากล โดยรัฐเข้ารับช่วง การศึกษาให้เป็นของรัฐ จัดตั้งโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยขึ้น บทบาทด้านการศึกษาของคณะสงฆ์คงค่อยเสื่อมลงตามลำดับ¹²³

ความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์และครูอาชีพเพิ่มมากขึ้นในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชอยู่ทัว จนกระทั่งใน พ.ศ. 2459 จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งหน้าที่ในราชการกระทรวงธรรมการเป็น 2 ภาค คือ การพระศาสนาและการศึกษา จัดเป็นกรมใหญ่ 2 กรม เรียกว่า กรมธรรมการและกรมศึกษาธิการ กำหนดให้กิจการด้านศาสนาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมธรรมการ และงานด้านการศึกษาอยู่

¹²¹ เสี้ยบ โภเศศ (พระยาอนมานราชาน), ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย (พระนคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2515), หน้า 434.

¹²² พรังชัวส์ ษุตร์ท, ศาสนา กับ สังคม เมือง, หน้า 168–169.

¹²³ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495–2507 (พระนคร : โรงพิมพ์ครุสภาก, 2495), พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานวันฉลองครบรอบ 60 ปี ของกระทรวง, 1 เมษายน 2495, หน้า 262–263.

ในความรับผิดชอบของกรมศึกษาธิการ¹²⁴ ภายหลังโอนราชการฝ่ายกรมธรรมการไปสังกัดกระทรวงวัง เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ตรงกับลักษณะงานที่รับผิดชอบเป็นการปฏิรูปการศึกษาในระบบ

การลดบทบาทของวัดด้านการศึกษาเห็นได้จากการสร้างโรงเรียนเพื่ออำนวยประโยชน์ด้านการศึกษาแทนวัด และในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ก็ไม่ได้กำหนดบทบาทของพระสงฆ์ให้มีส่วนช่วยเหลือในการศึกษาแต่อย่างไร¹²⁵

ความเสื่อมทางบทบาทด้านการศึกษาของพระสงฆ์เกิดจากเหตุผลทางประการ เช่น การไม่อาจปรับตัวเข้ากับวิถีการสมัยใหม่ ข้อจำกัดทางสมณเพศทำให้พระภิกษุไม่สามารถให้การศึกษาแก่เด็กผู้หญิง และความไม่สะดวกในการจัดการเที่ยวกับบุปผา¹²⁶ เมื่อบบทบาทของพระสงฆ์ลดลง การบวชซึ่งเคยเป็นประเพณีในการศึกษาเล่าเรียนค่อย ๆ ลดความสำคัญลง กลายเป็นการบวชเพื่อรักษาประเพณี และบางครั้งก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นความเชื้ออย่างง่าย ไม่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน เพราะวัดไม่ใช่ที่ศึกษา เล่าเรียน เช่นสมัยโบราณ¹²⁷

¹²⁴ พาสนา กิจควร “บทบาทของคณะสงฆ์เรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524, หน้า 104.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

¹²⁷ ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปรากฏที่ความของ เช้าท์เกรฟ หรืออุ่นเบร์วิช วิพากษ์วิจารณ์การบวช 3 เดือนอย่างรุนแรง และปรากฏที่ความต่อตอกความเห็นเช่นนี้ถึง 7–8 ราย ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของเช้าท์เกรฟเรื่องการบวช 3 เดือน ก็เช่น

“...การบวชต้องอดข้าวเป็น ผู้บัวท้องรับทุกๆ คุกโภกห้งจันโล้น

ความเจริญด้านวิทยาการสมัยใหม่ทำให้ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากการนิยมนับถือผู้ผ่านการศึกษาด้านปริยติธรรมมาเป็นนับถือผู้ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ฉะนั้นการศึกษาพระปริยติธรรมแบบเดิมจึงค่อยๆ เสื่อมความนิยมลง ไม่ว่าพระธรรมรุ่นใหม่จะสามารถเพียงให้หนึ่ง¹²⁸ ไม่อาจจะทำให้รุ่นเรื่องเชื้อแบบเดิม นอกจากจะปรับปรุงให้ทันสมัย

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลชุดคณะราษฎรเร่งท่านุ-บำรุงด้านการศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายข้อหนึ่งในหลัก 6 ประการของคณะราษฎรเรื่องการศึกษา เห็นได้จากการตั้งมหาวิทยาลัย วิชาชีรธรรมศาสตร์และการเมืองใน พ.ศ. 2477¹²⁹ การเคลื่อนไหวด้านการศึกษาของฝ่ายอาณาจักรยังผลให้วิกฤตสูงตื้นตัวที่จะปรับปรุงรูปแบบการศึกษาให้ทันสมัยทัดเทียมกับอาณาจักร

ความล้าหลังด้านการศึกษาของภิกษุมาน尼伽ย ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์คุณย์กลางการศึกษาด้านปริยติธรรมอยู่ที่วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นคุณย์

และถูกเก็บตัวในพระ นั่งถังบานปั้ง 3 เดือน เป็นการพักผ่อนอย่างสุดสยอง ร้ายกาจ การสวัสดิ์ภารนาคาก็พังไม่รู้เรื่อง กระนั้นผู้ใหญ่ที่ออกเงินจัดการให้บูรณะรู้สึกว่า ตนเองได้พ้นแล้วจากหม нарกรโดยอาชญากรรมที่เหลือขั้น สวรรค์..."

(เดลิเมล “เรื่องความเห็นเรื่องนวช ๓ เดือนของเข้าท์เกรฟ,” 1 กรกฎาคม 2472).

128 ชาญ โพธิสิตา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย : การศึกษานบทของมหา-

ชุบฯ ผลงานกรรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2522), หน้า 121.

129 สุพจน์ ด้านตระกูล, หัวใจและงานของ ดร. ก.รีต พนาทองก์, (กรุงเทพฯ นคร : 出版社, 2516), หน้า 155–157.

กล่างการสังคายนาพระฯ ตรีบัญญัติและเป็นสถานที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชในระยะแรก¹³⁰

ภายหลังการจัดตั้งชาร์มยุติกนิกาย วัดมหาธาตุทรุดโกร姆ทั้งด้านการปักครองและการศึกษา ดังปรากฏว่าหลังจากสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ฉบับ) เจ้าอาวาสวิถีแก่เมร์ราฟไม่ปรากฏว่ามีพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งมาปักครองดูแลอีกเลย ศูนย์กลางการศึกษาและการบริหารคณะสังฆ์เปลี่ยนจากวัดมหาธาตุเป็นวัดบวรนิเวศซึ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายชาร์มยุติกนิกาย¹³¹

ในสมัยพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรญาณวโรสปักครองวัดบวรนิเวศ การศึกษาของวัดบวรนิเวศเจริญเรืองขึ้นดีสุด วัดบวรนิเวศเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมชนชั้นสูง ใช้วิธีการเรียนการสอนแบบใหม่เรียกว่า แบบมหาภูร婆ราชาภิยาลัย¹³² เป็นสถาบันฝึกหัดครูของพระสงฆ์ในพระนครและหัวเมืองขณะที่วัดมหาธาตุกำลังทรุดโกร姆และล้าหลังทุกด้าน

ความล้าหลังด้านการศึกษาของภิกษุมหานิกายนับเป็นเรื่องน่าวิตก เพราะหมายถึงการศึกษาของพระสงฆ์จำนวนมากต้องทรายต่ำลง พระบาท-

¹³⁰ โeken บุญศรี, ประวัติการศึกษาในมหาธาตุวิทยาลัยโดยสังเขป, พิมพ์เป็นหนังสือเมื่อ 1 มีนาคม พ.ศ. 2481, หน้า 14. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชและศึกษาพระธรรมวันขึ้นที่วัดมหาธาตุถึง 5 พระเยว่า จนต่อมาได้ขัดตังค์คอกและชาร์มยุติกนิกายและแยกออกไปجاกรัตน์

¹³¹ มหาธาตุวิทยาลัย—มหาชุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, อนุสรณ์ครบรอบ 90 ปีแห่งการสถาปนา, 8 พฤษภาคม 2522, หน้า 27–28.

¹³² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรญาณวโรส โปรดให้แก่ไขระเบียบการเรียนการสอนใหม่ เพื่อความสะดวกแก่ผู้ศึกษา ทรงกำหนดให้สอนทุกบุคคล เพื่อผู้สอนจะได้มีโอกาสเป็นแบร์ยญสูงมากขึ้น และวิธีสอนกำหนดให้เขียนแทนการสอนปากเปล่า (พระมหาอุทัย พุทธวงศ์, “การศึกษาปริยัติธรรม,” สังคมศาสตร์วิทัคันธ์ฉบับพิเศษ 4. ว่าด้วยการทางพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย, หน้า 58–59).

สมเด็จพระบุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระวิริยะที่จะปรับปรุงการศึกษาของพระมหานิกายให้ทัดเทียมธรรมยุต โดยทรงกระทำหลายประการ เช่นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระวันรัต (อุทัย ทิต) เมื่อครั้งเป็นพระเทพโมลี วัดอรุณราชวรารามมาครองวัดมหาธาตุ เนื่องจากท่านเป็นภิกษุที่เข้มแข็งอาганเอกสารรูปหนึ่ง และโปรดให้ย้ายราชบัณฑิตบดออกพระบูรพีตีธรรมพระภิกษุสามเณรจากวัดพระศรีรัตนศาสดารามมาทำการสอนที่วัดมหาธาตุโดยจัดเป็น “บาลีวิทยาลัย” พระราชทานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย”¹³³

ภายหลังเมื่อทรงตั้งมหาวิทยาลัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสถานที่เล่าเรียนของภิกษุมหานิกายที่วัดมหาธาตุ โดยโปรดให้สร้างสังฆิกเสนาสน์เป็นสถานที่เล่าเรียนพระบูรพีตีธรรมและวิชาชีพชั้นสูง เปเลี่ยนนามว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เพื่อเป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศ ต่อมาเจ้าฟ้ามหาธีรราชกุมาร สืบเชื้อสายพระบูรพีตีธรรม ภิกษุท่านหนึ่ง โปรดให้สร้างถาวรวัตถุเพื่อตั้งพระบรมศพและถวายเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์ สังฆิกเสนาสน์สร้างไม่เสร็จในรัชกาลที่ 5 เพิ่งมาเสร็จในรัชกาลที่ 6 ความคิดที่จะจัดตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงไม่อาจสมฤทธิผลตามพระราชนิเวศน์¹³⁴

พระราชบูรพ์ที่จะจัดตั้งสถานศึกษาชั้นสูงแก่ภิกษุมหานิกายปรากฏ

¹³³ กมม. บัญญคร. ประวัติการศึกษาในมหาวิทยาลัยโดยกลั่น เช., หน้า 14.

¹³⁴ “ประกาศสร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย” อ้างใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อนุสรณ์ครบรวม 90 ปี แห่งการสถาปนา 8 พฤษภาคม 2522, หน้า 30–31.

ในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อสังฆิกเสนาสน์สร้างเสร็จโปรดให้จัดเป็นหอสมุดแห่งชาติโดยบ่มพระราชดำริไว้ไม่ขาดต่อการศึกษาของพระมหานิกาย

อีกครั้งเมื่อสร้างวัดเบญจมบพิตร¹³⁵ เป็นพระอารามชั้นเอกถวายต่อพระเจ้าผู้ปิยมหารานิกายทรงมีพระประสังค์จะให้วัดเบญจมบพิตรเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของพระสงฆ์มหา Nikaya ดังปรากฏความในพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า “...ด้วยตามความที่จะจัดการวัดเบญจมบพิตรให้เป็น “คօເລີ່” จึงจำเป็นต้องขยายจำนวนพระ ^慧ชนเป็น 25 รูป ทั้งโปรดสเชอร์ซึ่งหมายแต่เดือนนี้ การเบรียญจึงจำเป็นต้องให้พожุพระเท่านั้นนั้น...”¹³⁶

ความขัดข้องที่สำคัญของการแรกในการดำเนินการศึกษาของพระภิกษุมหา Nikaya เกิดจากการขาดผู้นำฝ่ายมหา Nikaya ที่สามารถ ในหนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบทูลกรมที่นั่นสมมตอมรพันธุ์ให้เหตุผลเกี่ยวกับอุปสรรคในการจัดการศึกษาภิกษุมหา Nikaya ว่าเนื่องจากไม่มีภิกษุผู้สามารถ สังฆที่เป็นอยู่คือภิกษุขาดความสามัคคี อุปนิสัยโดยทั่วไปค่อนข้างเกียจคร้าน การประชุมสุดต่อผู้ใหญ่ ผู้น้อยไม่กล้าออกความเห็น¹³⁷ เม็ภัยหลังพระบาทสมเด็จ

¹³⁵ วัดเบญจมบพิตรคุสิตวนาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ราชวรมหาวิหารเดิมเป็นวัดโบราณเรียกว่า วัดแหนมหรือวัดไทรทอง วัดกาลที่ 4 ประทานนามว่าวัดเบญจมบพิตร หมายความว่า วัดเจ้านาย 5 พระองค์ ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดให้แก้พระนามเป็นวัดเบญจมบพิตร แปลว่า วัดพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 5 ทรงสร้าง โปรดให้สร้างเป็นการพิเศษอย่างประณีต ดังที่เป็นมาติกรรมที่ต้องรื้อวัด 3 วัดเพื่อสร้างพระราชวังคุสิต อ้างจาก ประวัติวัดเบญจมบพิตร (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, 2492), หน้า 20.

¹³⁶ อย่างใน ประวัติวัดเบญจมบพิตรคุสิตวนารามฉบับหนาแน่น พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉลองสมโภษพระพุทธชินราชจำลองครบ 72 ปี ณ วัดเบญจมบพิตรคุสิตวนาราม, 20-23 ตุลาคม 2516, หน้า 10.

¹³⁷ ท้า., ร.5, ศ.12/10 “เรื่องจัดการศึกษาและคณะสงฆ์ ร.ศ. 118,” หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบทูลพระเจ้าอย่างยาเชอกرمหมื่นสมมตอมรพันธุ์ 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 118.

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมอบหมายให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรสรับดำเนินการ¹³⁸ แต่การเล่าเรียนก็ไม่สัมฤทธิผลสมดังพระราชหฤทัยเนื่องจากขาดวิกิชูที่เฉลี่ยวฉลาดจนพอจะเป็นกำลังของฝ่ายมหานิกาย¹³⁹

บัญชาสำคัญอีกประการหนึ่งคือความขัดแย้งระหว่างนิกาย ยังผลให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรสมิพระประสงค์จะให้มหาธาตุวิทยาลัยมีฐานะเป็นเพียงสาขานึงของมหาวิหารวิทยาลัยเท่านั้น ไม่ทรงประสงค์จะให้ร่วงเรื่องถึงขั้นเทียบเคียงมหาวิหารวิทยาลัย¹⁴⁰ ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จกรมพระยาชิรัญญาณวโรสุลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้เหตุผลถึงความขาดแคลนครุและนักเรียน และพระปณิธานส่วนพระองค์ที่จะไม่จัดการศึกษาพระภิกษุมหานิกายขึ้นเทียบเคียงวิกิชูธรรมยุต ดังปรากฏลายพระหัตถ์ตอนหนึ่งความว่า

....การจะคิดคุณธรรมยุติกนิกายกับพระมหานิกายให้กลม

¹³⁸ รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการศึกษากิจยานมหานิกายศึกษาได้ทั่วไปทางวิทยาลัย—มหาวิทยาลัยราชภัฏฯ, อนุสรณ์ครบรอบ 90 ปี แห่งการสถาปนา 8 พฤษภาคม 2522, หน้า 24–27.

¹³⁹ ลายพระหัตถ์กรมหมื่นชิรัญญาณวโรสุลเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ อ้างในมหาวิหารวิทยาลัย, พระวัดมหาวิหารวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ในงานกล่อง 84 ปี, หน้า 10.

¹⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน. ปรากฏเอกสารโทตต้อมเรื่องการศึกษาของกษัตริย์มหานิกายระหว่างเจ้าพระยาภาสกรวงศ์และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชิรัญญาณวโรสุล ทั้งสองฝ่ายมีความเห็นขัดแย้งกัน สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระสงค์จะให้การศึกษาของภิกษุมหานิกายเป็นเพียงสาขาของมหาวิหารวิทยาลัย แต่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ประสงค์จะให้แยกเป็นเอกเทศเพื่อเทียบเคียงกันอย่างเข้มแข็งวิทยาลัยอีกแห่งต่อไป และเคนบริษัท ดูรายละเอียดได้ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

เกลี่ยว่าได้นั่นได้เพียงเดอตเตอสิ จะให้ถูกอธิบายครับกันนั้นเห็นไม่ได้เดิมทีอาตามากับเป็นผู้มีภาระสอนเบ้าเรื่องนี้ ตั้งใจจะคิดช่วยบำรุงมานานิกายให้เจริญด้วย ถึงอย่างนั้นยังได้รับความอินเส็ตร์ธรรมยุติกา และต้องกล่าวหาว่าลำเอียง ซึ่งให้ความเจ็บช้ำแล้วนกรุณาในนานิกายลงมาจากคุณหัสก์หนึ่ง...

และ...ตนเองเป็นธรรมยุติกา ไม่สามารถจะตั้งเป็นศูนย์กลางสรรพการที่เป็นหน้าที่หรือเกี่ยวกับมานานิกาย อาตามากับจะรับฉลองพระเดชพระคุณได้แต่เพียงได้ประชิเดนซ์ของธรรมยุติกา ถ้าการนั้นจะเป็นไปเพื่อตัดประวิเลชของธรรมยุติกาได้ ตั้งใจว่าจะไม่ทำเลย...¹⁴¹

แม้จะปรับอุปสรรคประการใดก็ตาม พระบาทสมเด็จพระปุฒาจารกุลมหาภล้าเจ้ายุ้หัวกีย์มีพระบรมราชโองการที่จะดำเนินการศึกษาของวิชชุมานนิกายต่อไป¹⁴²

¹⁴¹ ทبحช., ร.๕, ศ.8/11, ถายพระหัตถ์สมเด็จพระปุฒาจารกุลมหาภล้าเจ้ายุ้หัว, 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 118.

¹⁴² ประกาศพระราหทัดเดามีมาถึงเจ้าพักรมขนริศราวนวัตติวงศ์ ตรัสเด่าเรื่องการสร้างวัดเบญจมบพิตรและพระบรมราชโองการที่จัดการศึกษาแก่ภิกษุมานนิกายตามลำพังในแขวงนั้นกับธรรมยุติกนิกายดังความว่า

...เรื่องสร้างวัดดังนี้ไปเกิดมีทักษิณเสบแล้ว แรกที่คิดจะสร้างได้เด่าให้กรรมหมื่นชั่วโมงเพียง ครั้นเข้ามาพอลอยก็ลืกจอดด้วย แต่ไปภายหลังจะไปคิดอีกงี้ เมื่อหารือว่าจะจัดการเด่าเรื่อง ท่านออกสนับดูไปเห็นอนกับจะระหว่างว่าเป็นผลอย่างไรก็ความรุ่งเรืองของมานนิกายซึ่งเป็นอันว่าได้คงใจเสียแล้วว่า จะไปไว้ที่มนนิกายขึ้นก่อนทั้งธรรมยุติกจะช่วยจัดการอย่างไรไม่ได้ เว็นไว้แต่อยากเรียนก็ให้อ่ายวัดรังษี วัดพลับพลานิยมฯ วัดอ่อนคงฯ เมื่อเป็นเช่นนั้นจะสร้างวัดนั้นมาทำไม่ ถ้าจะเดินทางก็ต้องไปรับเป็นกระโจนวัดมกุฎกษัตริยา ราม ฉันกันไม่ไหว ทว่าดังนักด้วยเหనวั่นท่านไก่คงจะจัดการเด่าเรียนไม่ได้ นั้นเกิดทักษิณมาบ้าง จะจัดการมานนิกายล้วน ๆ ไม่ไหวเกี่ยวกับธรรมยุติกเดบ...

(ทبحช., ร.๕, ศ.8/11, สำเนาพระราหทัดเดาของพระบาทสมเด็จพระปุฒาจารกุลมหาภล้าเจ้ายุ้หัว ถึงเจ้าพักรมขนริศราวนวัตติวงศ์, 16 พฤศจิกายน ร.ศ. 118).

การศึกษาในระยะแรกเริ่มต้นที่วัดเบญจมบพิตร โดยภิกษุมหาณีกายจัตการ ศึกษาตามลำพัง พระองค์ทรงอาราธนาพระเทพมนี (จาย) วัดมหาธาตุผู้รับรู้ปริยติธรรมและมีความสามารถในการคณะสังฆ์ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ และทรงมอบหมายให้พระพิมลธรรม (พิต) เลือกสรรสามเณรที่เฉลี่ยวลาดขันขึ้นแข่งจำนวน 33 รูปไปอยู่วัดเบญจมบพิตร¹⁴³

การศึกษาของภิกษุมหาณีกายค่อยๆ เริ่มตามลำดับ แม้ว่าไม่ถึงขั้นรุ่งเรือง แต่ก็ค่อยพัฒนาดีขึ้นตามกาลเวลา การศึกษามาเป็นระเบียบมั่นคงก์ ในสมัยสมเด็จพระวันรัต (ເຊີງ ເຂມຈາຣີ)¹⁴⁴ แต่เมื่อเทียบกับการศึกษาของฝ่ายอาณาจักร การศึกษาของภิกษุสังฆ์ยังอยู่ในขั้นล้าหลัง จนภิกษุมหาณีกายส่วนหนึ่งมีความคิดที่จะให้รัฐบาลปฏิรูปการศึกษาของพระสงฆ์ให้ทัดเทียมกับการศึกษาของประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป

ความขัดแย้งพื้นฐานสี่ประการดังที่ได้กล่าวรายละเอียดในข้างต้นนี้ นับเป็นน้ำเสียงทางพื้นฐานสำคัญของการคณะสังฆ์ซึ่งเก็บกอดมาตลอดระยะเวลาเกือบ 100 ปี นับแต่กำเนิดธรรมยุติกนิกายเป็นต้นมา ความขัดแย้งเหล่านี้ พร้อมที่จะปะทุในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งเมื่อประสบโอกาสที่เหมาะสม

¹⁴³ ประวัติวัดเบญจมบพิตร, หน้า 26.

¹⁴⁴ ชนิด อุปโชด, ตำนานสอนเสกต์พระวันรัตและสมเด็จพระราชาคณะผู้ทรงสมณศักดิ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, คณะศิษยานุศิษย์จัดพิมพ์ภายในงานฉลองพระชนมายุสมเด็จพระอธิบดีงหาศักดิ์, สมเด็จพระสังฆราช, 28 มีนาคม 2516, หน้า 105.

สาเหตุแห่งการเคลื่อนไหว ของคณะปฏิสัมพันธ์การพิริยาสนา

การเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก่อให้เกิดความตื่นตัวในระบบประชาธิปไตยทึ่งในกลุ่มประชาชนและคณะสงฆ์¹ ประจำพยานที่เห็นชัดเจนคือภิกษุสงฆ์ตามวัดต่างๆ ในจังหวัดพระนครและชนบุรีเรียกร้องขอความเสมอภาคในการปกครองจากเจ้าอาวาสเนื่อง² การเคลื่อนไหวคงปรากฏบ่อยครั้งสังเกตจาก “คำประการการปกครองคณะสงฆ์เพิ่มเติม” ของมหาเถรสมาคม³ ระบุว่า “...ยุคนี้เกิดความระส່าระสายในคณะสงฆ์ มีภิกษุบ้างวัดบางคณะรู้เท่าไม่ถึงการ ไม่ถือเอาร่มวินัยในพุทธศาสนาปฏิบัติ

¹ โปรดดูรายละเอียดความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากเจ้าอาวาสวิทย์ เกษตรศิริ, “ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475” 23 ตุลาคม (กรุงเทพมหานคร : อุพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 45–50 และ กระมด ทองธรรมชาติ, “การปฏิวัติ พ.ศ. 2475,” เรื่องเดียวกัน, หน้า 53–63.

² แยกออกกรณีคณะสงฆ์ เล่ม 20 (2475), หน้า 452.

³ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง การปกครองคณะสงฆ์ยังคงเป็นไปตามพระราชนิรนามุขต์การปกครอง พ.ศ. 121 มีศูนย์กลางการบริหารคณะสงฆ์ที่มหาเถรสมาคมอันมีส่วนเดียวของราชเจ้ากรุงหลวงชินวรสิริวัฒน์เป็นประธานุคณะสงฆ์ขณะนั้น

ก่อการคุมกันเป็นคดณะเพื่อบังคับเจ้าอวasaให้อยู่ในอำนาจโดยประسنค์จะเป็นอสระให้เสมอกกน ...⁴

การเคลื่อนไหวของภิกษุสงฆ์แบ่งได้เป็นหลายลักษณะ ลักษณะที่ ๑ ไปเกิดจากความขัดแย้งระหว่างเจ้าอวasaกับลูกวัด และลูกวัดเคลื่อนไหวขอความเป็นธรรมในการปักครองจากเจ้าอวasa เช่นกรณีพระมหาณอัยกับคดณะที่วัดปทุมคงคา⁵ กรณีวัดปทุมวนาราม⁶ และกรณีวัดดงแขม⁷ เป็นต้น ส่วน

⁴ ผลของการพิคณาจ พ. เล่ม 20 (2475), หน้า 453.

กรณีวัดปทุมคงคา สาเหตุเกิดจากภิกษุลูกวัด ๓๓ รูป คิดเลิกลัมรณะเบี้ยนการสบogenเดือนนักเรียนธรรมและนาลีสานมาหลวง เจ้าอวasaศักดิ์พระป่ากรรมมุนีไม่ยินยอมเกิดเหตุรุ่นวายเนื่องจากภิกษุลูกวัดขวางปากฎูนีเอง ๆ ในที่สุดมหาเถรสมาคมลงโทษให้บัพพาชันนี้กรรม (การขับไล่ออกจากพระศาสนาน) พระลูกวัดและบังคับให้สึกเสบ กายหลังพระป่ากรรมมุนีขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าอวasa รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระมหาวิเชตตบันฑิต วัดสุทัศน์เทพาราม เป็นเจ้าอวasaปลกรองวัดปทุมคงคาสืบไป

(ทงช., ส. 0201.10.1.13 ที่ 190/2478 หนังสือจารัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการเรียนนายกรัฐมนตรี เรื่อง “พระป่ากรรมมุนีเจ้าอวasaวัดปทุมคงคาขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าอวasa,” 27 มกราคม พ.ศ. 2475).

กรณีวัดปทุมวนาราม สาเหตุเกิดจากภิกษุลูกวัดต่อต้านเจ้าอวasa มหาเถรสมาคมให้พระพรหมมุนีประงับเหตุแต่ไม่สำเร็จ กายหลังให้บัพพาชันนี้กรรมพระลูกวัดเหล่านี้ และให้พระพรหมมุนีครองวัดต่อไปจนกว่าเรื่องจะสงบ

ผลของการพิคณาจ พ. เล่ม 21 (2476), หน้า 628.

กรณีวัดดงแขม ความยุ่งยากสืบเนื่องมาจากกรณีวัดปทุมวนาราม เนื่องจากพระหล้า ไสกิโต เดิมอยู่วัดปทุมวนาราม เป็นพระพุทธรูปหินสูงก่อการยึดอำนาจจากวัดปทุมวนาราม และมหาเถรสมาคมลงโทษให้บัพพาชันนี้กรรมและกระทรวงธรรมการบังคับให้สึก กายหลังพระหล้านามพานก์ที่วัดดงแขมและก่ออธรรมต่อชีวิตของคน มหาเถรสมาคมสังสักพระหล้าแต่พระหล้าไม่ยินยอมสึก คดณะธรรมยุตพิจารณาไว้กิกนูในวัดดงแขมซึ่งเป็นวัดธรรมยุตก่อความยุ่งยาก ไม่อาจประกอบให้เรียบร้อยได้ ประกอบกับภิกษุส่วนใหญ่เป็นชาวอีสาน จึงส่งให้บุคลดองแขมและขันไล่ภิกษุสามเณรทั้งหมดจากวัดดงแขม กายหลังชาวบ้านร้องเรียนให้ตั้งวัดใหม่

ผลของการพิคณาจ พ. เล่ม 23 (2478), หน้า 110 - 113.

อีกักษณะหนึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของภิกษุมหานิ伽ยเรียกร้องขอแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ ร.ศ. 121 เช่นกรณีของคณะปฏิสังขรณ์ การพระศาสนา การเคลื่อนไหวของคณะสังฆกลุ่มหลังส่องผลกระทบต่อสภาคสังคมและการปักครองคณะสังฆขณะนี้

การเคลื่อนไหวของภิกษุเหล่านี้มีลักษณะที่พึงสังเกตคือ ลักษณะแรกเป็นการเคลื่อนไหวของภิกษุธรรมยุตและภิกษุมหานิ伽ยโดยทั่วไปเรียกร้องขอความเสมอภาคในการปักครองคณะสังฆ การเคลื่อนไหวเป็นในระยะสั้น ๆ และยุติลงด้วยการที่ภิกษุผู้ก่อการเหล่านั้นถูกบังพารานิยกรรม* และถูกบังคับให้สึกจากภาวะการเป็นภิกษุซึ่งนับเป็นการลงโทษขั้นรุนแรงกรณีวัดดวงแข้วัยแรงกว่าวัดอื่น ๆ คือถึงกับยุบวัด เหตุผลในการลงโทษสรุปได้จากพระธรรมคำสอนเดิมพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ว่าเป็นการกระทำที่ “...ไม่ควรพนับถือประมุชสังฆ...เป็นทางที่จะให้คณะสังฆแตกกันเป็นคณะ ซึ่งเป็นอาการแห่งสังฆเกหก่อนนัตริยกรรม⁸ มีโทษอย่างหนัก...”⁹

การใช้มาตรการเด็ดขาดของมหาเถรสมาคม ดังที่ได้เสนอในเบื้องต้นอาจพิจารณาได้หลายนัย นัยหนึ่งคือลงโทษรุนแรงเพื่อเป็นการระงับเหตุ

*บังพารานิยกรรม ก็การขับไล่ออกจากศาสนา

⁸ อันนัตริยกรรมคือเป็นนาฬิกาที่สุดทางพระศาสนा ห้ามสوارค์ ห้ามนิพพาน หงองชูในฐานะบำรุงเชิงของผู้นับถือพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๕ ประการคือ มาตรุยาต- ญาณารดา, บดุญาต-นาบีดา, อรหันตญาต-นาพรอรหันต์, โลหิตปูบาท-ทำร้ายพระพุทธเจ้าในลักษณะโโลหิตให้หักขึ้นไป, สังฆเกหก-ยังสังฆให้แตกจากกัน (อยู่ ปัญจก 22/165 อ้างใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชัยวุฒิวโรรส, มหากวาว, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวินทร์การพิมพ์จำกัด, 2520), หน้า 15.

⁹ คณะกรรมการคณะสังฆ เล่ม 20 (2475), หน้า 452.

แต่ต้นมิให้เป็นแบบอย่างแก่กิจวัตต้อน¹⁰ ส่วนอีกนัยหนึ่งการลงโทษอย่างรุนแรงซึ่งให้เห็นถึงลักษณะเด็ดขาดทางการปกครองของผู้บริหารคณะสังฆ์ขณะที่การปกครองประเทศเปลี่ยนเป็นระบบประชาธิปไตย การปกครองในลักษณะเด็ดขาดของคณะสังฆ์พิจารณาได้จากข้อบัญญัติของสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ ที่โปรดให้ดำเนินการลงโทษภิกษุผู้ก่อการเคลื่อนไหว ดังความว่า

...ภิกษุใดก่อการเพื่อจะทำลายสันติภาพแห่งคณะสังฆ์ใน
การบริหารก็ต้องทางปริญต์ก็ต้องเป็นตัวการก็ต้องเป็นสมคตรพรรค
พวาก็ต้องการกระทำของภิกษุนั้นจัดเป็นการทำเพื่อทำลายค่าสนา
สมควรได้รับโทษอย่างหนัก ถ้าเกิดชนนิในวัดหรือในคณะได้ให้เจ้า
อาวาสวหรือเจ้าคณะชนนิว่ากล่าวและนิคคหะ¹¹ ด้วยวิธีที่ยกับบัน
ตัวชนนี้ยกร瘤คือตัดจากสิทธิแห่งสังฆ์บางอย่างคนๆ รูปแก่โทษนั้น
ถ้าจะยังไม่ระงับพึงบังคับให้สึกเสีย...¹²

นอกจากการลงโทษภิกษุผู้ก่อการอย่างรุนแรง สมเด็จพระสังฆราชเจ้ายังทรงมอบอำนาจเต็มที่แก่เจ้าอาวาสในการลงโทษภิกษุลูกวัด แม้ลูกวัดจะมีหนังสือร้องเรียนให้กบวนแนวทางการปกครองใหม่ แต่ก็ไม่ปรากฏการเปลี่ยนแปลงในแนวทางที่ดีขึ้นแต่อย่างไร พระองค์คงทรงพิจารณาว่าการปกครองสังฆ์เป็นการปกครองอย่างอาจารย์กับศิษย์ เช่น บิดามารดา กับบุตร

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 715.

¹¹ นิคคหะ ได้แก่ การข่ม, การปราบปราม เน้นกรรมที่ส่งที่ทำแก่กิจทั่วไปในประเทศในเชิงโลกานต์, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตกษาฯ พ.ศ. 2493, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2505), หน้า 507.

¹² ผลของการพัฒนาสังฆ์ เล่ม 20 (2475), หน้า 715.

ลงโทษหนักไปบ้างก็ได้มีเป็นไร ลูกวัดผู้ไม่มีผิดเลยแต่เจ้าอาวาสไม่ต้องการให้อุญญ์บังคับให้ไปเสียได้¹³ ดังปรากฏพระคำสอนหนึ่งว่า

...เจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลวัด ลูกวัดมีผิดเล็กน้อยถูกลงโทษหนักเกินไปก็ไม่เห็นเป็นไร ทันไม่ไหวไปอยู่เสียที่อื่นหรือลูกวัดไม่มีผิดเลย แต่เจ้าอาวาสไม่ต้องการให้อยู่ ก็บังคับไม่ให้อยู่เสียได้ ไม่เห็นเจ้าอาวาสผิดอย่างไรไม่ใช่ลูกวัดไม่มีผิดแล้วเจ้าอาวาสไม่ให้อยู่ในวัดตนไม่ได้...¹⁴

ดังที่ได้กล่าวในข้างต้นแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองสร้างความตื่นตัวในระบบประชาธิปไตยแก่กลุ่มคณะสงฆ์ ดังนั้นการที่ปัจจุบันของ/System ไม่เข้าใจถึงกระแสความรุนแรงของระบบประชาธิปไตยจึงนับเป็นจุดบอดของภาระคณะสงฆ์ขณะนั้น การขาดความประนีประนอม และการขาดความเห็นอกเห็นใจในกิษรผู้น้อยตลอดจนการเห็นแก่ผู้ใหญ่เป็นประมาน เป็นสาเหตุสำคัญข้อหนึ่งของความวุ่นวายในคณะสงฆ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพราศ่าสนา

ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวเริ่มต้นในวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2477 กิษรหนุ่มหานิกายจากวัดต่างๆ ในพระนครและชนบุรี เช่น วัดมหาธาตุ¹⁵

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 716.

¹⁵ วัดมหาธาตุและวัดเบญจมบพิตร เป็นวัดสำคัญของกิษรหนานิกายขณะนั้น เนื่องจากเป็นสถานการศึกษาชั้นสูงของผู้ยิมหานิกาย ส่องวัดนี้เรียกว่าคณะหานิกาย แปลงวัดปูนดินของสังฆเลิศแบบพระธรรมบูด ส่วนวัดพระเชตุพนฯ วัดสุทัศน์ วัดอรุณราชวราราม เป็นกุ่มมหานิกายเดิม (ผู้เขียน)

วัดพระเชตุพนฯ วัดเบญจมบพิตร วัดสุทัศน์ฯ และวัดอรุณฯ นัดประชุมเป็นครั้งแรก¹⁶ ที่บ้านคหบดีเขตอำเภอบางรักซึ่งบ้าน “ภัทรริชม์” มีกิกษุเข้าร่วมประชุม 300 เศษ เรียกชื่อคณะผู้ก่อการครั้งนี้ว่า “คณะปฏิสังขรณ์ การพระศาสนา”¹⁷

ที่มาของคำว่า “คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา”

เกี่ยวกับคำว่า เพราะเหตุไรคณะนี้จึงใช้ชื่อว่า “คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา” นายประหยัด ไพบูลย์ ให้สัมภาษณ์ว่าในสมัยนั้นเป็นสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย คำว่าปฏิรูป ดูเป็นเรื่องสั่งใจและติดปากของประชาชน ดังนั้นการตั้งชื่อคณะในการประชุมที่บ้านภัทรริชม์ กิกษุหลายรูปที่เข้าประชุมเสนอคำว่า “คณะปฏิรูป” “คณะปฏิรูปการพระศาสนา” “คณะปฏิรูปการพระศาสนา” “คณะปฏิรูปการพระศาสนา” นายประหยัดเป็นผู้เสนอคำว่า “คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา” โดยกล่าวว่าได้แనะคิดมาจากศพที่ภาษาอังกฤษว่า “Restoration” ซึ่งแปลว่า “ปฏิสังขรณ์” คือทำสิ่งที่ทรุดโทรมให้กลับคืนดั้งเดิม ที่ประชุมมีมติเห็นชอบว่าเป็นคำกลาง ๆ เหมาะแก่สมณเพศ ส่วนคำว่า ปฏิรูป ดูจะเป็น

¹⁶ ราวางค์ – รักศรีวงศ์ (นามแฝง), กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา กรณีการปฏิรูปทั้งภาคราชพัสดุสังคม (พะนคន : ໂຮງພິມພໍສະກັບເພີພວດທະນາກອງ, 2482), หน้า 11.

¹⁷ จากการสัมภาษณ์นายประหยัด ไพบูลย์, พระธรรมราษฎร์ พระธรรมวโรดม ให้การทรงกันว่าเป็นบ้านของคหบดีซึ่งบ้านภัทรริชม์

เรื่องโลกฯ ฉะนั้นผู้ดําเนินการครั้งนี้จึงเรียกตนเองว่า “คณะปฏิสังขรณ์ การพระศาสนา”¹⁸ สืบมา

จุดมุ่งหมายและอุดมการณ์ของการเคลื่อนไหว

เพื่อให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของการเคลื่อนไหวครั้งนี้อย่างถ่องแท้ ผู้เขียนได้อาศัยเที่ยบเคียงเอกสารหลักฉบับของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ประกอบคำสัมภาษณ์ของคณะปฏิสังขรณ์ฯ สรุปรวมได้ว่า ที่ประชุมคณะสหสัมพันธ์นี้มีความเห็นร่วมกันในการปฏิรูปการปกครองคณะสหสัมพันธ์ให้เสมอภาคตามแนวประชาธิปไตย โดยวางตั้งปูรังศรีร่วมกันไว้ 3 ประการดังนี้

1. เนื่องจากการปกครองคณะสหสัมพันธ์ให้ความเสมอภาคแก่สหสัมพันธ์ที่แท้จริง กล่าวคือ เจ้าคณะธรรมยุตปกครองคณะสหสัมพันธ์ มนานิกายได้ แต่เจ้าคณะมนานิกายปกครองคณะสหสัมพันธ์ธรรมยุตไม่ได้ จึงขอให้รัฐบาลและมหาเถรสมาคมแก้ไขเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติการปกครองคณะสหสัมพันธ์ ร.ศ. 121 ให้มีการบริหารด้วยสิทธิที่เสมอภาคกัน

2. เพื่อให้มีการร่วมสมานสังวาสในระหว่างคณะสหสัมพันธ์ฝ่าย

¹⁸นายประหยด ไฟฟ้ากุล ตามประวัติเป็นนักเรียนโรงเรียนเซนต์คาเบรียลจบชั้น Standard III ภาษาหลังไปเข้าศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ แต่จำเป็นต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เพราะภาวะเศรษฐกิจของกรุงครัวไม่อำนวยให้ เป็นภัยที่มีความรุ้งด้านภาษาอังกฤษพอใช้จนสามารถพูดคุยกับชาวอังกฤษกับพระนัดดาลัทธเมื่อมามา นักที่วัดมหาธาตุในขณะนั้นได้ (สัมภาษณ์นายประหยด ไฟฟ้ากุล ผู้จัดการโรงเรียนชลประทานวิทยา อําเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, วันที่ 2 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.30 น.).

มหานิกายและธรรมยุต อีกที่ ให้มีการร่วมอโภสัตห์สังฆกรรมด้วย กันได้

3. ตำแหน่งหน้าที่ทั้งในการศึกษาและการปกครอง หรือ อำนาจสูงสุดในการปกครองสังฆมณฑล พระภิกษุในลักษณะนี้ก็มีสิทธิในตำแหน่งหน้าที่...¹⁹

และในเอกสารของคณะปฎิสังขรณ์ฯ ที่มีมาถึงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) และในเอกสารที่มีมาถึงพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี คณะปฎิสังขรณ์ฯ ได้ย้ำถึงจุดมุ่งหมายสำคัญของคณะปฎิสังขรณ์การพระศาสนาไว้ 3 ประการดังนี้

1. ขอให้แก้ไขและปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เสียใหม่ เพื่อให้พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายได้มีการบริหารโดยเสมอภาคกัน

2. พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์นั้นต้องทรงไว้ชึ้นความเสมอภาค ปราศจากอิทธิพลแห่งนิกายใดนิกายหนึ่ง หรือแม้แห่งเอกชนและทุกรูป

3. ขอให้คณะสงฆ์สยามมีส่วนร่วมสังฆกรรมด้วยกัน ได้...²⁰

¹⁹ สำเนารายงานการประชุมคณะปฎิสังขรณ์ฯ ครั้งที่ 1/2477 1 มกราคม 2477, อ้างถึงใน ชาราวงศ์ – รักศรีวงศ์ (นามแฝง), เรื่องเดิม, หน้า 11.

²⁰ ท.ช., สร.0201.10.43 ที่ 4/18 เรื่อง “พระสงฆ์คณะปฎิสังขรณ์การพระศาสนาขอให้จัดการแก้ไขการปกครองคณะสงฆ์,” 25 กุมภาพันธ์ 2477. และสำเนาเอกสารคณะปฎิสังขรณ์การพระศาสนาที่ 2 ข/2477, คณะปฎิสังขรณ์กราบเรียนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 25 กุมภาพันธ์ 2477 และเอกสารที่ 3/2477 เอกสารคณะปฎิสังขรณ์ฯ ถึงพระยาพหลพลพยุหเสนา, 27 กุมภาพันธ์ 2477 อ้างถึงใน ชาราวงศ์ – รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 50–55.

ในบทนำเรื่อง “...กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพิริยาสนา...” ธรรม-
วงศ์-รักคริวงค์ สมาชิกในคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของ
การเขียนหนังสือและการปฏิสังขรณ์การพิริยาสนาไว้ 5 ประการคือ

1. ประสานสามัคคีแห่งพระสงฆ์ไทย
2. ประสาทมหาวิทยาลัยผ่ายพระศาสนา
3. ประกาศพุทธปรัชญาโปรดวิเทศชน
4. ประสิทธิมหาสกลสังฆสภา
5. ประโคนสัญญาแห่งศานติภาพ...²¹

และในแหล่งการณ์ของคณะปฏิสังขรณ์การพิริยาสนา ชั่งตีพิมพ์ใน
หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ฉบับวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 คณะปฏิสังขรณ์ฯ
ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของคณะว่า “...เป็นไปเพื่อความเสมอภาคในการ
ปักครองคณะสงฆ์ และเพื่อการรวมนิภัยสงฆ์ให้มีสั่งวาระเสมอ กัน คือให้
มีการอุปโภคสังฆกรรมร่วมกัน...” ดังปรากฏในแหล่งการณ์ตอนหนึ่งว่า

1. การที่พระเบรียญพร้อมด้วยสงฆ์อาวาสต่างๆ รวมกัน
เป็นเอกฉันท์ ดำเนินการปฏิสังขรณ์พระศาสนาขั้นสืบกิจการภัยใน
คณะสงฆ์ ไม่ได้เกิดด้วยความน้อยอกน้อยใจ เพราะคณะนี้เม้มผู้ใด
มีตำแหน่งด้านการบริหารคณะสงฆ์เลย ทำไป เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนใหญ่โดยแท้ และมิได้ทำขึ้นโดยโง่การของชาวราษฎร์ แต่
หรือโดยเฉพาะนายถวัติ ฤทธิเดช²² แต่ประการใดเลย ความคิด
เห็นทั้งหลายอยู่ในความเห็นชอบของคณะสงฆ์ทั้งสิ้น

²¹ ธรรมวงศ์-รักคริวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 6.

²² นายถวัติ ฤทธิเดช, ตำแหน่งนายกสมาคมกรรมกรธรรมในช่วงการ
เปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 ก่อเหตุอ้อนวอนเนื่องจากเป็นผู้ชี้แจงพ้องรัชกาลที่ 7 ในข้อหา
หมั่นประมาท ความสัมพันธ์ของนายถวัติ ฤทธิเดชกับคณะปฏิสังขรณ์จะปรากฏ
รายละเอียดในบทที่ 3

2. เหตุที่ดำเนินการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาขึ้นก็เนื่องจากความเป็นส่องฟ้ายแห่งพระสังฆสยาม พระทรงส่องนิภัยนี้เป็นพระในพระพุทธศาสนา มีพระธรรมวินัยอย่างเดียวกัน อุปสมบทด้วยบูรณะจดกรรม เช่นเดียวกัน แต่เหตุในเชิงได้มีการรังเกียจ อาทิ ไม่ว่ามุ่งอุโบสถสังฆกรรมด้วยกัน

3. พฤติการณ์เป็นเหตุให้พระเปรียญพร้อมด้วยสังฆแห่งอาวาสต่าง ๆ นำมาประภาภกันแล้วมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่า ควรจัดหาทางให้สังฆทรงส่องฟ้ายได้ว่ามุ่งอุโบสถสังฆกรรมด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมิได้คิดจะล้มลงฟ้ายได้ฟ้ายหนึ่งเลย เพียงแต่จะให้ว่ามสังฆกรรมด้วยกันเท่านั้น...²³

จากแต่ละการณ์ของคณะสงฆ์เหล่านี้สรุปได้ความว่า การเคลื่อนไหวมิได้เกิดด้วยเจตนาจะต่อต้านหรือแย่งชิงอำนาจจากรัฐบาลแต่อย่างใด แต่เกิดจากความไม่พอใจในการแบ่งแยกนิกายสังฆและความไม่เป็นธรรมในระบบบริหารคณะสงฆ์ จะนั่นจุดมุ่งหมายหรืออุดมการณ์ของคณะปฏิสังขรณ์ การพระศาสนา คือมุ่งจะประสานสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์และแก้ไขโดยการรวมนิกายสังฆให้เป็นนิกายเดียวกันเรียกว่า “คณะสงฆ์ไทย” หรือ “คณะสงฆ์สยามวงศ์” และขอแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ รวมทั้งข้อเสนอให้มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยฝ่ายศาสนา เช่น อุณาจารนบ้าง

คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา : ยุวลงกรณ์ไทยรุ่นแรก

จากเอกสารของคณะปฏิสังขรณ์ฯ และจากคำสัมภาษณ์สมาชิกในคณะ

²³ไทยใหม่, ปีที่ 5 ฉบับที่ 69 (22 กุมภาพันธ์ 2477).

คณะปฏิสังขรณ์ประกอบด้วยภิกษุหนุ่ม เนรน้อย อายุ 21 ปี ตื่นตัวต่อประชาชนบีบไปในขณะนั้น อาทิ พระมหาสนิท (พระธรรมวโรดม) เป็นเปรียญ 6 พระโยค มีอายุ 23 พระชาขและก่อการเคลื่อนไหว พระมหาสมบูรณ์ (พระธรรม วนาก) มีอายุได้ 26 พระชา เป็นเปรียญ 6 พระโยค พระมหาเย้ม (นาย แย้ม ประพัฒน์ทอง) มีอายุ 26 พระชา เป็นเปรียญ 8 พระโยค พระมหาประทยัด (นายประทยัด ไฟท์กุล) มีอายุ 22 พระชา เป็นเปรียญ 3 พระโยค สมาชิกคนอื่น ๆ ก็คงจะอยู่ในรุ่นราวกว่าเดียวกัน เช่น พระมหาหิต เป็นเปรียญ 5 พระโยค พระมหาปุ่น (สมเด็จพระสังฆราชปุ่น ปุณณ สิริมหาเถระ) เป็นเปรียญ 6 พระโยค สมาชิกทั้งหมดที่กล่าวมานี้ยังไม่มีผู้ใดได้รับตำแหน่งการบริหารในคณะสงฆ์หรือสมณศักดิ์ใด ๆ การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของบุคลากรอย่างแท้จริงเพื่อต่อต้านผู้บริหารฝ่ายธรรมยุติกนิกาย นับเป็นการกล้าหาญอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในวงการคณะสงฆ์ อาจกล่าวได้ว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นการเคลื่อนไหวของบุคลากรอย่างรุนแรง

สาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพราศานา

จากการศึกษาบัญชาความขัดแย้งพื้นฐานของคณะสงฆ์และสภาพสังคม หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เราอาจจะประมวลสาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพราศานาว่าเกิดจากมูลเหตุดังต่อไปนี้

ปัจจัยภายใน

- สาเหตุเดิม : บัญชาความขัดแย้งพื้นฐานในคณะสงฆ์
- สาเหตุปัจจุบัน : กรณีพระญาณนายก

บัญภาษนอก สภาพสังคมและการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง พ.ศ. 2475

1. ความตกลงตัวของสถาบันพระมหากษัตริย์และเจ้านายในธรรมยุติก
นิเกย
2. ความตื่นตัวของคณะสังฆ์ต่อระบบประชาธิปไตย
3. แนวความคิดเรื่องบัญญัติตรานกับการปฏิรูปพระพุทธศาสนา

1. บัญภาษี

1.1 สาเหตุเดิม : ความขัดแย้งพื้นฐานในคณะสังฆ์ อันมีเหตุจาก
ความไม่เป็นธรรมด้านการปกครองและการแต่งตั้งตำแหน่งหน้าที่การบริหาร
คณะสังฆ์ การแตกแยกนิกายสังฆ์ และบัญญาความล้าหลังด้านการศึกษา
กล่าวไว้ว่ามูลเหตุสำคัญของการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ เกิดจากความ
พยายามที่จะรวมนิกายสังฆ์ให้เป็นนิกายเดียวกันและแก้ไขการปกครองสังฆ์
ความพยายามที่จะรวมนิกายสังฆ์ให้เป็นนิกายเดียวกัน ปรากฏใน
ผลของการณ์ของคณะปฏิสังขรณ์ฯ เมื่อกล่าวถึงสาเหตุแห่งการปฏิสังขรณ์ว่า

...เหตุที่ดำเนินการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาขึ้นนกเนื่องจาก
ความเบ็นส่องผ่ายแห่งพระสังฆสยาม พระหงส่องนิกายนี้เบ็นพระ
ในพระพุทธศาสนา มีพระธรรมวินัยอย่างเดียวกัน อุปสมบทด้วย
ญัตติจดุตอกرم เช่นเดียวกัน แต่เหตุใดนจึงมีความรังเกียจกัน
อาทิ ไม่ว่ามุ่งอุบลสักสังฆกรรมด้วยกัน พฤติการณ์นี้เป็นเหตุให้พระ
เบรียญพร้อมด้วยสังฆแห่งอาวาสต่างๆ นำมารบกวน แล้วมี
ความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่า ควรจัดหาหนทางให้สังฆ์ทั้งสองฝ่ายได
ร่วมอุบลสักสังฆกรรมด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมิได

คิดจะล้มลงซึ่งพ่ายให้พ่ายหนึ่งเลย
ด้วยกันเท่านั้น...²⁴

ในร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ชื่อคณะปฏิสังขรณ์ฯ
ได้ร่างไว้ก็ปรากฏชุดมุ่งหมายที่จะรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นนิกายเดียวกัน ดัง
ปรากฏในมาตราที่ 17 และ 71 ความว่า

มาตราที่ 71 (ภาคที่ 2 ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ หมวด
1) พระราชบัญญัตินี้จะให้สงฆ์ทุกนิกายสมานสามคติเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน คือให้ร่วมอุปถัتنสังฆกรรมด้วยกันได้ ในการปกครอง
จึงไม่ได้แยกการปกครองเป็นนิกาย บรรดาสงฆ์ทุกนิกายย่อมอยู่
ในขอบเขตแห่งพระราชบัญญัติโดยทั่วไป²⁵

ภิกษุไม่ว่านิกายใด ๆ ชอบที่จะเข้าร่วมสังฆกรรม ร่วม
อุปถัتنสังฆในนิกายอื่น ๆ ได้ ทั้งนักด้วยพระศรัทธาสนาแห่งสยาม
ย่อมเป็นพระศรัทธาสนาเดียวกันจะแยกจากกันไม่ได้...²⁶

และในมาตราที่ 70 ได้กำหนดหลักเกณฑ์การแปลงนิกายเป็นธรรม
ยุติกรณีการโดยไม่ต้องบวชแปลง ซึ่งชี้ให้เห็นแนวความคิดต่อต้านการบวช
แปลงว่าเป็นการเหยียดหยามไม่เคารพต่อภิกษุมหานิกาย ดังความว่า

มาตราที่ 70 : ภิกษุก็สามารถรักษาอุปสมบท
ในนิกายใด ๆ ถ้าสมควรใจจะย้ายไปอยู่นิกายอื่น ๆ และเจ้าอาวาสวัด

²⁴ “แปลงการนิกายปฏิสังขรณ์,” ไทยทีพน. ปท. 5 ฉบับที่ 69 (22 กุมภาพันธ์, 2477).

²⁵ ทบช., ส.0201.10.43, “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์และการ
พระศรัทธา พ.ศ. 2477,” พระสงฆ์คณะปฏิสังขรณ์การพระศรัทธาขอให้จัดการแก้ไข
การปกครองสงฆ์, หน้า 15.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ที่ไปอยู่ใหม่่อนญาติก็ขอบที่จะทำได้ การย้ายนิกายเช่นนี้ท่านว่า
ไม่ต้องบรรพชาอุปสมบทใหม่ แต่จะได้ทำพิธีประกาศต่อหน้า
บวงสรวงแห่งวัดนั้นเสียก่อนก็ได้...²⁷

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พึงสังเกตคือในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 บัญชาเรื่องนิกายสงฆ์โดยทั่วไปไม่รุนแรงมากนัก แม้จะปรากฏ
บัญชาด้านการปกครองคณะสงฆ์ เช่นที่มณฑลปราจีนบูรี หรือปราจีนบูรี
พระครูนพสิพิศาลคุณ (ธรรมยุติกนิกาย) วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่
แสดงกริยาขยับกายต่อภิกษุหานิกาย แต่เรื่องกัญดิลงเรียบร้อย โดยทาง
การให้ลงโถพระครูนพสิพิศาลคุณด้วยการเลิกนิมนต์ไปในราชการอื่นๆ ช้า
ระยะหนึ่ง²⁸

การคลี่คลายเรื่องนิกายสงฆ์อาจจะอนุಮานได้ว่า เกิดจากการเลือกเห็น
ภัยของการแตกแยกนิกายสงฆ์ และตรากหักด้วยเป็นการยึดมั่นถือมั่นใน
นิกายของตนมากเกินไป สิ่งที่พึงสังเกตคือผู้ปกครองทั่วไปยังไม่มีองค์
คณะสงฆ์ได้เคยมีคำวินิจฉัยนิกายสงฆ์มาช้านาน²⁹

นอกจากความพยายามเรื่องการรวมนิกายสงฆ์ บัญชาเรื่องความไม่
เป็นธรรมในการปกครองคณะสงฆ์ก็นับเป็นมูลเหตุสำคัญของการเคลื่อนไหว

²⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁸ พระครูนพสิพิศาลคุณแสดงกริยาไม่สมควรในที่ชุมชน โดยถูกออกจากราชที่ประ
ชุมก่อนเข้าคุณจะจังหวัดและรองเข้าคุณจะจังหวัดมานิกาย เนื่องจากเข้าใจผิดว่ามีศัก
สูงกว่า (ราช., สน. 2.35/36, “เรื่องเสนอต่อกระทรวงธรรมการทรงไว้ก�性เรื่องพระครู
นพสิพิศาลคุณ วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่,” 13 มกราคม 2474).

²⁹ ราช., สน. 2.53/73, สำเนาหนังสือของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทูลพระองค์เข้ารายงานว่าต่อกันหมั่นพิทักษากฎกฎหมายชาดา. 3 สิงหาคม 2470.

ดังปรากฏในเอกสารของคณะกรรมการปฎิสังขรรณ์ฯ ที่มีมาถึงนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ความว่า

...อาตามากาพหงษ์หลายจังหวัดมีความประการណาน้อนแรงกล้าที่จะ
เห็นพระราชนักขัยบัญญตัลักษณะปักครองคณะสง້ ร.ศ. 121 อัน
ยำนวยทางคำนิ่นในทางบริหาร และอธิกรณ์ซึ่งลักษณ์ก้าวภัยกันอยู่
ไม่ให้เกิดภัยสั่งได้รับความเสมอภาคทัดเทียมกัน โดยให้สิทธิพิเศษ
แก่บางนิกายทึ่ในทางบริหาร และทางอธิกรณ์ซึ่งขัดต่อรัฐธรรมนูญ
ของสิทธิเสรีภาพอยู่...³⁰

ในเอกสารคณะปฎิสังขรรณ์ฯ ที่มีมาถึงสมเด็จพระพุทธโฆษณาจาร్ย ได้
ชี้ให้เห็นว่ามูลเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะสง້มหานิกายเหล่านี้เกิดจาก
ความไม่เสมอภาคในการปกครองตามพระราชบัญญติการปกครองคณะสง້
ดังความว่า

... มูลเหตุแห่งการปฏิสังขรรณ์ครั้งนี้ย่อมเป็นสิ่งที่แน่นอน
ที่สุดว่ามีสมภูมิฐานมาจากทฤษฎีในวัฒนธรรมการปกครองที่ไม่ลงกัน
และเสมอ กันพระราชบัญญติคณะสง້ ร.ศ. 121 เป็นพระราช
บัญญติเก่าแก่อันเดียวนี้ปราศจากการแก้ไขปรับปรุงให้อ่อนรูปแก่
กาลเวลา และทรงไว้ซึ่งเอกสารสิทธิพิเศษ ซึ่งสภาวะอันนี้ย่อมขัด
ต่อพระราชบัญญติขององค์สมเด็จพระสัมมนาสัมพัทธเจ้า...³¹

³⁰ หนช., ส.ร.0201.10.43 ที่ 4/18, “เรื่องพระสังฆคณะปฎิสังขรรณ์การพระศาสนา
ขอให้ดำเนินการแก้ไขการปกครองสังฆ์,” 25 กุมภาพันธ์ 2477, และ ไทยใหม่, ปีที่ 5
ฉบับที่ 74 (28 กุมภาพันธ์, 2474).

³¹ ไทยใหม่, ปีที่ 5, ฉบับที่ 72 (26 กุมภาพันธ์ 2477), และธรรมวงศ์—รักศรีวงศ์,
เรื่องเดิม, หน้า 18.

ความอีกตันหนึ่งกล่าวว่า

...เกล้ากระหม่อมทั้งหลายไม่ได้ตั้งทัชชิมานะเพราแล็ททันนิกาย
แต่เพื่อความสมบูรณ์ของหลักการและวิธีการปักครองของฝ่าย
ค้านจักร เพื่อให้สมกับสภาวะแห่งการปักครองในทุกวันนี้เพื่อ³²
การศึกษาอันสมแก่กาลสมัย เพื่อความเจริญของคณะสงฆ์ในรูป³²
ของการปักครอง และเพื่อบังกันและบังดัดอำนาจของธรรมชีงทำ
ให้ยุ่งยากเกิดขึ้นในระบบการปักครองอันไม่สมบูรณ์...

ข้อความในพระราชบัญญัติการปักครองสงฆ์ที่คณะปฏิสังขรณ์ทั้งติง
ว่าไม่เสมอภาคได้แก่ ข้อความในมาตรา 4, 5 และมาตราที่ 22 โดยให้เหตุ
ผลว่า

มาตรา 4 ตามมาตรานี้ถ้ามีบริหารแต่งตั้งเจ้าคณะให้ญี่
หรือเจ้าคณะรองธรรมยุติกาให้บุกครองมหาณิกายได้ แต่คณะ
มหาณิกายหามีสิทธิเป็นเจ้าคณะให้ญี่หรือเจ้าคณะรองบุกครองคณะ
ธรรมยุติกาไม่ นี้เป็นการตัดสิทธิมหาณิกายในทางบริหาร...

มาตรา 5 ตามมาตราที่วัดธรรมยุติกนิกายซึ่งอยู่ในสังกัด
เจ้าคณะฝ่ายมหาณิกาย หาชนิดอเจ้าคณะมหาณิกายไม่ ฝ่าย
มหาณิกายอยู่ในสังกัดของเจ้าคณะที่เป็นธรรมยุติกนิกายต้องขึ้นตรง
ต่อเจ้าคณะนั้น โดยอำนาจพระราชบัญญัติมาตรา ๕ คณะธรรมยุต
มีสิทธิกว่านิกายสงฆ์ทั้งหลาย ส่วนคณะกรรมการหามีสิทธิไม่
อย่างใดไม่ คล้ายกับการปักครองข้ากับเจ้า บ่าวกันนาย ที่แท้ธรรม

32 เรื่องเดียวกัน.

ยุติกนิเกียร์ดี มหานิเกียร์ดี ต่างปฏิบัติตามธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน...³³

ในช่วงการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ การปักครองคณะสงฆ์ยังเป็นไปตามพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มิถุนายน ๒๕๑๖ ที่มหามาตรสมาคม สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ พระเครื่องฝ่ายธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริษายก และโปรดแต่งตั้งให้สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ภายหลังเมื่อสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์อาพาธ จึงได้มอบหมายให้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชาการแทนสมเด็จพระสังฆราชเจ้าสืบท่องตั้งแต่วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา³⁴

จำนวนพระสงฆ์ทั่งสองนิกายในช่วงการเคลื่อนไหวคณะปฏิสังขรณ์ฯ นับปริมาณแตกต่างกันมาก กล่าวคือ

พระสงฆ์มหานิเกียร์ประกอบด้วยวัด 17,305 วัด แยกเป็น 3 คณะ คือคณะเหนือ 11,490 วัด คณะกลาง 4,591 วัด คณะใต้ 1,224 วัด พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายประกอบด้วยวัด 260 วัด³⁵

เหตุที่ไม่อาจทราบปริมาณพระสงฆ์เป็นจำนวนนี้ได้ เนื่องจากพระสงฆ์มีการบวชและสึกเป็นประจำ กล่าวได้ว่าปริมาณพระสงฆ์รวมยุตต่อ

³³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 22.

³⁴ จำนวนวัดบูรณะเวศสมัยสมเด็จกรมหลวงชินวัฒน์ทรงกรองวัด, พระภิกขุสามเณรพร้อมด้วยไวยาวักษารวดบูรณะเวศพิมพ์โดยพระบรมราชานุญาตโดยเสต์พระราชนักลในงานพระราชทานพระเพลิงศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ที่เมรุวัดเทพศรีวินทราราษ, 26 เมษายน 2503, หน้า 17.

³⁵ ผลของการผูกคณะสงฆ์ เล่ม 23 ภาคพิเศษ (2478).

ปริมาณพระสงฆ์มหานิกายคิดเป็นอัตราส่วน 1 : 60 ของจำนวนวัด และทั้งที่ปริมาณพระสงฆ์มหานิกายมีมากกว่าพระสงฆ์ธรรมยุตถึง 60 เท่า แต่จำนวนกรรมการบริหารการคณะสงฆ์ 8 รูป ในมหาเถรสมาคมเป็นพระเถระผู้ยธรรมยุตถึง 5 ตำแหน่ง และเป็นพระเถระมหานิกายเพียง 3 ตำแหน่งดังนี้

คณะมหานิกาย มี 17,805 วัด ประกอบด้วย

คณะกลาง มีจำนวน 4,591 วัด

เจ้าคณะใหญ่หนนกลาง : สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดพระเชตุพนฯ (ม)

รองเจ้าคณะใหญ่หนนกลาง : พระพรหมมุนี วัดบรมนิวาส(ธ)
คณะเหนือ มีจำนวน 11,490 วัด

เจ้าคณะใหญ่หนนเหนือ : สมเด็จพระพุทธโ摩นาจารย์ วัดเทพศรีนทราราษ (ธ)

รองเจ้าคณะใหญ่หนนเหนือ : พระพิมลธรรม วัดมหาธาตุ (ม)
คณะใต้ มีจำนวน 1,224 วัด

เจ้าคณะใหญ่หนใต้ : สมเด็จพระวันรัต วัดสุทัศน์ฯ (ม)

รองเจ้าคณะใหญ่หนใต้ : พระธรรมวโรดม วัดราชากิจวास(ธ)

คณะธรรมยุติกนิกาย มี 260 วัด

เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต : สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศ (ธ)

รองเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต : พร梭สาสน์ไสว วัดมกุฏ-
กษัตริยาราม (ธ)³⁶

³⁶ เรื่องเดียวกัน.

(หมายเหตุ : (ม) หมายถึง “มหานิกาย” (ธ) หมายถึง “ธรรมยุติกนิกาย”)

จะเห็นได้ว่าคณะทั้งสามของมหานิกายมีพระเก呜ธรรมยุติกปักครองทุกคณะ ถ้าไม่เป็นรองเจ้าคณะ ก็เป็นเจ้าคณะใหญ่ แต่ถ้าเป็นคณะธรรมยุติกคณะก็จะปักครองตนเอง

ไม่เฉพาะแต่ตำแหน่งเจ้าคณะเท่านั้น ในการปักครองระดับมณฑลก็ปรากฏว่าพระเก呜ธรรมยุติกปักครองพระมหานิกาย เช่น

มณฑลปราจีนบูรี : พระราชกิริ วัดเทพศิรินทร์ฯ เป็นเจ้าคณะมณฑล มณฑลนครราชสีมา มี พระพรหมมุนี (อ้วน ติสุโส) วัดบรมนิวาส ปักครองดูแลในฐานะเจ้าคณะมณฑล

มณฑลนครศรีธรรมราช มี พระธรรมวโรดม ปักครองดูแลในฐานะ³⁷ เจ้าคณะมณฑล

การที่เป็นดังนี้สร้างความไม่พอใจแก่กิกษุมหาณิกาย ความพยายามที่จะแก้ไขการปักครองสงฆ์ให้เสมอภาค ซึ่งนับเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา

1.2 สาเหตุที่จุบัน : กรณีพระภูมานายก นายประหยัด ไฟทิกุล และพระธรรมวนายก ให้สัมภาษณ์ว่าปัจจัยหนึ่งที่เป็นแรงจูงใจให้จัดตั้งคณะปฏิสังขรณ์ฯ มีสาเหตุมาจากการถอดสมณศักดิ์พระภูมานายก (ปัลเม) ผู้เป็นอาจารย์และเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครนายกขณะนั้น ตลอดจนปัจจุบัน ทำการปักครองสงฆ์อันไม่เสมอภาคในมณฑลปราจีนบูรี ซึ่งนับเป็นมณฑลอีกมณฑลหนึ่งที่มีเจ้าคณะมณฑลเป็นธรรมยุติกปักครองคณะสงฆ์มหานิกาย กรณีพระ

³⁷ ผลของการนี้ก็จะง่ายที่ เล่ม 23 ภาคพิเศษ, (2478).

ญาณนายกและบัญหาการปักครองสังฆในมณฑลปราจีนบุรี เป็นอีกบัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นในการปักครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121³⁸

กรณีพระญาณนายก (ปัลມ) ^{๓๘}

พระญาณนายก (ปัลມ) เจ้าอาวาสวัดอุดมธานี อำเภอวังกระโนม จังหวัดนครนายก เจ้าคณะจังหวัดนครนายก สังกัดมณฑลปราจีนบุรี ซึ่งขณะนั้นพระราชนิวัตเทพศิรินทราราช ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี ต่อมาก็เกิดข้อขัดแย้งระหว่างพระญาณนายกและพระราชนิวัต โดยมีมูลเหตุจากการแบ่งแยกนิกายสอง派 และจากความไม่เสมอภาคในการปักครองคณะสงฆ์

กรณีพระญาณนายกสันสุตลงโดยพระญาณนายกถูกปลดเป็นเจ้าคณะจังหวัดกิตติมศักดิ์ และถูกถอนสมณศักดิ์ในระยะเวลาต่อมา³⁹ เหตุการณ์นี้สร้างความเจ็บช้ำนาใจแก่พระญาณนายก สาสนศิษย์และประชาชนที่เคารพนับถือ กรณีการถอดสมณศักดิ์ของพระญาณนายกจึงนับเป็นสาเหตุหนึ่งของ การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ ความขัดแย้งระหว่างเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรีและพระญาณนายกพอจะประมวลสาเหตุได้ดังนี้

1. กรณีการแต่งตั้งพระครูบูร្បูกุธารมคุณภารณ์ สาเหตุเกิดจากพระราชนิวัตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรีแต่งตั้งพระครูบูร្បูกุธารมคุณภารณ์ให้เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอวังกระโนม และเป็นพระอุปัชฌายะโดยมิได้ขอความเห็น

³⁸ สัมภาษณ์นายประทัย ไพบูลย์, 2 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.30 น.

สัมภาษณ์พระธรรมวนารักษ์, วัดมหาธาตุ, 1 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.00 น.

³⁹ ใจฯ., ส. 0201.10.33, ท. ๑๕๓/๒๔๗๗ คำร้องทบทวนของคณะสงฆ์ จังหวัดนครนายก, ๓ ชันวานม ๒๔๗๗. และ เอกสารนี้คณะสงฆ์ เล่ม 22, (๒๔๗๗), หน้า 2-14.

จากพระภูมิเจ้าคณะจังหวัด และภายในหลังบ้านพระครูบีญูกธรรมคุณาการณ์จากวัดท่าทรายมาอยู่วัดศรีเมือง หงส์ที่วัดศรีเมืองมีภิกษุเงินครุนกธรรมวัดศรีเมืองเป็นผู้ร้องอธิการอยู่แล้ว⁴⁰

กรณีี้สร้างความขัดแย้งระหว่างเจ้าคณะมณฑลและเจ้าคณะจังหวัด ฝ่ายหลังพิจารณาว่าเจ้าคณะมณฑลก้าวถ่ายต่อหน้าที่เจ้าคณะจังหวัด เนื่องจากเจ้าคณะมณฑลแต่งตั้งพระครูบีญูกธรรมคุณาการณ์เป็นเจ้าคณะแขวงโดยไม่ได้ตามความเห็นของเจ้าคณะจังหวัด มิหนำซ้ำการแต่งตั้งพระครูบีญูกธรรมคุณาการณ์เป็นการข้ามขั้นตอน มีลักษณะเล่นพวนคลื่นพวน เพราะพระครูบีญูกธรรมคุณาการณ์ยังไม่เคยมีตำแหน่งบริหารใด ๆ เลย เช่น ไม่เคยเป็นพระอุปัชฌายะ ไม่เคยเป็นเจ้าคณะหมวดจึงไม่ควรเป็นเจ้าคณะแขวง ถ้าหากประการหนึ่งการที่เจ้าคณะมณฑลถ่ายให้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าทรายเป็นการไม่สมควร เพราะวัดศรีเมืองมีเจ้าอาวาสอยู่แล้ว ถือว่าผิดต่อระเบียบการปกครองคณะสงฆ์⁴¹

พระราชนวีเจ้าคณะมณฑลแก้ข้อกล่าวหาว่า ไม่ผิดต่อระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ เพราะพระครูบีญูกธรรมคุณาการณ์เป็นพระวิสามัญที่มีคุณวุฒิควรยกย่องในตำแหน่งพิเศษได้ ถ้าเป็นพระสามัญจึงคงต้องตั้งตามลำดับก่อนหลัง ตัวอย่างเช่น พระราชนวีไม่ได้เป็นเจ้าอาวาสก็ยังเป็นเจ้าคณะมณฑลหรือกรณีพระมหาหน่อแก้ว วัดทรายมูล แขวงสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

⁴⁰ พระครูบีญูกธรรมคุณาการณ์ เดิมชื่อพระมหาจารุญ เป็นครูสอนนักธรรมอยู่วัดท่าทราย ตำแหน่งนี้เด่า อันเกอวังกรจะใจ ในเขตจังหวัดนราธิวาส มีการแบ่งแยกคณะสงฆ์เป็น 3 คณะ คือ มหานิกายห่มรัศกอห์รอนหนานิกายเดิม, พระนหนานิกายห่มมันชัยชาญแหกและธรรมขุติกนิกาย เข้าใจว่าพระครูบีญูกธรรมคุณาการณ์จะเป็นหนานิกายรัศกอห์ (ผู้เขียน), (ท乍ช., สร. 0201.10 33, เรื่องเดิม)

⁴¹ เรื่องเดียวกัน.

เจ้าคณะນถเทลายังแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะทึ่ไม่เคยเป็นเจ้าอาวาสและพระอุปัชฌายะ ก้าวที่พระภูมานายกคัดค้านเป็นพระไเม่เข้าใจและไม่เคยรู้มา ก่อน⁴²

ส่วนการย้ายพระครุบีภูกธรรมคุณาภรณ์มาเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีเมืองพระราชนครีเจ้าคณะมณฑลกล่าวว่าเป็นเรื่องที่เคยพูดไว้นานแล้ว แต่พระภูมานายกขัดขวาง โดยตั้งพระเงินเป็นเจ้าอาวาสด้านน้ำเสียก่อน⁴³

2. กรณีปลดพระภูมานายกเป็นเจ้าคณะจังหวัดกิตติมศักดิ์และกรณีถอนสมณศักดิ์พระภูมานายก กรณีปลดพระภูมานายก มีมูลเหตุมาจากการที่พระราชนครีเจ้าคณะมณฑลไม่พอใจที่พระภูมานายกทำเรื่องราวดังร้องขอ แต่ตั้งพระครุบีภูกธรรมคุณาภรณ์ไปยังสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวรสิริวัฒน์และพระภูมานายกขัดขวางพระครุบีภูกธรรมคุณาภรณ์ไม่ให้มานั่งเป็นอนุบัชฌายะที่วัดท่าช้าง ทึ่ที่เจ้าคณะมณฑลแนะนำให้วัดท่าช้างบัวได้ทั้งมหานิกายห่ม袈วะแล้วร้อก⁴⁴ ความขัดแย้งระหว่างพระราชนครีและพระภูมานายกยังผลให้เจ้าคณะมณฑลปลดพระภูมานายกเป็นเจ้าคณะจังหวัดกิตติมศักดิ์ และแต่งตั้งพระมนูนินายกเป็นเจ้าคณะจังหวัดแทน⁴⁵

ภายหลังการปลดพระภูมานายกเป็นกิตติมศักดิ์ เกิดกรณีร้ายแรง อิกรือห้องหนึ่งคือกรณีการถอนสมณศักดิ์พระภูมานายก⁴⁶

⁴² แหล่งการอ้างอิงที่ 22 (2477), หน้า 877.

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁵ ทักษ., ส. 0201.10 33, เรื่องเดิม.

⁴⁶ แหล่งการอ้างอิงที่ 22 (2477), หน้า 877.

มูลเหตุนี้ของเจ้าอธิการจอน เจ้าคณะหมวดตำบลบ้านเล่า วัดท่าทราย อําเภอวังกระโจม จังหวัดนครนายก เขียนบัตรสนทที่ส่งทางไปรษณีย์ถึงคุณหัสดีและภิกษุหลายรูป ใส่ความพระญาณนายกว่า เสพเมล่อนและยักษ์ยกเงินวัดไว้กับหณิ พระญาณนายกจับบัตรสนทที่ได้ นำเรื่องขึ้นพ้องศาล ศาลได้ส่วนคดีเห็นว่าจำเลยมีความผิด จึงให้จำคุกเจ้าอธิการจอน 3 เดือน ปรับเงิน 300 บาท แต่โทษจำคุกให้รอการลงอาญาไว้จำเลยอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์วินิจฉัยตามศาลเดิม คดีจึงสั่งสุดลงโดยอธิการจะไม่เป็นฝ่ายผิด พระราชนครีเจ้าคณะมงคลนำคำพิพากษา 2 ศาลไปถวายสมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระสังฆราชเจ้าตัดสินลงโทษพระญาณนายกในข้อหาว่าละเมิดพระอธิการห่วง เคยวับสั่งให้สกุกสองราย สั่งห้ามพระญาณนายกในฐานะที่เป็นเจ้าคณะจังหวัดรู้ว่าเบี่ยงการปักครองและพระสังฆราชตัด ถือว่าจงใจผ่านและดูหมิ่นพระสังฆราชแล้ว เป็นความผิดอย่างร้ายแรงสมควรให้สึก แต่เนื่องจากทำความตีความชอบมาก่อนจึงขอให้ลดโทษเหลือเพียงถอนคดี ส่วนเจ้าอธิการจอนในฐานะที่เป็นต้นเหตุความพินาศ ประพฤติหยาบช้าและมีความผิดฐานหมิ่นประมาท ให้ถอนเจ้าอธิการจอนจากเจ้าคณะหมวดลงเป็นพระอนุจาร⁴⁷ พระญาณนายกถูกถอนสมณศักดิ์ ในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2477

นอกจากกรณีปลดพระญาณนายก ยังปรากฏกรณีอื่นๆ ในจังหวัดนครนายก เช่น กรณีปลดพระแบลก อุ่นโร จากผู้รับพระอธิการวัดท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อําเภอวังกระโจม จังหวัดนครนายก เนื่องจาก

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

พระมุนีนายกเจ้าคณะจังหวัดพิจารณาว่าพระเปลกเป็นพระผู้มีจิตคับแครง ไม่ผ่อนปรนเรื่องนิกาย⁴⁸ และกรณีขัดแย้งระหว่างพระอุปัชฌายะจันทร์และพระมุนีนายก เนื่องจากพระมุนีนายกให้อุปัชฌายะเกิด เจ้าคณะหมวดต่ำบลอาชา อำเภอบ้านนา มากกว่าเป็นพระอุปัชฌายะอุปสมบทที่วัดบางอ้อใน ในหมวดของพระอุปัชฌายะจันทร์ แต่พระอุปัชฌายะจันทร์เจ้าคณะหมวดและพระครูวุฒิกรอุดมเขตต์เจ้าคณะแขวงไม่อนุญาต อ้างว่าผิดต่อระเบียบการปักครองคณะสงฆ์ ควรจะได้รับอนุญาตจากเจ้าคณะหมวด เจ้าคณะแขวงเสียก่อน พระราชนครวิเวจ้าคณะมณฑลปราจีนบูรีมีหนังสือมาตໍาหนินพระอุปัชฌายะจันทร์และพระครูวุฒิกรอุดมเขตต์ว่า “...ห่วงลักษณะของตน หมื่นประบาทเจ้าคณะจังหวัด และประพฤติดตามเป็นคนกิเลสหายบ...”⁴⁹

กรณีการถอดสมณศักดิ์พระภูษานายกสร้างความเครียดให้อ่อนใจต่อสานุศิษย์และประชาชนที่เคารพนับถือพระภูษานายก ปฏิกริยาที่เกิดขึ้นคือพระสงฆ์ในอำเภอวังกระโจม อำเภอบ้านนา อำเภอปากพลี จังหวัดครนายกร่วม 536 รูป⁵⁰ 43 วัด ยื่นเรื่องราชทึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการกล่าวโทษพระราชนครวิเวจ้าคณะมณฑลปราจีนบูรี และพระมุนีนายกเจ้าคณะจังหวัดครนายกในข้อที่ว่า “ไม่สามารถอำนวยความสงบเรียบร้อยในการ

48 หนช., สร. 0201.10.33, เรื่องเดิม.

49 เรื่องเดิมกัน.

50 คำร้องนี้ประกอบด้วยภิกษุแขวงวัดคงกระโถม 17 วัด 272 รูป แขวงปากพลี 18 วัด 149 รูป แขวงบ้านนา 8 วัด 155 รูป และเป็นรายบุรุษของภูษีในอำเภอกระโถม จังหวัดกรุงเทพฯ 1,182 ชื่อ อำเภอปากพลี 179 ชื่อ และอำเภอบ้านนา 514 ชื่อ รวมเป็น 1,875 ชื่อ

(หนช., สร. 0201.10.33 เรื่องคำร้องทุกข์ของภูษีจังหวัดกรุงเทพฯ).

ปักครองให้เกิดขึ้นและไม่สามารถให้ความเสมอภาคแก่ผู้อยู่ใต้การปักครองได้เพียงพอ เรื่องบางเรื่องอธิกรณ์บางรายไม่อาจจะจัดการได้ส่วนและวินิจฉัยให้ยุติธรรม การบริหารทำด้วยความพอใจของตนเป็นประมานไม่คำนึงถึงความเสื่อมเสียอันจะเกิดแก่ผู้อยู่ใต้การปักครอง จึงขอเปลี่ยนตัวเจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะเมณฑลใหม่ หรือขอโอนการปักครองไปขึ้นในเจ้าคณะใกล้เคียง โดยเหตุผลว่ารังเกียจและไม่พอด้วยการปักครองของเจ้าคณะเมณฑลและเจ้าคณะจังหวัดและไม่พอด้วยที่ระบบการปักครองคณะสังฆ์ไม่เสมอภาค โดยให้สิทธิพิเศษแก่คณะสังฆ์ชารวมยุตปักครองคณะสังฆ์มหานิกายได้⁵¹

คำร้องทุกข้อกันบันหนึ่งเป็นของนายปืน ว. สำราญกิจ ยืนต่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องขอพิสูจน์หลักฐานการปลดพระภูมานายกเจ้าคณะจังหวัดเป็นกิตติมศักดิ์ และการถอดสมณศักดิ์ของพระภูมานายก โดยให้เหตุผลว่า เป็นเรื่องที่สานศิษย์และประชาชนในแขวงจังหวัดนครนายกได้รับความสะเทือนใจที่พระภูมานายกผู้เป็นอาจารย์ถูกถอดสมณศักดิ์อย่างไม่เป็นธรรม จึงได้ร้องเรียนให้คณะรัฐบาลช่วยวินิจฉัย เพราะไม่อาจร้องเรียนไปทางคณะสังฆ์ได้อีกต่อไป เนื่องจากคำวินิจฉัยในมหาเถรสมาคมถือเป็นที่สุด ซึ่งไม่อาจจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งได้อีกต่อไป⁵²

ในคำร้องทุกข้อของคณะสังฆ์และราษฎรจังหวัดนครนายกที่มีมาถึงรัฐมนตรีกระทรวงการรักล่าวว่า กรณีการพ้องเจ้าอธิการジョンในศาลอันนี้ พระภูมานายกไม่ทราบพระสังฆมาราชานี้ตัวเป็นความผิด มากทารบต่อเมื่อเจ้าอธิการジョンทำหนังสือร้องทุกข์ไปยังกระทรวงการ เจ้าคณะเมณฑล

⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

⁵² ทง., ส. 0201.10.35, เรื่องขอพิสูจน์หลักฐานการปลดพระภูมานายก, 16 มกราคม 2477.

หรือกรรมการสังฆ์เวลานั้นก็ไม่ทราบพระสังฆราชามติเช่นกัน ดังปรากฏว่า เจ้าคณะมหาลัยได้เชญผู้พิพากษาเข้าร่วมการพิจารณาแก้บกรรมการสังฆ์ด้วย แต่พระญาณนายกขอให้งดการเชญผู้พิพากษาและให้คณะสังฆ์พิจารณาความเต็มที่เดียว โดยเหตุผลว่าตนจะพ้องศาลในคราวหลัง ทางกรรมการสังฆ์พิจารณาแล้วก็มีความเห็นต่างกัน กรรมการรูปหนึ่งยังเสนอว่า เมื่อกรรมกรมีความเห็นไม่ตกลงกันก็ขอให้คงดังไว้ก่อน เพราะพระญาณนายก มีความประ伤ค์จะพ้องศาล เมื่อศาลมีพิจารณาคิดถึงที่สุดแล้วจึงค่อยพิจารณาคดีในภายหลัง⁵³

ข้อที่พึงสังเกตคือ การร้องเรียนเรื่องราวของคณะสังฆ์ในจังหวัดนครนายกต่อนายกรัฐมนตรีนับเป็นเรื่องที่กล้าหาญมาก เพราะไม่เคยปรากฏการวิพากษ์วิจารณ์การปกครองคณะสังฆอย่างรุนแรงและเปิดเผยเช่นนี้ การยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ใช้มติของสังฆ ส่วนมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในการบริหารคณะสังฆ

อย่างไรก็ตาม คำร้องทุกข์เหล่านั้นถูกปฏิเสธดังปรากฏคำวินิจฉัยของสมเด็จพระพุทธไน沙จารย์ ความว่า "...เรื่องพระญาณนายกถูกอดสมณศักดิ์เพราะละเมิดสังฆราชามติ ไม่พึงคำตักเตือนจากพระมุนีนายกเจ้าคณะจังหวัด และพระราชน妃เจ้าคณะมหาลัย..."⁵⁴ ส่วนกรณีที่คณะสังฆขอเปลี่ยนตัวเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะมหาลัย⁵⁵ มหาเถรสมาคมพิจารณาว่าไม่มีเหตุผลสมควร ถ้าเห็นว่าเจ้าคณะไม่เป็นธรรมก็ให้ไปอยู่สีียที่远离จากจังหวัดนครนายกและมหาลัยปราจีนบุรีและโปรดให้ยกภัยกาเสีย

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁴ แหล่งการอ้างอิงสังฆ เล่ม 22 (2477), เรื่องที่ว่าด้วยเรื่องร้องทุกข์ของคณะสังฆและรายภูมิจังหวัดนครนายกและมหาลัยปราจีนบุรีและโปรดให้ยกภัยกาเสีย.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

ส่วนคำร้องขอพิสูจน์หลักฐานของนายปืน ว. สำราญกิจ กระทำการกรรมการพิจารณาว่าเป็นคำร้องที่ได้ยังคำนิจฉัยของมหาเถรสมาคม ซึ่งถือเป็นคำตัดสินขั้นเด็ดขาดตามพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ และผู้ร้องเป็นเจ้าทุกข์ไม่มีสิทธิจะร้องเรียนจึงขอยกคำร้องนั้นเสีย⁵⁶

นอกจากนี้ ข้อมูลหารือความเหลื่อมล้ำต่อสูงในการปักครองคณะสงฆ์ ยังถูกเพิกเฉย ผู้บริหารการคณะสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระธรรมยาตราไม่ยอมรับว่ามีการได้เปรียบเสียเปรียบในการปักครองคณะสงฆ์ดังคำนิจฉัยของสมเด็จพระพุทธโ摩ฆาจารย์ (เจริญ ญาณวุโโ) โดยต้องคำร้องทุกข์ของพระสงฆ์และคุกหักดึงหัวดันครนานายกว่า จำนวนสิทธิ์ชาดในการปักครองคณะสงฆ์ขึ้นกับมหาเถรสมาคม ซึ่งมีพระธรรมผ่ายมหานิกายและธรรมยาตราเป็นสมานัก อันนั้นการที่ผู้ใดจะดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลหรือเจ้าคณะจังหวัด จะต้องได้รับเลือกจากมหาเถรสมาคม ซึ่งอาจจะเป็นธรรมยาตรา นahanikay หรือรามัญตามที่เห็นสมควร เจ้าคณะเป็นนิกายไหนไม่สำคัญพระธรรมยาตราต้องดำเนินตามพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ส่วนการที่ธรรมยาตราได้รับสิทธิ์เช่นพระบรมราชานุญาตที่พระราชาท่านมาตั้งแต่ครองพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁵⁷

คำตัดสินของสมเด็จพระพุทธโ摩ฆาจารย์ในลักษณะการลำเอียงเข้าช้างพระธรรมยาตราด้วยกัน⁵⁸ สร้างความเจ็บช้ำใจแก่พระภูษานายกและ

⁵⁶ ฯาช., ส.ร. 0201.10.35, “เรื่องขอพิสูจน์หลักฐานการปลดพระภูษานายก.”

⁵⁷ แบบกราฟนักคณะสงฆ์ เล่ม 22 (2477), หน้า 258.

⁵⁸ ขอเพิ่งสังเกตว่า พระราชา ก็เป็นพระสงฆ์ในวัดเทศาธิราวาส ในปักครองของสมเด็จพระพุทธโ摩ฆาจารย์ และคงเป็นพระสงฆ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมสมเด็จพระพุทธโ摩ฆาจารย์ เนื่องจากการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี (ผู้เขียน)

سانุคิษย์ กรณีพระญาณนายกจึงกล่าวเป็นชันวนระเบิดให้เกิดการจัดตั้ง
คณะปฏิสังขรณ์ฯ ในเวลาต่อมา

2. น้ำจักษ์ภายนอก : สภาพสังคมและการเมืองภายใต้ลักษณะ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ คือสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงหลัง พ.ศ. 2475 อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการเรียกร้องเกิดจากความเหมาะสมด้านกาลเวลาเป็นปัจจัย สำคัญ

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงหลัง พ.ศ. 2475 อาจแยกแยกได้หลายประการ เช่น ความตကต้าของสถาบันพระมหากษัตริย์และเจ้านาย การเปลี่ยนฐานอำนาจจากสถาบันพระมหากษัตริย์และเจ้านายเป็นกลุ่มผู้นำในคณะราษฎร ความตื่นตัวของคณะสงฆ์ในระบบประชาธิปไตย และแนวความคิดเรื่องบัญชาติธรรมมิส่วนเชื่อมโยงให้เกิดการปฏิรูปศาสนา ดังจะขอแยกกล่าวตามลำดับดังนี้

2.1 ความตကต้าของสถาบันพระมหากษัตริย์และเจ้านายในธรรมบุตินิกาย เป็นที่ทราบกันแล้วว่า พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณอยู่ในฐานะสูงสุดที่สุด ใจกลางเมืองได้ ความคึกคักที่ช่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบบเทราชาเริ่มเสื่อมลงนั้นแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏคนกลุ่มนหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์สถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเปิดเผย⁵⁹ ความตကต้าของสถาบันพระ

⁵⁹ ข้อนี้นั่นคือ สมมุกวนิช และขัตติยา กวรรณสุต, ผู้ร่วมรวม, เอกสารการเมือง การปกครองไทย พ.ศ. 2417—2477, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราสังคมศาสตร์ แฉลงนุชนศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518), หน้า 195.

มหากษัตริย์ปรากฎเด่นชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในข้อที่ว่า “พระเจ้าแผ่นดินตกอยู่ใต้อิทธิพลของข้าราชการคนโปรด เกิดโอกาสให้เกิดการฉ้อราษัยบังหลวง เล่นพระคเล่นพวง ราชสำนักเป็นที่ เกลียดชังรุนเริง⁶⁰ การเปลี่ยนแปลงทางความคิดก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อระบบอนเดิม ดังปรากฏความในหนังสือพิมพ์รายวารสารเรียกร้องให้ ก่อการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิวัติ⁶¹ อาทิ บทความว่า “เห็นว่าเจ้าเป็นเครื่อง ถ่วงความเจริญ” “กลิ่นคเป็นยุคแห่งอิสรภาพ มิคสัญญาเป็นเหตุให้ก่อความไม่ เสมอกาค” และ “ทุตพระศรีอวิริ” ระบบสมบูรณานาญาสิทธิราชถูก พิจารณาว่าเป็นต้นเหตุแห่งความล้าหลังและถ่วงความเจริญของประเทศ การ ปฏิรูปประเทศแบบ “หัวมังกุท้ายมังกร” โดยคงฐานะและผลประโยชน์ของ กษัตริย์และราชวงศ์ไว้แทนที่จะกระจายรายได้สู่ราย แต่การผูกขาด อำนาจไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์นำมากซึ่งความคิดในการเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง⁶² ความล้มเหลวของพระบาทสมเด็จพระปักเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่อาจ จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ปวงชนสามตามพระดำริ ยังผลให้คณะทหาร และพลเรือนในนามว่า “คณะรายภู” ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. 2475 ได้เป็นผลสำเร็จ กล่าวได้ว่าความสำเร็จของการปฏิวัติยึด อำนาจในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มิใช่อุบตเหตุเสียเลยที่เดียว แต่

⁶⁰เรื่องเดียวกัน.

⁶¹รายภู, (9, 10, 14 มกราคม 2471).

⁶²มนัส นำทรงพล “สาเหตุการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475, “ป้ารายภู” ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 (มิถุนายน – กรกฎาคม 2524), หน้า 24.

เป็นผลจากความเสื่อมโกร姆ของระบบอุปกรณ์ของเดิม

ซึ่งสร้างเงื่อนไข

ความชอบธรรมและความมั่นใจให้กับคณะผู้ก่อการ

⁶³

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เปลี่ยนแปลงการปกครองระบบสมบูรณ์ราษฎร์สิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข⁶⁴ นั่นคือการเปลี่ยนฐานอำนาจจากเจ้านาเจ้าเมืองและชนชั้นสูงมาเป็นกลุ่มข้าราชการและพลเรือนซึ่งเป็นระดับชนชั้นกลาง การเปลี่ยนแปลงดูดแห่งอำนาจครั้งนี้ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ความว่า พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา และทรงใช้อำนาจดุลการทางศาล⁶⁵ ให้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี ฐานะขององค์พระมหากษัตริย์ถูกจำกัด หลีกจากการเมืองโดยสิ้นเชิง ดังปรากฏความในรัฐธรรมนูญว่า "...ทรงอยู่เหนือการเมือง ทรงเป็นกลางทางการเมือง และทรงใช้อำนาจอธิปไตยตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเท่านั้น..."⁶⁶

ประจักษ์พยานความตกลดต่ำของสถาบันพระมหากษัตริย์ปรากฏในประกาศคณะราษฎร์ฉบับที่หนึ่ง ซึ่งนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงเจตนารวมัณของคณะผู้ก่อการที่ร่วมต่อสักันมาแต่ต้นประชุมครั้งแรกที่กรุงปารีสยังได้ความสั่งสุดของระบบเก่าโดยกล่าวประณามสถาบันกษัตริย์และเจ้านาอย่างรุนแรงกว่า

63 ดูรายละเอียดเรื่อง “การปฏิวัติของคณะราษฎร์,” ในสุภาษี ศรษบ, “ปฏิวัติ 24 มิถุนายน: ยุทธวิชึกการรัฐประหารครั้งแรกของไทย,” นภารยสาร, หน้า 25–31.

64 โปรดดูรายละเอียดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “กูมิ หลังทางประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475,” ๒๓ ตุลาคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

65 กรรมด ทองธรรมชาติ, “การปฏิวัติ พ.ศ. 2475,” ๒๓ ตุลาคม, หน้า 55.

66 โปรดดูรายละเอียดใน สุภาษี ศรษบ, “ปฏิวัติ 24 มิถุนายน: ยุทธวิชึกการรัฐประหารครั้งแรกของไทย,” เรื่องเดิม, หน้า 25–32.

ร้าว⁶⁷ คำประกาศคณะราชภูมิชั่งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ร่วงจึงกล้ายเป็น
มูลเหตุความขัดแย้งระหว่างนายปรีดีกับสถาบันพระมหากษัตริย์และเจ้านาย
อัน⁶⁸

คำประกาศของคณะราชภูมิชั่งไว้ไปไกลอกขึ้นหนึ่งคือ เสนอให้ยกเลิก
สถาบันพระมหากษัตริย์ และตั้งสามัญชนขึ้นเป็นประมุขปักครองประเทศไทย
แทนในกรณีที่พระมหากษัตริย์ไม่ยินยอมตามข้อเสนอ ดังความว่า

...ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็น
แก่ส่วนตนแล้วจะถูกกลดอำนาจลงมากได้เชื่อว่าทรัพย์ศต่อชาติ และก็
เป็นการจำเป็นที่จะต้องมีการปักครองอย่างประชาธิปไตยกล่าวคือ
ประมุขของประเทศไทยจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งผู้แทนราชภูมิเดิมชั้นใน
ตำแหน่งตามกำหนดเวลา...⁶⁸

ความดังต่อมาของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่รุนแรงอีกราวหนึ่งคือ กรณี
นายไวย์ตี ฤทธิเดช นายกสมาคมกรรมกรรถร้ายนี่พ่องพระบาทสมเด็จพระ
ปักเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจำเลยในคดีอาญาข้อหาหมิ่นประมาทเนื่องจากทรงมีพระ
ราชบริวารฯ เว้นหนังสือพระวินิจฉัยเค้าโครงเคราะห์กิจของนายปรีดี พนมยงค์
ว่าการหยุดงานของคนงานกรรมกรรถร้ายเกิดจากการรุยยิงของบุคคลบาง
กลุ่ม⁶⁹

⁶⁷ ตามความเข้าใจของผู้ก่อการคณะราชภูมิ การปฏิวัติต้องรุนแรงและบันดาลให้
อำนาจเผด็จการนั้นข้ามสายไป มิใช่การเด่นขายข้าวขายแกงกัน ฉะนั้น คำประกาศ
คณะราชภูมิจึงมีลักษณะก้าวร้าวเพื่อเสริมบทบาทของการปฏิวัติให้สมบูรณ์

(สุกา ศรีชัย, เรื่องเดิม, หน้า 32).

⁶⁸ โปรดดูรายละเอียดของ “ประกาศคณะราชภูมิ” ใน ชัยอนันต์ สมกุลฯ
และขัตติยา บรรณสุทธ, เอกสารการเมืองการปักครองไทย พ.ศ. 2417–2477, หน้า 250–251.

⁶⁹ ชัยอนันต์ สมกุลฯ ฯ และขัตติยา บรรณสุทธ, เรื่องเดิม, หน้า 320.

นายถวัลย์อ้วนข้อบวิภากษเหล่านี้ทำให้ตนเสื่อมเสียชื่อเสียง จึงทำเรื่องราวดังร้องพระมหากษัตริย์ในคดีอาญาข้อหาหม่นประมาท⁷⁰ การกระทำครั้งนี้ก่อให้เกิดความเสรั่นสะเทือนใจแก่ประชาชนส่วนใหญ่ที่ยังคงรักภักดิ์ต่อพระมหากษัตริย์ กรณีนายถวัลย์ ฤทธิเดช และการกลับมาเยือนประเทศไทยของนายปรีดี พนมยงค์ สร้างความไม่พอใจแก่เจ้านายและข้าราชการบางกลุ่มและกล้ายเป็นที่มาของสังคมกลาโงเมืองที่เรียกว่า “กบฎบวรเดช” อันมีพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบวรเดชและนายพันเอกพระยาครีสิทธิ์ สงเคราะห์เป็นผู้นำขบวนการ⁷¹

ความตกต่ำของสถาบันกษัตริย์และเจ้านายมาถึงขีดสุดอีกครั้งหนึ่งหลังกรณีกบฎบวรเดช ความพ่ายแพ้ของกบฏกระหายกระเทือนต่อฐานะความมั่นคงขององค์พระมหากษัตริย์และพระราชนัดล์ เมว่าต่อลดเวลาของการสู้รบระหว่างรัฐบาลและฝ่ายกบฎ พระบาทสมเด็จพระปูกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้วางพระองค์เป็นกลางและทรงถือว่ารัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย ทรงปรารถนาจะให้เหตุการณ์สงบเรียบร้อยโดยเร็ว กับทรงขอร้องให้ฝ่ายรัฐบาลใช้วิธีการอันลงมูลและมีเมตตาธรรมในการปราบปรามฝ่ายกบฎ กรณีกบฎบวรเดชสร้างความระแวงเคลิงใจระหว่างรัฐบาลกับพระบาทสมเด็จพระปูกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากรัฐบาลระวังว่าพระองค์มีส่วนร่วมกับหัวหน้ากบฎซึ่งมีฐานันดรศักดิ์เป็นเชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่⁷² การ

⁷⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 300.

⁷¹โปรดครุบลดอีกดิน นิคม จารุมน์, “กบฎบวรเดช,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

⁷²นิคม จารุมน์ “ความขัดแย้งทางการเมืองการปักกรองภัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 : กบฎบวรเดช,” การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ : รายงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์, เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์ เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, หน้า 405, 406—407.

ที่พระบาทสมเด็จ พระปกาเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จจากหัว Hin ไปประทับที่สังขละ ตลอดเวลาที่เกิดกบฏและทรงปฏิเสธคำขอของรัฐบาลที่ทูลเชิญให้เสด็จกลับ พระนครขณะการสู้รบ ยังเป็นเหตุให้ฝ่ายรัฐบาลขาดความเชื่อถือในพระองค์ และเข้าใจว่าเจ้านายและข้าราชการบริพารส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนกับฝ่ายกบฏ ทั้งทางจิตใจและการเงิน⁷³

ภายหลังกบฏบวรเดช สถานภาพของพระบาทสมเด็จพระปกาเกล้าเจ้า อยู่หัวและพระราชนวงศ์ในสายตากองคณะราษฎรยกต่ออย่างมาก และเป็นช่วง เวลาที่พระราชนวงศ์อยู่ในภาวะระส่ำระสายด้วยต้องสัญญาจะเป็นผู้ร่วมคิด ล้มล้างอำนาจรัฐบาล เจ้านายหลายพระองค์ต้องเสด็จลี้ภัยไปต่างประเทศเพื่อ บรรเทาภาวะกดดันทางการเมือง รัฐบาลปราบปรามกบฏอย่างรุนแรงและ ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 และพระราชบัญญัติจัดการ ป้องกันรักษา_rัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476 พระราชบัญญัติทั้งสองเป็นกฎหมาย ที่ให้อำนาจแก่รัฐบาลโดยไม่มีขอบเขตจำกัด การนี้สร้างความขัดแย้งระหว่าง พระมหากษัตริย์กับคณะรัฐบาลอย่างถึงขีดสุดและนำไปสู่การสละราชสมบดี ใน พ.ศ. 2477⁷⁴

⁷³ กรมเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี ที่ 54/63, “เรื่องพระราชกระแสเตือนรัฐบาล ในเรื่องการรับอาสาสมัคร การจับกุมผู้ต้องหาและขอให้อภัยไทยแก่พวากบฏ.” อ้าง ใน นิคม จารุณณี, เรื่องเดิม, หน้า 408.

⁷⁴ ข้อมันน์ที่ สมุทวนิช และขัตติยา กรรณสูต, เอกสารการเมืองการบุกรุกของ ไทย, หน้า 374. พระราชนัดร์ได้เรื่องการสละราชสมบดีโดยมีครั้งหนึ่งในระยะแรกของ การเปลี่ยนแปลงการปกครองขณะที่โปรดให้บุคคลสำคัญของคณะราษฎรเข้าเฝ้าทั่งสุ่- โขทัย ทรงให้เหตุผลว่า พระเนตรไม่ปกติ แต่ก็ยังคงอยู่ในสิริราชสมบดีตามคำทูลของ รัฐบาลทราบบทพระเนตรตั้งแต่ก่อนมา แล้วคณะราษฎรไม่ทำให้พระองค์เสื่อมความนิยม รายละเอียด เรื่องการสละราชสมบดีโปรดอ่าน “พระราชนันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกาเกล้าเจ้า อยู่หัว” อ้างใน ข้อมันน์ที่ สมุทวนิช และขัตติยา กรรณสูต, เอกสารการเมืองการ บุกรุกของไทย, หน้า 381-383.

ภายหลังการสละราชสมบัติแล้วสถาปัตย์แทนราชภูมิรลงมติให้สถาปนาพระราชนครีเชอพระองค์เจ้าอานันทมหิดลเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสืบราชสันตติวงศ์ต่อไปดังต่อไปนี้ที่ 2 มีนาคม 2477⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระปกาเกล้าเจ้าอยู่หัวบันเบ็นกษัตริย์ในราชวงศ์จักรีพระองค์แรกที่สละราชสมบัติและถูกพ้องร้องในคดีอาญาและคดีแพ่ง เมื่อสละราชสมบัติแล้วความตกลงต่อของสถาบันพระมหากษัตริย์ส่งผลกระทบต่อเจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์โดยทั่วไปกล่าวได้ว่าไม่เคยปรากฏครั้งใดเลยที่เจ้านายในบรรมราชจักรีวงศ์จะถูกกลดอำนาจและตกต่ำถึงเพียงนี้

ความตกลงต่อของสถาบันกษัตริย์และเจ้านายยังผลให้นิกายธรรมยุตซึ่งเป็นนิกายฝ่ายเจ้านายกระทำกระเทือนตามไปด้วย รัฐบาลระหว่างว่าด้วยธรรมยุตเข้าช่วยเหลือด้านการเงินแก่พวากบภูบรเดชเนื่องจากความสัมพันธ์ด้านเครือญาติระหว่างสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์) กับนายพลตรีพระชาโยสนาสังคرام (ม.ร.ว. อี นพวงศ์)

ความตกลงต่อของนิกายธรรมยุตเกือนหนนให้กษัตริย์นิกายซึ่งอยู่ใต้การปกครองของธรรมยุติกนิกายตลอดมาจากการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความเสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์

2.2 ความตกลงต่อของคณะสงฆ์ต่อระบบประเทศไทย ประเด็นสำคัญที่คณะสงฆ์สังฆารามฯ ยกขึ้นเป็นเหตุผลอักข้อหนึ่งในการขอแก้ไขการปกครองสงฆ์ก็คือ นอกจากการปกครองคณะสงฆ์จะขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

⁷⁵ “พระราชโองการสถาปนาพระบาทสมเด็จพระปกาเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศสละราชสมบัติ,” อ้างใน ข้ออันดับ สุนทรภรณ์ และขัตติยา บรรณสูต, เอกสารการเมืองการปกครองไทย, หน้า 402.

อันเป็นกฎหมายสำคัญของบ้านเมืองแล้ว⁷⁶ การปกครองคณะสังฆที่บ้านมายังขัดแย้งต่อหลักการพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

ความตื่นเต้นของคณะสังฆต่อระบบประชารัฐโดยปราภูมิอย่างแพร่หลายในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่นกรณีวัดปทุมคงคา กรณีวัดปทุมวนาราม กรณีวัดดงแขและกรณีของคณะปฏิสังฆธรรมการพะคำสนาฯลฯ

ในเอกสารของคณะปฏิสังฆธรรมฯ ที่มีมาถึงพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี และพระราชนรรມนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ ขณะนี้ให้เหตุผลในการขอเปลี่ยนแปลงพระราชนัญญต์การปกครองคณะสังฆว่า พระราชนัญญต์การปกครองสังฆ ร.ศ. 121 เป็นกฎหมายที่ไม่ให้ความเสมอภาคแก่คณะสังฆ เป็นการผิดต่ออุดมคติแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งไม่ยอมชาติชนวรรณะและความเหลือมล้ำต่างๆ⁷⁷ ในคำอ้างเรียนของพระปลัดเจกที่มีมาถึงพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ ให้เหตุผลในการปฏิสังฆธรรมครองนว่า

...จริงอยู่ถ้ามีพญพูดว่า แต่ก่อนๆ ทำไม่ปกครองกันอยู่ได้
อาทมาภาพขอเจริญพรว่า เพาะการปกครองบ้านเมืองสมัยก่อน
ปกครองอย่างแอบซื้อสุดก็จำต้องทนอยู่ แม้จะพูดจะร้องก็ไม่มีใคร
จัดการได้ ทพญพ่องชันเวลานกเพาะเห็นว่ารัฐบาลนั้นเป็นรัฐบาล

⁷⁶ คณะปฏิสังฆธรรมฯ พิจารณาว่าการปกครองคณะสังฆนั้นขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญมาตราที่ 12 ซึ่งกำหนดหลักการความเสมอภาคของบุคคลทุกชนชั้น และในมาตรา 61 หมวด 6 ระบุให้กฎหมายอ่อนๆ ที่ขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญเป็นโมฆะ (“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม” อ้างใน ข้อมูลต์ สมุทรวิช และขัตติยา กรณสุต, เอกสารการเมืองการปกครองไทย, หน้า 224).

⁷⁷ สำเนาเอกสารที่ 5/2477 จากคณะปฏิสังฆธรรมฯ อธิบดีพระราชนรรມนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ, 16 มีนาคม 2477, อ้างใน ชาว่างศรี-รักษร่วงศรี, เรื่องเดิม, หน้า 147.

ประชาชนบุ่มใจอันแท้จริง และถ้าพูดถึงวิธีการปกคล้องของพหุชาจักร แล้วเป็นประชาชนบุ่มใจอย่างแท้จริงที่เดียว แต่น่ากังวลว่าผู้มีอำนาจได้คิดจัดรูปให้แปรปรวนไปเสีย เมื่อฝ่ายศาสนาจารกกลับเปลี่ยนรูปเป็นประชาชนบุ่มใจ ฝ่ายศาสนาจารกจึงต้องหมุนตาม และจุดประสงค์อันสำคัญยิ่งของคณะผู้ก่อการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาไม่เที่ยงเท่าน...

อนึ่ง ตามหลักการพระพุทธศาสนา มีลักษณะความเป็นประชาชนบุ่มใจและเป็นสังคมที่เสมอภาค พระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่ปฏิบัติตามพระวินัย พระธรรมผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่ปกคล้องสานศิษย์ของตน แต่ในสังฆกรรมทั้งปวงสงฆ์ยอมเป็นใหญ่ ไม่เลือกว่าจะเป็นอาจารย์หรือสานศิษย์ เมื่อมีกิจสงฆ์เกิดขึ้น จะต้องประชุมคณะสงฆ์และถือมติเอกฉันท์เป็นหลัก จะนั้น การปกคล้องตามพระวินัยจึงแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ในลักษณะอาจารย์ปกคล้องศิษย์เป็นสำนักไปคล้ายบิดามารดาปกคล้องบุตรธิดาเป็นครอบครัวกับในลักษณะที่สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรมหรือการงานของส่วนรวม⁷⁹ พระพุทธองค์ประทานความเป็นใหญ่แก่กิกษุสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรม การมอบอำนาจขึ้นแรกคือการอนุญาตรับสามาชิกเข้าหมู่เรียกว่า “ญัตติจุตติกรรมอุปสมบท” แปลว่า การบวชที่ต้องสาดประภาคนั้นมีการสาดเสนอญัตติรวม 4 ครั้ง และกำหนดจำนวนพระสงฆ์ในการประกอบพิธีกรรมตลอดจนกำหนดเขตการประชุมเรียกว่า สีมา⁸⁰

⁷⁸ สำเนาเอกสารที่ 1/2478, จากพระปลัดเจ้าถิ่นพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ, 3 เมษายน 2478 อ้างใน ธรรมวงศ์—รักษร่วมศ., เรื่องเดิม, หน้า 191.

⁷⁹ พระศาสนโน斯กุล, “การปกคล้องคณะสงฆ์” สังคมศาสตร์ปฏิทัศน์, หน้า 20-21.

⁸⁰ สุชัพ ปุญญาภูภพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์เพื่องอักษร, 2511), หน้า 70-72.

การกำหนดเขตสีมา มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสามัคคีของคณะสงฆ์ใน การทำสังฆกรรม กิจธุกกรูปในเขตนั้นจะต้องรักษาที่ดินไว้ เมื่อมีการ ประชุมทุกรูปต้องเข้าประชุมทั้งหมด ถ้าไม่เข้าประชุม กรรมมนีย์ย่อมใช้ไม่ ได้ และถ้าเป็นกรรมที่มีข้อบังคับให้ทุกรูปต้องเข้าประชุม ผู้ไม่เข้าประชุม ต้องอาบตี⁸¹

กิจธุผู้เข้าประชุมในกิจกรรมสังฆทุกรูปมีสิทธิแสดงความคิดเห็นทั้งใน ทางคดค้านและเห็นด้วยเสมอ ก็ไม่เลือกชนชั้นวรรณะ โดยปกติเมื่อถ้า ความคิดเห็นของที่ประชุมถ้าเห็นด้วยก็ใช้วิธีนึง ถ้าไม่เห็นด้วยก็ให้คดค้าน ขึ้น ในกรณีที่ผู้คดค้านเกิดต้องมีการทำความเข้าใจจนกว่าจะเห็นด้วย ถ้า ปรากฏว่ากิจธุผู้คดค้านยังคงยืนกรานไม่เห็นด้วยกับการอุปสมบทซึ่งเป็นการ รับสมາชิกใหม่เข้าสังฆมณฑลก็ต้องให้ผู้กรุนก็ต้องไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น จึงเน้นใจได้ว่ามิติของที่ประชุมต้องถือมติเอกฉันท์ก่อเห็นพ้องกันทุกรูป⁸²

การให้อำนาจแก่พระสงฆ์หรือพระเถระในการวินิจฉัยมิได้ทำด้วย ความสะเพร่า พระพุทธองค์ทรงกำหนดคุณธรรมบุคคลิกลักษณะของพระผู้มา ทำหน้าที่ตัดสินอธิกรณ์และลงคะแนนเสียงไว้ตามตัวว่า บุคคลที่พร้อมด้วย ศีล สำรวมตามป้าภิโมกข์ มีมารยาทเป็นพหุสูตรฯ ฯ จึงจะเหมาะสมที่จะ รับหน้าที่นั้น ๆ ซึ่งให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาแม้จะถือพระราชบันไญ แต่ก็ ถือคุณสมบัติอันมีประจำในบุคคลเป็นสำคัญไม่น้อยกว่าอายุ⁸³

81 เรื่องเดียวกัน.

82 เสตปิร โพธินันชา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (สภาการศึกษามหามหามณฑล ราชวิทยาลัย: มาไวทียาลัยพระพุทธศาสนา), หน้า 134.

การใช้มติเอกฉันท์ไม่ได้เป็นไปทุกกรณี กล่าวคือ เมื่อมีความเห็นแตกต่างกัน เป็นสองฝ่ายก็ต้องหาทางรองรับโดยการเจ็บฉลาก การลงคะแนนเสียงเพื่อตัดสิ่งที่มาก วันเรียกว่า เบญยุทธ์ คืออิสัยข้างมากเป็นประมาณ

83 เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

เมื่อพิเคราะห์ดูเนื้อความในธรรมวินัยของพระพุทธองค์ เป็นเรื่องน่าอศจรรย์ที่พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างลัทธิประชาธิปไตยอันเก่าแก่ กล่าวได้ว่าหลักการสำคัญในระบบประชาธิปไตยคือสิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ ปรากฏครอบคลุมในธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น

หลักการใช้มติข้างมาก พระพุทธองค์ประทานความเป็นใหญ่แก่พระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่างๆ

หลักการเสรีภาพ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนโดยสอนให้เลิกระบบทาส “ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามมิให้กิจมุนีทาสไว้ใช้ สอนให้เลิกทาสภายใต้คือไม่เป็นทาสของความโถง โกรธ หลง และอนุญาตให้มนุษย์ตีรีบรองด้วยบัญญาค่าก่อนจะเชื่อและปฏิบัติตาม

หลักการเสมอภาค พระพุทธศาสนาปฏิเสธชนชั้นวรรณะและยอมรับความเสมอภาคของมนุษย์ ทรงตั้งสังฆมณฑลขึ้นเป็นมณฑลแห่งความเสมอภาค ทุกคนไม่ว่าจะเกิดในตระกูลใด เหล่าได้รับเสมอภาคด้วยภาวะทรงระบุให้ใช้ความประพฤติเป็นเครื่องดัดความแตกต่างมิใช้ชาติตระกูล

หลักการภราดรภาพ พระพุทธศาสนาส่งเสริมความรักใคร่ในเพื่อนมนุษย์⁸⁴

ความเกี่ยวเนื่องระหว่างพุทธศาสนา กับระบบประชาธิปไตยซึ่งนำให้ภิกษุผู้ก่อการปฏิสังขรณ์พระพุทธศาสนาเลือกเห็นความผิดพลาดอันเกิดจากพระราชาบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เดิม ความพยายามที่จะรวมนิภัยสงฆ์และเรียกร้องขอความเสมอภาคในการปกครองสงฆ์ จึงนับเป็นการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเพื่อกลับเข้าสู่อุดมการณ์ดังเดิมของพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง

⁸⁴ โปรดดูรายละเอียดใน สุขพ ปัญญาภิพ, เรื่องเดิม, หน้า 54.

2.3 แนวความคิดเรื่องบัญจัอนต์ระหว่างกับการปฏิรูปพระพุทธศาสนา ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความเชื่อเรื่องพุทธทำนายมิคสัญญี กลุ่มและบัญจัอนต์ระหว่างคังปรากฎทวีไปในความคิดของคนไทย ชาวพุทธ เชื่อว่าพระพุทธศาสนาจะคงอยู่เพียงห้าพันปีนับตั้งแต่พระองค์เสด็จปรินิพพาน ความเชื่อเหล่านี้ทำให้เกิดคำทำนายเกี่ยวกับอนาคต และความเชื่อมในพระพุทธศาสนาหลายประการ เช่น ปรากฎพุทธทำนายว่าเมื่อศาสนาพุทธมีอายุครบ 2500 ปีแล้วจะเกิดความเชื่อมในโลก คนโบราณจึงชอบทำพิธีลงศักราชเพื่อมให้ถึงกิ่งพุทธกาลเป็นการแก้เคล็ด⁸⁵

ความเชื่อเรื่องบัญจัอนต์ระหว่าง ⁸⁷ มือที่ผลต่อคนไทยมากและนับเป็นผลเสียเพราะทำให้ประชาชนย่อท้อ คลายความเพียรในสัมมาปฏิบัติทางศาสนา เพราะเชื่อว่าพระพุทธศาสนาไม่เต็จจะเสื่อมลงเป็นไปตามลำดับ ไม่อาจ

⁸⁵ ดังปรากฎความเรื่อง “เจ็บนักลูกตุ่มถ่วงความเจริญ” “กลดบุคเบนเหตุเกิดความอิสรภาพ มิคสัญญีบันเหตุให้เกิดความเสมอภาค” และในแกลงการณ์คณารายภูร อ้างเหตุผลของการบัดอ่านเจว่าเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองนำไปสู่ชุกแห่งความเจริญที่เรียกว่า ยกพระศรีอโยธัย

ราชรา, (9, 11, 14 มกราคม 2471).

⁸⁶ ข้ออนันต์ สมทุกันช, ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยในราก, เอกสารการศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ แผนกรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519, หน้า 30.

⁸⁷ บัญจัอนต์ระหว่าง หมายถึงความเชื่อม ๕ ประการแห่งพระพุทธศาสนา ได้แก่

1. ปริยติอันต์ระหว่าง ก็ความเชื่อมแห่งพระปริยติหรือพระไตรปัจฉก
2. ปฏิบัติอันต์ระหว่าง ก็ความเชื่อมแห่งการปฏิบัติ
3. ปฏิวัติอันต์ระหว่าง ก็ความเชื่อมแห่งการตัวสัร บรรลุและผล
4. ลงคอกันต์ระหว่าง ก็ความเชื่อมแห่งสมณเพศ
5. ชาติอันต์ระหว่าง ก็ความเชื่อมแห่งชาติ

สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิตรัชนาภิเษก ในรัช, พระบรมราชโองการ (กรุงเทพฯ : ธรรมบรรณาการ, 2507), หน้า 443.

จะแก้ไขให้คืนดีได้ จึงพยายามรักษาพระธรรมวินัยแต่เพียงเท่าที่สามารถจนเกิดเป็นคำพูดว่า “ทำพอเป็นกริยาบุญ” และมีการพนฟุพระพุทธศาสนา เป็นระยะๆ เช่นสมัยรัชกาลที่ 1 มีการสังคายนาพระไตรပีฎก ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชก็โปรดให้พนฟุวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ก่อตั้งเป็นธรรมยุติกนิกาย⁸⁸ ในเอกสารของคณะปฐิสังฆรัตน์ “ชา-ราวดวงศ์—รักศรีวงศ์” ผู้ร่วบรวมเรื่องราวของคณะปฐิสังฆรัตน์ฯ ก็ระบุว่าความเชื่อเรื่องบัญญาอันตรธานทำให้คณะปฐิสังฆรัตน์ฯ คิดปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้ดำเนินอย่างมั่นคงสืบไป⁸⁹

กล่าวโดยสรุป สาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะปฐิสังฆรัตน์ฯ เกิดจากนั่งจับพื้นฐานภัยในคณะสงฆ์ และสภาพสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงภายหลังการปักครอง พ.ศ. 2475 อันมีมูลเหตุมาจากความตကต้าของสถาบันกษัตริย์ และเจ้านายในธรรมยุติกนิกาย ความตื่นตัวในระบบประชาธิปไตยของคณะสงฆ์และความเชื่อเรื่องบัญญาอันตรathan อันมีมาแต่ครั้งโบราณ เหตุเหล่านี้เป็นผลให้คณะปฐิสังฆรัตน์ฯ ก่อการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปการพระศาสนาให้กลับสู่สังคมเสมอภาคตามอุดมการณ์ในพระพุทธศาสนา

⁸⁸ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงฯ, หน้า 78.

⁸⁹ ชา-ราวดวงศ์—รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 435. หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาระยะหนึ่ง ความเชื่อเรื่องบัญญาอันตรathan เพราเป็นความเชื่อที่ประชาชนสั่งใจมานานนับตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็นความเชื่อที่บันทึกความเชื่อญี่ปุ่นในพระศาสนา ในหนังสือของสมเด็จพระพุทธโภ邪จารย์ที่มานถลงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่า เรื่องบัญญาอันตรathan ไม่เคยปรากฏในบาลี พพชภัยตและสาวกภัยต หรือแม้แต่บรรลุกถาและภูก้าได้เลย พนในคัมภีร์สารตัดลั่นการซึ่งเป็นแหล่งสหประโภค ๕ ในสานามสอดบัดพระเกว้า พระนันทาจารย์ยืนผู้แต่ง พระรัตนาราเรื่องค้างฯ ๔๐ มาติการพระภะกระผู้ใหญ่ในธรรมยุติกนิกายเรียกความเชื่อว่าความไม่เลื่อมใส่ร่วมเป็น “กันข่ายแก้” (พจ., สบ. 2.53/73, หนังสือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารก์นับสักการะสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ).

การจัดตั้งองค์กรของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์การพิริยาสนา อุปสรรคและการแก้ไข

การจัดตั้งองค์กรของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์การพิริยาสนา

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่า ปัญหาความขัดแย้งภายในคณะกรรมการสงฆ์ ซึ่งเกิดขึ้นในนานานั้นแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาเจ้าอยู่หัว มาปะทุ ขึ้นด้วยจำนวนระเบิดเกี่ยวกับกรณีการถอดสมณศักดิ์ของพระภูมิฯ พระภูมิฯ เจ้าคณะจังหวัดนครนายก จากคำสัมภาษณ์ของนายประหยัด ไฟท์กุล และพระธรรมวนารามให้การว่า ขณะเกิดเหตุเรื่องพระภูมิฯ พระธรรมวนาราม¹ และนายประหยัดบวชเป็นภิกษุและเป็นครูสอนภาษาไทยที่วัดอุดมราชนี ซึ่งนับเป็นโรงเรียนราชภัฏแห่งแรกของวัดขณะนั้น กรณีถอดสมณศักดิ์พระภูมิฯ พระภูมิฯ ยังผลให้เกิดความเครียดใจและความเจ็บแคร์แก่บรรดาสามเณร ภิกษุมหานิกายหนุ่มกลุ่มนี้เริ่มพิจารณาว่า ระบบการ

¹ ล้มภายน์พระธรรมวนาราม อดีตการบดขุพาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, เจ้า老子 วัดอุดมราชนี อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก วันที่ 1 พฤษภาคม 2525 เวลา 9.00 น. และนายประหยัด ไฟท์กุล, ผู้จัดการโรงเรียนชลประทานวิทยา อั่งกาภิรากุรี จังหวัดนนทบุรี วันที่ 2 พฤษภาคม 2525 เวลา 9.30 น. พระธรรมวนารามฯ เป็นพระมหาสมบูรณ์ (ป. 6) ส่วนนายประหยัดเป็นพระมหาประหยัด (ป. 3) ทั้งสองท่าน ยกการศึกษาทั้งคุณภาพทางชาติฯ และเป็นศิษย์ของพระภูมิฯ

ปักครองคณะสังฆ์ ไม่เป็นธรรม พระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์ ร.ศ.

121 บัญญัติเพื่อกำชุมธรรมยุตเท่านั้น ส่วนภิกขุมหาณิกายไม่ได้รับความเอาใจใส่² การถวายเนื้อได้รับคำปฏิเสธเด็ดขาดจากสมเด็จพระพุทธโนมญาจารย์และมหาเถรสมาคมว่าไม่อาจจะยกเลิกคำสั่งถอดสมณศักดิ์พระภูมานายกได้³ เมื่อไม่อาจแก้ไขเหตุการณ์ให้คืนดีได้ พระธรรมราษฎรและพระมหาประทายด (ในเพศภิกขุ) เดินทางเข้ากรุงเทพมหานคร และไปพำนักระดับสูงที่วัดสุทัศนฯ ซึ่งขณะนั้นพระจันทร์ สุขมา⁴ เพื่อนของนายประทายดบุชอยู่ที่นั้น ทั้งสองปรึกษา กับพระจันทร์ มีความเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะต้องดำเนินการแก้ไขโครงสร้างการปักครองคณะสังฆ์เสียใหม่ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากภิกขุมหาณิกายด้วยกัน พระจันทร์เองรับช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์เพื่อมีฐานะค่อนข้างดีนี่องจากบิดาเป็นเจ้าของร้านขายยาสุขมาสถานแห่งเดียว แผนการก่อการคณะปฏิสังขรณ์ฯ จึงเริ่มนั้นเป็นระยะๆ ดังนี้

แผนขั้นที่หนึ่ง : หาภิกขุผู้ร่วมใจในการก่อการ แผนขั้นแรกเริ่มต้นอย่างเบบ้ายโดยวางแผนให้พระจันทร์กำหนดการทำบุญขึ้นที่บ้านสุขมาสถาน โดยนิมนต์ภิกขุกลุ่มแรกผู้ร่วมใจ ๙ รูปไปสวามนต์ ภิกขุห้า ๙ รูปจากคำอุปถัมภ์ของนายประทายดเท่าที่พอจำได้ ได้แก่ พระมหาสมบูรณ์

² สัมภาษณ์นายประทายด ไพบูลย์, วันที่ 2 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.00 น.

³ เอกสารการยื่นคณะสังฆ์, เล่ม 22 (2477), หน้า 258.

⁴ พระจันทร์ สุขมา เป็นนักเรียนอัสสัมชัญรุ่นเดียวกับนายประทายด ไพบูลย์ เป็นคนเชิงหนึ่นคน理性 และเป็นสนับสนุนพระภูมานายกตัวที่แก้ การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ในระยะแรกได้อาสาช่วยเหลือจากพระจันทร์มากในด้านสถานที่นั้น ประทายดและกำลังทรัพย์ ต่อมาระจันทร์ลากิขานท แต่ก็เข้าร่วมกับคณาจารย์ก่อการปฏิสังขรณ์ฯ โดยตลอด (สัมภาษณ์นายประทายด ไพบูลย์)

(พระธรรมวราณายก) พระมหาปะหัยด (นายประหยด ไฟท์กุล) พระจันทร์ พระมหาภากลีบ (ป. 5) วัดมหาธาตุฯ

เมื่อส่วนนั้นตามพิธีกรรมจะ ทุกรูปต่างก็ปรึกษาหารือเรื่องบัญชาการปักครองคณะสังฆและนั่น กิษมานิกายหนึ่งเหล่านั้นเห็นพ้องว่าควรจะแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ และควรจะรวมนิกายสังฆให้เป็นนิกายเดียวกัน ถ้าไม่สามารถกันได้ก็ให้แยกการปักครองคณะสังฆให้ต่างนิกายปักครองตนเองแต่ไม่ว่าควรให้กิษมานิกายยุติมาปักครองกิษมานิกายเช่นที่เป็นอยู่

แผนที่สอง : เมื่อตกลงในหลักการเรียบร้อยแล้ว ขั้นต่อมาคือให้หาพระสังฆผู้มีความเห็นคล้ายคลึงกันเข้าร่วมเป็นสมาชิก โดยกำหนดให้แต่ละรูปต้องหาครอบครัวให้ได้อย่างน้อย 10 รูป คนที่เข้ามาเป็นสมาชิก ก่อการจะต้องเป็นคนที่มีอุดมการณ์ กล้าหาญ พอที่จะเป็นแนวหน้าและเป็นกำลังสำคัญของคณะ⁵

นายประหยดให้สัมภาษณ์ว่า ตนไปชักชวนพระมหาท่องดี (ป. 5) วัดอนงคาราม, พระมหาสนิธ (พระธรรมวโรดม) (ป. 7) วัดพระเชตุพนฯ พระมหาสนิธชักชวนพระมหาทีต พระมหาปุ่น (ป. 6) พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย) (ป. 9) ส่วนพระมหาสมบูรณ์ชักชวนพระมหาพิน พระมหาสาหร่าย แต่ละรูปต่างแยกย้ายหาพวກและนัดประชุมอิกรอบเป็นการประชุมใหญ่โดยกำหนดสถานที่ประชุมที่บ้านภัทรรัชม เขตอำเภอบางรัก⁶ ทุกสายจะต้องมาประชุมพร้อมกันในวันที่ 11 มกราคม

⁵สัมภาษณ์นายประหยด ไฟท์กุล, วันที่ 2 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.30 น.

⁶บ้านภัทรรัชม เป็นบ้านของคนดังเบนสเทเบิลอดี้พระจันทร์ สำราญ เนื่องจากเป็นที่อาศัยบ้านเพราท์ตั้นก็รู้ว่างานของบ้านภัทรรัชม เป็นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญมาก

พระธรรมวราภัยให้สัมภาษณ์ว่า เหตุการณ์ต่อนนนี้เป็นเรื่องตื้นเต้นของพระสงฆ์ผู้ก่อการมาก นำสังเกตว่าทุกครูปมได้หาดกลัว การสืบสาระห่วงกิษรต่อ กิษรในแต่ละวัดเป็นไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากในตอนเช้าทุกรูปจะต้องออกบินทบทาต และนัดหมายกันโดยการเขียนข้อความใส่ไปในนาตร พระธรรมวราภัยเรียกวิธีการนี้ว่า “ไปรษณีย์นาตร”⁷ นายແມ່ນປະພັນທ່ອງ ให้สัมภาษณ์ว่า ตนไม่ได้รู้เรื่องราวในระยะแรก แต่เขารู้ว่า ประชุมที่บ้านภัทรพิชม โดยทราบจากเพื่อนกิษรด้วยกันเพียงว่า “ถ้าอย่างรู้อะไรดี ๆ ให้ไปที่นั้น” (หมายถึงบ้านภัทรพิชม)⁸

การประชุมที่บ้านภัทรพิชม

จากคำสัมภาษณ์ของนายประหยัด “ไฟทิกุล” พระธรรมวราภัยและพระธรรมวโรดม กล่าวว่า การประชุมที่บ้านภัทรพิชมนับเป็นการประชุมครั้งสำคัญของการก่อตั้งคณะปฏิสังขรณ์ฯ และเป็นจุดกำเนิดของการรวมกลุ่มการเคลื่อนไหวครั้งนี้ ที่ประชุมได้วางหลักการ จุดมุ่งหมาย และวิถีทางการเคลื่อนไหวโดยคัดเลือกประธานและกรรมการของคณะฯ

การประชุมที่บ้านภัทรพิชมเริ่มในวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2477⁹ มีกิษรหลายอย่างเข้าไปเป็นจำนวน 400 รูป ในขณะนั้นยังไม่ได้ตั้งประธานเพียงแต่ตกลงกันภายในกลุ่มผู้ก่อการว่าจะให้พระมหาโพธิ¹⁰ เจ้าคณะ 23 วัดมหาธาตุฯ

⁷ สัมภาษณ์พระธรรมวราภัย, วันที่ 1 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.00 น.

⁸ สัมภาษณ์นายແມ່ນປະພັນທ່ອງ, บ้านພັກຜົງຫນຸ້ວີ, 30 พฤษภาคม 2525

เวลา 14.00 น.

⁹ ในระยะนั้นยังใช้ชั่วโมงที่ 1 เม่ายาบนเป็นวันขึ้นปีใหม่

¹⁰ บัวจุนธรรมภาพแล้ว ได้เป็นประธาน 9 ประจำต่อมาเป็นพระศรีสุธรรมุนีแล้วลาสิกขา

ซึ่งเป็นกิจชั้นผู้อ้วนส่วนผู้กล่าวเบ็ดประชุม แต่ปรากฏว่าพระมหาธิรไม่มา
จึงได้ตกลงให้พระมหาสนิธ (พระธรรมวโรดม) กล่าวเบ็ดประชุม¹¹ และตก
ลงเลือกประธาน รองประธาน และกรรมการ ที่ประชุมเลือกพระวิสุทธิสม
โพธิ (เจีย) (ป. 9)¹² วัดพระเชตุพนฯ เป็นประธาน รองประธานอีก 2 รูป
ได้แก่ พระมหาท่องสก¹³ (ป. 6) วัดมหาธาตุฯ และพระมหาสนิธ (ป. 7)
วัดพระเชตุพนฯ

ผลจากการประชุมที่บ้านภารวิชัย

ที่ประชุมคัดเลือกกรรมการขึ้น 2 ชุด

คณะกรรมการชุดที่หนึ่ง มีหน้าที่ร่างพระราชบัญญัติการคณาจารย์
เพื่อให้สมาชิกสภาพผู้แทนราษฎรนำเสนอด้วยสภาพผู้แทนราษฎร คณะกรรมการ
ชุดนี้ประกอบด้วยกรรมการ 8 รูปได้แก่

พระมหาเยี้ยม (ป. 8) วัดภคินีนาถ

พระมหาสมบูรณ์ (ป. 6) วัดมหาธาตุฯ

พระมหาทิต (ป. 5) วัดพระเชตุพนฯ

พระมหาเคลื่อบ (ป. 5) วัดเทวราชกุญชรฯ

พระมหาประหยด (ป. 3) วัดมหาธาตุฯ

พระมหาทับปุน (ป. 3) วัดสุทัศน์ฯ

¹¹ ชาว่างศรี-รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 11, และสัมภาษณ์นายประหยด ไฟฟ้า
กุล, วันที่ 2 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.30 น.

¹² ปัจจุบันมรณภาพแล้ว

¹³ ปัจจุบันมรณภาพแล้ว สมเด็จพระสังฆราชท้ายได้เป็นพระครูธรรมทัศนารา
สังฆมนตรีช่วยในการสำนักงาน

พระจันทร์ สุวีโร

พระสะอาด น.ธ.โภ วัดเทวราชกัญชรฯ

คณะกรรมการชุดที่สอง มีหน้าที่ร่างเอกสารถึงมหาเถรสมาคมและรัฐบาล ประกอบด้วยกรรมการ 8 รูป ได้แก่

พระมหาศรี (ป. 5) วัดวิเศษการ

พระมหาเยี้ยม (ป. 8) วัดภคనีนาถ

พระมหาสนธิ (ป. 7) วัดสุทธคันธ

พระมหาปุ่น (ป. 6) วัดพระเชตุพนฯ¹⁴

พระมหาเกษม (ป. 7) วัดมหาธาตุ¹⁵

พระมหากรีบ (ป. 5) วัดมหาธาตุฯ

พระมหาสำเภา (ป. 3) วัดแ酷 สามเสน

พระบูญช่วย (น.ธ.โภ) วัดยานนาวา

ข้อที่พึงสังเกต คณะกรรมการที่ประกอบขึ้นเป็นคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ

ล้วนแต่เป็นภิกษุหนุ่ม และไม่ได้มีศตวรรษเด่นด้านการบริหารใดๆ ในคณะกรรมการมีบุคคลสูงสุดในคณะกรรมการเพียงพระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย) (ป.9) วัดพระเชตุพนฯ ประธานคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ แต่ก็เป็นพระราชบุตรสามัญชั้นราชนี้ที่เป็นลัจลับ ตามสุ่ดเพื่อได้รับสมณศักดิ์เมื่อปลาย พ.ศ. 2475

อย่างไรก็ตาม เมื่อว่าคณะสังฆที่เข้ามาเป็นสมาชิกคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ จะไม่ได้มีสมณศักดิ์สูง แต่ภิกษุเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพระมหาเปรี้ยญชั้นมีตั้งแต่

¹⁴ ภายในหลังค่าห้องสมณศักดิ์ เป็นสมเด็จพระอธิบดีศักดิ์ วัดเทวราชกัญชร (บุญ ปุณณสิริมหาเถระ) วัดพระเชตุพนฯ องค์ที่ 17 แห่งวัดมหาธาตุฯ

¹⁵ ภายในหลังค่าห้องสมณศักดิ์ เป็นประธานสงฆ์แห่งวัดมหาธาตุฯ คณะกรรมการการราชบัณฑิตยสถาน

เปรียญ 9 ประโภคลงมาตามลำดับ ซึ่งให้เห็นว่าคณะกรรมการก่อการเบนภิกขุระดับบัญญชานซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญของคณะกรรมการสงฆ์ต่อไป การที่สมาชิกผู้ก่อการไม่ได้มีตำแหน่งด้านการบริหารนับเป็นผลดีประการหนึ่ง เพราะช่วยให้การดำเนินงานของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ เป็นอิสระจากการควบคุมของมหาเถรสมาคม และมุ่งประโยชน์ต่อการพิธีศาสนาอย่างแท้จริง

การดำเนินงานของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ

จากการให้สัมภาษณ์ของนายประชัยดี ไฟทึก, พระธรรมราษฎร์, พระธรรมโมรุจ, พระธรรมโกรดม การดำเนินงานของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ ในการห้ามอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวประสบผลสำเร็จ เพราะใช้พลังกลุ่มและแรงผลักดันของสื่อมวลชน ตลอดจนอาศัยแรงสนับสนุนของนักการเมือง ดังจะแยกลำดับการเคลื่อนไหวเบนี้น ดังนี้

๑. การยันเรื่องราวต่อผู้ยินยอมทางคณะกรรมการสงฆ์ตามลำดับนี้ อนุสนิธิจากการประชุมที่บ้านภารวิม คณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ ได้ทำหนังสือ 3 ฉบับยื่นเรื่องราวเป็นทางการ โดยระยะแรกยื่นต่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ผู้บัญชาการคณะกรรมการสงฆ์ขณะนั้น และยื่นต่อรัฐมนตรีวิกระทรวงธรรมการ และนายพันเอกพระยาพหลพลพuth เสน่หา นายกรัฐมนตรีตามลำดับ¹⁶

ในเอกสารเรื่อง “กิจกรรมคณะกรรมการปฎิสังขรณ์” ของราวางศ์ - วงศ์-วงศ์ กกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

...วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 เวลา 13.00 น.

พระมหาสนิท พระมหาศรี พระสะอาด พระบัญช่วย พระจันทร์

¹⁶ ราวางศ์ - วงศ์-วงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 12.

เป็นตัวแทนในนามของคณะนักวิชาชีว์ไปยื่นต่อสมเด็จพระพุทธไนยชา
จารย์ ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ณ วัดเทพศิรินทราราส
ก่อนจะไปคุณมีความเห็นว่าการนำหนังสือไปยื่นต่อสมเด็จพระพุทธ
ไนยชาจารย์อาจมีอุปสรรค จึงได้ทำหนังสือไปยื่นต่อรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงธรรมการอีกหนึ่งฉบับ หากว่าการที่ยื่นต่อสมเด็จพระพุทธ
ไนยชาจารย์ข้อดังกล่าว ก็จะได้ยื่นต่อกระทรวงธรรมการ เหตุการณ์
เป็นจริงดังคาดเมื่อผู้แทนคณะไปถึงวัดเทพศิรินทราราสได้ทราบว่า
สมเด็จไม่รับแขก พระจันทร์ออกความเห็นว่าควรไปยื่นต่อกระทรวง
ธรรมการทางสามฉบับคือ ฉบับหนึ่งถึงพระสารสาสนน์ประพันธ์ รัฐ-
มนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ฉบับที่สองถึงสมเด็จพระพุทธ
ไนยชาจารย์ ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม และฉบับที่สาม
เป็นร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2477 ของ
คณะปฏิสังขรณ์¹⁷...

ในเอกสารที่มีมาถึงสมเด็จพระพุทธไนยชาจารย์ และรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงธรรมการได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวครั้งนี้ว่าเกิดจากความไม่
เสมอภาคของการปักครองคณะสงฆ์ จึงขอให้แก้ไขพระราชบัญญัติการปัก
ครองคณะสงฆ์ให้เสมอภาค และให้คณะสงฆ์สยามมีส่วนรวมสั่งงกธรรม
หรือถ้าไม่สามารถจะแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ให้เสมอภาค
ก็ขอให้เปลี่ยนระบบการปักครองของธรรมยุติกนิกายให้อยู่ในความควบคุม
ของกรรมธรรมการ เช่นเดียวกับมหานิกาย เพื่อมิให้มีอภิสิทธิ์ดังที่ก้าวถ่ายกัน¹⁸

17 เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

18 เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

ในเอกสารที่มีมาถึงพระราชนรรานิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ คณะ ปฏิสัชรณ์ฯ ได้อ้างถึงอุดมคติทางพระพุทธศาสนาที่ทรงสร้างสรรค์สิ่งคุณแห่งความสามัคคี ดังความตอนหนึ่งว่า

...ตามอุดมคติของพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรม
ศาสดาทรงสั่งสอนให้ถือชาติชั้นวรรณะ ทรงยกย่องสรรเสริญ
คุณแห่งสามัคคีธรรมไว้ในทั้งปวง ถ้าผู้ทำลายความสามัคคี ทำ
ลายหยื่นคณะ ทำสังฆเกห ท่านว่ามิให้เชื่อันตรายกรรม แต่จะ
เป็นเดียวโนຍบายอย่างไรก็ตาม สังฆแห่งสยามได้แยกเป็นสองคณะ
คือ มหานิกายคณะหนึ่ง ธรรมยุติกนิกายคณะหนึ่ง แต่สังฆราช-
กาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 การแยกก็แยกแต่ชื่อนิกาย ส่วนการ
เคารพนับถือการปฏิบัติก้อยในพระศาสนาองค์เดียวกัน แต่การทำ
กรรมร่วมกันไม่ได้มีโภสกสั่งห้ามเป็นตน การตั้งขอร้องเกี่ย
กันนี้ ผู้ยมahanิกายนับตั้งแต่พระสามัญจนพระมหาเถระมิได้มี
การรังเกียจดูหมิ่นพระผู้ยมานิกายธรรมยุติกนิกายเลย ประชาชนตลอด
ถึงกษัตริย์ก็ทรงยกย่องพระทั้งสองนิกายว่าเป็นพระเนื้อนอกันและ
พระทั้งสองนิกายต่างก็ทำหน้าที่อบรมประชาชาติให้ดีอยู่ในศีล-
ธรรมสัมมาปฏิบัติยกย่องคุณแห่งสามัคคีว่าดี เลิศด้วยประการทั้ง
ปวง ยิ่งกว่าไนยังช่วยกันสอนสภาระธรรมถึงขั้นบรมตถว่าไม่ใช่ตัว
ไม่ใช่ตน ไม่ถือตัวถือตน แต่พระผู้สั่งสอนทั้งสองนิกายยังร่วม
สามัคคีกันไม่ได้ ยังหลงถือหมุนถือคณะ ยังถือหิมฐามานะยกตนและ
พากของตัวว่าดีกว่า ดูเหมือนพวกอีกฝ่ายหนึ่งว่าเลวกว่าคณะของตน
ดิบดังนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าลักษณะอย่างไม่น่าเป็นไปได้เลย นอกจากนี้ยัง

มีพระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสังฆ์ ร.ศ. 121 ส่งเสริม
ยังความไม่เสมอภาคให้แก่คณะสังฆ์อ กด้วย ความปรวนแปรของ
คณะสังฆ์ก็ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดาก...¹⁹

คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการเคลื่อนไหวครั้งนี้
ว่า เพื่อดำรงความยุติธรรมในการบริหารระหว่างธรรมยุตและมหานิกาย
ความมุ่งหวังสูงสุดคือให้พระสงฆ์สยามทั้งสองนิกายรวมนิกายสองเป็นนิกาย
เดียวกัน ส่วนความมุ่งหวังรองลงมาคือถ้าพระสงฆ์ไม่อาจจะรวมนิกายสอง
กันได้ก็ให้มีการปักครองโดยเสมอภาคกัน²⁰

ข้อสังเคราะห์ : การใช้พลังกลุ่มในการเคลื่อนไหว พลังกลุ่มเหล่านี้
เป็นทางคณะสังฆ์และชาวอาสา เช่นเมื่อปีหนึ่งสือถึงสมเด็จพระพุทธโฆษา-
จารย์เรื่องให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์ มีภิกษุวัดต่างๆ
ทั้งในกรุงเทพฯ และส่วนภูมิภาคสนับสนุนถึง 800 รูป จำนวนนี้เป็นพระ
เปรี้ยญ 100 รูปเศษจากวัดต่างๆ 14 จังหวัด มีพระนคร ชนบุรี อุบลราช
นครปฐม สุพรรณบุรี นครศรีธรรมราช ราชบุรี สมุทรปราการ ฉะเชิง
เทรา นครนายก สรงบุรี ขอนแก่น พิจิตร สุราษฎร์ธานี รวม 100
วัด²¹

ในวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2477 คณะสังฆ์จังหวัดเพชรบุรี สมุทร
สิงค์ สงขลา ยะลา นราธิวาส สุพรรณบุรี และพระนคร รวม 92

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

²¹ หจช., สร. 0201.10.43 ที่ 4/18 เรื่องคณะสังฆ์คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนा
ขอให้ขาดการแก้ไขการปักครองคณะสังฆ์, 25 กุมภาพันธ์ 2477 และไทยใหม่. ปีที่ 5
ฉบับที่ 72, 26 กุมภาพันธ์ 2477.

วัด 177 รูป ยื่นคำร้องต่อรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการหนึ่งฉบับขอให้รัฐบาลและมหาเถรสมาคมอำนวยความสำเร็จให้ตามอุดมคติของคณะปฏิสังขรณ์ฯ และคณะสงฆ์บังษิ์ได้ 12 จังหวัดคือ นครศรีธรรมราช พัทลุง บุรีรัมย์ สงขลา สุราษฎร์ธานี ชุมพร ภูเก็ต พังงา ตรัง นราธิวาส ยะลา กระบี่ รวม 44 อำเภอ 368 วัด เป็นพะสংগ্ৰহ 2,080 รูป จำนวน ๙๘๖๔ แบบเปรียญ 45 รูป เป็นชนันธิการ ๑๑๐ รูป ยื่นคำร้องต่อพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี²²

การรวมพลังใช้วิธีส่งความคิดเห็นไปยังวิกาษุมหานิกายตามจังหวัดต่างๆ ประมาณ 50 จังหวัด วิกาษุเหล่านั้นเห็นชอบและได้ส่งซื่อเข้าร่วมมาเสนอต่อที่ประชุมมหาเถรสมาคม²³

ไม่เพียงแต่ใช้มิติส่วนมากของคณะสงฆ์มหานิกาย คณะปฏิสังขรณ์ฯ ยังได้รับความสนับสนุนจากประชาชนจำนวนมากหนึ่ง ที่ส่งหนังสือไปถึงสมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์, พระเจ้าวรวงศ์เธอรกรรมมหาด្ឋุณยวัฒน์ชาตุรุนต์ (พระราชนครองผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขณะนั้น) และนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี โดยเห็นพ้องต้องกันกับคณะปฏิสังขรณ์ฯ เรื่องการรวมนิกายสองนี้และแก้ไขการปักครองคณะสงฆ์ ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยด้วยความเห็นของชาวสแตะประชาชนจังหวัดนั้นกว่า

... เกล้าทั้งหลายเห็นว่าเป็นการอันสมควรแล้วที่มหาเถรสมาคมและรัฐบาลพึงจัดการให้เป็นไปตามนั้น เพราจะหากการศึกษาคงสภาพอยู่ตามรูปเดิมแล้ว เกล้าทั้งหลายแน่ใจเหลือเกินว่าสองนี้สยามในระหว่างนิกายทั้งสองจะคงความร้าวฉาน และอาจ

²² ชาววางศ์ - รักษร่วงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 82.

²³ ไทยใหม่, ปีที่ 5 ฉบับที่ 72 (วันอังคารที่ 26 กุมภาพันธ์ 2477).

เป็นเหตุให้แตกแยกกันมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นภัยต่อความเจริญของพระพุทธศาสนาและประเทศไทย พระเจ้าอยู่หัวทรงมีให้การชื่นชมมาด้วยเจตนาดีต่อพระพุทธศาสนาแล้ว หากการขอร้องนี้ไม่เกิดผลตามประสงค์อย่างโดยย่างหนึ่ง ธรรมชาติซึ่งทันได้บากก์จะพลันเกิดขึ้นดังพระพุทธอิ沃ทข้อว่า “*ปาราณสาสිදීම්දීසම
හංග්ධීයෙනතු*” เมื่อเป็นดังนี้ การคณาจารย์คงซึ่งความประวัติแบบ
ยังชัน...²⁴

ความอึกตอนหนึ่งกล่าวสนับสนุนพระสงฆ์ปฏิสังขรณ์ฯ ว่า “...การที่พระภิกษุคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้มีวัตถุประสงค์ขอร้องให้มหาเถรสมาคมและรัฐบาลให้ส่งเสริมร่วมอุบัติสังฆกรรมด้วยกันได้ เกล้าทั้งหลายเห็นเป็นการชอบด้วยพระพุทธประสังคยิ่งนัก... เกล้าทั้งหลายมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ส่งเสริมอุบัติสังฆกรรมด้วยกัน และทั้งมีการบริหารอันสมอภาคกันตามพระพุทธอิ沃ทหนน...²⁵

แม้แต่ในเอกสารของมรรยาสซื้อ นายลิมเชิง ที่มีมาถึงนายพันเอกพระยาพหลพยุหเสนา ก็กล่าวถึงหลักการเรื่องความสามัคคี และการรวมนิぎยดังความว่า “...ในที่สุดกระผมหวังว่าจะได้เห็นคณะของใต้เท่านัมต์พระสงฆ์ทรงสองฝ่ายให้ร่วมสามัคคีธรรมกันเป็นเอกฉันท์ ทำองค์ให้เป็นผู้นำในทางสามัคคีธรรมและศลีธรรมที่ดีของชาติสมตามหน้าที่ และความไว้วางใจของชาติ เพื่อชาติ...²⁶

²⁴ ราวางศ์ — รักษร่วงศ์, เร่องเดิม, หน้า 167.

²⁵ เร่องเดิมวันกัน, หน้า 168.

²⁶ สำเนาเอกสารของนายลิมเชิงกราบเรียนนายพันเอกพระยาพหลพยุหเสนา, 3 พฤษภาคม 2478 อ้างในราวางศ์ — รักษร่วงศ์, เร่องเดิม, หน้า 176.

ข้อที่สาม : ใช้สื่อมวลชนสนับสนุน นอกจางเสียงสนับสนุนของพลังมวลชน คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้อาศัยสื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์สนับสนุนโดยการตีพิมพ์เรื่องราวความเคลื่อนไหวและตีแผ่นบัญชาข้อด้วยในวาระคณะสงฆ์เพื่อทูลถวายสู่ประชาชน พระธรรมวราภรณ์และนายประยุทธ์ ให้สมภาษณ์ว่า หนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนคณะปฏิสังขรณ์ฯ อ่านมากคือ หนังสือพิมพ์หลักเมืองของนาย ต. บุญเทียน หนังสือพิมพ์ประชาชาติและไทยใหม่ขณะนั้น²⁷

ข้อที่สี่ : ใช้พลังการเมืองสนับสนุน ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวอีกประการหนึ่ง เกิดจากการใช้พลังการเมืองสนับสนุน พระธรรมวราภรณ์และนายประยุทธ์ ให้สมภาษณ์ว่า บุคคลที่สนับสนุนและช่วยเหลือคณะสงฆ์ ค่านี้ตลอดมาให้พ้นจากการจับกุมของฝ่ายบ้านเมืองคือ นายปรีดิ พนมยงค์ รัฐมนตรีมหาดไทยในขณะนั้น บุคคลที่ให้การสนับสนุนด้านความคิดคือ นายถวัติ ฤทธิเดช²⁸

ส่วนสาเหตุที่ นายปรีดิ พนมยงค์ และนายถวัติ ฤทธิเดช เข้ามาเกี่ยวพันและกล้ายเป็นฐานอำนาจของคณะสงฆ์ นายประยุทธ์ ให้เล่าเรื่องตอนนี้ไว้ว่า

...หลังการประชุมที่บ้านพักวิชาม รุ่งเช้าต่างคนต่างกันเดินบินหาตา ตอนนั้นผม (นายประยุทธ์) คิดว่าลำพังสติบัญญาของตนทำการให้บุคคลไม่สำเร็จซึ่งคิดถึงเพื่อนของบิดาคือ นายถวัติ ฤทธิเดช คงนั่นผมและเพื่อน 2-3 รูป (ในจำนวนนี้มีพระธรรมวราภรณ์ด้วย) ไปพบคุณถวัติ ฤทธิเดช ที่บ้านพักแควสະพานเหลือง

²⁷ สมภาษณ์พระธรรมวราภรณ์, วัดมหาธาตุฯ, 30 เมษายน 2525 เวลา 19.00 น.

²⁸ สมภาษณ์พระธรรมวราภรณ์และนายปวงกาบดี ให้กุล

เล่าเรื่องตนสายปลายเหตุและขอร้องให้คุณครวตเป็นมั่นสมองในการดำเนินการ ครั้งแรกคุณครวตปฏิเสธบอกว่า เรื่องพระเรื่องเจ้าไม่อยากเกี่ยวข้อง ตัวคุณครวตบัวชินธรรมยุติกนิกายที่วัดสัมพันธวงศ์ ผู้ใดซึ่งแจ้งว่า คุณครวตเป็นคนถือธรรมเป็นใหญ่ในการดำเนินชีวิต และการต่อสู้ ทำไม่เรื่องอย่างนี้จะไม่รับพระเป็นการแสวงธรรม คุณครวตจ้านต่อเหตุผลและตกลงร่วมด้วยและบอกว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ต้องไปรายงานต่อท่านปรีดี พนมยงค์ (ขณะนั้นเป็นหลวงปู่ดิษฐ์มุน្ឨธรรม) รัฐมนตรีมหาดไทยให้ทราบและนัดวันเวลาที่จะไปพบท่านปรีดีเวลา 6 โมงเย็นวันรุ่งขึ้น วันรุ่งขึ้นผู้นั้นพระและพระธรรมวราภรณ์ พระมหาเพิยร์ วัดสุทัศน์ และนายครวตนั่งรถยกตัวกวัดสุทัศน์ไปบ้านบ้มเพชร ท่านปรีดีนั่งกลางเกงแพรดำเนินเสื้อป่ากุยเชิงสีขาว ลงมารับหน้าตึก เมื่อขึ้นไปนั่งบนบันไดบุหรี่ด้วยไฟแช็คแก่กิกษุทุกรูป แล้วก็กล่าวว่า เรื่องของพระคุณนั้นผู้ใดทราบโดยตลอด เพราะสันติบาลารายงานมาให้ พรารถนาทุกรายละเอียด ผู้เดียวด้วยที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดยนำร่างพระราชบัญญัติเข้าเสนอสภาให้เข้ารูปเข้าร้อย ผู้จะให้ชุนสามารถหักดิ้มานาจะในการร่างพระราชบัญญัตินี้...²⁹

เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระธรรมวราภรณ์ให้สัมภาษณ์ลักษณะกันว่า ก่อนจะทำงานเรื่องนี้ได้ชวนเพื่อน 2 – 3 รูปไปพบหลวงปู่ดิษฐ์มุน្ឨธรรม (นายปรีดี พนมยงค์)³⁰

²⁹ สัมภาษณ์นายนายประหมัด ไพรกุล, 2 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.00 น.

³⁰ สัมภาษณ์พระธรรมวราภรณ์, วัดมหาธาตุ, 1 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.30 น.

การที่นายปรีดิ พนมยงค์ เข้าช่วยเหลือคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ นับเป็นผลดีและผลเสีย ผลดีคือคณะกรรมการปฎิสังขรณ์กลุ่มนี้รอดพ้นจากการถูกเจ้าหน้าที่จับกุม ส่วนผลเสียคือการเข้าช่วยเหลือของ นายปรีดิ พนมยงค์ และนายอาทิตย์ ฤทธิเดช สร้างความเคลื่อนแคลงใจต่อกลุ่มเจ้านายและพระราชนัดล์ว่าเป็นการแทรกแซงของคอมมิวนิสต์ โดยใช้สถาบันสงฆ์เป็นเครื่องมือ³¹

บัญหาและอุปสรรคของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์การพระศาสนา

หลังจากการประชุมที่บ้านภารวิชัย คณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ ได้ก่อตั้งขึ้นอย่างหลวงฯ โดยมีพระวิสุทธิสมโพธิเป็นประธานกรรมการ ภายหลังข่าวการเคลื่อนไหวรัวไหส์ไปถึงกระทรวงการและมหาเถรสมาคมและถึงหนังสือพิมพ์บางฉบับ เป็นเหตุให้ประธาน รองประธาน และคณะกรรมการบางรูปหวั่นเกรงภัยจึงมีการถอนชื่อบ้าง³² และลงกรณ์ปฎิเสธทางหน้าหนังสือพิมพ์บ้าง³³ บัญหาสำคัญของการแรกของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ คือ การลาออกจากพระวิสุทธิสมโพธิ ประธานกรรมการคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ เหตุการณ์นี้สร้างความว้าวุ่นใจแก่คณะกรรมการใช่น้อย

อุปสรรคของการแรก : การลาออกจากพระวิสุทธิสมโพธิ(เจี้ย)
สาเหตุเกิดจากพระราชธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการนายกยุวพุทธิสมานะดำเนินการขัดขวางการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ โดยเกลี้ยกล่อมให้พระวิสุทธิสมโพธิลาออกจากประธานคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ นายประหยด

³¹ สมเด็จฯ กรมพระยาบริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ศาสตราจารย์สมเด็จฯ เล่ม 5, หน้า 195.

³² ชาววงศ์ — รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 128.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

ไฟทึก ให้สัมภาษณ์ว่าหลังการประชุมที่บ้านก้าวติริม เมื่อพระวิสุทธิสมโพธิกลับวัดพระเชตุพนฯ ได้ถูกนายพร มะลิทอง และนายกิมชวย มะลิทอง คนของพระราชาธรรมนิเทศชี้ข่าวว่า จนพระวิสุทธิสมโพธิลาออกจากตำแหน่ง ประธานและແຄลงการณ์ปฏิเสธข่าวหนังสือพิมพ์ “ไม่เฉพาะแต่พระวิสุทธิสมโพธิ รองประธานและคณะกรรมการบางท่านประกาศถอนชื่อ ตั้งแต่นั้นมาคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ จึงมีแต่คณะกรรมการผู้ดำเนินงาน ไม่มีประธานรองประธานอยู่หลายเดือน”³⁴

การลาออกจากพระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย) เป็นเรื่องน่าเคลือบแคลงใจว่าเป็นเพระความจริง หรือเป็นเพระถูกบังคับແກມขอร้องให้ลาออกจากผู้ไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหว ในແຄลงการณ์ของพระวิสุทธิสมโพธิให้การว่า ตนได้รับเด็ดยิงในงานพิธีบังสกุล อธิชาติที่บ้านคนบดีในวันที่ 11 มกราคม และภิกษุหันนุ่มในกลุ่มนั้นถือโอกาสบรรยายความแตกต่างระหว่างนิกายสอง派 และความไม่เป็นธรรมของระบบการปกครอง และเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ที่ประชุมเสนอให้ท่านรับหน้าที่เป็นประธานคณะปฎิสังขรณ์ฯ แต่ท่านปฏิเสธโดยอ้างว่า “...การนี้ไม่เป็นไปเพื่อความสงบและความสันติ ทั้งไม่ชอบด้วยพระพุทธศาสนาเนื่องในการบริหารคณะ แต่เป็นไปเพื่อความบادห망และยุ่งยากแก่สังฆมณฑล ไม่เป็นสันติวิธีและชรรภิโภนัยพระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญพิธิวัสดุของสมณะอย่างแท้จริง เพราการทั้งนี้ย่อมเป็นภาระของรัฐบาลเป็นอย่างมาก...”³⁵

³⁴ สัมภาษณ์อาจารย์ประหยด ไฟทึก, โรงเรียนชลประทานวิทยา อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, 2 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.30 น.

³⁵ “ແຄลงการณ์เรื่องสำเนาลิขิตของพระวิสุทธิสมโพธิปฏิเสธข่าวหนังสือพิมพ์,” ตั้งใน ແຄลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 22, หน้า 1013.

ความอีกตอนหนึ่งกล่าวปฏิเสธการเข้าเป็นหัวหน้าคณะปฏิสังขรณ์ฯ โดยอ้างว่า

...การเรื่องนี้ไม่ใช่กิจกรรมของฝ่ายบรรพชิต อاثมาภาพ เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอยู่มานานตามปฏิปกาอันชอบด้วยธรรมนิยม พยายามสั่งวารอย่างยิ่งในสถานะของตน จึงเป็น การเหลือบ่ำกว่าแรงที่อามาภาพจะยืนมือเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยการนอกหน้าที่ซึ่งไม่ใช่สันติธรรม ขัดกับพระพุทธศาสนาเนื่องด้วยการบริหารคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งประวัติศาสตร์เป็นพยานส่องให้เห็น ถูกทางของการเกี่ยวด้วยศาสนาเป็นอย่างดี คือว่าเกือบไม่มีศาสนา หรือลัทธิใด ๆ ในโลกที่จะทรงความเป็นแห่งเดียว ในเมื่อศาสดารายเจ้าลัทธินั้นล่วงลับไปได้แล้ว อีกประการหนึ่งการทำอย่างนักไม่ชอบด้วยระบอบการปกครองโดยรัฐธรรมนูญซึ่งรับรองความชอบธรรม ของชุมชนในเรื่องลัทธิศาสนาสุดแต่ใจจะสมัครใจนับถือเท่าที่ไม่ขัดแก่กฎหมายบ้านเมือง...³⁶

การลาອอกของประธานและรองประธานชี้ให้เห็นจุดอ่อนของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ว่าขาดเอกสาร การจัดตั้งองค์กรของคณะไม่รัดกุม สมาชิก Kear กลุ่มกันอย่างหลวม ๆ อุดมการณ์ในการทำงานไม่มั่นคง เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคที่จะนำภัยมาสู่ตนจึงมีการลาອอกและออกแผลงการณ์ปฏิเสธ เช่นกรณีพระวิสุทธิสมโพธิ จำกคำให้สัมภาษณ์ของนายประหยด ไฟทิกุล สังเกตได้ว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ เริ่มต้นด้วยพระสงฆ์เพียง 2-3 รูปในระยะแรกแล้ว ค่อยขยายเพิ่มมากขึ้น แต่สิ่งที่ทุกรูปรู้สึกตรงกันคือไม่พอใจในการปกครอง

³⁶ แหล่งการอ้างอิงนี้คือบทที่ 22, หน้า 1013-1014.

คณะสังฆ์และต้องการแก้ไข³⁷ แต่ในกลุ่มคณะสังฆ์ไม่ได้มีเอกสารของคณะต่างคนต่างทำการเรียกร้องจึงขาดความร่วมมือร่วมใจอย่างจริงจัง แต่แบ่งเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มคณะสังฆ์บ้านที่ได้กลุ่มหนึ่ง กลุ่มพระมหาสนิธ (พระธรรมวโรดม) และพระมหาหิทกลุ่มหนึ่ง กลุ่มพระมหาสมบูรณ์ นายประหยัดกลุ่มหนึ่ง กลุ่มพระมหาเย้ม กลุ่มหนึ่ง แต่ละกลุ่มไม่ได้สนับสนุนคุณเดียชนิดร่วมเป็นร่วมตายกันมาก่อน ตัวอย่างเช่น การตั้งปะรานก็ไม่ได้มีการวางแผนล่วงหน้า พิจารณาเพียงแค่ว่าครมีเปรียญสูงศักดิ์ให้เป็นปะรานไม่ได้มีเวลาสร้างความผูกพันหรือปูพื้นฐานอุดมการณ์ร่วมกัน แต่เนื่องจากเป็นเรื่องของคณะสังฆการเรียกร้องจึงไม่ได้มีเหตุรุนแรง ถ้าไม่ได้รับความช่วยเหลือจากนักการเมืองหรือสถานการณ์ช่วยเหลือ คณะปฏิสังขรณ์ฯ อาจจะล้มเหลวตั้งแต่แรกตั้ง ข้อบกพร่องที่สำคัญของคณะปฏิสังขรณ์ฯ คือ มีการวางแผนเป็นขั้นตอน อันที่จริงคณะนี้จะจัดตั้งคณะกรรมการวางแผนโดยนายและอุดมการณ์ให้รักภูมเป็นภารกิจในเสียก่อน ที่จะเรียกประชุมสมาชิกอื่นถ้าทำเช่นนั้นองค์กรของคณะจะมั่นคงเข้มแข็งกว่านี้ แต่การวางแผนอย่างไม่รัดกุมทำให้คณะรวนเรตงแต่การประชุมครั้งแรกที่บ้านภัทรพิม เช่นตกลงว่าจะให้พระมหาภิร (วัดมหาธาตุ) เปิดประชุม แต่พระมหาภิรไม่มา จึงได้ตกลงให้พระมหาสนิธ (พระธรรมวโรดม) เป็นผู้เปิดประชุม³⁸ บุคคลที่เป็นต้นคิดและน่าจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญ เช่น นายประหยัดและพระมหาสมบูรณ์ฯ ไม่ได้มีบทบาทอย่างชัดเจนเนื่องจากอายุพระราษฎร์ยังน้อยและเป็น

³⁷ สัมภาษณ์นายประหยัด ไพบูลย์, โรงเรียนชลประทานวิทยา วันที่ 2 พฤษภาคม 2525 เวลา 9.30 น. นายประหยัดให้ความเห็นว่าสาเหตุหนึ่งที่เป็นปัจจัยอ่อนของคณะปฏิสังขรณ์ฯ คือ คณะสังฆที่ยังไม่รู้จักการทำงานแบบรวมกลุ่ม

³⁸ สัมภาษณ์นายประหยัด ไพบูลย์.

กิษณุต่างจังหวัดไม่มีอิทธิพลควบคุมกิษณุอื่น ๆ ได้ องค์กรภายในคณะจึงแตกแยกไม่เป็นเอกภาพ แม้จะมีกิษณุหลายรูปที่มีอุดมการณ์มั่นคงในการต่อสู้เรียกร้องความเสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์

อุปสรรคประการที่สองของคณะคือ การต่อต้านของมหาเถรสมาคมและกระทรวงธรรมการ ภายหลังเมื่อข่าวการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ แพร่หลายออกไป คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้รับการต่อต้านจากมหาเถรธรรมยุตในมหาเถรสมาคม และกระทรวงธรรมการหลายประการ เช่น ชี้บังคับให้พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย) ลาออกจากหัวหน้าคณะและออกแต่งการณ์ไม่วรับรองคณะปฏิสังขรณ์ฯ พิจารณาลงโทษกิษณุผู้เข้าชื่อเป็นกรรมการคณะปฏิสังขรณ์ฯ โดยพระราชธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการทำหนังสือร้องเรียนไปยังเจ้าอาวาสมหา尼เกียรติให้สอดส่องดูแลกิษณุผู้เป็นสามาชิกคณะปฏิสังขรณ์ฯ ให้เจ้าคณะหรือเจ้าอาวาสวิจารณาสอบสวนเบนรายรูป³⁹

ต่อมาเกิดข่าวลือว่า อธิบดีกรมธรรมการจะให้สามาชิกหรือสาขาวง พุทธธรรมสมาคม ณ จังหวัดต่างๆ วิงเต้นให้คณะฝ่ายมหานิกายลงชื่อคัดค้านการกระทำของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ยืนต่อมหาเถรสมาคม กรมธรรมการเบนผู้ออกแต่งการณ์ไปยังเจ้าอาวาสต่าง ๆ ว่าถ้าพระสงฆ์รูปใดไม่เห็นดีด้วยกับคณะปฏิสังขรณ์ฯ ให้ทำหนังสือคัดค้านหรือถัลงชื่อร่วมกับคณะปฏิสังขรณ์ฯ แล้วให้ออกชื่อได้ เพราะถ้ากรรมธรรมการสอบสวนพบความจริงจะบพพา-ชنيยกรรมกิษณุเหล่านี้ให้ออกจากวัด⁴⁰

³⁹ สำเนาเอกสารที่ 5/2477, เอกสารของคณะปฏิสังขรณ์ฯ เจริญพระมายังคณะกรรมการธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ, (16 มีนาคม 2477), อ้างใน ธรรมวงศ์ – วัชร์วงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 142–158.

⁴⁰ ธรรมวงศ์ – วัชร์วงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 180.

ข่าวเหล่านี้สร้างความตื่นตกใจแก่คณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นผลให้กิกขุจำนวนหนึ่งในคณะตอนตัวจากกรรมการคณะปฏิสังขรณ์ฯ คณากําเข้าสถานการณ์โดยทำหนังสือชี้แจงต่อพระราชธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการขณะนั้นว่ามูลเหตุแห่งการเคลื่อนไหวเกิดจากความพ่ายแพ้ที่จารุวนิกายสงฆ์และแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์อันไม่เป็นธรรม เอกสารอีกฉบับหนึ่งมาถึงพระสารสาสน์ประพันธ์รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ ชี้แจงเรื่องลายเซ็นต์ที่รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการลงสัญญาเป็นลายเซ็นคนเดียวกัน และขอให้พิจารณาถึงจุดมุ่งหมายที่คณะปฏิสังขรณ์ฯ เคลื่อนไหวครั้งนั้นว่าเป็นการกระทำที่สมควรหรือไม่⁴¹ ดังความว่า

...แต่ความจริงของเรื่องมีประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า การขอร้องให้คณะสงฆ์สยามชี้แจกรายกิจน้อยนั้นให้รวมสามัคคี อาทิ ขอให้มีการร่วมมือใบสถาสังฆกรรม ขอให้เลิกดูหมิ่นในกันและกัน กับขอให้แก้ไขพระราชบัญญัติปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งเป็นกฎหมายที่มองเห็นกันอยู่แล้วว่า เป็นพระราชบัญญัติที่ไม่ให้ความยุติธรรม ไม่ให้ความเสมอภาคแก่คณะสงฆ์ ขอให้แก้ไขให้เป็นความยุติธรรม เป็นความเสมอภาค ขอให้คุณพระพิจารณาดูว่าการกระทำนั้นเป็นกรรมผ้ายดีหรือกรรมผ้ายชั่ว สมควรที่มหามงคลและรัฐบาลจะรับฟังไว้พิจารณาหรือไม่ เพราจะความสำเร็จเด็ดขาดมิได้อยู่ที่ผู้ร้อง ฉะนั้น ประเด็นที่จะพิจารณาเรื่องนั้นจะมิได้อยู่ที่ผู้ร้องแต่ชื่อสันบสนุน ถ้ามหามงคลจะหัวเราะหรือรับฟังด้วยความพึงเสียงสันบสนุนหรือ

41 สำเนาเอกสารที่ 1/2477 จากพระปลัดเจ้าเมืองพรมมาบังพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ, (๓ เมษายน 2478), อ้างใน ฐานะค์—รักษ์ร่วมค์, เรื่องเดิน, หน้า 184.

เสียงค้านประกอบการพิจารณาเรื่องนี้แล้ว อathamapขอให้ออก
ประกาศเพื่อเอาเสียงโหวตอีกครั้งได้...⁴²

เป็นที่น่าสังเกตว่าเอกสารฉบับนี้มีลักษณะรุนแรงกว่าเอกสารอื่น ดัง
นัยของข้อความว่า "...ถ้าท่านผู้มีอำนาจลงในกลไกของพาริชันแล้ว
และใช้อำนาจในสิ่งที่ผิดๆ ขึ้น เรื่องนั้นก็จะไปกันใหญ่ กรรมที่ว่าคิดดีคิด
ชอบดังกล่าวซึ่ง อาจกลับเป็นกรรมที่ชั่วร้ายที่สุดไปก็ได้ในเมื่อความไม่เป็น
ธรรมเกิดขึ้น เพราะความเคารพความเชื่อถือที่เคยมีอยู่ก็ย่อมหมดไป..."⁴³

ในระยะแรกของการเคลื่อนไหวความมุ่งหวังสูงสุดของคณะปฏิสังขรณ์ฯ
คือ ขอให้พระสงฆ์สองนิกายรวมเป็นนิกายเดียวกันเพื่อความสามัคคีใน
หมู่คณาจารย์ ส่วนความมุ่งหวังรองลงมาคือให้พระสงฆ์สองนิกายประพฤติ
ต่อ กันด้วยความเสมอภาคในการปกครอง ภายหลังเมื่อประสบอุปสรรคนานา
ประการ จนเกิดความคิดว่าการรวมนิกายสองตนเป็นเรื่องที่ไม่อาจเป็นไปได้
คณะปฏิสังขรณ์ฯ จึงมุ่งหวังเพียงขอความเสมอภาคในการปกครองสงฆ์ โดย
เหตุผลว่า

...แต่พระราชบัญญัติการปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 ให้สิทธิ
ในการปกครองไว้กับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ดูประดุจว่าคณะสงฆ์
ฝ่ายมหาnikówได้มีสัญชาติเป็นไทย การปกครองคณะสงฆ์แห่ง
สยามดูเสมือนหนึ่งคณะสงฆ์ฝ่ายมหาnikówเป็นโคลนีเมืองชนของ
ฝ่ายธรรมยุต เมื่อความไม่เป็นธรรม ความไม่เสมอภาคมีอยู่
และทรงยังถือเป็นคนละพวกคนละคณะอีกด้วย ดังนั้น การปกครอง
คณะสงฆ์จะเรียบร้อยไปได้อย่างไร ฉะนั้น การแก้ไขพระราชบัญ-

⁴²เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

⁴³เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

กฎบกครองคณะส่งฟ้อนไม่เป็นธรรมนี้ รัฐบาลประชาธิปไตยที่แท้จริงจะปฏิเสธเสียไม่ได้เป็นอันขาด

จริงอยู่ถ้ามีพูดว่า แต่ก่อนๆ ทำไม่บกครองกันอยู่ได้อาตามากาพขอเจริญพรว่า เพราการบกครองบ้านเมืองสมัยก่อนบกครองกันอย่างแอบโชคดก็จاتต้องทนอยู่ แม้จะพูดจะร้องก็ไม่มีใครจัดการได้ ทพูดหรองกนชนเวลาตกเพราเห็นวารัฐบาลสเปนรัฐบาลประชาธิปไตยอนแท้จริง... ถ้าจะพูดถึงการรวมแล้วไม่รวมแล้ว คณะส่งฟ์ผ้ายานนิกายก็ไม่เห็นความจำเป็นอะไรในการรวมเพราไม่วัดมีโบสถ์อยู่เหมือนกัน ไม่จำเป็นต้องขออาศัยใครหรือต้องแย่งเอวดอาโบสถ์ของครามาอยู่ ผ้ายานนิกายสูตรเสียอิกที่กลับต้องเอวดของมหานิกายไปอยู่ การที่คณะส่งฟ์ผูกกับการปฏิสังขรณ์พระศาสนากระทำดังนักดวยหวังประโภชันส่วนรวม เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระศาสนาด้วยสุจริตธรรมอันแท้จริง...⁴⁴

เพื่อแก้ไขข่าวลือและปลูกปลอนใจสมานฉกคณะปฏิสังขรณ์ฯ ให้คลายความตื่นตกใจและความหวาดกลัว คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้ออกແลงการณ์แจงถึงจุดมุ่งหมายของการเคลื่อนไหวว่าเกิดด้วยเจตนาสุจริตเพื่อรวมนิกายส่งฟ์และแก้ไขการบกครองส่งฟ้อนไม่เสมอภาค และออกແลงการณ์อิกฉบับหนึ่งชี้แจงให้สมานฉกคณะปฏิสังขรณ์ฯ คลายความวิตกและมั่นใจในความสำเร็จ⁴⁵

นายประหยัด ไฟทิกุล เจ้าเกียวกับเหตุการณ์ตอนนั้นว่า การสั่งสอบสวนภิกษุคณะปฏิสังขรณ์ฯ สร้างความเดือดร้อนแก่คณะเป็นอย่างยิ่ง โดย

⁴⁴ เรื่องเดียว กัน, หน้า 191.

⁴⁵ ชาววงศ์ - รักษร่วงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 197. โปรดอ่านรายละเอียดของคำแกลงการณ์เรื่องปฏิสังขรณ์การพะสาสนฯ ในภาคผนวกท้ายเล่ม

เฉพาะสมาชิกคณะปภสังขรณ์ฯ ที่วัดพระเชตุพนฯ และวัดสุทัศนเทพวราราม คณะปภสังขรณ์ฯ แก้ไขความเดือดร้อนครั้งนี้โดยเข้าไปกราบเรียน สมเด็จพระวันรัต (เพื่อน) ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมบัญก (เพื่อน) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนฯ ให้เข้าใจเรื่องรา瓦 นายประหยัดเจล่าว่า พระธรรมบัญกเป็นพระเอกสารที่มีอุปนิสัยโงงแบบหนักเหลา ไม่เกรงกลัวผู้ใด เมื่อทราบข้อเท็จจริงจึงกล่าวว่า “สมการมี ໄล蔻หรือไม่ໄล คนอื่นไม่เกี่ยว” สมาชิกคณะปภสังขรณ์ฯ ที่วัดพระเชตุพนฯ จึงพั้นภัยไปได้

ส่วนที่วัดสุทัศน์ฯ สมเด็จพระวันรัต (แพ) ให้สำรวจกิษุที่เข้าร่วมก่อการเพื่อขับไล่ออกจากวัด คณะปภสังขรณ์ฯ แก้ไขเรื่องนี้โดยนายถวี ฤทธิเดช เขียนบทความสุดดีเกียรติคุณของสมเด็จวัดสุทัศน์ฯ ในด้านความเมตตากรุณาที่มีต่อพระสงฆ์สามเณรมาช้านาน เหตุใดจึงมาหลงเชื่อคำยุแห่งของบุคคลบางคนจนคิดจะขับไล่กิษุผู้ก่อการปฏิรูปพุทธศาสนาแก้ไขการปกครองที่ไม่เสมอภาคนั้น และให้นายชัยเออม อันตรเสน บรรณาธิการหนังสือพิมพ์อสรพิมพ์เผยแพร่ในคลลัมพ์หนังสือพิมพ์อสระ นัดหมายให้นำหนังสือพิมพ์ไปให้เณรเรอร่อนถวายหลังจากสรงน้ำตอนเย็น เมื่อสมเด็จได้ฟังข้อความในบทความนั้นก็ถึงไปแล่ให้ยกเลิกการบัพพชา นี้ยกรรมกิษุเหล่านั้นเสีย⁴⁶

ส่วนที่วัดมหาธาตุฯ ซึ่งถือเป็นหลักสำคัญของกิษุมหายาก นายประหยัดเจล่าว่า

“...ที่วัดมหาธาตุฯ ผมไปพบเจ้าคุณพระพิมลธรรม (ช้อยฐานทตุต) ท่านถามว่า “แก่ไปทำอะไรมา ก่อเรื่องให้ญ” ผมเจ้า

⁴⁶ สัมภาษณ์นายประหยัด ไฟท์กุล, 2 พฤษภาคม 2525, 9.30 น.

ถวายท่าน ท่านเช้าใจและไม่ได้ว่ากล่าวอะไร ผมไปพบสมเด็จพระ
วันรัต (เยง เขมจารี) กราบเรียนว่าที่ทำไปไม่ได้ทำด้วยความวุ่น
วายหรือทำโดยความคิดของอย่างเด็ก ๆ แต่ทำเพราสเน่ห์ว่ายังนาน
ไปความเหลื่อมล้ำก็จะยิ่งมากขึ้น คณะสงฆ์มหานิกายส่วนใหญ่ถูก
ข่มเหงเป็นเวลานาน ถึงเวลาที่ควรจะมีการเปลี่ยนแปลง และ
บรรดาสังฆผู้อัยมหานิกายก็หวังเอามเด็จเป็นหลัก เพราบรรดา
พระเถระผู้อัยมหานิกายส่วนใหญ่ป่วยเบี้ยง และมักจะโอนอ่อน
ไปตามความต้องการของพระธรรมยุตตลอดมา จึงเป็นช่องทางให้
พระธรรมยุตเอาเปรียบในทุกทาง เมื่อได้ฟังคำชี้แจงของผม ท่าน
ก็เปลี่ยนอธิบายบทที่เกร็งไวกราดเป็นอ่อนโนย และพูดว่า “ทำอะไรไร
อย่าประมาทเป็นเรื่องใหญ่ เช้าว่าชาตินี้เป็นคนหนุนหนาหันหลัง
อยู่” จึงได้กราบเรียนว่าที่ไม่มาพักที่วัดมหาธาตุซึ่งเป็นวัดของตน
แต่ไปพักที่วัดสุทัศนฯ กเพราเหตุดังที่ท่านกล่าว ด้วยเกรงว่าจะเป็น
ที่เสื่อมเสียต่อสมเด็จพระวันรัต...⁴⁷

การที่พระเถระผู้อัยมหานิกายมิได้ขัดขวางการดำเนินงานของคณะปฏิ
สังฆรัตน์ฯ ซึ่งให้เห็นถึงการยอมรับหลักการและอุดมการณ์ในการเคลื่อนไหว
ครั้งนี้ แต่ที่ไม่อาจจะสนับสนุนจนออกหน้าก็เพราเกรงภัยมาถึงตน
เนื่องจากขณะนั้นพระเถระผู้อัยธรรมยุตคุณอำนาจการปกครองคณะสงฆ์

ในเอกสารเรื่องกิจกรรมคณะปฏิสังฆรัตน์ฯ กล่าวถึงการสอบสวนภิกษุ
คณะปฏิสังฆรัตน์ฯ ว่าบางแห่งเป็นไปด้วยความรุนแรง แม้แต่เจ้าอาวาสมหา
นิกายเองก็บังคับให้พระสงฆ์ถอนชื่อ และขับไล่ผู้ไม่ถอนชื่้ออกจากวัด บัง

⁴⁷ สัมภาษณ์นายประหยด ไพบูลย์ เห็นได้ว่าในรายชื่อผู้ก่อการปฏิสังฆรัตน์ฯ ไม่
พบรายชื่อกิจภายในวัดมหาธาตุและวัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นวัดสำคัญของผู้อัยมหานิกาย

คับให้สึก และใช้อำนาจทางอ้อมบังคับให้ลาออกจากเจ้าคณะหมวด ยึ่งในวัดที่ปักครองโดยกิษัตรมยุต คณะปฏิสังขรณ์ฯ ถูกกระทำดังเป็นจำเลยในคดีอุกฤษวร์ เช่นให้หนีตัวไปกักขังในโรงธรรมศาลา ห้ามเยี่ยม ทราบนัยอดฉันเพลและให้อดฉันน้ำ สอบสุวนนอกประเด็น เจ้าคณะแขวงบางรูปใช้ผู้สาวาจต่อหารกำลังว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นกบฎ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ฝ่ายอาณาจักรส่วนภูมิภาคบางอำเภอและจังหวัดซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องในการสอบสวนครั้งนี้ ปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่สู้จะแสดงความร่วง เ เช่นให้พะสงซึ่งยังทิพน ดิน ตนไปยืนบนโต๊ะ กล่าวกระทบกระเที่ยบเปรียบเปรย⁴⁸

และเพื่อยับยั่งการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ มหามกุฏราชวิทยาลัยออกประกาศลงโทษคณะปฏิสังขรณ์ฯ สองประการคือ ตัดเงินบำบัดครูแก่กิษัติผู้ร่วมก่อการปฏิสังขรณ์ฯ และห้ามเจ้าคณะยกย่องกิษัติในคณะปฏิสังขรณ์ฯ ในตำแหน่งเจ้าดัวและเจ้าคณะหมวด ห้ามขอเบี้ยอุบัชฌายะและสมณศักดิ์ และห้ามคงคณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นครูสอนด้วยเกรงจะเป็นการเผยแพร่ความคิดเรื่องการปฏิสังขรณ์ฯ⁴⁹

อุปสรรคประการที่สาม : กรณีพระธรรมบัญญิก เจ้าคณะมณฑลราชบุรี ล้าออก พระธรรมบัญญิก(เพื่อน) วัดพระเชตุพนฯ เจ้าคณะมหาลดาชบุรี เป็นพระเอกสารมหานิกายที่ซื้อตรงเป็นที่เคารพนับถือของพระสงฆ์มหานิกาย ขณะเกิดการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ พระสงฆ์จำนวนมากในมหาลดาชบุรีเข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะปฏิสังขรณ์ฯ จำนวนมาก ทำให้พระเอกสาร

⁴⁸ ชาววงศ์ – รักษวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 276,

⁴⁹ สำเนาเอกสารที่ 3/2478 จากพระสุพจน์นั่น หัวหน้ากองบ้านพระศาสนานามมหาวิทยาลัย เรียน พระราชนคร ผู้อำนวยการศึกษาปริยัติธรรม มหาลดาชบุรี ถึงใน ชาววงศ์ – รักษวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 277.

ฝ่ายธรรมยุตเคลื่อปบแสดงว่าพระธรรมบัญญัติเป็นผู้หนุนหลังการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ

สำเหตุแห่งการลาออกของพระธรรมบัญญัติ เนื่องจากในวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 พระธรรมบัญญัติหนังสือขอยกพระครุสังวรินัย (ธรรมยุต) เจ้าคณะแขวงกำแพงแสน แขวงเมืองนครปฐมเป็นกิตติมศักดิ์ เพราะอยู่ต่างถิ่นไม่สะดวกในการปกครอง และขอให้ตั้งพระในท้องถิ่นเป็นเจ้าคณะแขวงต่อไป แต่สมเด็จพระพุทธโ摩ชาจารย์ประธานมหาเถรสมาคมไม่อนุญาตโดยให้เหตุผลว่า ได้กิตติศัพท์มาว่า พระธรรมบัญญัติเป็นหัวหน้าคณะปฏิสังขรณ์ฯ อายุ่งลับ ๆ ถ้าเครื่องไม้ใช้พากปฏิสังขรณ์ฯ ก็หาเรื่องถอดถอน เอาพากปฏิสังขรณ์ฯ บรรจุแทน พระธรรมบัญญัติหนังสือติดลบว่าไม่เป็นความจริง เมื่อไม่เป็นที่ไว้วางใจของมหาเถรสมาคมจะปฏิบัติหน้าที่ต่อไปก็คงไม่ได้ผล จึงขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑล และได้ยื่นเรื่องราواขอให้พิสูจน์ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับข้อกล่าวหาดังกล่าว⁵⁰ แต่มหาเถรสมาคมไม่ได้พิสูจน์ข้อเท็จจริงตามคำร้องเรียน

ในระหว่างที่พระธรรมบัญญัติยื่นเรื่องราواขอลาออก ได้มีเจ้าคณะจังหวัดเจ้าคณะแขวง และพระสงฆ์ในเขตกราชบุรีเป็นจำนวนมากยื่นเรื่องราواร้องขอให้มหาเถรสมาคมระงับการลาออกของพระธรรมบัญญัติ เพื่อพระธรรมบัญญัติได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลต่อไป แต่สมเด็จพระพุทธโ摩ชาจารย์ไม่ยินยอม กลับอนุญาตให้พระธรรมบัญญัติลาออกจากเจ้าคณะมณฑลราชบุรี และมอบหมายให้พระราชวีร์ วัดมกุฎกษัตริยาราม พระอวิຍกี วัด

⁵⁰ จข., สว. 0201.10.1, “เรื่องพระธรรมบัญญัติลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑล,” จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการลงนามยกรัฐมนตรี, (6 กุมภาพันธ์ 2478).

จักรวรดิราชอาณาจักร พระญาณเวที วัดบูรณะศิริมาตยาราม และพระวิสุทธิสมโพธิ วัดพระเชตุพนฯ ทำการในหน้าที่เจ้าคณะมหาชลราชบุรีต่อไป⁵¹

การแก้ไขข้อบังคับของคณะปฏิสังฆมติการพระศาสนา

การลงโถชดด้วยกันในคณะปฏิสังฆมติฯ ด้วยวิธีต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้น ยังผลให้เกิดข้อร่วมก่อการในคณะปฏิสังฆมติฯ ล้าออกจำนวนมาก คณะจึง ทดลองให้มีการประชุมเพื่อปรับปรุงกิจการของคณะให้มั่นคง โดยส่งไปรษณีย์ บัตร์เชือเชิญพระสงฆ์สามาชิกที่สำคัญบางรูปเข้าร่วมประชุมอย่างเป็น呂ดเผยแพร่ เห็นได้ว่าเมื่อกิจการของคณะเป็นที่ยอมรับของพระธรรมหานิกาย การดำเนิน การประชุมมิได้ปกปิดเช่นก่อน⁵² การประชุมครั้งนี้เป็นการประชุมครั้งที่ 2

การประชุมครั้งที่ 2 จัดขึ้นที่วัดดယานนาวาในวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2478 เพื่อคัดเลือกประธานใหม่แทนพระวิสุทธิสมโพธิ ที่ประชุมได้คัดเลือก พระมหาแย้ม (ป. 9) เป็นประธานกรรมการ พระมหาสนิธ (ป. 7) วัดพระเชตุพนฯ เป็นรองประธานกรรมการ พระมหาชื่ม (ป. 5) เป็นรองประธานกรรมการที่ 2 และพระบุญช่วย (น.ธ. ໂທ) เป็นเลขานุการ⁵³

ที่ประชุมได้วางแผนดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

1. ให้เตรียมร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้ ถูกต้องกับพระราชบัญญัติเดิม เพื่อนำเสนอต่อรัฐบาลให้นำสู่สภาพแทนราษฎร ในวาระเปิดประชุมในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2477⁵⁴

⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

⁵² ชาววงศ์ – วัดศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 202–203.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 206.

⁵⁴ ภัยหลังคณะปฏิสังฆมติฯ ไม่ได้ร่างพระราชบัญญัติใหม่เนื่องจากได้ข่าวว่ารัฐบาลจะปรึกษาในสภาพแทนราษฎรก่อนไม่ช้า

2. ทำหนังสืออุทธรณ์ถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เท่าความเดิม และแสดงเหตุผลว่าการที่ต้องยื่นหมายรัฐบาลนี้ เนื่องจากกรรมการและมหาเรศสมาคมยังไม่ได้จัดการตามข้อเรียกร้องของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ

3. ขอให้คณะกรรมการคณะปฏิสังขรณ์ฯ พยายามหาเสียงจากผู้แทนราษฎรไม่น้อยกว่า 20 คน เพื่อช่วยสนับสนุนให้นำเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองลงเป็นญัตติเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร และช่วยพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติการปกครองลงเป็นญัตติร่างใหม่นั้น⁵⁵

คณะปฏิสังขรณ์ฯได้ตกลงให้พระมหาชินเป็นผู้ร่างหนังสืออุทธรณ์ถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และนำเสนอด้วยประชุมพิเศษเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2478 ที่ประชุมเห็นชอบตามฉบับร่างของพระมหาชิน และอนุมัติให้พระมหาชนกและพระมหาชินนำไปยื่นต่อพระยาพาหดพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี การยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีครั้งนี้มีคณะลงจังหวัดต่างๆ ลงชื่อสนับสนุน 18 จังหวัด คือ จังหวัดพระนคร ขอนบุรี อุบลราชธานี สมุทรปราการ ชุมพร กาญจนบุรี สระบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นราธิวาส บุรีรัมย์ เชียงราย ลำปาง ลำปาง ลพบุรี สุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี หนองบุรี ขอนแก่น อ่างทอง รวมเป็นวัด 137 วัด พระสงฆ์ 867 รูป⁵⁶

ในท้ายสุดของเอกสาร คณะปฏิสังขรณ์ฯได้ยืนยันถึงความสุจริตใจในการกระทำการใดๆไม่ได้มีเจตนามากให้ปฏิเสธสูง หรือมีเจตนาไว้ต่อบุคคล หรือคณะได้คณะหนึ่งเลย ที่อุตสาหกรรมทำด้วยความลำบากก็ เพราะปรารถนา

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 205.

⁵⁶ สำเนาเอกสารที่ ๕ ก/2478 จากคณะปฏิสังขรณ์ฯ เจริญพรมาลัยนาพันเอก พระยาพาหดพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี อ้างใน ราชวงศ์ - รักษ์วงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 210.

จะให้มีการบุกรุกของคณะสงฆ์อย่างเสมอภาคแล้วไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ประกอบกับพระพุทธประสังค์ของพระพุทธ องค์มุ่งในสันติภาพอันเกิดจากความ
สมอภาคและความสามัคคีธรรม⁵⁷

เมื่อยื่นหนังสือไปถึงนายกรัฐมนตรีแล้ว ทางคณะได้รับหนังสือตอบ
อย่างรวดเร็วจากสำนักงานเลขานุการนายกรัฐมนตรี ว่านายกรัฐมนตรีได้
รับเรื่องไว้พิจารณาแล้ว⁵⁸

การต่อสู้นับตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2477 จนถึงเดือนสิงหาคม
พ.ศ. 2478 สร้างอุดมการณ์มั่นคงแก่คณะปฏิสังขรณ์ฯ มากขึ้น ดังปรากฏ
ว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ มีความเห็นอย่างแน่นว่าถ้าหากมาตราส่วนคณะจะคดลง
โดยชอบด้วยกฎหมาย โดยใช้อำนาจไม่เป็นธรรมก็ต้อง หรือรัฐบาลไม่จัดการ
เรื่องพระราชบัญญัติก็ต้อง คณะสงฆ์ปฏิสังขรณ์ฯ จะต้องยอมเสียสละทุกอย่าง
เพื่อความสำเร็จสมตามความมุ่งหมาย แต่ในระยะแรกจะต้องหาความมั่นคง
ให้คณะเพียงพอ ก่อน โดยเพิ่มจำนวนสมาชิกทุกจังหวัด ทราบได้ที่คณะยัง
ไม่มีสมาชิกถึง 55% ของพระสงฆ์และพลเมืองสยามทั้งหมด ทางคณะก็จะ
ร้องการกระทำไว้ แต่ถ้ามีรายนามของสมาชิกตามจำนวนที่กำหนดแล้ว
คณะจะไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการบุกรุกของคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และ
จะไม่ยอมขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม แต่จะตั้งเจ้าหน้าที่ของคณะขึ้นทุกอำเภอ
เพื่อกำบัญชีรายชื่อสมาชิกส่งตรงกรากรหลวงธรรมการ ทั้งนี้เพื่อจะไม่ให้กรา
บทกระเทือนต่อรัฐบาลในการบริหารประเทศ⁵⁹

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 222-223.

⁵⁸ สำเนาเอกสารที่ 6/2478 จากขุนนิรันดรรัช สํานักงานเลขานุการนายกรัฐ-
มนตร นมสํารามบัญชีพระมหาสนิท, 20 สิงหาคม 2478 “เรื่องการตอบรับเรื่องราวขอ
ให้แก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะบุกรุกของคณะสงฆ์ ร.ศ. 121,” อ้างในชาววงศ์—รัก-
ศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 225.

⁵⁹ ชาววงศ์—รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 225-227.

คณะปฏิสังขรณ์ฯ จัดการประชุมติดต่อกันหลายครั้ง เช่น

การประชุมครั้งที่ 3 ณ วัดยานนาวา วันที่ 21 ตุลาคม 2478 ที่ประชุมตกลงในหลักการสำคัญ 2 เรื่อง คือ ประการที่หนึ่ง เรื่องจดหมายของมหากรุณาราชวิทยาลัย และของเจ้าคณะมหาปราชีนบูรี เรื่องไม่ให้จ่ายเงินบำรุงหรือแต่งตั้งในคณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร เรื่องนี้ระบบทรงเทือนสมาชิกคณะปฏิสังขรณ์ฯ อย่างมาก จึงได้ตกลงให้มีจดหมายตามไปยังกระทรวงธรรมการเพื่อขอทราบนโยบายที่แท้จริงของกระทรวง และประการที่สอง เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ใหม่ให้มีระเบียบ秩次 กุญแจ ยังคง⁶⁰

การประชุมครั้งที่ 4 ณ วัดมหาพฤฒาราม วันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478 เวลา 16.00 น. — 19.00 น. ใจความสำคัญของการประชุม คือได้แต่งกิจการซึ่งได้ปฏิบัติมา และปรึกษาหารือเกี่ยวกับกิจการและความมั่นคงของคณะต่อไป โดยพระเจน (น.ธ. โภ) วัดอรุณราชวราราม ได้เสนอหลักการรับสมาชิกแบบใหม่เพื่อให้ได้สมาชิกที่หนักแน่นและเห็นประโยชน์แก่ส่วนรวมจริง ๆ เป็นจำนวนมากด้วยการรับซึ่งชนนิตตยาสาขาวิชา 10 คณะ คือเป็นสมาชิกแล้วต้องหาสมาชิกใหม่อีก 10 รูป วิธีนี้เรียกว่า “โซ้มีปลาย” (ซึ่งจะได้สมาชิกอย่างไม่มีที่สันสุด โดยเอาแบบคณะกรรมการเมืองยุโรปเป็นแบบอย่าง)⁶¹

หลังจากการประชุมครั้งที่ 4 คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้รับหนังสือจากกระทรวงธรรมการหนึ่งฉบับเป็นครั้งแรกความว่า ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามีบัญชาว่า

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

กรรมการมหาเถรสมาคมส่วนมากไม่เห็นด้วยในการแก้ไขปั้บปูงพระราชนัญญต์ลักษณะปกครองคณะสงฆ์⁶²

จากหนังสือของกระทรวงการฉบับนี้ ทำให้คณะกรรมการฯ ตระหนักถึงอุปสรรคสำคัญอย่างยิ่งของคณะสงฆ์ และเห็นว่าการแก้ไขการปกครองสงฆ์โดยขอความยุติธรรมจากมหาเถรสมาคมไม่อาจจะสำเร็จได้ ดังนั้นคณะกรรมการฯ จึงเริ่มมีการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ เห็นได้จากการประชุมครั้งที่ 5 ณ โรงเรียนวัดปวิพิธธรรม วัดมหาพฤฒาราม ในวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2479 ซึ่งมีพระปลัดเจกเป็นประธาน มีการวางแผนร่วมของคณะอย่างเป็นแบบแผนมากขึ้น โดยแบ่งเป็น 3 กองที่สำคัญคือกองปฏิบัติการ กองสำรวจภายในและกองสกุณภิกขภาค⁶³

การประชุมครั้งนี้มีสาระสำคัญ 3 ประการคือ ประการที่หนึ่ง ดำเนินนโยบายให้สมาชิกร่วมใจอย่างแข็งขัน โดยกำหนดบทคุณในคณะให้เป็นตัวแทนแต่ละจังหวัด ประการที่สอง ขอร้องต่อสภาน้ำที่ราษฎรให้นำเรื่องเข้าสู่สภาน้ำที่ราษฎรในสมัยที่สอง พ.ศ. 2478 เพื่อแก้ไขเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติการปกครองสงฆ์และประกาศใช้ และประการที่สาม ทำจดหมายเตือนไปยังนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกระทรวงการ เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์อย่างละเอียด⁶⁴

⁶²สำเนาเอกสารที่ 40484/2478 จากเดนานการรัฐมนตรีกระทรวงการ นัดการประมหาราษฎร์ เจ้าอาวาสวัดบ้านโน้ง จังหวัดราชบุรี ลงวันที่ 4 มกราคม 2478 อ้างใน ชาววงศ์—รักวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 284.

⁶³รายงานการประชุมคณะปฏิบัติการที่ ๕ ณ โรงเรียนวัดปวิพิธธรรมวัดมหาพฤฒาราม, 7 มกราคม พ.ศ. 2478 อ้างใน ชาววงศ์—รักวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 238.

⁶⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 242.

ในโครงการของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้จัดแบ่งหน้าที่ดังนี้

กองปฏิบัติการ มีหน้าที่ควบคุมกิจการและดำเนินการของคณะติดต่อกับกรรมการต่างๆ และบุคคลภายนอก กองนี้ประกอบด้วยกรรมการ 7 ท่าน

พระปลัดเจ้า วัดมหาพฤฒาราม เป็นประธานกรรมการ
พระมหาทอง (ป. 6) วัดสรวงเกศฯ รองประธานกรรมการคนที่หนึ่ง
พระมหาheit (ป. 5) วัดพระเชตุพนฯ รองประธานกรรมการคนที่สอง
พระมหาชื่ม (ป. 5) วัดปทุมคงคา กรรมการที่ปรึกษาคนที่หนึ่ง
พระมหาโนนด (ป. 6) วัดบพิตรพิมุข กรรมการที่ปรึกษาคนที่สอง
พระมหาบุญช่วย วัดยานนาวา กรรมการที่ปรึกษาคนที่สาม
พระมหาญี่สึ่ง (ป. 5) วัดปทุมคงคา กรรมการที่ปรึกษาคนที่สี่

กองสำรวจการภายใน มีหน้าที่ดำเนินนโยบายติดต่อโฆษณาหาพรรค พากเจพะในอาณาเขตภายในพระนครและชนบุรี ประกอบด้วย พระมหาแย้ม เป็นประธาน และกรรมการอีก 11 ท่าน ได้แก่ พระมหาheit พระมหาณูล (ป. 5) พระมหาศรี (ป. 5) พระบุญช่วย พระสมุห์เช่น พระทองเอม พระมหาประพันธ์ พระหลวง พระมหาลัตน์ (ป. 3) พระมหาทองอยุ (ป. 3) และพระมหาบัว (ป. 3)

กองสัญญาภาค มีหน้าที่เป็นผู้แทนของแต่ละจังหวัดที่ตนสามารถควบคุมงานภายใน วัดถูกประสงค์ของคณะ ตลอดจนสื่อสารโฆษณาภายในจังหวัดที่ตนเป็นผู้แทน ประกอบด้วย

1. พระมหาheit เป็นผู้แทนจังหวัดสุพรรณบุรี ฉะเชิงเทรา เพชรบุรี นครปฐม

2. พระมหาศรี (ป. 5) เป็นผู้แทนจังหวัดบัตตา尼 นราธิวาส

สงขลา

3. พระบุญเทียน	เป็นผู้แทนจังหวัดสมุทรสงคราม
4. พระสมุห์แซ่ນ	เป็นผู้แทนจังหวัดจันทบุรี
5. พระมหาขันธ์ (ป. 3)	เป็นผู้แทนจังหวัดนครศรีธรรมราช
6. พระมหาบัววน (ป. 3)	เป็นผู้แทนจังหวัดอ่างทอง
7. พระเงิน	เป็นผู้แทนจังหวัดนครราชสีมา
8. พระบุญช่วย	เป็นผู้แทนจังหวัดครนายก
9. พระมหาแคล้ว (ป. 6)	เป็นผู้แทนจังหวัดนครศรีธรรมราช
10. พระปาน	เป็นผู้แทนจังหวัดชุมพร
11. พระมหาลัญล (ป. 5)	เป็นผู้แทนจังหวัดสระบุรี
12. พระมหากรรณ (ป. 5)	เป็นผู้แทนอำเภอเมืองชัยยา
13. พระทองเอม	เป็นผู้แทนอำเภอชนบุรี
14. พระปลัดเจ้า	เป็นผู้แทนจังหวัดกาญจนบุรี
15. พระมหาประพันธ์	เป็นผู้แทนจังหวัดปราจีนบุรี
16. พระหลง	เป็นผู้แทนจังหวัดชัยภูมิ
17. พระมหาชื่น (ป. 3)	เป็นผู้แทนจังหวัดสุราษฎร์ธานี ⁶⁵

นอกจากนี้ยังได้กำหนดระเบียบการประชุมเป็น 2 ลักษณะคือ การประชุมกองปฏิบัติการและการประชุมพิเศษ การประชุมกองปฏิบัติการคือ การประชุมของคณะกรรมการกองปฏิบัติการ เพื่อจัดกิจการของคณะกรรมการ ส่วนการประชุมพิเศษเป็นการประชุมกรรมการทั้งหมดเมื่อมีเรื่องสำคัญเกิดขึ้น ใน

⁶⁵ ภาราวงศ์—รักศรีวงศ์, เร่องเดิม, หน้า 240—242.

การประชุมพิเศษทุกคราว จะต้องให้กรรมการของคณะกรรมการทุกท่านทราบก่อนวันกำหนด โดยแจ้งเวลา สถานที่ และวัตถุประสงค์ของการประชุมให้ชัดเจนด้วย

สิ่งที่พึงสังเกตคือ วิธีดำเนินการของคณะกรรมการมีลักษณะใกล้เคียงกับหลักการประชาธิปไตย ซึ่งเข้าใจว่าได้แบบจากการประชุมสภาผู้แทนราษฎรขณะนั้น เช่น มีข้อกำหนดว่าระหว่างการประชุมพิเศษทุกคราวต้องตั้งประธานหนึ่งท่านซึ่งเลือกจากที่ประชุม ประธานคณะกรรมการกองปฏิบัติการจะแต่งตั้งประธานคู่ของการประชุมต่อที่ประชุม มีการจดบันทึกการประชุมโดยเลขานุการ และกำหนดระยะเวลาการแสดงความคิดเห็นดังข้อกำหนดที่ 10—15 ของระเบียบการประชุมดังนี้⁶⁶

ข้อ 10 ทุกท่านในที่ประชุมมีสิทธิ์จะเสนอญัตติ และลงความเห็น และคัดค้าน

ข้อ 11 แต่ผู้ที่จะมีสิทธิ์ในการพูดนั้น ต้องได้รับอนุญาตในที่ประชุม ก่อน

ข้อ 12 การชุมนุมเป็นเครื่องหมายแห่งการขออนุญาต

ข้อ 13 ห้ามพูดพร้อมกันหรือແຍ່ງກັນພຸດ

ข้อ 14 ถ้าเรื่องใดมีการโต้ແย়েງกันมาก ประธานในที่ประชุมต้องให้ลงคะแนนเสียงและถืออาคคแหนนเสียงข้างมาก หากคะแนนเท่ากันประธานเป็นผู้ขาด

ข้อ 15 เรื่องใดเมื่อส่งมูลมติชัดจากที่ประชุม เป็นหน้าที่ของกองปฏิบัติการจะพึงจัดท่า⁶⁷

66 เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

67 เรื่องเดียวกัน, หน้า 246—247.

บัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ในขณะนั้น คือ การที่พระมหาสนิธ (พระธรรมวโรดม) รองประธานที่สองซึ่งนับเป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งรูปหนึ่งของคณะย้ายไปรับตำแหน่งเจ้าคณะแขวงอําเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และโอนหน้าที่นี้แก่พระปลัดเจึก วัดมหาพฤฒาราม สมาชิกผู้ร่วมก่อการที่สำคัญอีกรูปหนึ่ง⁶⁸

งานต่อไปของคณะคือชี้แจงข้อเท็จจริงที่ว่ามหาเถรสมาคมได้วินิจฉัยคำร้องเรื่องขอแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แล้วและลงมติไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขดังกล่าว แต่จากการไต่ถึงกรรมการผู้อำนวยการนิภายในได้ความเป็นเสียงเดียวกันว่า กรรมการมหาเถรสมาคมไม่ได้รับรู้ เป็นเพียงพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าตามลำพัง คณะปฏิสังขรณ์ฯ จึงทำหนังสือ呈递给รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ เพื่อขอให้นำเรื่องเสนอประธานกรรมการมหาเถรสมาคมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อดำเนินการประชุมตามระเบียบของมหาเถรสมาคม⁶⁹ กระทรวงธรรมการตอบกลับมาว่า เรื่องนี้ไม่ได้เข้าที่ประชุมของมหาเถรสมาคม พระสาสนโนسفาน รองประธานกรรมการมหาเถรสมาคมเชื้นสั่งในนามของมหาเถรสมาคมว่าไม่อนุมติและไม่รับรู้ กระทรวงธรรมการจึงถือว่านั้นเป็นการทำแทบมหาเถรสมาคม และถือเป็นที่สุด⁷⁰

⁶⁸ สัมภาษณ์พระธรรมวโรดม เข้าอัวสวัสดิปทุมคงค. 2 พฤษภาคม 2525 เวลา 18.00 น. และสำเนาเอกสารที่ 9/2478 จากพระมหาสนิธถึงพระมหาที่ปรึกษา เรื่องความยุ่งยากของตนจนไม่อาจปลื้มตัวได้, 2 มกราคม 2478. อ้างใน ชาราวงศ์—รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 249–250.

⁶⁹ สำเนาเอกสารหมายเลข 10/2478 จากพระมหาที่ต เกสโตร ถึงพระมหาสนิธ, 8 มกราคม 2478, อ้างใน ชาราวงศ์—รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 251.

⁷⁰ สำเนาเอกสารที่ 45982/2478 จากขุนประเจตครุณพันธ์ เลขานุการรัฐมนตรี ว่าการกระทรวงธรรมการถึงพระปลัดเจึก, 1 กุมภาพันธ์ 2478 อ้างใน ชาราวงศ์—รักศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 291.

คำตอบของกระทรวงธรรมการซึ่งให้คณะปฏิสังขรณ์ฯ มองเห็นความล้มเหลวที่จะอาศัยอำนาจของกระทรวงธรรมการ และตระหนักชัดว่าสภาพการปกครองภายในมหาเถรสมาคมอ่อนแอ และตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าธรรมยุต วิธีการขั้นต่อไปคือ อาศัยนักการเมืองเป็นฐานอำนาจให้บรรลุถึงจุดประสงค์ที่วางไว้ การใช้นโยบายสมัพันธ์กับนักการเมืองให้ผลสำเร็จแก่คณะปฏิสังขรณ์ฯ ดังปรากฏในรายงานการประชุมครั้งที่ 6 ในวันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2478 กองบัญชาการของคณะได้รายงานผลต่อที่ประชุมของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ว่า เรื่องของคณะจะได้เข้าสู่สภาพแหนறราชภารด้วยความช่วยเหลือของหลวงวนิดิปริชา⁷¹ จะนั่งงานต่อไปของคณะปฏิสังขรณ์ฯ คือ ขอให้สมาชิกดำเนินการติดต่อกับผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกให้ร่วมสนับสนุนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้กำหนดสื紛ร้องเรียนไปยังนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งเป็นครั้งที่ 3 โดยให้เหตุผลในการแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เพิ่มเติมว่า

...เพื่อบรรเทาความดันเด็นของคณะสงฆ์และประชาชน
พระภัยซึ่งเกิดเนื่องจากความลุกลามจนก่อความไม่สงบแก่
บ้านเมือง เนื่องจากศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวน
มากความ恐怖กระเทือนระหัวกว่านิเกย์สังฆกำลังตึงเครียดเนื่อง
จากความไม่เสมอภาคในพระราชบัญญัติซึ่งสถาได้แก้ไขความชัดແยัง
ก็จะหมดไป ความสามัคคีจะกลับมีซึ่น พระพุทธศาสนาจะเจริญ
ก้าวหน้าและมั่นคง หากเรื่องไม่winใจยังให้เป็นที่ Jerome แจ้ง ความพิด

⁷¹ รายงานการประชุมคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนากองที่ 6 ณ พระบูษี พระปัลตเจ็ก วัดมหาพุฒาราม, 28 มกราคม 2478 อ้างใน ชาววงศ์ - รักษวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 252. หลวงวานิพิริชาเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร.

จะตกแก่คณะปฎิสังขรรณฯอย่างไม่เป็นธรรม และจะกระทำให้
เทื่อนต่อพระธรรมที่ดีกัน ด้วยถูกเข้าใจว่าเป็นผู้สนับสนุนหลัง
จาก เช่น กรณีพระธรรมปฎิสังขรรณฯเจ้าคณะมณฑลราชบูรีเป็นเหตุให้
เสื่อมเสียซึ่อเสียง ประกอบกับการแก้ไขหรือร่างพระราชบัญญัติ
ได้ฯ เป็นหน้าที่ของสภาน้ำหม้อน้ำแล้วก็เป็นเรื่องของรัฐบาล เมื่อมหาเถร
สมาคมวินิจฉัยถึงที่สุดแล้วก็เป็นเรื่องของรัฐบาลและสภาน้ำหม้อน้ำ
ราชภูมิจะได้จัดการแก้ไขต่อไป...⁷²

ความสำเร็จขั้นแรกของคณะปฎิสังขรณฯ

ความสำเร็จจากการแรกของคณะปฎิสังขรณฯ คือการที่ข้อเรียกร้อง
ของคณะถูกนำเข้าสู่สภาน้ำหม้อน้ำแทนราชภูมิ ด้วยความช่วยเหลือจากสมาคมสภาน้ำ
หม้อน้ำแทนราชภูมิ ในระยะแรกหลวงวนิดิปรีชาผู้แทนราชภูมิจังหวัดสกลนคร
เสนอญัตติแก้ไขการปกครองคณะลงมาเข้าสู่สภาก่อน แต่การเสนอครั้งแรกไม่
สำเร็จ เนื่องจากสมาคมสภาน้ำหม้อน้ำไม่เห็นด้วย ข้อเสนอของ
คณะปฎิสังขรณฯ ไม่ได้ดำเนินตามระเบียบของมหาเถรสมาคม กลุ่มพระ
สงฆ์ที่เรียกร้องเป็นเพียงพระสงฆ์กลุ่มน้อย มหาเถรสมาคมจึงไม่เห็นด้วย
กับพิจารณาฯ พระราชบัญญัติการปกครองคณะลงมา ร.ศ. 121 ยังเป็น
หลักการที่ใช้ได้ถูกปฏิบัติ ตามพระราชบัญญัติอย่างแท้จริง⁷³

⁷² สำเนาเอกสารที่ 15/2478 ของพระปลัดเจึก เจริญพรมาภัยนายพันเอกพระ
ยาห์หลพบุญเสนา นายกรัฐมนตรี, 26 มีนาคม 2478. อ้างใน ชาравงศ์—รักษ์วงศ์
เรื่องเดิม, หน้า 258–266.

⁷³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, รายงานการประชุมสภาน้ำหม้อน้ำ
ราชภูมิสมัยที่ 2 ชุดที่ 2 สามัญ พ.ศ. 2481 ครั้งที่ 16 “เรื่องขอใบอนุญาตของสภาน้ำ
หม้อน้ำราชภูมิเกี่ยวกับการบริหารคณะลงมาของรัฐบาล,” หน้า 1060–1061.

ระยะที่สอง ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 นายทองม้วน อัตถากร ผู้แทนจังหวัดมหาสารคาม ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติต่อสภาผู้แทนราษฎรให้อ่านนาพระเตือนถูกระหง້หลายมาประชุม เพื่อร่างระเบียบ การปักครองคณะสงໝໍในลักษณะการรวมนิเกียยสงໝໍ แต่เรื่องก็เงียบหายไป⁷⁴

ระยะที่สาม ในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2479 นายทองอยู่ พุฒิ พัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดชลบุรี ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติ การรวมนิเกียยสงໝໍอีกเช่นกัน โดยมีนายเจียง ไซยกາล, นายบุญมี ตุง-คนากร เป็นผู้ลงนามรับรองร่างพระราชบัญญัติ⁷⁵ รัฐบาลได้นำร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงໝໍส่งไปยังมหาเถรสมาคม เพื่อทำความตกลง ร่วมกันระหว่างคณะสงໝໍเสียก่อน⁷⁶ การที่มหาเถรสมาคมยินยอมที่จะ พิจารณาร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงໝໍใหม่ นับเป็นชัยชนะเบื้องต้นของคณะปฏิสังขรณ์ ฯ

การดำเนินงานของมหาเถรสมาคม

เมื่อมหาเถรสมาคมได้รับร่างพระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสงໝໍ จากรัฐบาลแล้ว มหาเถรสมาคมได้ประชุมคัดเลือกคณะกรรมการชี้แจง หนึ่งเพื่อปรับปรุงพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงໝໍเสียใหม่ คณะกรรมการ ซึ่งมี 3 ราย ได้แก่ พระธรรมโกษาเจ้า พระธรรมไตรโลกาเจ้า และพระราชาชสุรี กรรมการฝ่ายธรรมยุต 2 รูป ได้แก่ พระราชาเวทและพระมหาทองสีบ ในคณะกรรมการ 5 รูป มีพระ

74 เรื่องเดียวกัน, หน้า 1061.

75 เรื่องเดียวกัน.

76 ผลของการนี้คณะสงໝໍ, เล่มที่ 25 (2479), หน้า 19.

ธรรมโภษาจารย์เป็นประธานกรรมการพิธี หน้าที่ของคณะกรรมการพิธีการชุดนี้คือปรับปรุงร่างพระราชบัญญัติและเสนอต่อมหาเถรสมาคม⁷⁷ คณะกรรมการพิธีการได้ร่วมกันร่างพระราชบัญญัติฉบับหนึ่งเรียกว่า ร่างพระราชบัญญัติของกรรมการพิธีการ และได้รวบรวมร่างพระราชบัญญัตินี้เข้าสู่มหาเถรสมาคมเพื่อพิจารณาในการประชุมมหาเถรสมาคมที่ตำแหน่งเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร ในวันที่ 22-24 กันยายน พ.ศ. 2480 คณะกรรมการในมหาเถรสมาคมได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติการปักครองทรงทั้ง 3 ร่าง คือร่างหนึ่งของคณะกรรมการพิธีการ อีกร่างหนึ่งเป็นของกระทรวงธรรมการซึ่งกระทรวงธรรมการส่งมา อีกร่างหนึ่งของธรรมยุติกนิกายอันมีหลักการคล้ายคลึงกับกระทรวงธรรมการ⁷⁸ ชาร์มการ

ความแตกต่างของร่างพระราชบัญญัติทั้ง 3 ร่าง โดยทั่วไปแล้วหลักการและสาระสำคัญอื่น ๆ ของแต่ละร่างพระราชบัญญัติคล้ายคลึงกัน แตกต่างกันตรงมาตรา 5 ของแต่ละร่างพระราชบัญญัติ ดังจะขอยรายละเอียดมาเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

มาตรา 5 : (ของร่างพระราชบัญญัติคณะกรรมการพิธีการ) ความว่า : ร่างพระราชบัญญัตินี้ให้ใช้ในราชการปักครองในส่วนกลางแห่งคณะกรรมการทั่วไป แต่ไม่เกี่ยวด้วยลัทธนิกายสงฆ์ การปักครองส่วนกฎหมายภาคในนิกายได้ให้อยู่ในบังคับบัญชาของนิกายนั้นโดยเฉพาะ

มาตรา 5 : (ร่างกระทรวงธรรมการและร่างของคณะกรรมการพิธีการ) ความว่า : พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวด้วยนิกายสงฆ์ กิจและลัทธในพะนิกายนั้น ๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสังฆนายกในนิกายนั้น ๆ ได้เคยมีอำนาจจ่าว่ากล่าว

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁸ ว่าที่ได้แบ่งของมหาเถรสมาคมระหว่างธรรมยุติกับมหานิกาย อ้างใน ชาร์วงศ์—รักษร่วงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 304.

บังคับมาแต่ก่อนประการได้ก็ให้คงเป็นไปตามเดย์ทุกประการ แต่การปักครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิเกย์สัมชื่อทั้งปวงให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติน๗๙

กล่าวโดยสรุปคือ มาตรา 5 ของร่างกรรมการระบุข้อความให้รวมกันปักครองในส่วนกลาง ส่วนกฎหมายภาคแยกกันปักครอง ส่วนมาตรา 5 ของร่างของพระธรรมการคล้ายคลึงกับมาตรา 3 ของร่างพระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ โดยกล่าวเป็นข้อความกลาง ๆ ไม่ระบุว่าจะรวมหรือจะแยกการปักครอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ร่างพระราชบัญญัติทั้งสองฉบับไม่มีมาตราใดกำหนดเรื่องการรวมนิกายสงฆ์ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของคณะปฏิสังขรณ์ การพระศาสนา ซึ่งให้เห็นว่าคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายตระหนักดีว่าความพยายามที่จะรวมนิกายสงฆ์เป็นเรื่องที่ไม่อาจเป็นไปได้

ความบัดແย้งในมหาเถรสมาคม

ในการพิจารณาเรื่องพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ในมหาเถรสมาคมเต็มไปด้วยความขัดแย้ง บัญหาสำคัญคือ คณะกรรมการฝ่ายธรรมยุตต้องการจะให้ร่างพระราชบัญญัติของมหาเถรสมาคมเป็นไปในทำนองเดียวกับร่างพระราชบัญญัติพระธรรมการ แต่คณะกรรมการฝ่ายนิกายต้องการให้ร่างพระราชบัญญัติเป็นไปตามร่างพระราชบัญญัติของคณะกรรมการฝ่ายธรรมการ๘๐ บัญหาทั้งหลายจึงอยู่ที่การบริหารส่วนกฎหมายของคณะสงฆ์ควรจะรวมกันหรือแยกกัน สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์เจ้าคณาจารย์ธรรมยุติกนิกาย

79 เรื่องเดียวกัน, หน้า 306—307.

80 เรื่องเดียวกัน, หน้า 320—321.

เสนอให้คงไว้ตามพระราชบัญญัติ ร.ศ. 121 โดยอ้างว่าเนื่องความกังวล อาจจะรวมกันหรือแยกกันก็ได้ แต่ถ้ามีดตามร่างของคณะกรรมการบริการจะเป็นการกระทบกระเทือนต่อการปักครอง ประชาชนจะเห็นว่าการปักครองคุณสมบัติแยก โดยรับรองว่าจะให้เสริมภาพในการปักครอง ถ้าพระมหานิ伽ยจะปักครองกันเองก็ให้บอก ท่านจะสั่งให้กิกขุธรรมยุตซึ่งเป็นเจ้าคณะมหานิ伽ยนั้น ๆ ให้ลาออก ส่วนพระธรรมมหานิ伽ยเสนอว่าจะรวมหรือแยกการปักครองก็ได้ แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือขอความเมตตาภาคในการปักครอง คือไม่อนุญาตให้กิกขุธรรมยุตมีสิทธิ์พิเศษในการปักครองดังที่เคยปฏิบัติมา⁸¹

ที่สุดของการอภิปรายยุติด้วยการลงคะแนนเสียง ที่ประชุมรับรองให้กรรมการที่เป็นกรรมการบริการในการร่างพระราชบัญญัติงดการออกเสียง ประธานในที่ประชุมให้กรรมการอื่น ๆ ลงคะแนนเสียง ปรากฏว่าหงผ่ายธรรมยุตและมหานิ伽ยได้คะแนนเสียงข้างละ 5 เท่ากัน ประธานซึ่งขาดให้เป็นไปตามร่างของกระทรวงธรรมการ วันรุ่งขึ้นก็พิจารณาตามตราอื่น ๆ ของร่างพระราชบัญญัติฉบับในวันที่ 3 เมื่อพิจารณาตามตราอื่นจนจบแล้ว พระธรรมดลกพระธรรมผู้อำนวยการนิ伽ยขอถอนคะแนนเสียงจากการร่างของกระทรวงธรรมการมาเป็นร่างของกรรมการบริการ และพระธรรมบัญกขอให้กรรมการอีก 2 รูปซึ่งงดออกเสียงในระยะแรกสามารถออกเสียงได้ คณะกรรมการยุติไม่พ่อใจ ขอถอนการรับรองร่างที่ตรวจมาตั้งแต่มาตรา 5 ลงมาและขอลาออกจากเป็นกรรมการโดยให้เหตุผลว่า ในมหาเถรสมาคมมีกรรมการที่เป็นมหานิ伽ยมากกว่าธรรมยุต ฉะนั้นถ้าถือเอกสารแนนข้างมากธรรมยุตย่อมเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ นอกจากจะกำหนดให้มีจำนวนกรรมการเท่ากัน⁸²

⁸¹ เรื่องเดียวกัน.

⁸² สำเนาเอกสารที่ 281/2480 จากรัฐสภา วันที่ 3 ตุลาคม 2480 ของมหาเถรสมาคมถือเป็นการรัฐสภา ที่ “เรื่องการประชุมตรวจร่างพระราชบัญญัติลักษณะปักครองคุณสมบัติ พ.ศ. 2480,” 3 ตุลาคม 2480 อ้างใน สารวังศรี-รักศรีวงศ์, เร่องเดิม, หน้า 312-316.

คณะกรรมการฝ่ายมหานิกายแหลงตอบได้ว่า ที่พระธรรมบัญญัติเสนอให้คณะกรรมการธิการออกเสียงก็ เพราะกรรมธิการ 2 รูปนั้นเป็นองค์มหาเถรสมาคม และเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติของกรรมธิการจึงต้องยื่นตามมติของกรรมธิการ ฉะนั้นเมื่อคณะแหนเสียงท่ากัน ประธานจึงควรชี้ขาดให้เป็นไปตามร่างของกรรมธิการ เพราะกรรมธิการสองรูปเป็นพระเถระที่มหามาestre สมาคมตั้งไปร่างพระราชบัญญัตินานของมหาเถรสมาคม ไม่ใช่ร่างในนามของมหานิกาย และมาตรา 5 ที่กรรมธิการร่างนั้นก็เป็นการบริหารเฉพาะนิกาย ไม่ล่วงลักษณะของพระเถระธรรมยุต ประกอบกับมาตราหลัง ๆ ที่ฝ่ายธรรมยุตแก้ไขขึ้นให้เห็นว่าคณะกรรมการต้องการจะแยกการปักครองออกมานั่งหาก ดังนั้นฝ่ายมหานิกายจึงเห็นว่า มาตรา 5 ของคณะกรรมการธิการเข้ากันได้กับมาตราอื่น ๆ ที่คณะกรรมการต้องขอแก้ไข ส่วนกรณีพระธรรมดิลกขอถอนคณะแหนเสียงจากร่างของกระทรวงการมาเป็นร่างของกรรมธิการนั้นความจริงมีอยู่ว่า พระธรรมดิลกเข้าใจผิดเพราเดิมพระธรรมดิลกออกเสียงให้รวมกัน ครั้นเมื่อเห็นว่าผิดความประسنของตนจึงเสนอว่าถ้าไม่รวมก็ขอแยกกันอย่างร่างของคณะกรรมการ 83 ส่วนที่กรรมการฝ่ายธรรมยุตประท้วงขอลาອอก คณะกรรมการฝ่ายมหานิกายไม่อาจขัดจึงยินยอมให้ตามความประسنค

การประชุมในมหาเถรสมาคมไม่อาจตกลงกันได้ ที่ประชุมจึงตัดสินให้ส่งร่างพระราชบัญญัติกับคืนให้รัฐบาลเป็นผู้พิจารณา โดยระบุความเห็นเป็น 2 ประเด็นเฉพาะในมาตรา 5 ก่อนว่าคือ พระเถระธรรมยุตต้องการให้

83 สำเนาเอกสารที่ 92/2480 จากกรรมการมหาเถรสมาคมมหานิภัยถึงประธานกรรมการมหาเถรสมาคม “เรื่องพระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์,” 24 ตุลาคม 2480 ถูกใน สารวัตศรีรักศรีวัตศรี เรื่องเดิม หน้า 316-317.

เป็นไปตามพระราชบัญญัติเดิม
ตามร่างของคณะกรรมการ ⁸⁴
ส่วนพระธรรมหนนิกายต้องการให้เป็นไป

การประชุมลับในสภาน้ำผึ้งแทนราชภาร

เมื่อมหาเถรสมาคมไม่อาจจะลงมติได้ ร่างพระราชบัญญัติการปกครอง
คณะสงฆ์ถูกนำเข้าสู่สภาน้ำผึ้งแทนราชภาร ในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2481 และ⁸⁵
เข้ารับเบี้ยนภาระการประชุมในวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2481

ในระหว่างที่พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ถูกนำเข้าสู่สภาน้ำผึ้ง
แทนราชภารเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมในนโยบายการรวมนิกายสอง派 พระมหา
เชิญ รักศรีวงศ์ หนึ่งในคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้เสนอหลักธรรมวินัยเกี่ยวกับ
ความสามัคคี โดยอ้างอิงหลักพุทธพจน์ในพระไตรนิปัฐก คัมภีร์ในพระพุทธ
ศาสนาเรื่องการเต็กลความสามัคคี และพระคำรับสั่งของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาธิราชานุราวาสวะรูรสเกี่ยวกับบัญชานิกายสอง派 หลักพุทธพจน์เหล่านี้
คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้นำมาอบดือรัฐมนตรีและสมัชิกสภาน้ำผึ้งแทนราชภารบาง
คนมีความย่อๆ กือ⁸⁶

...หลัก 1 ได้แก่ การรวมนิกายสอง派 ตรงกับพุทธโاويةและ
ไม่ขัดต่อความเจริญของบ้านเมือง ดังความเห็นดังของหลักพุทธ
พจน์ว่า ในการปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์
เป็นความจำเป็นของทางพ่ายศาสนาและพ่ายอาณาจักร พึงถือตาม

⁸⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, “รายงานการประชุมสภาน้ำผึ้งแทน
ราชภาร,” สมบกท. 2, ชุดท. 2 สามัญ พ.ศ. 2481, ครกท. 18 หน้า 1229.

⁸⁵ ชาววงศ์—รักศรีวงศ์, เร่องเดิม, หน้า 353.

⁸⁶ อ้างໄ喧 ชาววงศ์—รักศรีวงศ์, เร่องเดิม, หน้า 360—367.

พระมติตามหลักของพระบรมศาสดาซึ่งทรงมุ่งต่อความสามัคคีแห่งโลกเป็นใหญ่ โดยเอาความสามัคคีของสังฆ์สาวกเป็นตัวอย่าง พระราชนอนเป็นแบบอย่างของขันเบนหลักแห่งศานติภาพอันประเสริฐ...

ความในพระไตรบัญญอกอื่น ๆ ก็เช่น

1. การทำลายสังฆ์ให้แตกกันมีให้ร้ายแรงดังพระบาลีว่า “ปัญจามภิกุชาเว...ฯลฯ ปรกบุปกา อตเกกิจฉาติ...

2. ภิกษุทั้งหลาย อันนตริยกรรม (กรรมที่บำเพ็ญก็ที่สุด) 5 ออย่างนี้ทำตนกระทำให้ไปสู่อบายภูมิให้ตกนรก ให้กำเริบโดยไม่มีหนทางแก้ไขได้ กรรม 5 ออย่าง คือ ฆ่าบิда 1 ฆ่ามารดา 1 ฆ่าอรหันต์ 1 ทำร้ายพระพุทธเจ้า 1 และทำลายสังฆ์ให้แตกจากกัน (บัญจกนิบາต อังคณาตรนิกายหน้า 156-169, บรรทัดที่ 7-11)...⁸⁷

ในการติดต่อสมาชิกสภាផຸ້ແທນราชภูර พระມหาขືມພຣອົມດ້ວຍภิกษุ 4 รูป ได้แก่ พระມหาຄວິລ (ป. 6) ວັດມຫາຫາດຸ, พະມຫາໂມເພີ (ป. 6), พະມຫາທອງເອມ (ป. 3), ພະເສນອ ສຸຂືໂນ (ນ.ຮ. ເອກ) ວັດປຖຸມຄົງຄາ ແປ່ງແຍກເປັນ 5 ສາຍເພື່ອຕິດຕໍ່ປະສານງານກັບສະມາຊີກສຳພຸ້ແທນ ຮາජภູරຈຳນວນຫລາຍສືບຄນ ຕ້ວອຍ່າງເຊັ່ນ ນາຍທອງອິນທີ ກວິພັນ ແລະ ຂຸນຈະຮຍາວິເສີມ ແລະ

ສຳພຸ້ແທນ ຮາජภູරພິຈາຮານໄວ້ຮັບເຮືອງພະວະຈັບບຸນຍູ້ຕໍ່ກາຣປົກຄອນສົງໝົງໃນວັນທີ 23 ສິງຫາມຄ ພ.ສ. 2481 ກາຣນຳພະວະຈັບບຸນຍູ້ຕໍ່ກາຣປົກຄອນເຂົ້າສູ່ສຳພຸ້ແທນ ຮາජภູර ນັບເປັນຄວາມສໍາເຮົາອີກໜ້າຫົ່ງຂອງກາຣເຄລື່ອນໄຫວ

⁸⁷ ທ່າງວັງສົ່ງ-ວັກສຽງສົ່ງ, ເຮືອງເດີມ, ໜ້າ 368.

⁸⁸ ເຮືອງເດີມເງັນ, ໜ້າ 369.

อนึ่ง การประชุมเพื่อขอแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสังฆ์⁸⁸
นับเป็นเรื่องที่รัฐบาลให้ความสนใจเป็นพิเศษ เนื่องจากการกำหนดให้มี
การประชุมลับเฉพาะในเรื่องการคณะสังฆ์ มีการประชุมติดต่อกันเป็นเวลา
นานถึง 4 วันนับตั้งแต่วันที่ 23 สิงหาคม ถึงวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2481
การประชุมจึงสามารถยุติลงได้อย่างเรียบร้อย⁸⁹

ในระหว่างการประชุม หลวงสินธุส่งครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ธรรมการ⁹⁰ ได้เสนอหลักการให้สมาชิกสภาพผู้แทนราษฎรที่มีจิตความ
เป็นไปได้ของการปักครองคณะสังฆ์ 4 ทางด้วยกันดังนี้

88 โปรดดูรายละเอียดในกองขดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, การประชุม^{๔๕}
สภาพผู้แทนราษฎรสามัญ สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 พ.ศ. 2481 ครั้งที่ 16, เรื่องขอนโนบายของ
สภาพผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับการบริหารคณะสังฆ์ของรัฐบาล, หน้า 1059—1098, หน้า
1118—1163, หน้า 1189—1239, หน้า 1260—1130.

90 คณะกรรมการและสมาชิกสภาพผู้แทนราษฎรคณานัมประกอบด้วย :

นายกรัฐมนตรี : นายพันเอกพระยาแพลพยุหเสนา

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม : นายพันเอกหลวงพิบูลลงกรณ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ : หลวงประดิษฐ์รัฐธรรม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ : นายนาวาเอกหลวงสินธุส่งครามชัย

รัฐมนตรี (ไม่สังกัดกระทรวง) : หลวงวิจิตรราหก

ประธานสภาพผู้แทนราษฎร : พระยามานวาราชเสรี สมาชิกประเกทที่ 2

สมาชิกสภาพผู้แทนราษฎร

ขุนนางยาวิเศษ : สมาชิกประเกทที่ 1 (มหาสารคาม)

นายเบยอน พานิชวิทย์ : สมาชิกประเกทที่ 1 (พระนครศรีอยุธยา)

นายทองอ่อนทรัพย์ กุริพัฒน์ : สมาชิกประเกทที่ 1 (อุบลราชธานี)

นายทองสัน พุกมาร์ค : สมาชิกประเกทที่ 1 (ประจวบคีรีขันธ์)

นายทองออย พุฒิพัฒน์ : สมาชิกประเกทที่ 1 (ชนบุรี)

(ถ้าใน กองขดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, การประชุมสภาพผู้แทน
ราษฎรสามัญ สมัยที่ 2 ชุดที่ 2 พ.ศ. 2481).

ทางที่หนึ่ง : ปักครองในลักษณะการรวมนิぎย เลิกนิぎยส่งเสริม ให้คณะสงฆ์ปฏิบัติศาสนกิจและการปักครองร่วมกัน เช่น สเมียพุทธกาล

ทางที่สอง : ให้ร่วมกันเฉพาะด้านการปักครอง แต่ไม่รวมด้านศาสนา พิธียังแยกเป็นธรรมยุต - มหานิгиย ไม่ร่วมอุโบสสสังฆกรรมแต่สามารถปักครองบังคับบัญชา กันได้ การชำระอธิกรณ์ให้เป็นไปตามระเบียบวิธีพิจารณาเดียว กัน

ทางที่สาม : ให้ธรรมยุตและมหานิギยแยกปักครองกันโดยเด็ดขาด กล่าวคือ ส่วนกลางปักครองร่วมกันในมหาเถรสมาคม ส่วนภูมิภาคแยกกัน ปักครองแต่ละนิギย

ทางที่สี่ : เป็นไปเช่นเดิม คือแยกนิギยส่งเสริม แต่ละฝ่ายไม่อ่าร์วม อุโบสสสังฆกรรม ธรรมยุตปักครองมหานิギยได้ แต่มหานิギยปักครองธรรมยุตไม่ได้⁹¹

ในการให้นโยบายเรื่องคณะสงฆ์ สมัชิกสภาพผู้แทนราษฎร มีความเห็นแตกต่างเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่ง เช่น นายยิ่ว ตามไทย และนายจ่า จำรัสเนตร สมัชิกสภาพผู้แทนราษฎร จังหวัดนครศรีธรรมราชเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งในการให้นโยบายแก่รัฐบาล เนื่องจากพระสงฆ์ทั้งสองนิギยแตกรากันมานานแล้ว และเป็นบัญชาสำคัญของประเทศกับพิจารณาเห็นพ้องกันว่าพระราชนัญญาติคณะสงฆ์ไม่เสมอภาคและไม่เหมาะสมกับสมัยแห่งประชาชิปไตยในปัจจุบัน บัญชาเหล่านี้ได้รับการร้องเรียนจากภิกษุมหานิギย ในจังหวัดนครศรีธรรมราช⁹²

91 เรื่องเดียว กัน, หน้า 1062—1063.

92 เรื่องเดียว กัน, หน้า 1084.

สมาชิกสภาคຸ້ແທນຣາຍງວຽຈຳນາວນທີ່ໄມ່ເຫັນດ້ວຍກັບການໃຫ້ໂນຍາຍແກ່
ຮູບພາລ ເຊັ່ນ ນາຍທອງສືບ ສຸກມາຮັກ ຜູ້ແທນຣາຍງວຽຈຳໜັດປະຈຳວົບຄື່ອັນຈຶ່
ຂຸ່ຈຳຈົກຍາວິເສຍ ຜູ້ແທນຣາຍງວຽຈຳໜັດປະຈຳມາສາຄາມ ນາຍທອງສືບ ສຸກມາຮັກ
ໄທ້ເຫັນພລວ່າເປັນເວັ້ງກະທົບກະທົບເຖິງຈິຕິໄຈແກ່ກິຂູ້ທີ່ 2 ຜ້າຍ ໄມ່ວ່າຈະຮວມ
ຫຼືອແກນິກາຍສົງໝົງ ແລະ ຂັດຕ່ອວັນຍົງນຸ້ມາຕາຣາທີ່ 13 ຂ້ອງທີ່ວ່າ ບຸກຄລຢ່ອນ
ມີເສົາກັບປົບປັບໃນການນັບຄືອສາສານ ມີເສົາກັບໃນການປົບປັບພິທີກະຕົມຕາມ
ຄວາມເຂົ້າດືອນຂອງຕະນ ແລະ ຂັດຕ່ອວັນຍົງນຸ້ມາຕາຣາທີ່ 61 ທີ່ຈຶ່ງບັນຍຸດືໃຫ້ບກ
ບັນຍຸດືແທ່ງກົງໝາຍໄດ້ ຖໍ່ທີ່ຄວາມຂັດແຍ້ງຕ່ອວັນຍົງນຸ້ມາເປັນໂມຮະ ປະກອບ
ກັບພິຈາລະນາວ່າ ພຣະວາຊບັນຍຸດືກາຮປົກຄອງຄະສົງໝົງໃໝ່ໄດ້ດືອຢູ່ ລະນັ້ນໄໝ່
ຄວາມແກ້ໄຂພຣະວາຊບັນຍຸດື ແຕ່ຄວາມແກ້ໄຂວິທີປົບປັບການຂອງເຈົ້າໜ້າທີ່ຜ່າຍນິຫາຮ
ກາຮຄະນະສົງ⁹³

ຂຸ່ຈຳຈົກຍາວິເສຍ ໄມ່ເຫັນດ້ວຍເຊັ່ນກັນໃນການທີ່ສກຈະໄຟມີໜັກການແກ່
ຮູບພາລ ໂດຍໄທ້ເຫັນພລວ່າ ສາສານເບີນເວັ້ງຂອງຈິຕິໃຈແລະເບີນສົງເຄາຣພນບຄືອ
ໄມ່ສົມຄວາມທີ່ສາມາດສົ່ງສົ່ງໄດ້ ມີຄວາມຂັດແຍ້ງຕ່ອວັນຍົງນຸ້ມາຕາຣາທີ່
ໃນການພຣະສານາດີທີ່ສູດຄົມຫາເຕຣສາມາຄມແລະກະຮວງທຽບຮອມການ ເມື່ອທີ່
ສອງຜ່າຍຍັງໄມ່ຈະແກ້ໄຂບັນຍ້າໄດ້ ສາມາດສົ່ງສົ່ງໄດ້ ພຣະວາຊບັນຍຸດືກາຮປົກຄອງຄະສົງ
ສ່ວນນາຍເຢືອນ ໃຫ້ຂ້ອເສນອເຊັ່ນເດີຍກັນວ່າພຣະວາຊບັນຍຸດືກາຮປົກຄອງຄະສົງ
ສົງໝົງ ຮ.ສ. 121 ຍັງເປັນກົງໝາຍທີ່ໃໝ່ໄດ້ດືອຢູ່⁹⁴

ສາມາດສົ່ງສົ່ງໄດ້ທີ່ເຫັນດ້ວຍກັບການຕຽບຮອງພຣະວາຊບັນຍຸດືກາຮປົກຄອງຄະສົງໝົງ
ເຊັ່ນ ນາຍຈໍາ ຈຳກັດສະເໜີ ດັ່ງນັ້ນວ່າການຕຽບຮອງພຣະວາຊບັນຍຸດືກາຮປົກຄອງ
ຄະສົງໝົງໄມ່ພົດຕ່ອວັນຍົງນຸ້ມາຕາຣາທີ່ ເພື່ອການທຳມີຄວາມສົງເວົ້າວ້ອຍຂອງ

⁹³ເວັ້ງເດີຍກັນ, ແນ້າ 1068.

⁹⁴ເວັ້ງເດີຍກັນ, ແນ້າ 1139.

ประเทศชาติ ความแตกต่างของคณะสงฆ์อาจจะก่อความไม่สงบเรียบร้อยแก่บ้านเมือง ดังนั้นรัฐบาลจำต้องรับรู้และแก้ไขก่อนที่เหตุร้ายแรงจะเกิดขึ้น นอกจากรัฐบาลที่มีภาระดูแลความสงบเรียบร้อยแล้ว พระมหากษัตริย์ต้องเป็นพุทธมหาภาคี ให้เป็นองค์อัครศาสนบุปถัมภก เมื่อมหาเถรสมาคมไม่อาจจะแก้ไขเรื่องให้สงบเรียบร้อยได้ คณะรัฐบาลจำต้องช่วยแก้ไข⁹⁵

สิ่งที่น่าสังเกตคือคณะรัฐบาลขณะนั้นมีความเห็นพ้องต่อคณะปฏิสัชธรรมฯ ที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แม้จะประสบกับข้อคัดค้านของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยต่างๆ นานา เห็นได้จากคำพูดของ หลวงวิจิตรวาทการ ว่าเรื่องของคณะสงฆ์เป็นเรื่องที่รัฐบาลหนักใจมาก เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจและความนับถือของประชาชน ประกอบกับ วิธีการปักครองคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ก็เป็นในรูปไม่สมอภาค เช่น ธรรมยุต ปักครองมหานิกายได้ แต่�หานิกายปักครองธรรมยุตไม่ได้ ทั้งพระมหานิกาย มีจำนวนมากกว่าพระธรรมยุตถึง 10 เท่า มีพระมหานิกายจำนวนมากร้องเรียนมาอย่างรัฐบาลและมหาชนเรื่องการปักครองคณะสงฆ์อันไม่ยุติธรรมนี้ จนรัฐบาลเกรงว่าจะเกิดปัญหารุนแรงและน่ากลัวขึ้น⁹⁶

การประชุมถูกเดิมรณเป็นเวลานาน และยุติลงด้วยการให้ตัวเสียงขอประชามติ มีผู้เห็นว่าควรให้นโยบายแก่รัฐบาล 70 คน ผู้เห็นว่าไม่ควรให้ นโยบาย 30 คน เป็นอันว่าเสียงส่วนมากยินยอมให้นโยบายแก่รัฐบาล ขึ้น ต่อไปคือพิจารณาเรื่องรัฐบาลและสภาพัฒนาไปในหลักการใด การถูกเสียง

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1241–1261.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1153–1161.

ส่วนใหญ่ในเวียนอยู่ในหลักการที่ 1 และหลักการที่ 3 คือนโยบายการรวมนิぎยสัมชื่อหรือนโยบายแยกการปกครองตามร่างพระราชบัญญัติคณะกรรมการสัมชื่อคณะรัฐบาล เช่น หลวงสินธุสังคมชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ หลวงวิจิตรวาทการ และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายนาย เช่น นายทองสีบศุภมาრ์ค, นายอรุณ บั่นหงส์ (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร) เห็นพ้องกับหลักการที่ 3 คือ ปักครองร่วมกันในมหาสารสมาคมและแยกการปกครองในส่วนภูมิภาค ส่วนนายทองอยู่ พุฒิพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดชนบุรียังยืนยันในหลักการที่ 1 เรื่องรวมนิギยสัมชื่อด้วยให้เหตุผลว่า เป็นหลักการที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล เป็นการรวมนิギยสัมชื่อเข้าด้วยกันส่วนหลักการที่ 3 เป็นการแบ่งแยกนิギยสัมชื่อ นายทองอยู่ให้ข้อเสนอแนะว่า การให้นโยบายไม่จำเป็นต้องบังคับให้พระทั้งสองสองนิギยรวมกันแต่ควรให้โอกาสที่อาจจะร่วมอุโบสสังฆกรรมกันได้ ส่วนการจะรวมหรือไม่รวมนั้นไม่ถือว่าเป็นความผิดของคณะกรรมการสัมชื่อแต่อย่างไร⁹⁷

ผลการลงมติเลือกนโยบายการปกครอง ปรากฏว่าผู้ให้นโยบายที่หนึ่งคือรวมนิギยสัมชื่มี 23 คะแนน นโยบายที่ 2 มี 61 คะแนน นโยบายที่ 3 มี 6 คะแนน ส่วนนโยบายที่ 4 ซึ่งเป็นวิธีการปกครองคณะสัมชื่อแบบเดิมไม่มีผู้ลงคะแนนเสียง⁹⁸ เห็นได้ว่านโยบายการปกครองสัมชื่อในขณะนั้นเป็นที่ยอมรับโดยหลักการว่า ไม่เสมอภาคและจำต้องแก้ไข แม้แต่นายทองสีบศุภมาร์ค ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรiformมหาสารสมาคมธรรมยุติก-

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1283.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1298.

นิกายยังกล่าวว่า “...ไม่สมควรจะให้นโยบายนี้เพื่อระเบ็นความไม่เสมอภาค...”⁹⁹

การประชุมลับในสภาผู้แทนราษฎรสั่งสุดลงอย่างเรียบร้อย รัฐบาลได้นำนโยบายซึ่งสมาชิกผู้แทนราษฎรเป็นผู้ให้ไปร่วงพระราชบัญญัติการปักครองต่อไป¹⁰⁰ การที่รัฐบาลลงมติจะแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ถือเป็นความสำเร็จอย่างดงามของคณะปฏิสังขรณ์¹⁰¹

การที่คณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นกลุ่มพระสงฆ์ที่ไม่มีบทบาทหรืออำนาจด้านการบริหาร การดำเนินการจึงประสบบั้ญหาหลายประการ นับตั้งแต่ อุปสรรคจากมหาเถรสมาคมและกระทรวงธรรมการ และการไม่ได้รับความช่วยเหลือแท้จริงจากภิกษุมหานิกาย ความสำเร็จของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ส่วนใหญ่จึงเกิดจากการได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลและมวลชนเป็นประการสำคัญ

กล่าวไว้ว่าสาเหตุที่คณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้รับเสียงสนับสนุนอย่างมาก นอกจาจจะเนื่องด้วยกฎโโลบายที่ใช้พลังการเมือง สื่อมวลชน และมติหมู่มากเป็นเครื่องมือสำคัญ สิ่งที่พึงพิจารณาคือ วิธีทางการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ถูกต้องตามหลักสังคมก่อนคือ การต่อสู้ใช้หลักอหิงสาตามหลักการพุทธศาสนาและอุดมการณ์ของคณะยีดมันในพุทธวินัยที่ทุกคนยอมรับ เช่น การสร้างความสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์โดยการรวมนิกายและสร้างความเสมอภาคในการปักครองคณะสงฆ์ อนึ่ง มูลเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นสิ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่เห็นพ้องว่าจะต้อง

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1280.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1300.

¹⁰¹ ราวางศรี—รักษร่วงศรี, เรื่องเดิม, หน้า 440.

ปรับปรุงวิธีการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ และแก้ไขกฎหมายทางนิติการด้วยการรวมนิติการสงฆ์

เป็นความจริงที่ว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ ไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียในการเคลื่อนไหว เพราะสมาชิกของคณะล้วนเป็นภิกษุหันมุ่นที่ไม่มีตำแหน่งด้านการบริหาร การเคลื่อนไหวจึงเป็นการต่อสู้เพื่ออดมกการณ์ด้านศาสนาอย่างแท้จริง และการที่รัฐบาลให้การสนับสนุนก็ เพราะตระหนักรถึงปัญหาความยุ่งยากในสถาบันสงฆ์ และมุ่งจะแก้ไขความขัดแย้งพื้นฐานดังกล่าวให้หมดไป

ท่าทีของรัฐบาลต่อการเคลื่อนไหวของ คณะปฏิสังขรณ์การพิริยาสนา

คณะกรรมการปฏิริยาสนา

สิ่งที่น่าศึกษาอย่างยิ่งในระหว่างการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ คือ รัฐบาลให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหว และจัดการแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ประจักษ์พยานว่ารัฐบาลให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหว สังเกตจากพฤติกรรมหลาย ๆ อย่างของรัฐบาล เช่น

ประการที่หนึ่ง : การกำหนดนโยบายหลักของรัฐบาลด้านการศาสนา และการตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 นโยบายหลักของรัฐบาลด้านการศาสนาปรากฏชัดเจนทั้งในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาและรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังปรากฏในนโยบายด้านการศาสนาสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาว่า ... “รัฐบาลจะปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะบักครองคณะสงฆ์ให้สมแก่กาลสมัย และจะอุปถัมภ์การศาสนาตามความประสงค์แห่งรัฐธรรมนูญ...”¹

¹ รุ่งฤทธิ์ ศยามานนท์, “นิยายรัฐบาลไทย พ.ศ. 2475-2519.” เอกสารประกอบการศึกษาของแผนกวิชาเรือรัฐบาลศาสตร์ ลำดับที่ 2 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 33, 48. (เอกสารอัดสำเนา).

และในนโยบายด้านการศาสนาของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (สมัย 7 มีนาคม 2485—1 สิงหาคม 2485) ยังคงมีหลักการที่จะส่งเสริมการพระศาสนาให้สำเร็จตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ดังปรากฏความตอนหนึ่งว่า

...ในส่วนพระพุทธศาสนาจะดำเนินการให้สำเร็จสมบูรณ์ ตามบทพระราชบัญญัติคณะสงฆ์โดยเร็ว จะได้พยายามสังเคราะห์พระไตรปิฎกตามความในบทเฉพาะกาลแห่งพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์และจะพยายามให้การศาสนาเมื่อความสัมพันธ์อันดีกับอาณาจักร เพื่อส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งทางศาสนา และทางบ้านเมือง...²

เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายด้านการศาสนา รัฐบาลได้ดำเนินการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เติยใหม่ร่วมทั้งพยายามดำเนินการอื่น ๆ ด้านศาสนาให้สมตามจุดมุ่งหมายที่รัฐบาลวางไว้

ประการที่สอง : การเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งตั้งสมเจ้าพระสังฆราชสกycl ปริญญา ก ดังที่ได้กล่าวในบทที่ 1 และว่าความคับข้องใจซึ่งมีมาช้านานของกิษมหานิกายประการหนึ่งนับแต่กำเนิดธรรมยุติกนิกายคือ ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสกycl ปริญญา ก นับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ล้วนมาจากธรรมยุติกนิกายทั้งสิ้น การว่างสมเด็จพระสังฆราชในตอนปลายรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ก็มีเศ眷ยชวนให้เคลื่อนแคลลงว่าไม่ประสงค์ให้กิษมหานิกายขึ้นดำรงตำแหน่งนั้น

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

ความคับข้องใจในเรื่องนี้จึงปรากฏอยู่ในความรู้สึกของกิษมานิกายโดยทั่วไป ในแหล่งการเผยแพร่องค์ภูมิปฎิสังขรณ์ฯ ก็เคยประภาเกี่ยวกับเรื่องนี้เช่นกัน เพื่อแก้ไขความเหลื่อมล้ำในการแต่งตั้งตำแหน่งสกลังษะปรินายก รัฐบาลได้หันกลับไปใช้หลักการในพระธรรมวินัยโดยคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชจากพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิเจริญพระราษฎร์สูงสุดและเป็นที่เคารพสักการะของกิษมและประชาชนโดยทั่วไป

ดังนั้น หลังจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรรมหลวงชินวรสิริวัตน์สืบ
พระชนม์ใน พ.ศ. 2480³ แทนที่รัฐบาลจะสถาปนาพระเถระธรรมยุติกนิกาย
ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเช่นที่เคยปฏิบัติมา รัฐบาลกลับสถาปนา
สมเด็จพระวันรัต (แพ ติสุสເກຣະ) วัดสุทัศน์เทพาราม เจ้าคณะใหญ่
หนึ่งให้ขึ้นเป็นสมเด็จพระอธิการศากตญาณสมเด็จพระสังฆราช โดยเหตุผล
ว่าพระองค์เป็นพระเถระที่อาวุโสและทรงคุณวุฒิสูงสุด⁴ เหตุผลสำคัญอีก
ประการหนึ่งคือรัฐบาลได้พึงคำร้องเรียนจากกิษมานิกายว่า การแต่งตั้ง
สมเด็จพระสังฆราชเท่าที่เป็นมาไม่เป็นธรรม เพราะพระเถระผู้ดำรงตำแหน่ง
สมเด็จพระสังฆราชล้วนมาจากการธรรมยุติกนิกาย⁵

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสุสເກຣະ) วัดสุทัศน์ฯ เป็นสมเด็จ

³ สมเด็จพระสังฆราชกรรมหลวงชินวรสิริวัตน์สืบพระชนม์ด้วยโรคลงพระบังคัน
เป็น เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2480, รวมพระชนมายุได้ 79 พรรษา อ้างจาก
เอกสารที่กล่าวถึงนี้ เล่ม 25 (2480), หน้า 330.

⁴ เส่งยม คุณพวส, สมเด็จพระสังฆราชสมัยกัลวีวงศ์ (พระนคร : เทพนิตรการ
พิมพ์, 2508), หน้า 416.

⁵ สมภายณ์นายกองสืบ ศุภมาร์ค, กรรมการราชบัณฑิตยสถาน, 29 พฤษภาคม
2525, เวลา 9.30 น.

พระสังฆราชองค์ที่ 16 ขึ้นดำรงตำแหน่งสกลสังฆปริณายกเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2481 นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชที่มีพระชนมายุสูงสุด⁶

กล่าวกันว่าเมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรรมหลวงชินวร สิริวัฒน์สันพระชนม์นั้นเดินที่ประตูชุมแสงฟูมีด้าวใจจะแต่งตั้งสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช โดยพิจารณาว่าเป็นพระธรรมผู้ใหญ่ที่เป็นเชื้อพระวงศ์แต่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์คัดค้านว่า “...กิษชุไม่ถืออยศักดิ์แต่ถืออายุพระชาบีนสำคัญ แล้วทรงให้ความเห็นแก่ที่ประตูชุมว่าสมเด็จพระวันรัต (แพ) วัดสุทัศน์ฯ มีอายุพระชาสูงกว่า สมควรจะได้รับเลือกเป็นสมเด็จพระสังฆราช รัฐบาลจึงปฏิบัติตามข้อเสนอแนะนั้น...”⁷

ในรายพระหัตถ์ตรัสเล่าของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทูลสมเด็จฯ กรมพระยานวิศรา努วัดติวงศ์ ความว่า “...เดิมจะให้สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์เป็น แต่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ไม่ยอมรับ จึงไปถกสมเด็จพระวันรัต (แพ ติสุสเทโว) ท่านตอบว่า ‘...ถ้าจะให้เป็นก็บน...'”⁸ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ข้อสันนิษฐานว่าถ้าสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสุสเทโว) ไม่รับอาจจะเกิดกรณียุ่งยากในการตั้งสมเด็จพระสังฆราชขึ้น⁹

นายทองสืบ ศุภมาრค ให้สัมภาษณ์ว่าเป็นประเพณีที่สืบมาช้านานแล้วนับตั้งแต่กำเนิดธرمยุติกนิกาย ที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชมาจากนิกาย

⁶ เสจช คุณพวส, เวียงเดิม, หน้า 416.

⁷ เวียงเดียวกัน, หน้า 428-429.

⁸ สมเด็จฯ กรมพระยานวิศรา努วัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สารสนเทศ, เล่ม 14, (พระนคร: คุรุสภา, 2505), หน้า 83-84.

⁹ เวียงเดียวกัน, หน้า 370.

ธรรมยุต เนื่องจากพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งพระอุปัชฌาย์นาคหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ฯ ทรงสถาปนาวิกษัมมานิกายนั้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชครองนั้นจึงพิจารณาความคาดหมายของบุคคลทั่วไป และเป็นการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชโดยสืบเชิง¹⁰ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่งในวงการคณะสงฆ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงฐานอำนาจจากการบริหารคณะสงฆ์จากธรรมยุติกนิกายมาเป็นมหานิกายอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังการสืบทอดอำนาจของพระเถระธรรมยุตมาเป็นเวลาช้านาน

การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้น่าจะมีเหตุผลทางการเมืองสนับสนุน เหตุผลที่น่าจะเป็นไปได้คือความตကต้าของเจ้านายและพระบรมวงศานุวงศ์ ในระยะเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และภายหลังกรณีกบฏบวรเดชใน พ.ศ. 2577¹¹ รายละเอียดของเรื่องนี้จะได้กล่าวอีกครั้งในบทต่อไป

ประการที่สาม : นโยบายของรัฐบาลเรื่องการรวมนิกายสอง派 การรวมนิกายสอง派ให้เป็นนิกายเดียวกันเป็นอุดมการณ์สูงสุดของคณะปฏิสังขรณ์ฯ เนื่องจากพิจารณาเห็นโทษของการแตกนิกาย ในชั้นแรกเชื่อว่ารัฐบาลไม่ได้มีนโยบายการรวมนิกายสอง派ชัดเจนเท่าไรนัก แต่ระยะต่อมาท่าทีของรัฐบาลเน้นในประเด็นการสร้างสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์ด้วยการเสนอการรวมนิกายสอง派 ท่าทีของรัฐบาลในเรื่องนี้สังเกตได้จากพฤติกรรมของรัฐบาลหลายเรื่อง

¹⁰ สมภพ ณ นายนทองสิน ศุภมาร์ค, 29 พฤษภาคม 2525, เวลา 9.30 น.

¹¹ นิกม จากรุณณ์ “ความขัดแย้งทางการเมืองภายในหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 : กรณีกบฏบวรเดช,” การเมือง—การปกครองไทยสมัยใหม่ : รายงานวิจัยทางประวัตศาสตร์และรัฐศาสตร์ เอกสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, (ม.ป.ป.), หน้า 405.

เช่น การสร้างวัดพระคริมหาราชฯให้เป็นวัดรวมนิกายสอง派 และการอุปสมบทพระยาพหลพลพยุหเสนาด้วยการรวมนิกายสอง派

3.1 การสร้างวัดพระคริมหาราชฯให้เป็นวัดรวมนิกายสอง派 วัดพระคริมหาราชฯเป็นพระราชานุสรณ์และสถาบันในวัดมหาวิหาร สร้างใน พ.ศ. 2483 (ตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธิน กิโลเมตรที่ 8 ตำบลอนุสาวรีย์ อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร) การสร้างวัดพระคริมหาราชฯเป็นдарิของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งขณะนั้นมีมติเป็นนายพันตรีหลวงพิบูลสงคราม โดยเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการรัฐมนตรีในวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2483 ว่ามุ่งหมายจะให้วัดพระคริมหาราชฯเป็นอนุสรณ์แห่งการปกรงในระบบประชาธิปไตย เพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนาคู่กับประเทศชาติ¹² จุดมุ่งหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือให้ຄะสอง派 ไทยที่แบ่งแยกนิกาย ได้มีโอกาสรวมนิกายสอง派ให้เป็นนิกายเดียวแก้ไขภัยโดยกำหนดให้วัดพระคริมหาราชฯเป็นต้นแบบของการรวมนิกายสอง派¹³

เนื่องจากรัฐบาลพิจารณาว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ใน การสร้างวัดพระคริมหาราชฯจึงกำหนดให้เป็นงานของชาติโดยยกให้เป็นกุศล

¹² การสร้างวัดพระคริมหาราชฯเดิมจะให้ชื่อวัดประชาธิปไตย แต่ภายหลังขอเดิมในการก่อสร้างได้กังวลว่าจะสับสนกับวัดประชาธิปไตยที่อยู่ในกรุงเทพฯ จึงตัดสินใจเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระคริมหาราชฯ ตามที่ชื่อวัดที่อยู่ในกรุงเทพฯ น้ำที่ต้องการจะให้มีความหมายว่า “วัดพระคริมหาราช” ในการก่อสร้างมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นประธานอันนำวิถีการสร้างวัด

พระวัดวัดพระคริมหาราชฯ, (พระนคร. สำนักนายกรัฐมนตรีพิมพ์แยกในงานภูมิ พระราชทาน ณ วัดพระคริมหาราชฯ, 2495), หน้า 2.

¹³ “สำเนาคำก่อตัวอวาราชนาสมเด็จพระสังฆราชให้ทรงเป็นวัดพระคริมหาราช” โดยประธานกรรมการอันวยการทัวร์ไป, อ้างใน พระวัดวัดพระคริมหาราชฯ, หน้า 31.

สาธารณรัฐประชาชนและรัฐบาลร่วมกันสร้างเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทย มีพิธีเปิดเป็นรัฐพิธีในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2485¹⁴ และอาราธนาสมเด็จพระอวิริยาศักดิ์ญาณสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสุสโตระ) เป็นประธาน รัฐบาลอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์จากพระที่นั่งพุทธิราสวรมมาประดิษฐานในพระอุโบสถ และอาราธนาสมเด็จพระมหาวีรวงศ์¹⁵ (ชั่งชนะนันดี ดำรงตำแหน่งสังฆนายก) ให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระศรีมหาธาตุ รัฐบาลได้อาราธนาภิกขุทั้งสองนิกายร่วมผู้พิพากษาและอยู่ร่วมกันในพระอารามนี้ เพื่อให้พระสงฆ์สองฝ่ายร่วมสังฆกรรมปฏิบัติศาสนกิจเป็นตัวอย่างแก่พระสงฆ์อื่น โดยจัดนิกายละ 12 รูปเท่าๆ กันรวมทั้งสิ้น 24 รูป¹⁶ แต่ความพยายามที่จะให้วัดพระศรีมหาธาตุเป็นวัดรวมนิกายสอง派ไม่ประสบผลสำเร็จ ภายหลังวัดพระศรีมหาธาตุกลับเป็นวัดธรรมยุติกนิกาย ความคิดเรื่องการรวมนิกายสอง派จึงไม่อ้าวสัมฤทธิ์ผล เหตุผลที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลังก็คือความไม่จริงใจของพระสงฆ์ เพราะที่จะรวมนิกายสอง派ให้เป็นนิกายเดียวกัน

จำนวนภิกขุธรรมยุตและมหาనิกายที่รัฐบาลอาราธนาให้ไปพำนักระยะหนึ่งวัดพระศรีมหาธาตนิกายละ 12 รูป รวมทั้งสิ้น 24 รูปดังนี้

¹⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

¹⁵สมเด็จพระมหาวีรวงศ์เป็นพระเคราะห์ธรรมยุตรูปเดียวที่มีแนวความคิดเรื่องการรวมนิกายสอง派ค่อนข้างของรัฐบาลขณะนั้น ฉะนั้นจึงได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลให้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งรัฐบาลมุ่งหมายจะให้เป็นวัดตัวอย่างของการรวมนิกายสอง派 ความประนีประนอมในเรื่องการรวมนิกายสอง派ของท่านอาจจะศึกษาได้จาก สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ “หมวด 3 ว่าด้วยการร่วมใจกันผลดุลชาติ ศาสนา,” นิพนธ์ทั้งเรื่อง, (พระนคร. ม.ป.ท., 2499), หน้า 25.

¹⁶ประวัติวัดพระศรีมหาธาตุ, หน้า 39.

1. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์	วัดบรมนิวาส ธ. (ธรรมยุติกนิกาย)
2. พระญาณดิลก	วัดสุทธิจินดา นครราชสีมา ธ.
3. พระมหาเยี่ยน (ป. 9)	วัดบวรนิเวศ ธ.
4. พระมหาสนั่น (ป. 8)	วัดบรมนิวาส ธ.
5. พระมหาผุย (ป. 8)	วัดปทุมวนาราม ธ.
6. พระมหาเยี้ยม (ป. 7)	วัดบรมนิวาส ธ.
7. พระมหาสาย (ป. 7)	วัดบวรมงคล ธ.
8. พระมหาเบี้ยน (ป. 7)	วัดสรวงเกศ ม. (มหานิกาย)
9. พระมหาโกศล (ป. 6)	วัดมหรรณพาราม ม.
10. พระมหาเส็ง (ป. 6)	วัดสัมพันธวงศ์ ธ.
11. พระมหาสำรอง (ป. 5)	วัดบรมนิวาส ธ.
12. พระมหาปรีชา (ป. 5)	วัดบรมนิวาส ธ.
13. พระมหาแสวง (ป. 5)	วัดทองนพคุณ ม.
14. พระมหาบุญมา (ป. 5)	วัดจักรวรรดิราชากิริยา ส. ม.
15. พระมหาละห้อย (ป. 5)	วัดประยูรวงศ์คาวาส ม.
16. พระมหาพร (ป. 5)	วัดพระเชตุพนฯ ม.
17. พระมหาสมพร (ป. 5)	วัดอนงคาราม ม.
18. พระมหาจิตรา (ป. 5)	วัดมหาชาติฯ ม.
19. พระมหาคม (ป. 5)	วัดเบญจมบพิตร ม.
20. พระมหาเยี้ยม (ป. 4)	วัดราชบูรณะ ม.
21. พระมหาทัศนัย (ป. 4)	วัดสามพระยา ม.
22. พระมหาจันดี (ป. 3)	วัดสุทัศนฯ ม.

23. พระมหาสมบูรณ์ (ป. 3) วัดบรมนิวาส ธ.

24. พระมหาเสวງ (ป. 3) วัดบรมนิวาส ธ.¹⁷

3.2 การอุปสมบทพระยาพหลพลพยุหเสนาด้วยการรวมนิกาย
สงฆ์ ภายหลังจากที่วัดพระศรีมหาธาตุได้รับพระราชทานวิสุสุกามสีมาแล้ว
ในวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2484 พื้นเมืองพระยาพหลพลพยุหเสนากราบถวาย
บังคมลาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ณ วัดพระศรีมหาธาตุ นับเป็นการ
อุปสมบทครั้งแรกที่จัดที่วัดพระศรีมหาธาตุ การดำเนินงานเกี่ยวกับการอุป-
สมบทของพระยาพหลพลพยุหเสนาครั้งนี้ ¹⁸ สำนักนายกรัฐมนตรีรับเป็นเจ้า
ภาพดำเนินการโดยตลอด

การอุปสมบทครั้งนี้นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นครั้งแรกที่พระ
สงฆ์ทั้งสองนิกายได้ร่วมนิกายสงฆ์ทำอุปสมบทกรรม เช่น มีสมเด็จพระอธิร-
วงศากตัญญานสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสุส gere) วัดสุทัศน์ฯ เป็นพระอุปช-
ญาณ สมเด็จพระชรบัญญาวงศ์ (สุจิตตุ gere) วัดบวรนิเวศวิหารเป็นพระ
บราhmaจารย์ (ให้สระนคและศิล) สมเด็จพระมหาเวรวงศ์ (ติสุส gere)
วัดบรมนิวาสกับสมเด็จพระวันรัต (เขมุจารี gere) วัดมหาธาตุฯ เป็นคู่กรรม
วاجาจารย์ สมเด็จพระพุทธโน้มจารย์ (ญาณ gere) วัดเทพศรินทราราวาส

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18. ข้อสังเกตคือ ในจำนวนภิกษุ 24 รูปที่คัดเลือก
ให้ไปพำนักระวัดพระศรีมหาธาตุ แม้ว่าแต่ละนิกายจะประกอบด้วยภิกษุ 12 รูปเท่ากัน
แต่คุณวุฒิ วัยวุฒิไม่เท่ากัน กิจยุทธ์มีคุณวุฒิ วัยวุฒิสูงเป็นกิจยุทธ์รวมยุต (พิจารณา
จากหมายเลขอ 1-7) ขณะที่กิจยุทธ์หนานิภัยมีคุณวุฒิ วัยวุฒิ ต่ำกว่าและส่วนใหญ่เป็น
กิจยุทธ์ว่าอีสาน (สัมภาษณ์นายทองสืบ ศุภุมาร์ค)

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

บกอกอนุศาสน¹⁹ เมื่ออุปสมบทแล้วได้จำพรรษา ณ วัดเบญจมบพิตร ดำเนิน
เพศกาลสาวพัสดร้อย ๓ เดือน ๒๔ วัน จึงได้ลาสิกขานเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม
๒๔๘๔

ประการที่สี่ : การแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาบ่ำรุงและส่งเสริม
การพระศาสนา เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายด้านการศาสนาว่ารัฐบาลจะปรับ
ปรุงและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จอมพล ป.
พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาบ่ำรุงและส่งเสริมการพระ-
ศาสนาประกอบด้วยบุคคล ๕ ราย ได้แก่ ผู้แทนจากกระทรวงธรรมการเป็น
ประธานกรรมการและเจ้าของเรื่อง, ผู้แทนจากกระทรวงมหาดไทย, หลวง
วิจิตรวาทการ, นายพันเอกหลวงสฤทธิ์ชัยศิลป์ และหลวงกัจสังเคราะห์

คณะกรรมการชุดนี้มีการประชุมอยู่เนื่องๆ ในบัญหาด้านการศาสนา
และกำหนดหลักการสำคัญด้านศาสนาไว้สามประการคือ เปเลี่ยนแปลงแก้ไข
หลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนา การวางแผนการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์
และปรับปรุงความประพฤติของพระสงฆ์ขณะนั้น²⁰

4.1 การเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนา
จุดมุ่งหมายก็เพื่อให้การศึกษาพระสงฆ์ทันสมัยเหมาะสมกับกาลเวลาและสภาพ

¹⁹เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน. การอุปสมบทครั้งนั้นกลับไปใช้ประเพณีเดิม
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้คณประภกทรงมุขและมหา
นิกายในการบวชนาคหลวง ส่วนการที่พระสงฆ์ธรรมบุตรและมหาನිກายจะกับกลับไปอยู่
ร่วมกันคงมีมาตั้งแต่เริ่มคงคณธรรมบุตร เช่น ที่ด้วยราชโธวาส วัดพิชัยญาติ วัดเกรือ
วัลย์ เดิมก็มีพระภิกษุทั้งธรรมบุตรและมหาນิกาย

(สารสนเทศ เล่ม 22, หน้า 204).

²⁰ทาง., สร. 0201.10.101, “เรื่องการพิจารณาการบ่ำรุงและส่งเสริมศาสนา กิจ,”
สำเนาร่างงานการประชุมคณธรรมบุตรครั้งที่ 11/2481, 17 กุมภาพันธ์ 2481.

สังคม คณะกรรมการได้วางโครงการศึกษาพัฒนา โดยเลือกเห็นว่า การศึกษาของพระสงฆ์ยังอยู่ในวงแคบไม่ทัดเทียมอาณาจักร ควรจะให้ผู้เผยแพร่ธรรมมีความรู้ทางโลกพอสมควร เพื่อศาสนาจะมีประโยชน์ต่อการบ้านเมืองมากขึ้น การนี้ได้มอบให้หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้วางรูปการศึกษาเสนอต่อคณะกรรมการ และให้กระทรวงการขอความเห็นจากคณะกรรมการอีกครั้งหนึ่ง²¹

4.2 การจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ภายหลังการประชุมปรึกษาหารือคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการพระศาสนาเห็นควรที่จะปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์ตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาถึงระดับมหาวิทยาลัย และเห็นความจำเป็นที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยระยะแรกจะปรับปรุงมหาวิทยาลัยให้เป็นมหาวิทยาลัยตามโครงการหลักให้เจริญก้าวหน้าอยู่แล้ว คณะกรรมการอนเรื่องนี้ให้นายนาวาอาภาศเอกหลวงก้าวสู่ความเป็นไปได้ต่อทabenam คณะกรรมการที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย²²

4.3 การปรับปรุงความประพฤติของพระสงฆ์ เนื่องจากปรากฏบัญชาความประพฤติที่ยอมรับไม่เคร่งครัดของพระสงฆ์เนื่อง ๆ คณะกรรมการได้วางแนวทางที่จะปรับปรุงคุณภาพของวัดและพระสงฆ์ เช่น วางระเบียบอย่างเคร่งครัดในการดำเนินการด้านเพศศีกิจ ให้ภิกษุเทศน์เรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน ตลอดจนจำกัดการบวชและลดจำนวนวัดลง²³

จากผลงานด้านศาสนาหลาย ๆ ประการที่รัฐบาลได้จัดทำขึ้นแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลได้ทราบแก่ความสำคัญของพระพุทธศาสนา บัญชาที่น่า

²¹ หจช., สร. 0201.10.101, ที่ น. 3927/2478, จากประชานกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการพระศาสนา ถึงเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี.

²² เรื่องเดียวกัน.

²³ เรื่องเดียวกัน.

ศึกษาต่อมาคือมีมูลเหตุอะไรบ้างที่เป็นแรงจูงใจให้รัฐบาลเล็งเห็น ความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงการพิริยาณนา

มูลเหตุจูงใจให้รัฐบาลปรับปรุงการพิริยาณนา

การที่รัฐบาลหันมาปรับปรุงการคณะส่งมี วิเคราะห์ว่า น่าจะเกิดจากมูลเหตุสำคัญหลายประการดังนี้

1. การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพิริยาณนา
2. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสตราจารย์และอาจารย์ก่อนมีมาแต่อดีต
3. เสียงร้องเรียนของประชาชนที่ไม่พอใจรัฐบาล
4. บัญหาการคณะส่งมีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
5. บัญหาเรื่องนิกายสังฆ์และความพิราษยามที่จะรวมนิกายสังฆ์
6. คณะราษฎร์กับข้อหาคอมมิวนิสต์

1. การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพิริยาณนา สาเหตุที่รัฐบาลหันมาปรับปรุงการพิริยาณนา มูลเหตุสำคัญประการหนึ่งคือรัฐบาลได้รับคำร้องเรียนจากคณะสังฆ์ปฏิสังขรณ์ฯ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้แก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสังฆ์เสียใหม่และดำเนินการปฏิรูปพระพุทธศาสนา เสียงร้องเรียนเหล่านี้ผ่านมาทางกลุ่มนบุคคลหลายกลุ่ม เช่น มาจากกลุ่มคณะปฏิสังขรณ์ฯ และประชาชนที่เห็นพ้องเรื่องการปฏิรูปการพิริยาณนา ผ่านมาทางหนังสือพิมพ์รายวันหรือจากสมาคมสภាផูทเทนราษฎร์และคณะรัฐมนตรี ที่เห็นถึงความจำเป็นในการปรับปรุงการพิริยาณนา กลุ่มนบุคคลในวงการเมืองกลุ่มหลังมีส่วนช่วยผลักดันให้ดุจดังมุ่งหมาย ของการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ สังกัดที่ผลตามดุจดังมุ่งหมาย บุคคล

สำคัญที่มีส่วนช่วยเหลืออย่างยิ่งในการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ก็ เช่น นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมุน్ฑารัม) รัฐมนตรีมหาดไทย และ หลวงวิจิตรวาทการ รัฐมนตรีกรรมศิลปการในขณะนั้น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจักรและอาณาจักรอันมีมาแต่อดีต ศาสนาจักรและอาณาจักรเป็นสถาบันที่ผูกพันเกื้อกูลกันมาแต่ครั้งโบราณ หลัง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่ออำนาจสูงสุดในการปกครอง ประเทศเปลี่ยนจากสถาบันกษัตริย์มาเป็นคณะราษฎร์ ความชอบธรรมในการเป็นผู้นำเปลี่ยนจากความชอบธรรมทางศาสนามาเป็นความชอบธรรมตาม รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศไทยขณะนั้น การเปลี่ยนแปลง ศูนย์อำนาจครั้งนี้สร้างความเคลื่อนแคลงใจแก่ประชาชนเรื่องบทบาทของรัฐบาลด้านการพระศาสนา ดังปรากฏเอกสารของนายสินເກົ້າແກ້ວ ສົມບັດທີ່ ຖຸລົງ ເກົ້າ ຕ່ອພຣະບາທສມເຈົ້າພຣະປົກເກົ້າເຈົ້າຍຸ່ຫວ່າ ເຮື່ອຄວາມເບີນໄປໃນພຣະ-ພຸທ່າສາສນາ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า ພຣະມහາກັຊຕຣີຍຈະຍັງຄົງ ຂໍ່າງພຣະຮາຊກົງໃນການທຳນຸ້ນບໍ່ຮູ່ພຣະພຸທ່າສາສນາດັ່ງເດີມຫວີ້ໄມ່ແລະຄະນະ ຮູ້ບາລປະຈຳທີ່ໄຕຍະທຳນຸ້ນບໍ່ຮູ່ພຣະພຸທ່າສາສນາເຊັ່ນທີ່ພຣະມහາກັຊຕຣີຍກວ່າ ປົງປົງບົດຫວີ້ໄມ່²⁴

จะสังเกตได้ว่า ແນ້ການດໍາຮອງຍຸ່ຫວ່າອິນຮູ້ບາລໃນขณะນີ້ຈະໄມ່ຢືນດັ່ນໃນ ກົດພິທ່າຮາຊຮ່າມຍ່າງແນ່ນແພື່ນເຊັ່ນທີ່ພຣະມහາກັຊຕຣີຍ ແຕ່ສາສນາກັນເບີນ ນັ້ນຈັຍສຳຄັງຕ່ອກການດໍາຮອງຍຸ່ຫວ່າຂອງປະເທດ ເນື່ອຈາກເບີນເຄື່ອງຍົດເໜີ້ຍົວຈີຕິຈີ

²⁴ ທຂ.ສ. 0201.10.73, ນາຍສິນເກົ້າ ສົມບັດທີ່ ກຽມດວຍນັ້ນຄຸນທຸລຄາມ ເຮື່ອຄວາມເບີນໄປໃນພຣະສາສນາ, (ມ.ປ.ປ.).

ประชาชน และกลุ่มเกล้าอุปนิสัยและจิตใจของประชาชนให้บำเพ็ญตนและปฏิบัติตนในสิ่งที่ดีงาม²⁵

การ reprehend เห็นคุณค่าการพิจารณาของรัฐบาลในขณะนั้นประกอบในหลักฐานเอกสารหลายตอน เช่น ในการประชุมคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการพิจารณา คณะกรรมการได้ปรากฏถึงความจำเป็นที่รัฐบาลจะใช้กิจการทางศาสนาอื่นประโยชน์แก่บ้านเมือง เช่น อันวายประโยชน์ด้านการสร้างชาติโดยใช้ศาสนาเป็นนั่งจัยส่งเสริมความสามัคคีในชาติ²⁶

การที่ศาสนาเป็นแกนหลักในการเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนทุกชนชั้น ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองศาสนา กับชาติ จึงถูกนับเนื่องให้เป็นของคู่กันจะขาดกันเสียไม่ได้ ในประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุได้เน้นให้เห็นว่า "...ชาติและศาสนาเป็นของคู่กัน ถ้าชาติได้เจริญ ศาสนา ก็ย่อมจะเจริญ รุ่งเรืองไปด้วย..."²⁷ ในเอกสารน่องในพิธีเปิดประชุมสามัญสังฆสภาของสมเด็จพระสังฆราชก็เข่นกัน สมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระดำรัสว่า "...การที่ชนในชาติจะสมควรสามانเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็ต้องอาศัยความกลมเกลี่ยวในศาสนาเป็นหลักแก้กันหนุน..."²⁸

²⁵ เศรีษะโภเศศ (พระยาอนุมานราชน), ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2515), หน้า 434.

²⁶ จข., สาร. 0201.10.101, เรื่องการพิจารณาการบำรุงและส่งเสริมศาสนา จากประธานกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนาถือเลขาธิการคณะกรรมการรัฐมนตรี.

²⁷ "ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ," ประวัติวัดพระศรีมหาธาตุ, หน้า 38.

²⁸ จข., สาร. 0201.10.48, พระดำรัสสมเด็จพระสังฆราชเนื่องในพิธีเปิดประชุมสามัญแห่งสังฆสภา พุทธศักราช 2485.

ความสมัพันธ์แน่นแฟ้นระหว่างค่าสนับสนุนและอำนาจจัดการที่เคยมีมาแต่สมัยโบราณทำให้รัฐบาลหันมาปรับปรุงพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นภารกิจของผู้นำประเทศตลอดมาทุกยุคทุกสมัย

3. เสียงร้องเรียนของประชาชนที่มามาถึงรัฐบาล ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ปรากฏการร้องเรียนของประชาชนเนื่อง ฯ เรื่องการพระศาสนา คำร้องเหล่านี้ขอให้รัฐบาลแก้ไขบัญหาในการคณะสงฆ์และปรับปรุงการพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง รัฐบาลได้รับคำร้องเหล่านี้ติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายปี อาทิ คำร้องของนายจันทร์เขต ฉัตรกุติ ผู้แทนตำบลศรีราชา คำร้องของวิกษุอันไม่ระบุชื่อเกี่ยวกับการพระศาสนา คำร้องของนายจิม ปาลกะวงศ์²⁹ คำร้องของคณะปฏิสังขรณ์ฯ และคำร้องของราชภูรจังหวัดนายก ดังปรากฏรายละเอียดในบทที่ 2 คำร้องเรียนของประชาชนเหล่านี้ผลักดันให้รัฐบาลคิดปรับปรุงการคณะสงฆ์ต่อมา

คำร้องเรียนของประชาชนสรุปรวมอยู่สองประการ ประการหนึ่งคือการแตกแยกนิกายสอง派และบัญหาการปกครองสงฆ์ อีกประการหนึ่งคือบัญหาเรื่องความประพฤติของวิกษุและสภาพการณ์คณะสงฆ์ขณะนั้น ความเห็นทั้งหลายสรุปรวมให้ปรับปรุงการพระศาสนาโดยเหตุผลว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมือง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศีลธรรมของประชาชน³⁰ ตัวอย่างเช่น ความเห็นของผู้เขียนที่ใช้นามว่า “สัตยิก” ให้ข้อเสนอแนะว่าควรมีการรวมนิกายสอง派เพื่อความสามัคคีป้องคงในพุทธศาสนา โดย

²⁹โปรดดูรายละเอียดใน แหล่งการอ้างอิงคณะสงฆ์ เล่ม 22 (2476), หน้า 680.

³⁰กรมการศาสนา, สำเนาความเห็นของนายจันทร์เขต ฉัตรกุติเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาถึงนายพันเอกพระยาพหลพลพutha เสน่ห์, แหล่งการอ้างอิงคณะสงฆ์ เล่ม 22, (2476), หน้า 687.

พิจารณาว่าการแตกนิกายและการไม่ยอมร่วมสังฆกรรมกันในระหว่างนิกายทำให้พุทธศาสนาถูกกล่าวเป็น “สังความทางอ้อม”³¹ ระหว่างสองนิกาย

บัญชาเรื่องความประพฤติของพระสงฆ์ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่ากิจขช
ขณะนั้นเต็มไปด้วยกิเลส หัวใจภายศ พระผู้ใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมผิดหลัก³²
ของพระสงฆ์³³ พระฉันอาหารมื้อเย็น เล่นการพนัน สูบผีนกัญชา³⁴
สะสมของใช้ดุจมราวาส³⁵ เหตุผลในการบวชไม่ใช่ศรัทธาโดยบวชที่ต่อ³⁶
พระพุทธศาสนา แต่เป็นเพื่อผลประโยชน์ของตน เช่นหลีกเลี่ยงการเกณฑ์
ทหาร บวชเพื่ออาศัยศาสนาเป็นเครื่องยังชีพ บวชเพราหัวใจลากสักการะ³⁷
และยศศักดิ์³⁸ ข้อเสนอแนะคือขอให้จำกัดวัดให้น้อยวัด จำกัดการบวชให้
น้อยลงและเสนอแนะให้พระสงฆ์ออกเผยแพร่พุทธศาสนาแทนการรอรับ³⁹
นิมนต์จากประชาชน⁴⁰ รัฐบาลควรยกเลิกสมณศักดิ์ ให้กิจขุดำรงตนเป็น⁴¹
ผู้เลี้ยงง่ายรับเพียงสิ่งที่จำเป็นในการครองชีพ เช่น น้ำจัյสีประการโดยไม่⁴²
สะสมเครื่องอุปโภคบริโภคอื่น ๆ และขอให้ใช้วันอุโบสตเหมือนกันทั้งสอง⁴³
นิกาย⁴⁴ ในด้านการปกครองถ้าเจ้าคณะแขวงได้วาง ขอให้ตั้งเจ้าคณะห้อง⁴⁵
ถืนนั้น ๆ เพื่อความสะดวกแก่คณะสงฆ์และราชภูมิในห้องถืน⁴⁶

³¹ไทยใหม่, (วันอังคารที่ 27 มิถุนายน 2476), หน้า 18-19.

³²เอกสารการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 22 (2476), หน้า 687.

³³เรื่องเดียวกัน, หน้า 592.

³⁴ไทยใหม่, (22 มิถุนายน 2476), หน้า 18-19.

³⁵เอกสารการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 22, หน้า 687.

³⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 589.

³⁷ไทยใหม่, หน้า 17.

³⁸เอกสารการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 22, หน้า 673.

³⁹เรื่องเดียวกัน.

แม้ว่ารัฐบาลจะได้รับหนังสือร้องเรียนเรื่องการปรับปรุงพระพุทธรูปศาสนามาบ่อยครั้งแต่ก่อนการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ แต่คำร้องเรียนเหล่านี้ไม่ได้รับการสนใจตอบ ส่าเหตุคือพระธรรมะผู้บริหารคณะสงฆ์ในมหาเถรสมาคมไม่เห็นด้วยกับข้อร้องเรียนนั้นฯ และยังยืนกรานในแนวคิดเดิมว่าสิ่งที่เป็นไปในการคณะสงฆ์เป็นเรื่องถูกต้องแล้ว เห็นได้จากข้อวินิจฉัยของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช วินิจฉัยความเห็นของนายจันทร์เขต ฉัตวภูต หรือภิกษุผู้ไม่ระบุชื่อเรื่องนิกายสงฆ์ การตั้งสมณศักดิ์ การใช้ชื่อนามอสูต ฯลฯ ข้อวินิจฉัยเป็นในรูปข้อด้วยทุกประการ เช่น พิจารณาว่าการมีนิกายไม่ใช่สาเหตุแห่งความแตกสามัคคี แต่กลับเป็นสิ่งเปรียบเทียบสนับสนุนให้แต่ละนิกายปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด⁴⁰ และยังพยายามรวมนิกายเข้าไว้เก็บยึดเหมือนพยายามแยกนิกาย⁴¹ ในเรื่องสมณศักดิ์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ให้ข้อวินิจฉัยว่าเป็นสิ่งมีประโยชน์ เพราะปลูกใจให้ภิกษุนิยมในคุณความดีและทำตนให้เป็นแบบอย่างแก่ภิกษุอื่น อีกประการหนึ่งท่านพิจารณาว่าการตั้งบัญญัติที่เข้มงวดเกินไปนำผลร้ายมากกว่าผลดี เพราะประชาชนกำลังเบื่อหน่ายเรื่องศาสนา และพระธรรมวินัยของพระพุทธองค์ความสมบูรณ์อยู่แล้ว เป็นการอาจเอื้อมถ้าจะตั้งบทบัญญัติขึ้นใหม่⁴² ส่วนการกำหนดวันอุโบสก์ไม่ตรงกันของพระธรรมบัญญัตและพระมหานิกาย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วินิจฉัยว่าไม่ใช่เรื่องแตกแยก แต่เป็นโอกาสให้ประชาชนมีวันทำ

⁴⁰ แยกออกเป็นนิกายคณะสงฆ์ เล่ม 22, หน้า 678.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 679.

⁴² เรื่องเดียวกัน.

บุญเพิ่ม ๔๓ ส่วนในเรื่องการปกคล้องคณะสงฆ์ซึ่งมีผู้เสนอให้ตั้งวิกาษห้องถินขึ้นดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วินิจฉัยว่าไม่ใช่เรื่องจำเป็น การตั้งเจ้าคณะต่างถินแต่มีความสามารถย่อมดีกว่าการตั้งเจ้าคณะห้องถินซึ่งด้อยความสามารถกว่า⁴⁴

ข้อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องการศาสนาในได้มีเฉพะวิกาษ หรือประชาชนชาวไทยด้วยกันเอง ในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๔ ศาสนาจารย์โปรเฟสเซอร์ ที.-บี.โอลด์ ประธานสมาคมพุทธศาสนาญี่ปุ่นในประเทศไทยได้เขียนบทความเสนอต่อสมาคมพุทธศาสนาในประเทศไทยวิพากษ์วิจารณ์การศาสนาในประเทศไทยอย่างประการ อาทิ ความไม่ลงรอยกันระหว่างธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ความวิปลาสคลาดเคลื่อนของพระธรรมวินัยซึ่งไม่ต่างกับไสยาศรัตร์ของชาวอินเดีย ความประพฤติที่ย่อหย่อนในพระวินัยของพระสงฆ์ เช่น การนั่งร่วมพاهหนะกับสตรี ... พกเงิน สูบยา ถือตลาดปั่ตระอกนอกอาرامยามกลางคืน... การที่พระสงฆ์ไม่ได้รับประโยชน์จากการศึกษาสมัยใหม่ หรือการที่พระสงฆ์ไม่ได้ประพฤติประโยชน์แก่สังคมบ้านเมืองที่ควร เพราะมักจะปลิภัยตัวปฏิบัติศีลธรรมในพระอารามตามลำพัง ข้อวิพากษ์วิจารณ์อันสุดท้ายคือ คนหนุ่มสาวในประเทศไทยขาดศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพราญาณปัญญาผู้ให้นิகิตตามวิถีการครองชีพตามแนววิทยาศาสตร์⁴⁵

เสียงร้องเรียนและคำวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการพระศาสนาเหล่านี้ยังผลให้คณะรัฐบาลคิดปรับปรุงการพระศาสนาในที่สุด

⁴³ แหล่งการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 21, (2476), หน้า 701.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁵ หจช., สร. 0201.10.140, “เรื่องเปลี่ยนหลักการของพระพุทธศาสนา,” คำเสนอของศาสนาจารย์โปรเฟสเซอร์ ที.บี.โอลด์ ต่อพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย. (ม.ป.ป.).

4. บัญหาการคณะสังฆ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นอกจากเสียงร้องเรียนของประชาชนให้ปรับปรุงพระพุทธศาสนาแล้ว ความวุ่นวายของสังคมสังฆ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีมากจนสามารถเป็นดัชนีชี้ให้เห็นข้อกพร่องของการปกครองคณะสังฆ์ได้ ออาทิ กรณีวัดปทุมคงคา วัดปทุมวนาราม วัดดาวแข และการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ บัญหากรณีพิพากท์ในการคณะสังฆ์ที่สำคัญก็ เช่นความวุ่นวายที่วัดประยูรวงศ์ฯ กรณีครุบากศรีวิชัย ความวุ่นวายที่วัดพิชัยญาติฯ จะอาจกล่าวได้ว่าไม่เคยปรากฏว่าสมัยใดจะมีความวุ่นวายของคณะสังฆ์ถึงเพียงนี้ ดังจะขอยกตัวอย่างเพียง 2—3 กรณี เช่น

4.1 ความวุ่นวายที่วัดประยูรวงศาวาส ระหว่าง พ.ศ. 2477—2478 มูลเหตุมาจากการเจ้าอาวาสสองค์เดิมมรณภาพลง วัดประยูรวงศ์ฯ จึงว่างเจ้าอาวาสสมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงแต่งตั้งพระโพธิวศาการย์ (นวม) เจ้าอาวาสวัดองคaram มาเป็นเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศ์ฯ⁴⁶ แต่ภิกษุสามเณรด้อนองคaram คัดค้านพระโพธิวศาการย์เป็นพระเครื่องที่สานุศิษย์และภิกษุสามเณรด้อนองคaram องคaram เคารพนับถือมาก การย้ายพระโพธิวศาการย์จะทำให้วัดองคaram ระส่ำระสาย เพราะขาดศูนย์รวมทางจิตใจ ประกอบกับท่านก็ชราภาพมากแล้ว เพื่อแก้บัญหานี้เม亥เกรสมามคึ่งแต่งตั้งให้พระโพธิวศาการย์เป็นทังเจ้าอาวาสวัดองคaram และวัดประยูรวงศ์ฯ ควบคู่กันไป ภายหลังสมเด็จพระพุทธโฆษา จารย์พิจารณาว่าพระโพธิวศาการย์ก็ชราภาพมากแล้ว การที่จะต้องปกครองทังวัดประยูรวงศ์ฯ และวัดองคaram ย้อมเป็นภาระหนัก การคณะสังฆ์อาจจะไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยจึงเสนอให้เลือกเจ้าอาวาสปักครองวัดประยูรวงศ์ฯ

⁴⁶ แยกออกเป็นกรณีคณะสังฆ์ เล่ม 22, (2476), หน้า 310.

และวัดจันทารามขึ้นอีกวัดหนึ่ง สมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์เสนอพระธรรมปหংชนาจารย์ พระธรรมภานพิลาส และพระบีภুกโภคล⁴⁷ มาเป็นเจ้าอาวาส คณะกรรมการเลือกพระบีภুกโภคลเป็นเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศ์ฯ และพระธรรมปหংชนาจารย์เป็นเจ้าอาวาสวัดจันทาราม การเลือกครั้งนี้สร้างความไม่พอใจแก่ภิกษุสามเณรวัดประยูรวงศ์ฯ ภิกษุสามเณรจำนวน 100 รูป เศษคัดค้านเรื่องการย้ายพระธรรมปหংชนาจารย์ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดจันทาราม เนื่องจากเป็นพระเถระที่ภิกษุสามเณรเคารพนับถือ และประสบให้ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศ์ฯ ส่วนพระบีภুกโภคลภิกษุสามเณรวัดประยูรวงศ์ฯ ไม่พอใจ⁴⁸ ทั้งพระธรรมปหংชนาจารย์ก็ไม่สมควรใจจะย้ายวัดและถวายภัยการต่อสมเด็จพระสังฆราชขออย่าให้ต้องออกจากวัดประยูรวงศ์ฯ⁴⁹

ความวุ่นวายที่วัดประยูรวงศ์ฯ สงบลงได้ต่อเมื่อมหาเถรสมาคมงดคำสั่งแต่งตั้งพระบีภুกโภคลเป็นเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศ์ฯ และแต่งตั้งพระธรรมปหংชนาจารย์เป็นเจ้าอาวาสแทน ขณะเกิดความวุ่นวายที่วัดประยูรวงศ์ฯ พระโพธิวิเศษอาจารย์ขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสก่อนโดยให้เหตุผลว่าท่านไม่สามารถปักครองคณะสงฆ์ที่วัดประยูรวงศ์ฯ ให้เรียบร้อยได้⁵⁰ กรณีวัดประยูร-

⁴⁷ พระบีภুกโภคลขณะนั้นได้ดำแห่นเป็นรองเจ้าคณมณฑลปราจีนบูร্জ และผู้ช่วยเจ้าคณและแขวงใต้และแขวงหลังวัดธนบูร์ อ้างจาก แหล่งการอ้างคณาสงฆ์ เล่ม 22 (2476), หน้า 300.

⁴⁸ หลาช., สร. 0201.10.89 “เรื่องดพระราชาท่านให้พระบีภুกโภคลเป็นเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศ์ฯ,” (ม.ป.ป.).

⁴⁹ หลาช., สร. 0201.10.34, “เรื่องพระธรรมปหংชนาจารย์ขอพระมหากรุณากล่าวขออย่าให้ต้องย้ายจากวัดประยูรวงศ์ฯ,” (ม.ป.ป.).

⁵⁰ หลาช., สร. 0201.10.11 ที่ น. 35/2447, “เรื่องการแตกร้าวของสงฆ์ในวัดประยูรวงศ์ฯ,” จากรัฐมนตรีกระทรวงธรรมการถึงนายกรัฐมนตรี, (๕ กุมภาพันธ์ 2478).

วงศ์ฯสร้างความขัดแย้งระหว่างสมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์และพระโพธิวศากาจารย์ (นวม) เนื่องจากพระโพธิวศากาจารย์ทำหนังสือถึงสมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์ ขอให้ถอนคำสั่งแต่งตั้งพระบัญญิกโภคลจากตำแหน่งรองเจ้าอาวาสวัดประยูรวงศ์ฯ และผู้ช่วยเจ้าคณะแขวงโดยให้เหตุผลว่าการที่ท่านขอให้แต่งตั้งพระบัญญิกโภคลนั้นมิได้ทำไปเพื่อความพอใจของท่าน แต่ทำไปตามความประสงค์ของสมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์ เนื่องจากพระบัญญิกโภคลเป็นคนสนิทของสมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์ สมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์เคยใช้สอยมาจึงประทานจะช่วยเหลือให้มีตำแหน่งหน้าที่ที่ดีและพระโพธิวศากาจารย์เคยหักหัวงแต่ไม่อาจจบทดานได้⁵¹

สมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์ปฏิเสธที่จะรับผิดชอบเรื่องการแต่งตั้งพระบัญญิกโภคลโดยให้เหตุผลว่าเป็นเรื่องที่พระโพธิวศากาจารย์ดำรงขึ้นเอง โดยพระโพธิวศากาจารย์แนะนำให้พระบัญญิกโภคลลาออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลปราจินบุรี พระโพธิวศากาจารย์น้ำใจลงกรณ์ที่ตนเขียนขึ้นเพื่อชี้แจงเรื่องการแต่งตั้งพระบัญญิกโภคลไปให้พระธรรมปาโมก្ស พระพิมลธรรมอ่านตลอดจนถาวรต่อสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ภายหลังเรื่องแพร่หลายไปปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์รายวัน สมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์เห็นว่าเป็นเรื่องที่ทำให้ท่านเสื่อมเสียจึงนำเสนอต่อที่ประชุมมหาเถรสมาคมโดยขอให้ปลดพระโพธิวศากาจารย์จากการมหามาเถรสมาคม⁵²

⁵¹ รายละเอียดโปรดดูที่รายงานการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ 10 วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2478 อ้างใน แหล่งการอ้างอิงที่ 2 เล่ม 23 ภาคพิเศษ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2478 พระราชนมภิเษกครบสูบสั่งของกระทรวงธรรมการ (พระนคร : โรงพิมพ์ทรงธรรม, 2478).

⁵² แหล่งการอ้างอิงที่ 2 เล่ม 23, หน้า 9.

คณะกรรมการมหาเถรสมาคมพิจารณาความผิดของพระโพธิ์วังศา
จารย์และออกความเห็นต่างๆ กัน บังก์วินิจฉัยว่าเรื่องไม่ได้ด้วยเห็นว่าถูกหรือ
ผิด บังก์ว่าพระโพธิ์วังศาจารย์ผิดจริงจากหลักฐานที่ประมวลมาเพราะถ้าท่าน
ไม่เห็นชอบกับการแต่งตั้งพระบัญชากโกลลท่านก็สามารถไม่แต่งตั้งก็ได้ แต่ก็
ไม่ปรากฏว่าท่านคัดค้านจนเมื่อก็เกิดเหตุวุ่นวายจึงมาขอให้พระพุทธโฆษาจารย์
ถอนคำสั่งแต่งตั้ง ฉะนั้นควรลงโทษให้ออกจากการมหาเถรสมาคม
บังก์ว่าท่านไม่ได้ทำองค์มีคุณยุ่งตามประสาคนใจอ่อนชี้เกรงใจ จึงไม่ควร
ลงโทษเพียงแต่ให้รู้สึกตนว่าได้กระทำผิด และปวงกาศความบริสุทธิ์ของ
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม⁵³ อาย่างไรก็ดี
เรื่องราวของวัดประยูร่วงค์ากค้อยฯ สงบลงในที่สุด

4.2 กรณีครูบาครรวิชัย (พ.ศ. 2477—2478) ครูบาครรวิชัยหรือ
พระครรวิชัยเป็นภิกษุล้านนาไทยที่มีชื่อเสียงด้านอภินิหารมีคุณนับถือมากตลอด
ล้านนาไทย เดิมพระครรวิชัยเป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง อําเภอลี้ จังหวัด
ลำพูน ต่อมาวัดบ้านปางและมหาเถรสมาคมหัวดราธรรมแวงว่าเป็น “ผีบุญ” เกรง
ท่าน จะซ่องสุมผู้คนเป็นพรรคพากโดยอาศัยครรชชาที่ประชาชนนิมิตต่อตน⁵⁴
ความหวาดระแวงมีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 ในสมัยที่สมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรรมพระยาชีรญาณวโรรสยังทรงพระชนม์อยู่ ครูบาครรวิชัยได้รับ

⁵³เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

⁵⁴“พระวนิจฉัยรายงานพระกรรมการเรื่องพระครรวิชัยต้องห้ามไว้พวงมาgar”
ประมวลนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชีรญาณวโรรส, พระมหาสมณวินัย
นี้, มหากรุณาธิคุณวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ50บ.
แต่วันสันพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาชีรญาณวโรรส, 1-7 สิงหา
คม 2514, หน้า 301.

อธิการณ์ถึง 4 ครั้งเนื่องจากคณะกรรมการพิจารณาว่าท่านตั้งตนเป็นพระอุปัชฌายะ และไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการประกอบองค์คณะสงฆ์ ตลอดจนมีพระสงฆ์เป็นสามัญมากผิดสังเกต⁵⁵ ภายหลังสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา-วชิรญาณวโรรสโปรดให้ยกโภษและอนุญาตให้กลับภูมิลำเนาโดยพิจารณาว่า เป็นการลงโทษเกินกว่าเหตุ เกรวจะเป็นเหตุให้ก่อตั้งศาสนานี้เมื่อเช่นที่เคยมีมา

56

ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง เรื่องของพระศรีวิชัยได้กลับมาเป็นบัญชาติครองหนึ่ง เนื่องจากพระศรีวิชัยมีประชาชนเคราะห์นับถือมากจนผิดสังเกต ความผิดที่คณะสงฆ์กล่าวคือพระศรีวิชัยไม่ยอมอยู่ใต้พระราชนัฐบัญญัติ การประกอบองค์คณะสงฆ์และไม่ยอมอยู่ใต้การบังคับบัญชาของเจ้าคณะที่มหามาตร สมาคมแต่งตั้ง ไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรมกับคณะสงฆ์อื่น ๆ และเป็นพระอุปัชฌายะอุปสมบททั้งที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งจากมหาเถรสมาคม⁵⁷

เหตุผลที่สนับสนุนข้อกล่าวหาทั้งนี้เนื่องจากพระสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ 10 แขวง 50 วัด ขอลาออกจาก การประกอบองค์คณะสงฆ์และขอขึ้นอยู่ในการปกครองของพระศรีวิชัย⁵⁸ พระธรรมโกษาเจ้าคณะมณฑลพายัพขอให้มหาเถรสมาคมหาราชนาพระศรีวิชัยมาอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรเพราะเห็นว่าถ้าพระศรีวิชัยอยู่ในมณฑลพายัพ การคณะสงฆ์ทางเหนือคงไม่เรียบร้อย ใจ

55 “พระดำรัสสั่งคำนิจฉัยเรื่องพระศรีวิชัยตั้งตนเป็นพระอุปัชฌายะ,” เรื่องเดียวกัน, หน้า 307.

56 เรื่องเดียวกัน, หน้า 308.

57 แหล่งการอ้างอิง เล่ม 23 (2478), หน้า 109–110.

58 ทชช., สร. 0201.10.61, “เรื่องพระสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ขอลาออกจาก การประกอบองค์สงฆ์ไปขึ้นในปกครองพระภิกษุศรีวิชัย,” จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรม การถังนายกัฐมนตรี, (3 กรกฎาคม 2478).

ระหว่างที่พระคริวชัยลงมาพำนักระดับกรุงเทพฯ⁵⁹ ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียงทำหนังสือร้องเรียนมาอย่างกระหะร่วงธรรมการและนายก รัฐมนตรีเพื่อขอาราธนาท่านกลับเชียงใหม่เนื่องจากพระคริวชัยชรามากแล้ว ท่องอาพาธกระเสาะกระแสง ประชาชนเกรงว่าการนำพระคริวชัยมาหากไว้ที่วัด เปญจันพิตราชเป็นเหตุให้ท่านมรณภาพ⁶⁰

ในมณฑลพายัพหลังจากพระคริวชัยลงไปพำนักระดับกรุงเทพฯ พระ ธรรมโกษาจารย์เจ้าคณะมณฑลพายัพดำเนินการต่อและสึกษามณรในความ ปกครองของพระคริวชัยหลายสิบวัดโดยเหตุว่าจะเมิดการปักครองคณาสังฆ พระคริวชัยเองต้องให้คำมั่นสัญญาแก่คณาสังฆไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่าตน จะปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการปักครองคณาสังฆ และจะช่วยเหลือตักเตือน เจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในวัดต่างๆ ให้เชื่อฟังพระราชบัญญัติการปักครอง คณาสังฆ จึงได้รับอนุญาตให้กลับเชียงใหม่⁶¹

กรณีพระคริวชัยนับเป็นอีกกรณีหนึ่งที่สั่นสะเทือนวงการคณาสังฆ และสร้างบัญญายุ่งยากใจแก่รัฐบาลขณะนั้น

4.3 กรณีพระเมธาราธรรมส วัดพิชัยญาติกรรม (พศ. 2480-81) พระเมธาราธรรมสเป็นเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติกรรม เกิดข้อขัดแย้งกับพระ เศรษฐารามยุตื่อน ฯ ว่าเป็นผู้ย่อหย่อนในพระวินัยและการปักครองวัด และก่อ อชิกรณ์เนื่อง ฯ เตรียมมาค่อยยธรรมยุต์ได้รับบัตรสอนเท็ทกัล่าโถงพระเมธารา ธรรมสและสนับศิษย์ในวัดพิชัยญาติฯ เนื่อง ฯ เช่นกรณีพระเจมร้องทุกข์ว่า

⁵⁹ ทข., ส.0201.10.61, เรื่องเดิม, หนังสือจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรม การลงนามรัฐมนตรี, (12 ตุลาคม 2478).

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁶¹ ผลของการลั่นคณาสังฆ เล่ม 24 (2479), หน้า 27-28.

กฎพระเมธารมรสัยกยอกเงิน⁶² ข้อกล่าวหาเหล่านี้ทำให้ฝ่ายธรรมยุตังเกียจไม่เชื่อในความบริสุทธิ์ของพระเมธารมรสและแนะนำให้สึกเสีย แต่พระเมธารมรสไม่ยินยอมกลับโดยเดียงด้วยกิริยาไม่แสดงความเคารพ พระธรรมยุตเห็นพ้องต้องกันให้ตัดพระเมธารมรสออกจากคณะธรรมยุต และขอพระบรมราชานุญาตถอดจาก สมณศักดิ์และจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติฯ และให้สึกเสียจากสมณเพศ⁶³

เมื่อคณะรัฐมนตรีได้รับเรื่องกล่าวโทษของพระเมธารมรสพิจารณา ว่าเป็นเรื่องใหญ่ซึ่งจำต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ จึงขอนำเรื่องเข้าปรึกษาในคณะกรรมการห้าเอกสารสมาคม และรายงานขึ้นมาให้คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้พิจารณาต่อไปเรื่องจึงคงค้างอยู่⁶⁴

หลังจากคณะธรรมยุตสั่งถอดพระเมธารมรสออกจากเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติฯ ได้แต่งตั้งให้พระภัทรมุนีรักษาการแทน กิษิมุสามเณรแบ่งแยกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งขึ้นกับพระภัทรมุนีนี้ อีกฝ่ายหนึ่งขึ้นกับพระเมธารมรส ต่างฝ่ายต่างไม่ร่วมสัมภารกรรมกัน ภายหลังพระเมธารมรสทำหนังสือฟ้องร้องไปยังนายกรัฐมนตรีเรื่องแม่กองธรรมภาคสนามหลวงไม่รับรู้เรื่องการสอบนักธรรมของกิษิมุวัดพิชัยญาติฯ กรรมธรรมการตอบกลับมาว่าพระเมธารมรสถูกปลดจากตำแหน่งเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักเรียน แม่กองธรรมภาคสนามหลวงจึงไม่รับรู้เรื่องการสอบนักธรรมของกิษิมุเนื่องจากตามระเบียบ

⁶² ฉลองการนักธรรมลง เล่ม 27 (2482), หน้า 490.

⁶³ ทช., ส. 0201.10.100 ที่ 49/18, “เรื่องพระสงฆ์วัดพิชัยญาติการามแตกร้าว กัน,” หนังสือจากหลวงสินธุสังคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการถึงนายกรัฐมนตรี, (6 กันยายน 2481).

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

การส่งบัญชีผู้ขอเข้าสอบนักธรรมภาคสนามหลวงกำหนดให้เจ้าสำนักเรียนเป็นผู้สั่งการเอง⁶⁵ ต่อมาเมื่อทรงพระกรุณาฯ พระราชทานกฐินที่วัดพิชัยญาติฯ พระเมธาการธรรมรสองมารับกฐิน พระภัทรมุขมุนีไม่ยอมร่วมสังฆกรรมด้วยรังเกียจว่าเป็นพระไม่บริสุทธิ์ เกิดเหตุวนวายจนกระหวงธรรมการสั่งดการทอดกฐินที่วัดพิชัยญาติ⁶⁶

บัญชาความยุ่งยากที่วัดพิชัยญาติฯ ยังคงดำเนินต่อไปจนสิ้นสมัยของสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงчинวรสิริวัฒน์ ในสมัยสมเด็จพระสังฆราช(แพ) วัดสุทัศน์ฯ ได้นำเรื่องนี้ขึ้นวินิจฉัยอีกครั้งหนึ่ง ดังจะปรากฏรายละเอียดในบทต่อไป

4.4 กรณีวัดดวงแข (พ.ศ. 2477) วัดดวงแขเป็นวัดธรรมยุติกนิกาย สาเหตุเกิดจากพระหล้า โสวิตโต เดิมจำพรรษาอยู่วัดปทุมวนาราม ก่อการยึดอำนาจจากเจ้าอาวาส มหาเถรสมาคมลงโทษให้บังพานนียกรรมภายในหลังพระหล้ามาพำนักระหว่างวัด แล้วก่ออธิกรณ์ขึ้นอีก มหาเถรสมาคมสั่งสึกแต่พระหล้าไม่ยินยอมออกจากวัด คณะธรรมยุตเห็นว่าภิกษุเหล่านี้ก่อความยุ่งยาก คงไม่สามารถปกคล้องให้เรียนร้อยได้และหาเจ้าอาวาสผู้สามารถปกคล้องไม่ได้ ประกอบกับภิกษุส่วนใหญ่เป็นชาวอีสาน จึงสั่งให้ยุบวัดดวงแขและขับไล่ภิกษุสามเณรทั้งหมดจากการกัดภายในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2477⁶⁷

⁶⁵ จช., ส. 0201.10.100, ที่ น. 25963/2481, “เรื่องพระเมธาการธรรมรสองมีลิขิตถึงนายกรัฐมนตรี,” จากปลัดกระทรวงธรรมการถึงเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี (22 พฤษภาคม 2481).

⁶⁶ จช., ส. 0201.10.100, ที่ น. 24122/2481 จารัสูมันตรีกระทรวงธรรมการถึงเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี, (4 พฤษภาคม 2481).

⁶⁷ ထดงการคึกคบงชี เล่ม 23 (2478), หน้า 110-113.

การยุบวัดดวงแข ทำให้ประชาชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงเดือดร้อน และร้องเรียนต่อกระทรวงธรรมการให้ตั้งเป็นวัดใหม่⁶⁸ ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จฯ กรมพระนเรศวรานุวัดติวงศ์ทูลสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า การยุบวัดดวงแขทำให้ประชาชนมองว่าเป็นการทำให้ธรรมยุติกนิ伽ยเสื่อมเสียเนื่องจาก

...ชาวบ้านพากันเดือดร้อนร้องแก้หากกระแซงเบนการใหญ่ เมื่อเข้าขอทราบเหตุที่สั่งยุบได้คำชี้แจงว่าพระพะสังข์นี้ไม่ป่องดองกัน ผู้อยู่กล่าวโทษผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่กล่าวโทษผู้้อย คำชี้แจงโดยประการดังนี้เป็นว่ารำคาญใจขึ้นมา ก็สั่งทำลายวัดนั้นเสีย ชาวบ้านคงเห็นเป็นการไว้อ่านจาราชศักดิ์ ได้ร้องคัดค้านและวิงวอนให้ตั้งเบนวัดต่อไป ในที่สุดก็อยู่แก่ชาวบ้านตกลงใจจะตั้งเบนวัดขึ้นใหม่ แต่ว่าจะเบนวัดธรรมยุตหรือมหานิกายนั้นแล้วแต่จะจัดที่เดเกล้ากระหม่อมเห็นเป็นเรื่องให้ธรรมยุตเสียซึ่อเสียงลงใบอิกร เป็นการผิดคนเองไม่ได้เลย...⁶⁹

ความรุนแรงภายใต้คณะสังฆ์ดังกล่าวมากทั้งหมดเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลจำต้องพิจารณาการพระศาสนาตัวยความอาใจใส่และรอบคอบยิ่งขึ้น

⁶⁸ ปรากฏสำเนาคำร้องของผู้มุ่งชื่อ 172 คนยื่นต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการเรอะขอให้วัดดวงแขคงเป็นวัดที่รักษาไว้ โดยอ้างว่าได้ก่อสร้างปฏิสังขรณ์เสียทุนทรัพย์ไปเป็นอันมาก อ้างจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

⁶⁹ สมเด็จฯ ทรงพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จฯ กรมพระนเรศวรานุวัดติวงศ์, สารบัญเดชฯ เล่ม 5, หน้า 196.

ภายในดังสมเด็จฯ พระราชนูญดังนี้ ให้ตั้งวัดดวงแข แต่เมื่อมาที่ที่พระมหาอุปัชฌาย์ (ป.ร.) วัดพิษณุโลการาม ไปรักษาการวัดดวงแข อ้างจาก เอกสารนี้คณะสังฆ์ เล่ม 23 (2478), หน้า 115.

๕. บัญหาเรื่องนิกายสงฆ์และความพยาบาลที่จะรวมนิกายสงฆ์ ดังที่ได้กล่าวในบทที่ ๑ แล้วว่า การแบ่งแยกนิกายสงฆ์เป็นผลเสียแก่พระศาสนามากกว่าผลดี เพราะเป็นเหตุร้าวจานในกลุ่มคณะสงฆ์ยกที่จะกลับคืนดีได้ดังเดิม บรรดาเจ้านายและผู้นำในการคณะสงฆ์ต่างตระหนักรถึงภัยของการแตกนิกายและพยาบาลแก่ไข่เต้มีสัมฤทธิผล⁷⁰ ความพยาบาลที่จะแก้ไขความเดกร้าวในคณะสงฆ์เช่น ทรงชี้แจงถึงผลเสียของการแบ่งแยกนิกายและความบริสุทธิ์ของพระมหาНИกาย เพื่อให้พระธรรมยุตคล้ายรังเกียจและยินยอมร่วมสังฆกรรม⁷¹ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรัสเล่าแก่พระองค์เจ้าร้านนิวัตกรรมหนึ่นพิทยลักษณ์ภักดีกราวา ความคิดเรื่องรวมนิกายสงฆ์มีมาแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยขันแรกเป็นไปในรูปเผยแพร่ความนิยมในธรรมเนียมธรรมยุติกนิ

⁷⁰ ศึกษาได้จากพระราชพินธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องวัดสมอราษฎร์อันมีนามว่าราชวิเวก, พระราชพินธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเทกโนเสื้อน้ำ พระราชพินธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรุงพระยาวชิรญาณวโรรส เรื่องนิกาย และใน “สาส์นสมเด็จ” ลายพระหัตถ์โดยชอบของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จฯ เจ้าพากวงพระนริศรานุวงศ์ติวงศ์ เรื่องมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย

⁷¹ ปรากฏในลายพระหัตถ์ส่วนพระองค์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มีมาถึงหน้ม่อมเจ้าพิสิฐดิศพงษ์ ดิศกุล เมื่อทรงทราบว่าให้ทรงทราบพ่อพระภรรมาภิไธย เช่นเดียวกับพระธรรมยุต ไม่ให้ทรงดูหมื่น (ลายพระหัตถ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพถึงพลโทหม่อมเจ้าพิสิฐดิศพงษ์ ดิศกุล, ๑ กันยายน ๒๔๘๐, อ้างใน พลโทหม่อมเจ้าพิสิฐดิศพงษ์ ดิศกุล, คู่มือนากรหลวง, กรมยุทธศาสตร์ทหารบกพิมพ์ในงานพระราชการเพลิงศพหม่อมเจ้าพิสิฐดิศพงษ์ ดิศกุล ณ เมรุหน้าพลับพลามีสุริยา ภานุวงศ์เทพศิรินทร์ราวาส, ๗ มิถุนายน ๒๕๐๙).

ก้ายในกลุ่มพระสัมมาñานิกาย เช่น การผูกพัทธสีมาอุโบสถ⁷² และการสวดมนต์แบบธรรมยุต⁷³ พระราชด้ำริในเบื้องต้นได้ผลดี เพราะพระสัมมาñานิกายภูมิใจที่สวดมนต์ทำนองธรรมยุตได้ดังปรากฏว่า วัดมหาชาตุฯ และวัดเบญจมบพิตร (ซึ่งเรียกว่าเป็นภิกษุณหานิกายแปลง) เปลี่ยนการทำนองการสวดมนต์เป็นแบบธรรมยุต และรับนับถือขัณธรรมเนียมในธรรมยุติกนิกายบางปีรภการ

ความคิดเห็นของการรวมนิกายสัมมาñปปรากฏชัดเจนในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาชีรญาณวโรรสดำรงตำแหน่งสกลสังฆปฏิริยาภก พระด้ำริที่จะรวมนิกายสัมมาñแลกมุ่งจะใช้การทำแท้งแบบธรรมยุติกนิกายโดยทรงพิจารณาว่า พระสัมมาñหานิกายส่วนใหญ่จะนิยมห่ม袈裟เป็นเครื่องร่วมนิกายโดยได้มีพระธรรมรัสรชากวนให้พระเถระมหาñหานิกายห่ม袈裟ตาม โดยทรงประภากว่า การครองผ้าของพระสัมมาñหานิกายแตกต่างกันแต่ละวัดน่าจะได้วางแบบแผนให้คล้ายคลึงกัน ปรากฏหลักฐานว่า ตรัสรชานสมเด็จพระวันรัต

⁷² เมื่อครั้งผูกพัทธสีมาที่วัดเบญจมบพิตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัววนมนต์สมเด็จพระวันรัต (แดง) ให้ผูกพัทธสีมาตามแบบธรรมยุติกนิกาย (หนาช., สบ.2.53/73, สำเนาหนังสือของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทูลพระองค์เจ้าฯ นี้ นิวต์กัมหมื่นพิกิลดาภพฤฒิบาก, 3 สิงหาคม 2480).

⁷³ ชนปปรากฏเป็นธรรมเนียมต่อมาว่าในการสวดมนต์ถ้าพระสัมมาñหานิกายเบ็นธรรมยุตมากกว่ามหาñหานิกายให้สวดแบบธรรมยุต ถ้าพระสัมมาñหานิกายมากกว่าให้สวดแบบมหาñหานิกาย สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพตรัสว่าเคยหอดพระเนตรเห็นพระสัมมาñหานิกายสูงด้วยการทำนองธรรมยุต เมื่อคราวที่รับพระสุพรรณบัตรเบนธรรมห่มเมื่อ พ.ศ. 2479. (หนาช., สบ. 2.53/73, เรื่องเดิม).

⁷⁴ ในระยะแรกพระสัมมาñหานิกายส่วนใหญ่ยังคงมีความต่อต้านการห่ม袈裟ไว้ในบัญชีอ่อน (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องวัดสัมหรายอันมีนามว่าราชอาชีวาร, หน้า 41).

(ตีต) และสมเด็จพระวันรัต (จ้าย) ให้ห่ม袈วักตาม สมเด็จพระวันรัตทึ่ง ส่องยومทำตามพระประسنัค⁷⁵ ดังนั้นชนบุธรรมเนียมแบบชรร์มยุติจึงเริ่มต้น ที่วัดเบญจมบพิตรและวัดมหาธาตุฯ ก่อน แล้วค่อยแพร่หลายไปยังสานุศิษย์ ของทรงสองวัด เช่น วัดอุนคาราม ต่อมาตัวสชวน สมเด็จพระพุทธโนมชา จารย์⁷⁶ (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร) เมื่อครั้งยังเป็นพระพิมลธรรมกับสมเด็จ พระสังฆราช (แพ) เมื่อครั้งยังเป็นพระพรหมมุนี แต่ท่านทึ่งสองไม่ยินยอม สมเด็จพระพุทธโนมชาจารย์นี้อยู่ไม่ทูลว่าพระไร แต่สมเด็จพระสังฆราช (แพ) ทูลว่า ตัวท่านก็ชอบแบบแผนอย่างธรรมยุติกนิกาย ถ้าหากว่าเป็น คฤหัสร์จะนิวชาติกเป็นพระธรรมยุต แต่ได้บัวเป็นพระมหานิกายเสียแต่ ตน ถ้าเปลี่ยนไปห่ม袈วักก็เหมือนกับว่าลักษณะของอุบัชฌาย์อาจารย์ผิดในการ ห่มผ้า แต่ตัวท่านยังไม่เห็นว่าผิดก็ไม่รู้ที่จะไปห่มผ้าเป็นอย่างอื่นให้ผิดแบบ ของอุบัชฌาย์ไปได้อย่างไร ดังแต่นั้นมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ไม่ตรัสชวน

⁷⁵ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จฯ กรมพระยาเนวีพราหมุนรัตติวงศ์, ภารก์สมเด็จฯ เล่ม 23, หน้า 3.

⁷⁶ สมเด็จพระพุทธโนมชาจารย์ (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร) ภิกขุมหานิกายเมื่อ ครั้งเป็นพระพิมลธรรม เจ้าคณานุมาลกรสวัสดิ์ เกิดเหตุขัดแย้งกับสมเด็จพระมหา สมณเจ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จฯ กรมพระยาเนวีพราหมุนรัตติวงศ์ ซึ่ง ถูกกล่าวหาว่าปลอมพระพิมพ์และล่วงปฐมปาราชิก ผลก็คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและสมเด็จฯ กรมพระยาเนวีพราหมุนรัตติวงศ์ เดินทางไปอยู่ในประเทศพม่า จังหวะนั้น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระมหาเถระสมามุนี ให้ท่านนิตย์ภัรลงมาเข้าเฝ้ากับพระราชาคณธรรมัญตลอดจนนั้น และ พอจากต้นแห่งนั้นบังคับนัญชาการนกรสวัสดิ์ การลงโทษครั้งแรกฯ ใจว่าเป็นเหตุแห่ง ความขัดแย้งระหว่างพระพุทธโนมชาจารย์กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ (แยกการนับคณ สองนี้ เล่ม 2, (2457), หน้า 831.)

ให้พระมหานิกายห่มแหนกอีกต่อไป⁷⁷ พระคำริที่จะรวมนิกายสอง派โดยการห่มผ้าจึงจำต้องเลิกล้ม ภายหลังทรงพระค้ำริว่าวนอกจากพระธรรมสอนองค์ พระสังฆ์อื่น ๆ ที่สมัครใจห่มอย่างเดิมก็ยังมี จึงทรงวางแบบไว้สองประการกำหนดให้อยู่สันนักในเกี้ยห่มอย่างนั้น ดังนั้นพระมหานิกายจึงแบ่งเป็น 2 พาก คือ พระมหานิกายเดิม และพระมหานิกายแปลง พระมหานิกายเดิมยังนุ่มน้ำและยืดถือวัตรปฏิบัติแบบพระสังฆมหานิกาย เช่น คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ วัดสุทธิ์ศรีฯ วัดอรุณฯ วัดสรวงเกศ วัดจักรวรรดิฯ วัดทองนพคุณฯ ฯลฯ ยังห่มหนึ่นบ แล้วสายพยานบตร ส่วนมหานิกายแปลงได้แก่ คณะสงฆ์วัดมหาธาตุฯ และวัดเบญจมบพิตรห่มผ้าแหนก และใช้วิธีอุปสมบทและยืดถือวัตรปฏิบัติแบบพระสังฆธรรมยุติกนิกาย⁷⁸

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพตรัสเล่าต่อพระองค์เจ้าชานนิวตีว่า เม้มสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จงทรงล้มเหลวเรื่องการรวมนิกายสอง派โดย

⁷⁷ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จฯ กรมพระยานริศราনุวัตติวงศ์, สาสน์สมเด็จฯ เล่ม 23, หน้า 3.

ในแบบของการลักษณะของ派 เล่ม 2 พ.ศ. 2457 เรื่องพระคำริสของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ โปรดเรื่องพระมหานิกายห่มแหนก หน้า 369 ความว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ประชุมห้าเดือนตามกำหนดนิกาย ประกอบด้วยพระภารणนุเคราะห์ 19 รูป เพื่อหารือเรื่องการห่มผ้าของพระมหานิกาย พระธรรมวิโรดมผู้บัญชาการคณะมหาชินรุ่งพระศรีสมโพธิเจ้าคณมณฑลชุมพร พระทักษิณนิศา เจ้าคณมณฑลปราจีนบุรี และพระราชนฤทธิเจ้าคณมณฑลนครสวรรค์ ให้ความเห็นพ้องกันว่า การห่มแหนกเป็นการสอดคล้อง พิมพ์ในธรรมและพระเทพเทเวทีบังพอยาจห่มแบบเดิม พระพิมพ์ธรรมอ้างว่าทำตามแบบอุบัชณาญ พระเวทึกค่าว่าของเดิมเป็นของเก่ากลับห่มอย่างพม่าลังกา ฉะกล้ายเป็นของใหม่กว่าเขาน่าอับอาย

⁷⁸ ทพช., สร. 0201. 10.145, “เรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนา,” หนังสือพ. อ. ประบูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ, (29 เมษายน 2485).

การที่มีแห่งก็ตาม พระองค์ก็ยังไม่ลดละความพยายาม ความพยายามครั้งใหม่คือ ทรงทดลองให้พระเครื่องหนานิเกียร์ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือโดยทั่วไปเข้าร่วมสังฆกรรมกับพระสงฆ์ธรรมยุต ดังพระธรรมตรัสเล่าของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพอภิ托管หนนี้ว่า

...ทรงลองอักเสบหันนี้ในครั้งนั้นบางที่เชือยังจะไม่ทรงทราบ เวลาันนั้นแรกออกจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยไปรักษาตัวอยู่ที่บ้านแบงค์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กับพระสงฆ์สาวกของท่านไปประพاشหัวเมืองทางข้างเหนือกลับมาแวงวัดนิเวศน์⁷⁹ ฉันไปเพื่อตัวสักกระซิบบอกไปเที่ยวครัวนี้ได้ให้พระพิมลธรรม (เงง) (เวลาันดูเหมือนยังเป็นพระธรรมไตรโลกหรือพระเทพโมลี) กับพระโพธิวงศ์ (นวม) (เวลาันดูเหมือนเป็นที่พระมงคลเทพหรือพระรัชชมงคล) เช้าร่วมสังฆกรรมแล้ว ฉันออกจากการผ่านไปพบสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (เมื่อครั้งยังเป็นที่พระญาณวราภรณ์) ฉันกระซิบถามว่า “ทำอุโบสสกับพระมหานิเกียร์เป็นอย่างไร” ท่านไม่ตอบเป็นแต่ยัง แสดงกริยาให้เข้าใจว่า ให้ทำก็ต้องทำ...⁸⁰

อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะรวมนิเกียร์สังฆไม่อาจประสบให้เป็นที่พอกพระทัยได้สมดังที่เคยมีพระปาราภต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “... การที่จะคิดคุ้มธรรมยุติกนิเกียร์กับมหานิเกียร์ให้กลมเกลี่ยวนั้นได้แต่เพียงเดอตเตอสิ จะให้ถูกอัชญาศรัยกันนั้นเห็นไม่ได้ ตามธรรมชาติ

⁷⁹หมายถึงวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปะอิน จังหวัดอุบลราชธานี

⁸⁰ พ.ร.บ. 2. 53/73, สำเนาหนังสือของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กฎพระองค์เจ้าชานนิวัตกรรมหมนพิทักษ์ลากพฤฒิยการ, (3 สิงหาคม 2480).

โทษของการถือค่าสนาอันบรรยายคำสอนศาสตร์เป็นเหตุต่างมีความเห็นแตกต่างกัน หนึ่งบ้าง เบากัน เห็นว่าเพียงอย่างพระสงฆ์สองฝ่ายก็เป็นเบาอยู่แล้ว ...⁸¹

ข้อพิจพลดาดประการหนึ่งในความพยายามที่จะรวมนิกายสอง派ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ คือ ทรงใช้ธรรมยุติกนิกายเป็นหลัก และทรงพยายามเปลี่ยนพระมหานิกายให้เป็นพระธรรมยุตด้วยการเปลี่ยนวัตรปฏิบัติการนั่งห่มให้เหมือนพระธรรมยุต ฉะนั้นการรวมนิกายสอง派ของพระองค์แท้ที่จริงคือการแปลงพระมหานิกายให้เป็นนิกายธรรมยุต เป็นผลให้พระธรรมหานิกายจำนวนหนึ่งไม่พอใจ และติเตียนว่าเป็นการกลืนพระมหานิกายให้เป็นพระธรรมยุต ความพิจพลดาดข้อนี้ไม่เพียงแต่ทำให้พระธรรมริเรื่องการรวมนิกายสอง派ล้มเหลว แต่ยังเป็นผลให้พระมหานิกายที่มีที่ท่าจะแตกแยกเป็นสองนิกายคือ พระมหานิกายเดิมกลุ่มหนึ่ง และพระมหานิกายแปลงอีกกลุ่มหนึ่ง เม็ชนาดันนพระธรรมยุตบางกลุ่มยังมีความรังเกียจพระมหานิกายและพิจารณาว่าต้องให้พระมหานิกายบวชแปลงใหม่จึงจะสันความรังเกียจ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงตាหันความคิดนี้ว่าเป็นความคิดคับแคบ แต่ก็เชื่อว่าในไม่ช้าบุคคลเหล่านี้จะค่อยๆ หมวดไป และพระสงฆ์ทั้งสองนิกายก็จะเข้ากันได้สนิท⁸² ทรงมีพระธรรมรักษาไว้ให้แก่พระสงฆ์ทั้งสองนิกาย ดังปรากฏในสมณสาสน์ถึงเจ้าคณะมหาลัยครรภารามราชป্রารภเหตุอันนำความเสื่อมแก่ตัวโดยยกตัวอย่างวัดโสมนัสวิหารว่า เมื่อครั้ง

⁸¹ ทางช., ว. 5, ส. 8/1, “เรื่องสมเด็จกรรมพระยาวชิรญาณวโรรส,” ด้วยพระหัตถ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรรมพระยาวชิรญาณวโรสสถาบันพระพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (15 พฤษภาคม ร.ศ. 118).

⁸² ทางช., สบ. 2.53/73, เรื่องเดิม.

สมเด็จพระวันรัต (พุทธสิริ ทับ) ครองอยู่ วัดโสมนัสฯ เจริญรุ่งเรืองกว่าวัดอื่น แต่เมื่อท่านมรณภาพด้วยโสมนัสฯ เสื่อมลง ข้อที่วัดโสมนัสฯ เสื่อมทรงวินิจฉัย ว่า เหตุแห่งความเสื่อมเป็นมาตั้งแต่ท่านยังครองวัดแล้ว เพียงแต่ไม่ทันเห็น ในขณะนั้นคือ “... ความนิยมเลี้ยงบรรพชิตผู้มีจิตศรัทธาแคนบไว้มาก ยกย่อง ความเคร่งครัดว่าดี บรรพชิตจำพากันบางรูปแม้สมเด็จพระวันรัตอาพาธ ไม่เยี่ยม ถึงมรณภาพก็ไม่แพ้ บางเหล่าแม้แต่การสามัคคีในอุปถั ปวารณาและสังฆกรรมก็ไม่ให้ อาย่างนั้นจะไม่เสื่อมอย่างไรได้ ...”⁸³

ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เมื่อเกิดการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้นำความคิดเรื่องการรวมนิกายสอง派มาเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการเคลื่อนไหว ข้อเรียกร้องเรื่องการรวมนิกายสอง派เป็นที่ยอมรับของรัฐบาลโดยมีจุดมุ่งหวังว่า เอกภาพในคณะสอง派จะช่วยสร้างความมั่นคงแก่บ้านเมือง นโยบายการรวมนิกายสอง派ของรัฐบาลจึงเริ่มต้นด้วยการทดลองให้พระทั้งสองนิกายร่วมสังฆกรรมในวัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งรัฐบาลกำหนดให้เป็นวัดตัวอย่างของการรวมนิกายสอง派 และกำหนดให้พระยาพหลพลพยุหเสนาซึ่งประธานศาสนานิพนัพถือเป็นวิกฤตัวอย่างของการรวมนิกายสอง派

๖. คณะราษฎรกับข้อหาคอมมิวนิสต์ ความจำเป็นของรัฐบาลอิก ประการหนึ่งในการปรับปรุงพระพุทธศาสนาคือ เพื่อบังกันข่าวลือในขณะนั้นว่า รัฐบาลผูกaiseในลัทธิคอมมิวนิสต์ เพราะตามหลักการของลัทธิคอมมิวนิสต์คือต้องทำลายศาสนา เพื่อแก้ความเข้าใจผิดดังกล่าวรัฐบาลจึงห้ามทำบุญบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง

⁸³ ผลของการนี้คณะสอง派 เล่ม 2 (2457), หน้า 321.

ในช่วงแรกของการปักครองระบบประชาธิปไตย มีการเผยแพร่
ลักษณะคอมมิวนิสต์อย่างแพร่หลาย มีบุคคลหลายฝ่ายหันเจ้าแนยและผลเรื่อง
ต่างเข้าใจว่า นายปรีดิ พนมยงค์ เป็นผู้ฝึกให้ในลักษณะคอมมิวนิสต์ เนื่องจาก
นายปรีดิเป็นผู้เชี่ยวชาญ “แต่งการณ์คอมเมรัชญ์” โดยตีสถาบันพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์อย่างรุนแรง ต่อมาเมื่อนายปรีดิ พนมยงค์
เสนอเด็าโครงเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่เรียกว่า “สมุดปกเหลือง” นั้น ข่าว
ลือว่ารัฐบาลเป็นคอมมิวนิสต์ก็ยังแพร่หลายมากขึ้น ⁸⁴ ความหวาดระแวง
ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปักครองเป็นระบบสังคมนิยม ทำให้พระยา
มโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีชั่วขณะนั้นประการยุบสภา และออกคำสั่ง
ให้นายปรีดิ พนมยงค์ เดินทางไปฝรั่งเศสเป็นการชั่วคราว รัฐบาลอ้างเหตุ
ผลในการยุบสภาว่า น่องจากสภาพเป็นคอมมิวนิสต์ ⁸⁵ ประกอบกับมีข่าวลือ⁸⁶
จากหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งว่า ความสัมพันธ์อันสนิทสนมระหว่าง พันเอก
พระยาพหลพลพยุหเสนา กับนายปรีดิ พนมยงค์ จะมีส่วนผลักดันให้พระ
ยาพหลพลพยุหเสนาใช้นโยบายรุนแรงในการปฏิบัติราชการ

ภายหลังเมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนาดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อแก้ไขข่าวลือดังกล่าว รัฐบาลได้ออกแต่งการณ์ยืนยันอุดมการณ์
และแนวโน้มนโยบายแห่งรัฐในการต่อต้านลักษณะคอมมิวนิสต์อย่างหนักแน่น للغاية
ต่อหล่ายครั้ง เช่นยืนยันว่า

⁸⁴ เรื่องไทยนิรัศน์ ชาตสิงห์, “บทบาทพระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะ
นายกรัฐมนตรีในระยะ 6 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปักครอง (พ.ศ. 2476–2481),”
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2521, หน้า 97.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98–99.

⁸⁶ ทางกองทัพบก, (23 มิถุนายน 2476).

...อิทธิพลของลัทธิคอมมูนิสต์ไม่สามารถจะคืบคลานเข้าสู่สยามประเทศได้ ตราบใดที่ข้าพเจ้ายังมีอิทธิพลอยู่ในคณะรัฐบาล ข้าพเจ้ายอมอุทิศชีวิตของข้าพเจ้าเพื่อบกบ่องรัฐธรรมนูญภายใต้ องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...⁸⁷

ในคราวที่ให้สัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนก็เช่นกัน พระยาพหลพลพยุหเสนา ก็กล่าวอย่างชัดเจนว่า ท่านมีความเห็นขัดแย้งกับลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังปรากฏคำให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

...ข้อกล่าวหาหรือข่าวลืออันนี้ไม่เป็นความจริงเลย คราวนี้คิดว่าข้าพเจ้าเป็นคอมมูนิสต์หรือมีความคิดรุนแรงนั้น เป็นการผิด พลาดอย่างยิ่ง มันยังเป็นไปไม่ได้ในเมื่อข้าพเจ้ายังดำรงตำแหน่ง พันทางทหารอยู่ ข้าพเจ้ามีความจงรักภักดีและศรัทธาต่อประเทศไทย และต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างแน่นแฟ้น รวมทั้งไม่มีความคิดเรื่องลัทธิคอมมูนิสต์ในสมองของข้าพเจ้าเลย...⁸⁸

อย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลจะยืนยันความบริสุทธิ์ใจเพียงไร ความหวาดระแวงว่ารัฐบาลคอมมิวนิสต์ก็ยังคงมีอยู่ ความรู้สึกเหล่านี้คุกรุนมาอีกครั้งหนึ่งเมื่อนายปริ๊ด พนมยงค์ เดินทางกลับจากฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2476 และเกิดกรณีนายถวี ฤทธิเดช ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในกลุ่มเจ้านายและทหารจำนวนหนึ่ง และประกูลเป็น “กบฏนารเดช” ต่อมา ผู้นำในการกบฏอ้างเหตุผลในการก่อการครั้งนี้ว่า “...รัฐบาลพระยา

87 บางกอกเดลินิวส์, (21 มิถุนายน 2476).

88 เรื่องเดียวกัน.

พหดพลดพยุหเสนาเป็นคอมมิวนิสต์ โดยมีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้บงการอยู่เบื้องหลัง เห็นได้จากการรับหลวงประดิษฐ์เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และเปิดโอกาสให้นายถวัตติ ฤทธิเดชยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปรมเกล้าเจ้าอยู่หัวอันถือเป็นการหมั่นพระบรมเดชานุภาพ...⁸⁹

ข้อกล่าวหาว่า รัฐบาลผูกผันในลักษณะคอมมิวนิสต์เป็นเรื่องมัวมองของรัฐบาลมิใช่น้อย ความคิดที่จะปรับปรุงการพระศาสนาของรัฐบาลในครั้งนี้จึงน่าจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขข่าวลือเหล่านี้ เนื่องจากปรากฏความเชื่อว่าผู้เป็นคอมมิวนิสต์จะไม่มีศาสนา ความคิดเรื่องนี้เห็นได้จากข้อเสนอของ น.อ. หลวงกาจสังคม หนึ่งในคณะกรรมการพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศาสนา เสนอให้รัฐบาลปรับปรุงการศาสนาอย่างจริงจัง เพื่อบังกับความเข้าใจผิดว่ารัฐบาลเป็นคอมมิวนิสต์ ดังความว่า

...ศาสนาเหมือนมีเดลลายคอม ถ้ารู้จักใช้ก็ได้ประโยชน์ดี
ถ้าไม่รู้จักใช้ อายุน้อยถึงไม่บัดด้มือก็เป็นเพียงเสียอัตต์ คณะ
ราชภูมิได้วางนโยบายการปกครองไว้ครบแล้ว แต่หากในศาสนาไม่
ได้กล่าวถึง อาจจะเป็นเพราะขอหน้าให้ฝ่ายตรงกันข้ามอ้างว่าฝ่าย
เราไม่มีศาสนา...⁹⁰

กล่าวได้ว่าเหตุจุจิให้รัฐบาลหันมาปรับปรุงพระศาสนาเกิดจากเหตุสำคัญหลายประการ อาทิ เกิดจากการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาณาจักรและศาสนาจักร

⁸⁹ เรื่องโภทภูมิรัศมี ชาตสิงห์, เรื่องเดิม, หน้า 106.

⁹⁰ ขช., สร. 0201 10.101, “เรื่องการพิจารณาการบำรุงและส่งเสริมศาสนา,” จาก น.อ. หลวงกาจสังคมถึงนายกรัฐมนตรี, (4 เมษายน พ.ศ. 2482).

อันเคยมีมาแต่อดีต ทำให้วัชupalต้องหันมาปรับปรุงการพิจารณา เช่นที่พระมหากษัตริย์เคยทรงปฏิบัติ ตลอดจนเสียงร้องเรียนของประชาชนที่มีมาถึงวัชupalครั้งแล้วครั้งเล่า ซึ่งวัชupalเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขและปรับปรุงการพิจารณา นอกจากนี้ยังหาความยุ่งยากภายในคณะกรรมการหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อาทิ กรณีคดีวินัย กรณีวัดประยูร่วงค์ฯ กรณีเวัดดวงแขข้อแม่แต่กรณีของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ ซึ่งวัชupalเห็นข้อบกพร่องและความล้มเหลวในการบริหารคณะกรรมการฯ วัชupal ตระหนักเห็นภัยของการแตกแยกนิกายสอง派 และเห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะกรรมการสอง派 เสียใหม่ และดำเนินการรวมนิกายสอง派 สาเหตุสำคัญในการปรับปรุงการพิจารณาอีกประการหนึ่งก็เพื่อแก้ข้อกล่าวหาเรื่องวัชupalเป็นคอมมิวนิสต์ โดยคณะกรรมการวัชupalพิจารณาว่าเหตุที่เกิดข่าวลืออันนี้เนื่องจากวัชupalไม่ได้สนใจการพิจารณาตามแต่เรื่องต้นดังปรากฏว่าในหลักทรัพย์ของคณะกรรมการราชภูมิไม่ได้ปรากฏข้อใดข้อหนึ่งเกี่ยวกับการพิจารณาโดย

ดังนั้นท้าทีของวัชupalที่มีต่อการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ จึงเป็นไปในลักษณะเห็นพ้องและสนองตอบข้อเรียกร้องหลาย ๆ ประการ เช่น ดำเนินการแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะกรรมการสอง派 ร.ศ. 121 เป็นการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชจากธรรมยุติกนิกายมาเป็นการคัดเลือกจากพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิและวัยวุฒิสูงสุด ดำเนินการรวมนิกายสอง派โดยกำหนดให้วัดพระคริมมหาธาตุเป็นวัดตัวอย่างการรวมนิกายสอง派 และให้กิจชีพขยายผลผลพัฒนาเป็นกิจชีพตัวอย่างของการรวมนิกาย ตลอดจนตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการพิจารณา เช่น พิ-

จารณาปรับปรุงการศึกษาพระสงม์ให้เหมาะสมตามกาลสมัย และวางแผน
การเรื่องมหาวิทยาลัยสังข์ในอนาคต แม้การปรับปรุงพระพุทธศาสนาของ
รัฐบาลจะไม่สำเร็จเสียเลยที่เดียว แต่ก็ชี้ให้เห็นความจริงใจและความเห็น
พ้องต้องกันของรัฐบาลในการปฏิรูปพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามสิ่งที่พึงตั้งข้อสังเกตคือ สาเหตุที่รัฐบาลไม่กล้าจะประ-
กาศใช้นโยบายการรวมนิกายสังฆอย่างแจ่มชัด ก็เนื่องจากตระหนักถึงบัญชา
ความขัดแย้งของภิกษุทั้งสองนิกาย กล่าวไว้ว่ารัฐบาลได้พยายามที่จะใช้วิธี
การประนีประนอมระหว่างพระสังฆทั้งสองฝ่าย โดยยึดเวลาในการรวมนิกาย
สังฆไปอีก 8 ปี ด้วยความหวังว่ากาลเวลาที่เนินนานおくไป จะช่วยคลี่คลาย
ความขัดแย้งของพระสังฆทั้งสองนิกาย จนสามารถรวมนิกายสังฆได้ในที่สุด

ผลจากการเคลื่อนไหว ของคณะปฏิสัมพันธ์การพัฒนา

ผลกระทบสังคม

เมื่อพิเคราะห์จากท่าทีของรัฐบาลต่อการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสัมพันธ์ฯ กล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสัมพันธ์ฯ เป็นตัวกำหนดที่สำคัญของการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ให้เสมอภาค และเป็นประชาธิปไตยขึ้น

การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสัมพันธ์ฯ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในคณะสงฆ์หลายประการดังนี้

1. การยกเลิกพระราชนูญต์การปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และการตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484

2. ความพยายามที่จะรวมนิกายสงฆ์

3. การเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการตั้งสมเด็จพระสังฆราช และการบริหารอื่น ๆ

4. การปรับปรุงด้านการศึกษาของพระสงฆ์

1. การยกเลิกพระราชนูญต์การปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และการตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484

ดังที่ได้กล่าวในบทก่อน ๆ แล้วว่า พระราชนูญต์การปักครองคณะ

สังข์ ร.ศ. 121 เป็นพระราชบัญญัติที่ไม่เสมอภาคและล้าสมัย “ไม่เหมาะสมกับการปกครองในระบบประชาธิปไตย รัฐบาลเห็นควรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่” จึงยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เดิมและตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ใหม่เรียกว่า “พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484”

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 มีดังนี้

ประการที่หนึ่ง : ยุบเลิกมหาเถรสมาคมและแบ่งแยกอำนาจการปกครองเป็น 3 ส่วน ได้แก่ สงฆ์สาว สงฆ์มนตรี และคณะวินัยธรรม เพื่อถ่วงดุลอำนาจจากการบริหารคณะสงฆ์ เช่นเดียวกับการปกครองอาณาจักร

สงฆ์สาว : ประกอบด้วยสามาชิก 45 รูป มีหน้าที่ร่างสังฆาณฑ์ กติกาสงฆ์ขึ้นใช้ด้านการบริหาร เป็นการใช้มติส่วนมากตามระบบประชาธิปไตย

สงฆ์มนตรี : ประกอบด้วยสงฆานายก 1 รูป และสงฆ์มนตรีไม่เกิน 9 รูป อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารคณะสงฆ์

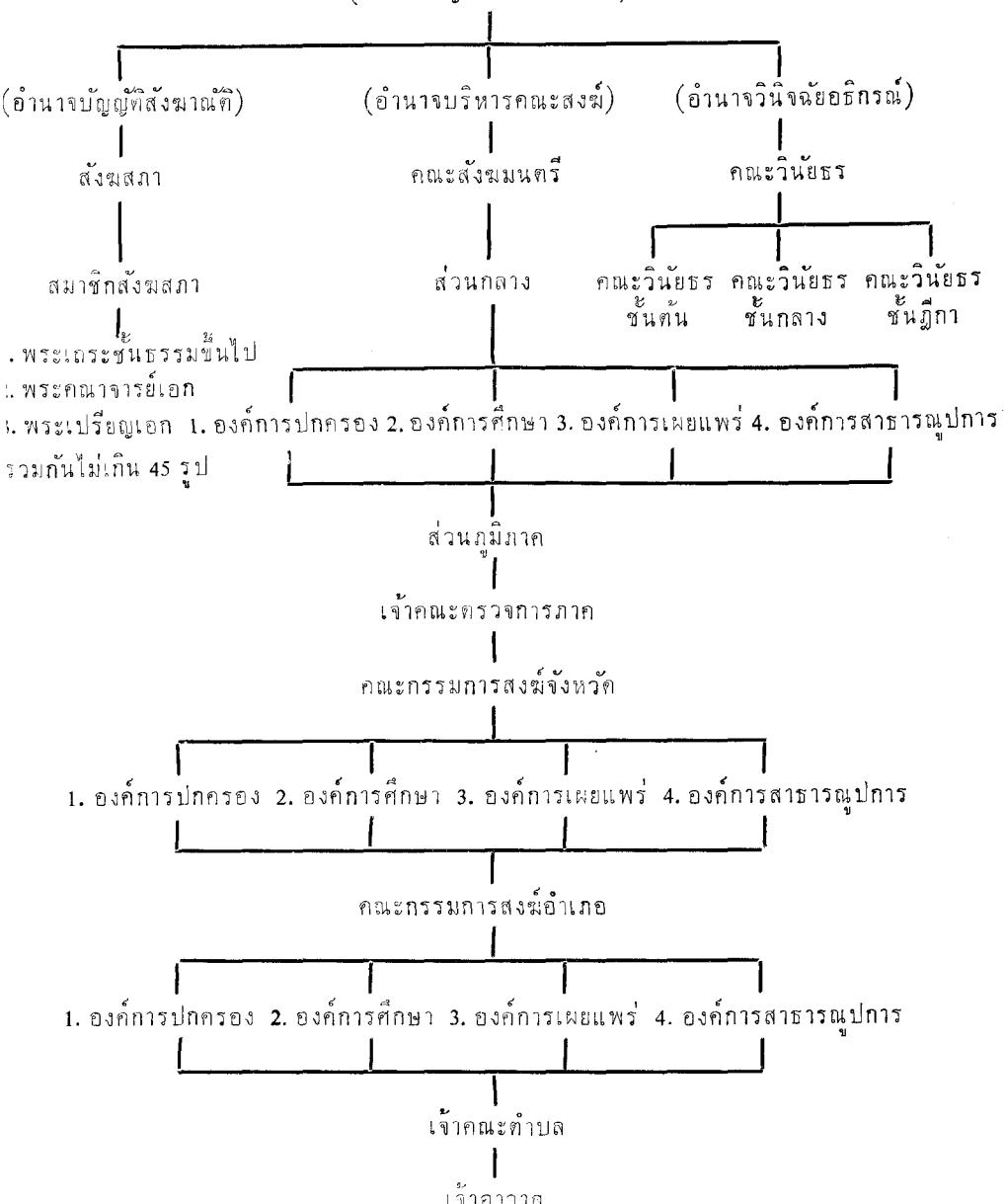
คณะวินัยธรรม : มีหน้าที่ในการพิจารณาความผิดของบุคคลที่ให้เป็นไปตามธรรมวินัยและสังฆาณฑ์¹

¹ สะอาด นิตินทร์, ผู้ร่วบรวม, “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484,” ประมวลรัฐบัญญัติคณะสงฆ์ พร้อมทั้งคำอธิบายโดยละเอียด คู่มือของพระภิกษุธรรมและการและผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับคณะสงฆ์, สำนักงานเลขานุการ กรมการศาสนา, (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทศน์, 2479), หน้า 5-15.

แผนผังแสดงการปักครองคณะสงข'

ตามพระราชนูญต์คณะสงข' พุทธศักราช 2484

สมเกี้ยพะสังมราช
(อำนาจบัญชาการคณะสงข')

ที่มา : พระเทพเมธี (บุญญาโก) ผู้ว่าฯ รวม, ประจำวันอธิการคณะสงข'
(พระบรมราชโองการ : อั้ษฎร์เรภูทัศน์, 2492), หน้า 20.

ประการที่สอง : จำกัดอำนาจของสมเด็จพระสังฆราชด้านการบริหารคณะสงฆ์ สมเด็จพระสังฆราชมีอำนาจแต่เพียงในนามตามบทแห่งพระราชบัญญัติ เช่น ทรงดำรงตำแหน่งสกุลมหาสังฆปริญญากรบัญญัติสังฆาณตี ตามคำแนะนำของสังฆสภา บริหารการคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรี และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยชร²

ประการที่สาม : วางลู่ทางที่จะรวมนิกายสังฆ์ที่แตกแยกกันอยู่นี้ให้เป็นนิกายเดียวกันตามคำเรียกร้องของคณะปฎิสังฆรัตน์ฯ โดยกำหนดบทเฉพาะกาลไว้ในมาตราที่ 60 ซึ่งระบุให้คณะสงฆ์กระทำสังคายนาพระธรรมวินัยภายในเวลา 8 ปี เพื่อรวมนิกายสังฆ์ แต่เพื่อมิให้เป็นการบังคับจิตใจคณะสงฆ์จนเกินไปจึงได้วางข้อแม่ว่ารัฐบาลจะไม่ออกบทบัญญัติใด ๆ บังคับให้พระสังฆ์เปลี่ยนนิกายเว้นแต่จะมีการสังคายนาพระธรรมวินัยให้สำเร็จเรียบง่ายในเวลา 8 ปี³

เหตุที่เกิดบทเฉพาะกาลในพระราชบัญญัติ เนื่องจากรัฐบาลได้วางลู่ทางที่จะรวมนิกายสังฆ์ในกาลต่อไป แต่เพื่อมิให้กระทบกระเทือนภิกษุธรรมยุตซึ่งคัดค้านการรวมนิกาย จึงกำหนดไว้ในบทเฉพาะกาล⁴

การจัดตั้งสังฆสภา

เพื่อดำเนินการตามพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ขึ้นเรกรัฐบาลจัดตั้งสังฆสภาและแต่งตั้งคณะสังฆมนตรี การเบ็ดสังฆสภา

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 4—5.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

⁴ท.ช., ส. 0201. 10.45, ท.น. 14658/2484, “เรื่องการปรับปรุงพระพุทศาสนา,” จาก พ.อ. ประยุทธ ภรณ์มนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ถึงกองพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี, (29 เมษายน 2485).

จัดเป็นพิธีหลงเพื่อเชิดชูเกียรติแห่งคณะสังฆ์ โดยกำหนดเปิดสังฆสภาในวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ชั้งตรอกบัวนวิสาขบุชา การแต่งตั้งประธาน รองประธาน และกรรมการสังฆสภา รัฐบาลดำเนินการอย่างรอบคอบ เพราเดกรงว่าจะเป็นเหตุให้คณะสังฆ์แตกแยกกันยิ่งขึ้น สังฆสภาในสมัยแรกประกอบด้วย

สมเด็จพระวันรัต (เจง เขมจารี) วัดมหาธาตุ เป็นประธาน
พระศาสนโสภณ (แจ่ม จตุลสุโล) วัดภูภักษ์ตริยาราม เป็นรอง
ประธานที่หนึ่ง

พระธรรมเจดีย์ (อุย ญาโณทโย) วัดสรวงเกศฯ เป็นรองประธาน
ที่สอง

สามาชิกสังฆสภาในระยะแรกมี 41 รูป ภายหลังแต่งตั้งพระคณา-
จารย์เอกให้ครบ 45 รูป⁵

คณะสังฆมนตร์ ประกอบด้วย

1. สังฆนายก ได้แก่ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสุโล) วัด
บรมนิวาส

2. สังฆมนตรีว่าการองค์การปักครอง ได้แก่ พระอุบลีคุณปมาจารย์
(เม่อน) วัดพระเชตุพนฯ

3. สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปักครอง ได้แก่ พระธรรมปานอกข์
(พ.) วัดราชบพิธฯ

4. สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา ได้แก่ พระพรหมมนี (ปลด)
วัดเบญจมบพิตร

⁵เรื่องเดียวกัน.

5. สังฆมณฑรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ได้แก่ พระสุพจน์มนูนี (ผิน) วัดบวรนิเวศฯ

6. สังฆมณฑรีว่าการองค์การเผยแพร่ ได้แก่ พระเทพเวที (จวน) วัดมหาภูมิคุณตริยาราม

7. สังฆมณฑรีช่วยว่าการองค์การเผยแพร่ ได้แก่ พระปริยติโสภณ (ฟัน) วัดสามพระยา

8. สังฆมณฑรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ได้แก่ พระมหาโพธิ-วงศ์เจ้าจารย์ (นวน) วัดอนงค์ราม

9. สังฆมณฑรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ได้แก่ พระธรรมไตรโลกาจารย์ (ช้อย) วัดมหาธาตุ⁶

คณะวินัยธาร

ประธานคณะวินัยธารได้แก่ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิ-เวศวิหาร⁷

๖. โรงเรียนเดี่ยวภัณ.

7. ในการหยั่งเสียงของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการแต่งตั้งประธานสังฆศาสนาบาล และคณะวินัยธาร กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาว่า สมเด็จพระวันรัต (ເຊີງເນັມຈົກ) ແນະສນາທີ່ຈະເປັນประธานสังฆศาพะເປົ້ນພຣະເກະທູ້ໃຫຍ່ຖໍ່ເຕືດຂາດເທິບ່ງຕຽງ ແລະສນັບສຸນວຽບບາດດ້ວຍດີຕລອດມາ ສ່ວນດຳແຫນ່ງສັງມານາຍເດີມສົມເຈົ້າສັງໝາງ (ແພ) ກຽງປະກວ່າອຸຍາກໃຫ້ແກ່ສົມເຈົ້າພຣະວິຊາຍານวงศ์ ແຕ່ເກຽງຂະປະສານກັບຄະນະມານຸ້າໄມ່ໄດ້ ວຽບບາດຈຶ່ງເສັນອີ້ນທີ່ສົມເຈົ້າພຣະມາວິວຽງຜູ້ຜູ້ແນ້ວຄືດຄາງ ແລະເຂົ້າໄດ້ກັບພຣະສັງໝັ້ນທີ່ສອງນິກາຍ ສ່ວນປະຊາບຄະນະວິນัยธาร ວຽບມັດຕີກະທຽບສົມເຈົ້າສົມເຈົ້າພຣະວິຊາຍານวงศ์ ເພວະອຸປ່ຽນກິນກາຮຽນກິບສັງໝັ້ນ ເກີດຈາກຄວາມໄມ່ມີຢືນຍອນຂອງຄະນະຫວຽນບຸດ (ໜຈ., ສຮ. 0201. 10.145 ທັນສື່ວຽມນັດ ກະທຽບສົມເຈົ້າສົມເຈົ້າພຣະວິຊາຍານวงศ์, “ເຮືອການປັບປຸງພຸຖະສາສານາ,”).

และตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2484 ^๕ ได้จัดตั้งกรรมการศาสนาขึ้น

รับผิดชอบบังคับบัญชาคณะกรรมการสงฆ์โดยแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๕ กอง ได้แก่

๑. สำนักเจ้าขานุกรรม ประกอบด้วย แผนกสารบรรณ, แผนก
สถิติและทะเบียน, แผนกองค์การศาสนา

๒. กองเลขานุการคณะกรรมการสงฆ์

๓. กองศาสนาสมบัติ ประกอบด้วย แผนกกัลปนา แผนกบัญชีและ
แผนกสำรวจ

๔. กองศาสนาศึกษา ประกอบด้วย แผนกธรรมศึกษาและแผนก
อุปการศึกษา

๕. กองสังฆการี ประกอบด้วย แผนกคณะกรรมการสงฆ์ แผนกอธิการบดี
และแผนกพิธี^๘

2. ความพยายามที่จะรวมนิภัยสงฆ์

การรวมนิภัยสงฆ์นับเป็นอุดมการณ์สูงสุดของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ
ความพยายามเหล่านี้แม้จะไม่ประสบผลสำเร็จก็ แต่รู้บาลกได้ว่างถือทั้งที่

จะให้พระสงฆ์หงส่องฝ่ายประสานสามัคคิกัน เช่น กำหนดให้วัดพระคริมหา
ราคุซึ่งรู้บาลคณาจารย์ว่าดำเนินการสร้างเป็นวัดตัวอย่างของการรวมนิภัย
สงฆ์^๙ และให้กิษรพะยາพหลพลพยุหเสนาเป็นกิษรพะยุหเสนา รู้บาลได้อาราธนา

การประกอบการอุปสมบทของพระยาพหลพลพยุหเสนา รู้บาลได้อาราธนา
พระเตราชงหมาณนิภัยและธรรมยุติกนิภัยเข้าร่วมสังฆกรรม^{๑๑} อีกประการ

⁸ เอกสารนี้คือหนังสือ เล่ม 30 (2485), หน้า 216

⁹ พระวัดพระคริมหาราคุ, หน้า 31.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

หนึ่งคือรัฐบาลได้กำหนดบทเฉพาะกาลไว้ในมาตราที่ 60 เปิดช่องทางให้คณะสงฆ์ได้รวมเป็นนิกายในกำหนดเวลา 8 ปีภายหลังจากมีการสังคายนาพระธรรมวินัยให้สำเร็จเรียบร้อย¹²

3. การเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการตั้งสมเด็จพระสังฆราชและ การบริหารอื่น ๆ

เหตุจากการร้องเรียนของคณะปฎิสังฆรัตน์ฯ เป็นผลให้คณะรัฐบาลสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสุสเทโว) วัดสุทัศน์ฯ ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริณายก ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์พิเศษที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนนับตั้งแต่กำเนิดธรรมยุติกนิกายที่สมเด็จพระสังฆราชจะมาจากพระธรรมมานิกาย การที่สมเด็จพระสังฆราชเป็นภิกษุมหานิกายก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารอื่น ๆ อาทิเช่น

3.1 เปลี่ยนคณะบัญชาการคณะสงฆ์เป็นพระมหานิกาย เนื่องจากสมเด็จพระสังฆราช (แพ) ทรงทราบมากแล้วว่าเป็นต้องแต่งตั้งคณะบัญชาการคณะสงฆ์ สมเด็จพระสังฆราช (แพ) โปรดให้แต่งตั้งพระธรรมโกยาจารย์ (ปลด) วัดเบญจมบพิตรเป็นประธานบัญชาการคณะสงฆ์¹³

ภายหลังการจัดตั้งประธานบัญชาการคณะสงฆ์เป็นพระมหานิกาย คณะสงฆ์มหานิกายได้รับการเอาใจใส่ด้านสวัสดิภาพมากขึ้น เห็นได้จากการสถาปนาสมณศักดิ์ในช่วง พ.ศ. 2481–2484 พระสงฆ์ที่ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระธรรมมหานิกายเสีย 3 รูป เป็นพระธรรมราชนิกุตติ 1 รูป เช่น โปรด

¹² พระราชนบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2484, หน้า 17.

¹³ ผลของการผู้คณะสงฆ์ เล่ม 28, (2483), หน้า 12. เดิมมีพระไรัชสังค์จะทรงพระอุบາดีคุณูปมาเจริญ ขึ้นเป็นประธานบัญชาการคณะสงฆ์ แต่ท่านไม่รับและเสนอพระธรรมโกยาจารย์แทน

เกล้าฯ ให้สักาปนาพระพิมลธรรມ วัดมหาธาตุฯ เป็นสมเด็จพระวันรัต เจ้า
คณะใหญ่หนนิต¹⁴

พระอุบาลีคุณปมาจารย์ วัดอรุณราชวราราม เป็นพระพิมลธรรມ
รองเจ้าคณะหนนเนื้อ

พระธรรมบัญชาก วัดพระเชตุพนฯ เป็นพระอุบาลีคุณปมาจารย์ รอง
เจ้าคณะฝ่ายอรัญวาสี

พระธรรมโภษจารย์ วัดเบญจมบพิตร เป็นพระพรหมมุนี รองเจ้า
คณะหนนกลาง¹⁵

พระพรหมมุนี วัดบรมนิเวศ เป็นสมเด็จพระมหาวีรวงศ์¹⁶

คณะผู้บัญชาการคณะสงฆ์ได้รือฟอนอธิกรณ์ของพระสงฆ์บางราย ขึ้น
มาพิจารณา เช่น กรณีพระญาณนายกซึ่งถูกถอนสมณศักดิ์เพราหรรร์เท่าไม่ถึง
การณ์นำเรื่องขึ้นพ้องศาล สมเด็จพระสังฆราชโปรดให้คืนสมณศักดิ์ตาม
เดิมใน พ.ศ. 2482¹⁷ ส่วนกรณีพระเปลกเจ้าอาวาสวัดท่าช้าง อำเภอวัง
กระเจม จังหวัดนครนายก ต้องอธิกรณ์เนื่องจากละเอียดระเบียบการ
ปกครองคณะสงฆ์ นำพระมาบวชใหม่มาอยู่วัดท่าช้างโดยไม่แจ้งพระเมื่อตน
ผู้รักษาการทราบ และนำคำดีขึ้นพ้องศาลเช่นเดียวกับพระญาณนายกและ
พระมุนินายก เจ้าคณะจังหวัดบังคับให้สึกแต่พระเปลกอุทธรณ์คำสั่งคำ
วินิจฉัยขึ้นอุทธรณ์ระบุว่า พระเปลกทำผิดและลงโทษให้สึกภายใน 7 วัน

¹⁴ แหล่งการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 27 (2472), หน้า 651.

¹⁵ แหล่งการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 28 (2483), หน้า 10-12.

¹⁶ แหล่งการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 27 (2482), หน้า 10.

¹⁷ ทงช., ส. 0201. 10.11. 136, “เรื่องแจ้งความตั้งพระญาณนายกเป็นเจ้า
คณะจังหวัด,” (26 กุมภาพันธ์ 2482).

พระเปลกขอความเป็นธรรมในข้อกฎหมาย ภายหลังเมื่อเปลี่ยนคณะผู้บัญชาการ
คณะสงฆ์ใหม่ คณะผู้บัญชาการคณะสงฆ์วนิจัยให้ยกโทษแก่พระเปลก
โดยให้เหตุผลว่า พระเปลกไม่ได้พึงพระในศาลแต่แจ้งความแก่ตำรวจเพื่อ
ขอารักษาถูกต้องตามพระราชบัญญัติ และให้ลงโทษพระเหมือนคู่กรณ์โดยให้อด
จากตำแหน่งผู้รักษาการવัดท่าช้าง ให้เจ้าคณะแขวงนำพระเหมือนไปอบรม
เป็นเวลา 7 วัน¹⁸

ในขณะเดียวกัน สมเด็จพระสังฆราช (แพ) โปรดให้อดพระราชน้ำ
กาวีเจ้าคณะมหาลปราเจนบุรีออกจากตำแหน่งคณะมหาลป สาเหตุที่ปลดพระ
ราชน้ำเนื่องจากสมเด็จพระสังฆราชและคณะผู้บัญชาการคณะสงฆ์พิจารณา
ว่า พระราชน้ำไม่รักษาความเป็นกลางระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองนิกายมักจะ
ปราศจากเหตุแทรกแซงพระมหานิกายเนื่อง ๆ เช่น กรณีพระภูนาณนายกและ
กรณีส่งพระธรรมยุตเข้าแทรกแซงพระมหานิกายที่วัดลั่นดาว จังหวัดตราด
จนเกิดเหตุรุนแรง นอกจากนี้ยังรายงานเหตุเป็นผลเสียหายต่อพระมหานิกาย
ที่อยู่ใต้การปกครองเช่นกรณีเจ้าธิการ วัดไทรทอง จังหวัดตราดคณะผู้
บัญชาการคณะสงฆ์พิจารณาว่าพระราชน้ำเป็นการบริหารคณะสงฆ์มูลนิธิ
ประจำนับไม่เรียบร้อย ก่อให้เกิดเรื่องไม่สงบเนื่อง ๆ ถ้าเป็นเจ้าคณะมหาลป
ต่อไปเกรงจะก่อให้รุนแรงมากไปร้าย¹⁹

¹⁸ เอกสารกรณีคณะสงฆ์ เล่ม 26 (2481), หน้า 970-971.

¹⁹ ทบช., ส. 0201. 10.109, “เรื่องขอให้ปลดพระราชน้ำออกจากตำแหน่งเจ้า
คณะมหาลปประจำนับไม่เรียบร้อย,” จากสมเด็จพระสังฆราชสกัดสังข์ปรินายกถึงรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงธรรมการ, (8 มีนาคม 2481).

3.2 เปเลี่ยนແປลงຮະບັບກາຣໂອນວັດມ້ານິກາຍເບີນວັດຮຽມຢູຕ

ໃນຊ່ວງທີ່ຄະນະຮຽມຢູຕເພື່ອງຟູ ວັດມ້ານິກາຍຈຳນວນມາກີ່ໂອນເຂົ້າເປັນ
ວັດຮຽມຢູຕ ແຕ່ໄໝໄໝປ່າຍປ່າຍກາຣໂອນວັດຮຽມຢູຕເບີນວັດມ້ານິກາຍ ກາຣນີ້
ສ້າງຄວາມໜຸ້ນຂຶ້ນໃຈແກ່ພຣະມ້ານິກາຍ ດັ່ງນັ້ນເມື່ອເປັນສົມເຕົ້ຈພຣະສັງມຽາຮ
ແລະຄະໜັບຄຸ້ມ໌ຫຼາກກາຣຄະສົງຮູ້ເບີນພຣະມ້ານິກາຍ ຈຶ່ງມີກາຣວາງຮະບັບກາຣ
ໂອນວັດມ້ານິກາຍເບີນວັດຮຽມຢູຕໃຫ້ດຸກມຸນຂຶ້ນ ໂດຍກຳຫັນດເບີນຮະບັບວ່າກາຣ
ໂອນວັດຈະຕັ້ງເກີດຈາກຄວາມພຣັ້ມໃຈທີ່ພຣະສົງໝົງ, ທາຍກທາຍີກາຖຸກຝ່າຍ ແລະ
ຈະຕັ້ງທຳເວັ້ງຮາຍືນຕ່ອງເຈັກຄະແຂວງແລະນາຍອໍາເກອທົ່ງຄືນເພື່ອພິຈານາແລະ
ເສັນອ່ອເຈັກຄະຕາມລຳດັບຈຸນຄືນມາເຖຣສມາຄມ ເມື່ອມາເຖຣສມາຄມອນນີ້ຕ
ກາຣໂອນວັດຈຶ່ງຈະທຳໄດ້ ເහັດທີ່ກຳຫັນດຮະບັບເປົ້າວ່າຈົດກີ່ເພື່ອບ້ອງກັນກາຣໂອນ
ວັດຕາມລຳພັ້ງ²⁰

3.3 ກາຣໂອນວັດພິ້ຫຍໍາຕິກາຣມເບີນວັດມ້ານິກາຍ

ດັ່ງທີ່ໄດ້ກ່າວໃນຂ້າງຕົ້ນແລ້ວວ່າ ຄວາມເຈົ້າຍືນຂອງຮຽມຢູຕິກິນິກາຍທຳໄໝ
ວັດມ້ານິກາຍຈຳນວນມາກໂອນເບີນວັດຮຽມຢູຕ²¹ ແຕ່ໜັງຈາກກາຣເຄື່ອນໄຫວ
ຂອງຄະປປິສັງຂຣດໍາເກີດກຣນີແປລກທີ່ໄໝໄໝປ່າຍກົງອີກກຣນີໜຶ່ງຄື່ອ ປ່າຍກົງ
ວັດຮຽມຢູຕຂອໂອນເບີນວັດມ້ານິກາຍເບີນຄຮັ້ງແຮກ ວັດຮຽມຢູຕທີ່ກ່າວໃນນີ້ຄື່ອ ວັດ
ພິ້ຫຍໍາຕິກາຣມ ທີ່ປ່າຍກົງຮາຍລະເອີ້ດໄວ້ບ້າງແລ້ວໃນບໍທີ່ 3

ກຣນີວັດພິ້ຫຍໍາຕິກາຣມເບີນເວັ້ງເຫັນຍື້ອມານານຕົ້ງແຕ່ປລາຍສັມຍສມເຕົ້ຈ
ພຣະສັງມຽາຮຈົ່າກຣມໜລວງຊີນວິສົງວິວັນນໍ ຈນສືບມາຄື່ສັມຍສມເຕົ້ຈພຣະສັງມຽາຮ
(ແພ) ວັດສຸກັສນໍ້າ ຄະໜັບຄຸ້ມ໌ຫຼາກກາຣຄະສົງຮູ້ຮູ້ແລ້ວໄດ້ນຳເວັ້ງຂອງພຣະເມື່ອ

²⁰ແນວດັບກາຣນີຄະນະສົງຮູ້ ເລີ່ມ 26 (2481), ໜ້າ 938–939.

²¹ໜ້າຊ., ສຣ. 0201. 10.100, ໜັງສ້ອງຈາກປັດກະທຽບຈົ່ງເລີ່ມເຕົກກາຣຄະຮູ້
ມນຕົວ, “ເວັ້ງຂອໃຫ້ໂອນວັດພິ້ຫຍໍາຕິກາຣມຄອບຢູ່ໃນສັກດັບຄະນະຮຽມຢູຕ,” (2
ພຸດສະກາຍານ 2482).

บัญชีรายนามวัดมหานิกายที่โอนเป็นวัดธรรมยุตดังแต่ พ.ศ. 2478-2482

นามวัด	จังหวัด	โอนเมื่อ พ.ศ.
1. คริสต์	ขอนแก่น	2478
2. ทุ่งงาม	ลำปาง	2478
3. พระแท่นศิลาอาสน์	อุดรธานี	2478
4. บ้านหนองสองห้อง	นครราชสีมา	2479
5. บางกล้วย	ชุมพร	2479
6. ศรีชังชัย	ขอนแก่น	2480
7. กุเรียน	ขอนแก่น	2480
8. แสนต่อ	นครนายก	2480
9. สระทอง	ร้อยเอ็ด	2481
10. แสนสุข	ร้อยเอ็ด	2481
11. บ้านกุดโง้ง	ศรีสะเกษ	2481
12. บ้านโนนข่า	ศรีสะเกษ	2481
13. ศรีทศน์	เลย	2481
14. นาคคุมเขตต์	สุราษฎร์ธานี	2481
15. หนองคู่	ลำพูน	2481
16. ราชภูรบำรุง	พระนครศรีอยุธยา	2482
17. ราชภูรบุรณะราม	พระนครศรีอยุธยา	2482
18. ลำทรายมูล	ลำปาง	2482
19. บ้านดอนคู่	มหาสารคาม	2482
20. แก่งโกรกสม	มหาสารคาม	2482
21. ขามชุม	เลย	2482
22. สว่างศรีวิสัย	ขอนแก่น	2482

ที่มา : อ้างใน ทรช., สว. 0201. 10.100, หนังสือจากปลัดกระทรวงถึงเลขานุการคณะรัฐมนตรี, เรื่องขอให้โอนวัดพิชัยญาติการามคงอยู่ในสังกัดคณะกรรมการธรรมยุต, 2 พฤษภาคม 2482

ธรรมรสขึ้นวินิจฉัยและพิจารณาว่า พระเมชาธรรมรสมิได้มีความผิดร้ายแรงจนถึงกับแก่ไขไม่ได้ จึงขอให้พระเมชาธรรมรสมีขอมาต่อเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตและเรอสมาคมคณธรรมยุตในมหาเถรสมาคม²² แต่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตไม่ยอมรับคำขໍาของพระเมชาธรรมรสโดยให้เหตุผลว่า "...สำหรับความผิดส่วนบุคคลรับขมาได้ แต่ความผิดส่วนวินัยและอาณัตคณธรรมยุตไม่ทราบว่าจะรับขมาอย่างไร เมื่อรับขมาแล้วก็ไม่ปลดเปลื้องให้พระเมชาธรรมรสพ้นโทษได้ จึงไม่อาจรับพระเมชาธรรมรสเข้าร่วมสังฆกรรมและอยู่ในปกครองต่อไปได้ ถ้าพระเมชาธรรมรสจะโอนไปชั้นนิกายอื่น ๆ คณธรรมยุตก็ไม่ขัดข้อง..."²³ ต่อมาพระเมชาธรรมรสยืนหนังสือถึงกระทรวงธรรมการ ขอโอนวัดพิชัยญาติการามขึ้นในสังกัดคณธรรมานิกาย สมเด็จพระสังฆราช (แพ) โปรดให้รับงบโทษของพระเมชาธรรมรสมะและโปรดให้กลับไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติฯ ตามเดิม และให้ขันอยู่ในการปกครองของเจ้าคณะแขวงได้ชนบุรี²⁴

การโอนวัดธรรมยุตเข้าเป็นวัดมหานิกายเป็นเรื่องไม่เคยปรากฏมาก่อน คณธรรมยุตซาการคณธรรมมหานิกายจึงนัดหมายให้พระเมชาธรรมรสและภิกษุสามเณรวัดพิชัยญาติการามจำนวน 43 รูป เข้าถวายปฏิญาณในที่ประชุมคณธรรมมหานิกายเพื่อถวายเป็นนาสังวาส และเข้าอยู่ในสманสังวاسกับภิกษุมหานิกายต่อไป เมื่อพระสังฆมหานิกายนี้ถวายปฏิญาณแล้ว สมเด็จพระสังฆราช (แพ) มีพระดำรัสตอบว่า การที่พระเมชาธรรมรสมะและภิกษุสามเณรวัดพิชัยญาติฯ โอนสังกัดเป็นมหานิกายนั้น แท้จริงก็คือกลับเข้า

²² เอกสารการเมืองคณธรรมชั้น เล่ม 27 (2482), หน้า 491—493.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 490.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

สุคณะสังฆ์เดิมนั่นเอง เพราะเดิมคณะสังฆ์ไทยมีเพียงกลุ่มเดียว เพิ่งจะแตกแยกเป็นสองนิกายเมื่อตั้งก่อสรรธรรมยุติกนิกาย เม็ธารมยุติกนิกายก็ลับเชือด 25
สายมาจากมหานิกายนั่นเอง

ภายหลังการโอนวัดพิชัยญาติฯ เป็นวัดมหานิกาย ปราภูหนังสือร้องเรียนจากพระภททรมุขมุนีและภิกษุสามเณรจำนวน 19 รูป ถึงนายกรัฐมนตรี เพื่อขอความอนุเคราะห์ให้วัดพิชัยญาติฯ กลับเป็นวัดธรรมยุตตามเดิม นอกนั้นยังงบประมาณหนังสือร้องเรียนของชาวอาษ เช่น นายแดง กออายชัยกับคณะ เรื่องขอให้วัดธรรมยุตกลับมาอยู่ในสังกัดคณะธรรมยุตตามเดิม พระศรีสมสารวิศวกรรม ปลัดกระทรวงธรรมการชี้แจงว่า การโอนวัดพิชัยญาติฯ ไปขึ้นคณะมหานิกายนั้นมีสาเหตุจากเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตไม่ยอมรับคำขอมา และไม่ยอมปกครองวัดพิชัยญาติฯ ต่อไป เมื่อโอนวัดพิชัยญาติฯ เป็นมหานิกาย พระภิกษุสามเณรที่เป็นธรรมยุตจึงต้องออกจากวัด เพราะมีการโอนสังกัดดังกล่าว²⁶

การโอนวัดพิชัยญาติฯ เป็นวัดมหานิกายจึงนับเป็นชัยชนะอีกประการหนึ่งของภิกษุมหานิกาย และสร้างความชุ่นเคืองแก่ภิกษุธรรมยุตเนื่องจากไม่เคยปรากฏว่าจะมีครั้งใดที่วัดธรรมยุตถูกโอนเป็นวัดมหานิกาย

3.4 การเปลี่ยนธรรมเนียมการบวชนาคหลวง

การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (แพ) ขึ้นเป็นสกตลอดสังฆปริญญา ก่อ

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 493.

²⁶ ทขช., สร. 0201. 10. 100, จากปลัดกระทรวงธรรมการถึงเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี, “เรื่องขอให้วัดพิชัยญาติการามคงอยู่ในสังกัดคณะธรรมยุต,” (2 พฤษภาคม 2482).

ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมการบวชนาคหลวง²⁷ เนื่องจากนับตั้งแต่มีธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระสังฆราชผู้จะดำรงหน้าที่พระอุปัชฌาย์นาคหลวง ล้วนเป็นธรรมยุติกนิกาย ในช่วงที่ธรรมยุติกนิกายรุ่งเรืองนาคหลวงส่วนใหญ่บวชอยู่ในคณะธรรมยุตทางสัน²⁸ แทนจะไม่ปรากฏนาคหลวงที่จะขอบวชในมหานิกายจนก่อให้เกิดความเข้าใจผิดว่า ผู้ที่เป็นนาคหลวงจะต้องเป็นธรรมยุติกนิกายเท่านั้น จะเป็นมหานิกายหรือนิกายอื่นไม่ได้ ความเข้าใจผิดเหล่านี้ปรากฏขึ้นในช่วงก่อนการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์เนื่องจากเกิดกรณีของหมื่นเจ้าตรีอุนวัตรօรสในกรรมชุมมธุปคริพัฒน์²⁹ ของทรงพนวชเป็นภิกษุมหานิกายปรากฏความว่า หมื่นเจ้าตรีอุนวัตรไม่ได้รับอนุญาตให้ทรงพนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพราะ สำนักพระราชนวังเข้าใจผิดว่า นาคหลวงจะต้องเป็นธรรมยุติกนิกายเท่านั้น จึงสามารถประกอบพิธีกรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้ หมื่นเจ้าตรีอุนวัตรจึงต้องไปทรงพนวชที่วัดประยูรวงศาวาส ซึ่งเป็นวัดเชลยศักดิ์และไม่ได้ถือว่าเป็นนาคหลวง กรณีหมื่นเจ้าตรีอุนวัตรนับเป็นกรณีอุจจາในขณะนั้น เพราะเป็นความเชื่อแต่โบราณว่าเจ้ายที่ไม่ได้บวชในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และไม่ได้เป็นนาคหลวงคือเจ้านายที่ประพฤติเลวทราม

²⁷ ผู้ที่เป็นเจ้านายตงแต่หน้าเจ้าพازจนถึงหมื่นราชาวงศ์ เมื่อทรงพนวชจะได้รับพระราชทานเป็นนาคหลวงทั้งทรงพนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๙๖., สบ. 2.54/40, หนังสือของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นมัสการสมเด็จพระพุทธโ摩ยาจาร్ย, (14 พฤษภาคม 2482).

²⁸ รุ่งเดียวภัน.

²⁹ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพวิจารณ์กรณีว่า เป็นความโน้มถ่วงของสำนักพระราชนวังและเข้าใจว่า สาเหตุคือสมเด็จฯ ชรัญญาวงศ์ไม่ยอมรับเป็นพระอุปัชฌาย์นาคหลวงมหานิกาย (สาสนสมเด็จ เล่ม 13, หน้า 107).

ข้อเท็จจริงที่มีมาแต่โบราณคือผู้ที่จะเป็นนาคหลวงสามารถเป็นได้ทั้ง
มนุษย์นิรนามและธรรมชาติกนิภัย ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เมื่อยังไม่ได้ตั้งธรรม
ยุติกนิภัยนาคหลวงทั้งหมดบัวชื่นมนุษย์นิรนาม เมื่อตั้งธรรมยุติกนิภัยในระยะ
แรก ผู้ที่จะเป็นนาคหลวงก็สามารถจะบัวชื่นนิภัยได้ก็ได้แล้วแต่สมัยจะ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปรมานุชิตชิโนรส และสมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมพระยาปวารดีราลงกรณ์ ทรงรับเป็นพระอุปัชฌายะของนาค
หลวงทั้งสองนิภัย การบัวชี้การรวมนิภัยสองฝ่ายนี้มีพระนั้นประทั้งสอง
นิภัย ข้อที่น่าสังเกตคือ พระสงฆ์ผู้บัวชื่นในการนี้ถือเป็นกิจชุมนาคนิภัย³⁰
ถ้าต้องการบัวชื่นธรรมยุติกนิภัยก็จะต้องไปบัวช้ำที่วัดบวรนิเวศในกลุ่ม³⁰
คณะธรรมยุติกนิภัย จึงจะถือว่าเป็นกิจชุมธรรมยุต

เหตุที่เกิดความเข้าใจผิดในระยะหลังเนื่องจากในสมัยสมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมพระยาชรัญญาวนโรส พระองค์ขอเป็นพระอุปัชฌายะเจพะ
ธรรมยุติกนิภัย และตั้งพระเตชะผ้ายมหนานิภัยเป็นอุปัชฌายะของนาคนิภัย³¹
ด้วยกัน การบัวชนาคหลวงจึงมีการแยกนิภัยแต่นั้นมาประกอบกับเป็นช่วง
ที่ธรรมยุติกนิภัยรุ่งเรือง นาคหลวงແแทบทั้งหมดบัวชื่นธรรมยุติกนิภัยทั้ง
สิ้น นานๆ ครั้งจึงจะปรากฏนาคหลวงที่แสดงความจำแห่งขอบัวชื่นนา-
นิภัย³¹ จึงเกิดความเข้าใจผิดดังกล่าว

30 ทางช., สบ.2.54.140, เรื่องเดิม. การบัวช้ำเรียกว่าทำท้าที่กรรมที่พระอุป
สถพุทธรัตนสถาน รัชกาลที่ 4 สร้างขึ้นเป็นพุทธาวาสผูกพัทธสีมาประดิษฐานพระ
พุทธบูรณะไว้ในบริเวณพระราชฐานชั้นใน (เพลินพิศ กำหารน, ผู้เรียบเรียง, นาค
หลวง, ราชศุลามัยสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในการถวายผ้ากฐินพระราช
ทาน ณ วัดพระครรภ์ต้นมหาราชตุ จังหวัดพิษณุโลก 20 พฤศจิกายน 2523, หน้า 7).

31 ทางช., สบ. 2.54/40, เรื่องเดิม และ สามสนเด็จ, มูลนิธิเสรียรโកเศศ และ
นาคประทีปร่วมกับมูลนิธิพัชภัณฑ์วังวงศิ, จัดพิมพ์, ๑ ธันวาคม 2523 หน้า 155-156.

ภายหลังการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (แพ) ขึ้นเป็นสกลสังฆ-ปริญญา ก็เกิดเหตุวุ่นวายให้ต้องวินิจฉัยว่าจะแต่งตั้งพระเถระองค์ใดขึ้นเป็นพระอุบัชฌายานาคหลวง เพราะเท่าที่เป็นมาสมเด็จพระสังฆราชจะทรงเป็นพระอุบัชฌายานาคหลวง แต่สมเด็จพระสังฆราชเหล่านี้ล้วนมากจากธรรม-ยุติกนิกายซึ่งเป็นนิกายเดียวกันกับที่เจ้านายตั้งแต่เจ้าพ้ำจนถึงหมื่มราชวงศ์จะทรงหนาช เหตุวุ่นวายเหล่านี้สืบเนื่องมาจากกรณีการทรงผนวชของหมื่มเจ้าพิสูจิตศพงษ์ ดิศกุล พระอโรสในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ³² บัญชาที่จะต้องวินิจฉัยคือการบวชนาคหลวงจะใช้วิธีการอย่างไรเมื่อสมเด็จพระสังฆราช พระอุบัชฌายานาคหลวงเป็นหนานิกาย ส่วนนาคหลวงประสังค์จะบวชในธรรมยุติกนิกาย ความเข้าใจที่ว่านาคหลวงจะต้องเป็นธรรมยุติกนิกายจึงจะสามารถผนวชในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและผู้ที่บวชในมหานิกายไม่เรียกว่านาคหลวง ความเข้าใจเหล่านี้จึงต้องแก้ไขให้กระจังชัดขึ้น

หลังการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ พระเพลิบวชนาคหลวงเปลี่ยนไปจากที่เป็นอยู่แล้วหันกลับไปใช้วิธีเดิมในสมัยรัชกาลที่ 4-5 กล่าวคือในการบวชนาคหลวงใช้การรวมนิกายสอง พระสังฆที่นั่งปรากเป็นทั้งหนานิกายและธรรมยุติกนิกาย ส่วนผู้ที่ประสังค์จะบวชในธรรมยุติกนิกายจะต้องไปสวัสดิ์ในอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารตามพระเพลิบวชนาคหลวงเงินได้ทั้งหนานิกายและธรรมยุติกนิกายมิใช่เพียงนิกายธรรมยุตเช่นที่เคยเข้าใจคลาดเคลื่อนกันมาในระยะหลังๆ การบวชนาคหลวงจึงเปลี่ยนจากธรรมยุติกนิกายมาเป็นการรวมนิกายสอง อีกครั้งหนึ่ง

³² เว่องเดียวกัน, หน้า 156-157.

³³ นาคหลวง, หน้า 9-10.

4. การปรับปรุงด้านการศึกษาของพระสงฆ์

จากการที่รัฐบาลจัดตั้งคณะกรรมการพิจารณาบ่างและส่งเสริมการพระศาสนา คณะกรรมการเห็นความจำเป็นที่จะปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ให้กันสมัย และมีโครงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์³⁴ ข้อเสนอเหล่านี้เริ่มปรากฏเป็นรูปร่างขึ้น ดังปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 รัฐบาลได้จัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์เป็น 4 องค์กรได้แก่ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแพร่ และองค์การสาธารณูปการ³⁵ และแต่งตั้งพระพรหมมุนี วัดเบญจมบพิตรให้เป็นสังฆมนตรีว่าการ องค์การศึกษา³⁶ รูปแรก และพระสุพจน์มุนี วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา

งานที่สำคัญประการหนึ่งด้านการศึกษา คือการจัดตั้งสภาการศึกษา ของคณะสงฆ์โดยมี พระพรหมมุนี (ปลด) วัดเบญจมบพิตร สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาเป็นประธาน

รองประธานสภารูปที่หนึ่ง ได้แก่ พระธรรมไตรโลกาจารย์ วัดมหาธาตุฯ

รองประธานสภารูปที่สอง ได้แก่ พระเทพเวท วัดมกุฎกษัตริยาราม
กรรมการที่ปรึกษามี 12 รูป ที่สำคัญได้แก่ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์
วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระพุทธโมฆาจารย์ วัดเทพศิรินทราราษ, สมเด็จ

³⁴ ท.ช., ส. 0201. 10. 101, เรื่องการพิจารณาการบ่างและส่งเสริมศาสนา กذا,
สำเนารายงานปะชุมคณะกรรมการต้วนตระ (17 กุมภาพันธ์ 2481).

³⁵ “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484,” เรื่องเดิม หมวด 3 คณะสงฆา
มนตรี, หน้า 13.

³⁶ ท.ช., ส. 0201. 10. 45, เรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนา, หนังสือ พ.อ.
ประชุม ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถึงนายกรัฐมนตรี, (29 เมนา
ยน 2485).

พระวันรัต วัดมหาธาตุฯ พระสาสน์โสภณ วัดมกุฎกษัตริยารามฯ³⁷

เหตุผลในการจัดตั้งสภากาражศึกษาคณะกรรมการและสังฆะเนื่องจากคณะกรรมการ
เล็งเห็นว่า การศึกษาควรได้รับการปรับปรุงให้กว้างขวางและเหมาะสมแก่
กาลสมัย “...เพื่อเพิ่มพูนความรู้แก่ภิกษุสามเณรในการบำเพ็ญศาสนกิจ³⁸
และเพิ่มพูนความรู้ด้านศาสนาธรรมแก่คฤหัสดีให้เจริญทั่วโลก และเป็นปัจจัย³⁹
ให้เกิดความเจริญด้านสัมมาปฏิบัติตามความต้องการของพระศาสนาและ
ประเทศชาติ...”

๔๙ โครงการสภากาражศึกษาของคณะสงฆะ

วัดถุประสังค์ : ตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ให้
เจริญก้าวหน้าเหมาะสมแก่กาลสมัย

กิจการฝ่ายธุรการ : อาจเพิ่มหรือลดได้ตามความต้องการ แต่ในเบื้อง
ต้นแบ่งเป็นกองต่าง ๆ ดังนี้

1. กองสอบไล่ - มีหน้าที่เกี่ยวกับการสอบไล่ทั้งฝ่ายธรรมและบาลี
2. กองโรงเรียนปริยัติธรรม - มีหน้าที่เกี่ยวกับโรงเรียนทั้งฝ่าย
ธรรมและบาลี
3. กองโรงเรียนครู - มีหน้าที่เกี่ยวกับการฝึกหัดครูและอบรมครู

กรรมการ

1. ให้ประธานสภากาражศึกษาเลือกพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมเป็น³⁷
กรรมการตามจำนวนในการประการตั้งสภากาраж จำนวนนี้ให้มีรองประธาน
ไม่เกิน 2 รูป เลขาธิการ 2 รูป

37 “ประกาศจัดตั้งสภาการาชศึกษาของคณะสงฆ์”, อ้างใน แหล่งการอ่านคณะสงฆ์
เล่ม 30 (2483), หน้า 599.

38 แหล่งการอ่านคณะสงฆ์ เล่ม 30, (2483), หน้า 599.

39 เอ่อเจริญกัน.

2. ให้คณะกรรมการมีอำนาจจัดกรรมการด้วยกัน หรือผู้อื่นเป็นอนุ-กรรมการดำเนินงานหรือพิจารณาเรื่องที่คณะกรรมการมอบให้ไปจัดทำ

3. สภาการศึกษาเห็นสมควรเชิญบุคลภายนอกเป็นกรรมการที่ปรึกษาของสภาฯ ทำได้

สถานที่ : ให้ใช้สำนักงานของประธานสภาการศึกษาเป็นที่ประชุม และทำการ

อุปถัมภ์ : สภาการศึกษาอยู่ในความอุปถัมภ์ของคณะสังฆมนตรีและกระทรวงศึกษาธิการในการที่จะให้กำลังและอุดหนุนให้ดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์

ระเบียบการ : ให้สภาการศึกษามีอำนาจที่จะวางระเบียบการ หรือตั้งข้อบังคับได้ ขึ้นเพื่อกิจการของสภาได้ตามที่เห็นสมควร⁴⁰

งานปรับปรุงด้านการศึกษาของพระสงฆ์ แม้จะยังไม่ปรากฏรูปแบบที่เป็นแบบแผนถาวรให้น่าพอใจ แต่การที่รัฐบาลมองเห็นความล้าหลังด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ และมีคำวิจารณ์ที่จะปรับปรุงการศึกษาให้ทันสมัยทัดเทียมการศึกษาของประชาชน สิ่งเหล่านี้นับเป็นนิมิตที่ดีของการศึกษาคณะสงฆ์ อาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ ช่วยแนะนำให้รัฐบาลเห็นข้อบกพร่องที่จำต้องเร่งแก้ไขภายในคณะสงฆ์

ผลทางการเมืองการปกครอง

ดังที่ได้กล่าวในบทต้น ๆ ถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจักรและอาณาจักรในลักษณะการเกื้อหนุนชึ้งกันและกันว่า อาณาจักรมีหน้าที่ปกป้อง

⁴⁰เรื่องเดียวกัน.

ศาสตราจารย์ ปฏิรูปการคณะสังฆ์ เมื่อสั่งสมมาแล้วหน่องและศาสตราจารย์หน้าที่ช่วยก่อร่มเกล้าประชาชนให้ตั้งอยู่ในศิลธรรมอันดี ตลอดจนจรรยาภัยดีต่อผู้นับถืออาณาจักร การปฏิรูปศาสนาของคณะรัฐบาลชุดคณะราษฎรครั้งนี้ ก่อให้เกิดผลดีต่อคณะสังฆ์หลายประการ ประเด็นที่พึงพิจารณาคือ รัฐบาลได้รับผลตอบแทนอย่างไรบ้างต่อการปฏิรูปการคณะสังฆ์

เมื่อพิจารณาโดยส่วนรวม พระสงฆ์คือปวงชนชาวไทย การแก้ไขบัญชาข้อขัดแย้งในการคณะสังฆ์คือ การแก้ไขบัญชาของประชาชนไทย ประกอบกับพระสงฆ์มีจำนวนมากในสังคม และส่วนใหญ่เป็นภิกษุมหานิกาย เพราษฎร์ชาญไทยเกือบทุกคนใช้เวลาส่วนหนึ่งของชีวิตนับตั้งแต่ 3 เดือน จนถึง ปีบวชเป็นสามเณรหรือพระภิกษุ และอาจจะสึกจากสมณเพศเมื่อไรก็ได้ตาม ความสมัครใจ การแก้ไขบัญชาอันไม่เป็นธรรมในการคณะสังฆ์ไม่เพียงแต่ สร้างทัศนคติที่ดีและการยอมรับรัฐบาลแก่คณะสังฆ์เท่านั้นยังเป็นการสร้าง ทัศนคติที่ดีและการยอมรับรัฐบาลแก่ประชาชนโดยทั่วไปซึ่งต้องผ่านการบัวช เป็นภิกษุในระยะหนึ่งด้วย ผลดีของการอื่น ๆ ก็เช่น การปฏิรูปศาสนาของ รัฐบาลชุดคณะราษฎร จะช่วยแก้ไขความเข้าใจผิด ๆ ที่ประชาชนบางกลุ่ม มีต่อรัฐบาลว่า รัฐบาลชุดนี้ฝักใฝ่ในลัทธิคอมมิวนิสต์

ฉะนั้น ผลของการปฏิรูปของการศาสนาของรัฐบาล แม้ไม่ได้ให้ผล ดีแก่รัฐบาลโดยตรง แต่ให้ผลดีทางอ้อมในด้านการเมืองการปกครองโดย เหตุที่ศาสนาเป็นแกนหลักต่อความมั่นคงของบ้านเมือง เพราะช่วยก่อร่ม เกล้าให้ประชาชนประพฤติปฏิบูติในศิลธรรม การปฏิรูปศาสนาของรัฐบาล จึงส่งผลให้ประเทศชาติและคณะรัฐบาลมั่นคงอีกประการหนึ่ง

การสลายตัวของคณะปฏิสังฆรัฐฯ นับตั้งแต่รัฐบาลรับหลักการว่า จะแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองของคณะสังฆ์ ร.ศ. 121 คณะปฏิสังฆรัฐฯ

ค่อยๆ เริ่มສลายตัวตามลำดับ มูลเหตุแห่งการສลายตัวเนื่องจากการลากสิกขา ของสมาชิก การโยกย้ายวัดและการโยกย้ายตำแหน่ง เช่น พระธรรมวโรดม (พระมหาสนธ) ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านโน่ง จังหวัดราชบุรีตั้งแต่ พ.ศ. 2479 พระมหาปรหยด (นายปรหยด ไพทกุล) ลากสิกขามี พ.ศ. 2481 พระมหาเย้ม ประพัฒน์ทอง ลากสิกขามี พ.ศ. 2479⁴¹ การโยกย้ายของสมาชิกมักเกิดจากความหาดกลัวในมหาเถรสมาคมและคณะกรรมการยุต ด้วยเกรงว่าจะถูกลงโทษ เนื่องจากบทบาทในการบริหารคณะกรรมการสงฆ์ในระยะแรกมักเป็นของภิกษุธรรมยุต ฉะนั้นคณะกรรมการสงฆ์ฯ จึงค่อยๆ สลายตัวในที่สุด

วิเคราะห์คณะกรรมการพราหมานา

ในช่วงการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ เกิดกรณีวุ่นวายในคณะกรรมการสงฆ์อีกครั้งหนึ่งคือ กรณีครูบาศรีวิชัยซึ่งถูกกล่าวหาจากคณะกรรมการสงฆ์ว่าเป็นผีบุญ และถูกนิมนต์ลงมาพำนักระยะหนึ่งที่กรุงเทพฯ เป็นการชั่วคราว จนกว่าเจ้าคณะกรรมการทัพพายพัจจะจัดการสะสางคณะกรรมการสงฆ์ในภาคเหนือให้เรียบร้อย สิ่งที่น่าสังเกตคือในระหว่างการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ ทางรัฐบาลไม่ได้เพ่งเล็งคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ ว่าเป็นผีบุญเช่นกรณีครูบาศรีวิชัย⁴² สันนิษฐาน

⁴¹ สมภานันท์พระธรรมวโรดม, พระธรรมวนายก, นายปรหยด ไพทกุล และนายเย้ม ประพัฒน์ทอง สถาปัตยและเวลาเดิม.

⁴² โรงเรียนวิทยาลัยครุศาสตร์ ผู้นำบุญ เป็นที่รู้จักแพร่หลายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงสถาปนาเป็นสถาบันในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้นำของกบฏผู้นำบุญในภาคอีสานมักเป็นภิกษุหรือแต่งกายเดิมแบบภิกษุ อนุสันธิจากกบฏผู้นำบุญเป็นเหตุให้รัฐบาลระดมทัพก่อการรุบบ้านวังพุกาม จังหวัดเชียงใหม่ได้ที่ปี พ.ศ. 2445 ทางการมักเพ่งเล็งว่าเป็นผู้นำบุญและมีเจตนาซ่องสุมผู้คนเพื่อการกบฏ รายละเอียดเรื่องผู้นำบุญสกัดข้ากนลักษณ์ ล้มศรี, “ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325–2445”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศลีปักษร พ.ศ. 2524.

ว่าคงจะเนื่องจากภิกษุผู้ก่อการประกาศจุดมุ่งหมายของตนอย่างชัดเจน และไม่ปรากฏว่าคดีและสมบัติสังขรณ์ฯ จะมีอิทธิปฎิหารย์ที่จะอ้างตนว่าเป็นผู้วิเศษ หรือผู้มีบุญเช่นกรณ์ผู้มีบุญอื่นๆ

ในทางตรงกันข้าม คณะปฏิสังขรณ์ฯ กลับถูกเพ่งเลึงจากกลุ่มเจ้านายและคณะธรรมยุติที่เป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นขบวนการที่กำลังแพร่หลายในช่วงประชาธิปไตยคูเรอก และเป็นขบวนการที่ประชาชนไทยหาดกลัว ข้อกล่าวหาหนึ่งนั้นเป็นเรื่องรุนแรงไม่ใช่น้อย ข้อกล่าวหาหนึ่งเห็นได้จากลายพระหัตถ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่มีมาถึงสมเด็จฯ กรมพระนริศราณุวัดติวงศ์ตรัสเรียกพระสงฆ์กลุ่มนี้ว่า “พระเก๊กเหมือง” และกล่าววิพากษ์วิจารณ์การเคลื่อนไหวครั้งนี้ว่า เป็นวิธีการแทรกซึมบ่อนทำลายของขบวนการคอมมิวนิสต์ ความว่า

...แต่ส่วนหมื่อมฉันเองไม่ประหลาดอันใด ได้เคยบอก
สมเด็จพระพุทธไชยวัฒราชายกับพระพิมลธรรมไว้นานแล้วว่าให้ระวัง
เดิม มันจะเกิดร้ายค่ายด้วยเรื่องเก๊กเหมือง เพราะมันอยู่ในหลัก 3
ข้อของคอมมูนิสต์คือว่า ข้อหนึ่งต้องทำลายศาสนา ข้อสองต้อง⁴³
ทำลายความผูกพันธ์ในครัวเรือน ข้อสามต้องทำลายวิธีการ
ปกครองอย่างอื่นม้อยด้วย เห็นในหนังสือพิมพ์หมูน้ำมีการทึ้งใบ
ปลิวคอมมูนิสต์แพร่หลาย มันอยู่ในเรื่องเดียวกันนั่น...⁴⁴

⁴³ คำว่า “เก๊กเหมือง” เป็นการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของจังหวัด
ระบบสมบูรณ์แบบสืบทอดราชบัลลังก์ เป็นระบบสาธารณรัฐโดยมี ดร. ชุนย์ดเซนเป็นผู้นำ

⁴⁴ สมเด็จฯ กรมพระยาณริศราณุวัดติวงศ์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,
สถาปัตยสมเด็จฯ เล่ม 5, หน้า 190.

ลายพระหัตถ์อักษรอนหนึ่งที่มีมาถึงพระองค์เจ้าชานนิวัติกรรมหมื่นพิทัย ตามพฤฒิยการ ความว่า “...เรื่องที่เกิดขึ้นกับในสังฆมณฑล ฉันแล้วเห็นมาแต่ตนว่าเป็นด้วยคุณทั้งคิดอยู่บ้ายุ่งให้พระสงฆ์แตกกัน เพื่อให้ศาสนาเสื่อมธรรมไปตามด้วยของพวกคอมมิวนิสต์ พวกนี้ใช้อุบัติกลัวต่างๆ พระที่ไม่รู้เท่ากันเชื่อถือไปบางพวกและชั่วคราว ฉันไม่สู้วิตกเท่าไรนัก...”⁴⁵

ส่วนสาเหตุที่คณะปฏิสังขรณ์ฯ ถูกเพ่งเลิงว่าเป็นคอมมิวนิสต์ อนุมานได้ว่าเกิดจากสาเหตุหลาย ๆ ประการ เช่น ประการแรก เกิดจากการแพร่หลายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในระยะเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประการที่สอง เกิดจากความสอดคล้องหลาย ๆ ข้อในหลักการหลักของพระพุทธศาสนาและแนวคิดด้านสังคมนิยม ประการที่สาม เกิดจากการที่คณะได้รับความช่วยเหลือจากนายปรีดี พนมยงค์ และนายวิวัติ ฤทธิเดช ซึ่งถูกเพ่งเลิงว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ทำให้กลุ่มเจ้านายและผู้นำในธรรมยุติกนิกายเคลื่อ兵器ลงว่าเป็นการแทรกแซงของคอมมิวนิสต์ โดยใช้สถาบันสงฆ์เป็นเครื่องมือ ประกอบกับมีการออกข่าวโจรตีกลุ่มเจ้านายธรรมยุตและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทำให้ฝ่ายตรงข้ามบ้าใจเชื่อว่าเป็นความพยายามที่จะทำลายสถาบันเจ้านายและพระมหาชนชัติรย์ เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเป็นสังคมนิยม

ความสอดคล้องระหว่างหลักการหลักของพระพุทธศาสนาและสังคมนิยมก็เช่น การสละความผูกพันในครอบครัว การสละกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล การเริ่มต้นชีวิตใหม่โดยไม่มีการสะสม (หมายถึงการหา

⁴⁵ หจช., สบ. 2. 53/73, สำเนาหนังสือสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทูลพระองค์เจ้าชานนิวัติกรรมหมื่นพิทัยตามพฤฒิยการ ปีก 1, 3 สิงหาคม 2480.

เลี่ยงชีพด้วยการหาบินทباتหรือรับอาหารที่ผู้ให้ให้แต่ละมื้อ โดยไม่มีส่วนเก็บไว้ การอยู่ร่วมกันในสังคมใหม่ที่เสมอภาค⁴⁶ นอกจากนี้แนวคิดเรื่องโลกพระคริอารีย์ ซึ่งเป็นความเชื่อของคนไทยในโลกหน้าอันอุดมสมบูรณ์ คล้ายคลึงกับแนวคิดในสังคมอุดมคติ เช่น สังคมนิยม เช่น ต้องการสร้างระบบใหม่ที่มีนุชร์ทุกคนเท่าเทียมกัน ทำลายระบบเดิมที่ล้าหลังและไม่เป็นธรรม สร้างความเชื่อแก่กลุ่มชนที่เสียเปรียบและยากจนว่า ในระบบใหม่นี้ มนุษย์จะได้รับการช่วยเหลือให้สมบูรณ์ พูลสุขพร้อมกันทั่งสังคม ไม่ใช่รอดพ้นทุกข์แบบตัวใครตัวมัน⁴⁷ ความคล้ายคลึงกันของโลกพระคริอารีย์และสังคมนิยม ทำให้มีผู้นำแนวคิดนี้มาใช้ประโยชน์สนับสนุนการเปลี่ยนแปลง การปักธงเบ็นระบบใหม่ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนการปักธง⁴⁸ เมมเดเมื่อเปลี่ยนแปลงการปักธง พ.ศ. 2475 นายปรีดิ พนมยงค์ ผู้เขียนคำปราศกาส ได้นำความเชื่อเรื่องโลกหน้าอันอุดมสมบูรณ์มาสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปักธง โดยให้ความหวังใหม่แก่ประชาชนว่า การเปลี่ยนแปลงครั้นจะนำไปสู่ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ที่เรียกว่า “ศรีอารีย์”⁴⁹

⁴⁶ ข้อนี้นั้นตั้งสมุทวนิช, ความคิดทางการเมืองการปักธงไทยในรัฐ เอกสารการศึกษาทางรัฐประศาสนศาสตร์ ลำดับ 4, แผนกรรฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519 หน้า 28-36.

⁴⁷ ความเชื่อของคนไทยในโลกพระคริอารีย์ศึกษาได้จาก S.J. Tambiah, Buddism and the Spirit Cults in North-east Thailand (London : Cambridge University Press, 1970) P. P. 46-48 และ Charles F. Keyes, "Millenialism, Theravada Buddhism Thai Society," Journal of Asian studies, Vol XXXVI, No 2 February, 1977.

⁴⁸ เช่นบกความว่า “เห็นว่าเจ้าเป็นลูกศรีที่ถ่วงความเจริญ” “กลีบคบเป็นเหตุเกิดความอิสรภาพ” “มีศาสญ์เป็นเหตุให้เกิดความเสมอภาค” และ “ทุตพระคริอารีย์” บทความเหล่านี้โงมตีสถาบันพระมหากษัตริย์ และการปักธงระบอบสมบูรณ์ญาสิทธิราชย์

⁴⁹ ข้อนี้นั้นตั้งสมุทวนิช, เรื่องเดิม, หน้า 35.

พระครูอารักษ์กับโสเชียลลิสม์
เปรียบเทียบผลดีอันจะพึงมีมาในศาสนายาพระเครื่อง
กับการปกครองตามลัทธิโสเชียลลิสม์

พระครูอารักษ์	โสเชียลลิสม์
1. บ้านเมืองจะราบรื่น เพราะคนจะพากันใจบุญ ไม่รบราษฎร์เพื่อนอีกต่อไป	1. เหมือนกัน เพราะจะเป็นสัมพันธมิตรต่อกันและกันหมวด โดยเหตุที่จะไม่มีเจ้าแผ่นดินถูกคนมักให้ภัยทำอำนาจทางสังคม
2. จะไม่มีใครต้องได้รับความทุกข์ในทางได้เปรียบเสียเปรียบ เพราะคนทั้งหลายจะได้รับความเสมอหน้ากันหมวดจนกระทั่งพอออกจากบ้านแล้วจำกันไม่ได้	2. เหมือนกัน คนเสมอภาคหมวด ไม่มีใครมีศักดิ์อำนาจสูงกว่าใคร
3. ไม่มีเศรษฐี ไม่มีคนจน ไม่มีอะไรก็มีเท่ากัน	3. เหมือนกัน และเพื่อให้เป็นไป เช่นนั้น บังคับให้ผู้ทรัพย์เอาทรัพย์ออกเฉลี่ยแก่ผู้ไร้ทรัพย์
4. มีต้นกลับถูกซึ้ง 4 มุม เมือง kraจะต้องการสิ่งไร้ที่ไปปลดเอาที่ต้น	4. รวบรวมบรรดาทรัพย์สมบูรณ์ในแผ่นดินไว้ในปกครองของรัฐบาล เช่น บ่อถ่านบ่อแร่ เป็นต้น เพื่อจะได้รวมผลประโยชน์อันเกิดมาแต่ยุค ๔ นั้นไว้อุดหนุนผู้ที่ต้องการความอุดหนุน
5. พระสงฆ์จะไม่ผิดกับคนอื่นนอกจากมีแต่ผ้าเหลืองห้อยหู ก็คือเปลว่า เลิกพระพุทธศาสนา	5. ศาสนาทั้งปวงเลิกหมวด เพราะเป็นการขัดแย้งความจริงของคน เป็นการบังคับจิตใจให้คิดในทางแคบและเป็นบรรทัดให้เดินไปได้เฉพาะทางเดียว เป็นเครื่องบีบสมองคนไม่ให้ใช้ความคิดของตนเองโดยเต็มที่ที่มีอยู่

ที่มา : พงษ์บาทสมเด็จพระมห/repository/govt/ อกหมายเหตุรายวัน (พระบรมราชโองการเพลิงศพหน้มเจ้าชัชวิต กฤษณสันต์, 1 สิงหาคม 2517), หน้า 80.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ เจ้าอยู่หัวได้ทรงนำตรางเปรียบเทียบศาสนา พระครือาริย์กับลักษณะสังคมนิยมว่ามีลักษณะใกล้เคียงกันมากดังในหน้า 222

ข้อกล่าวหาว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นคอมมิวนิสต์ปราภูอยู่เฉพาะกลุ่มเจ้านายและคณะธรรมยุตซึ่งเป็นฝ่ายเสียเปรียบในขณะนั้น และไม่เป็นเรื่องกระทบกระเทือนคณะแต่อย่างใด เนื่องจากความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลและคณะปฏิสังขรณ์ฯ ช่วยให้ข้อกล่าวหาดังได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นเรื่องไม่จริง นายประหยัด ไฟทึก ให้สัมภาษณ์ว่าภิกขุในสมัยนั้นแทบไม่รู้จักด้วยซ้ำว่าคอมมิวนิสต์คือใคร หมายความว่าอย่างไร ความรู้เรื่องคอมมิวนิสต์ปราภูเนพะกลุ่มนี้ัญญาชนที่ศึกษาจากต่างประเทศ

สิ่งที่พึงสังเกตคือ แม้ว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ จะสามารถพิสูจน์ตนเองว่าไม่ใช่ขบวนการคอมมิวนิสต์ เช่นที่บุคคลบางกลุ่มเพ่งเลิงก์ตาม แต่การเผยแพรลายของลักษณะคณะปฏิสังขรณ์ในระยะเวลาต่อมาตลอดจนความสอดคล้องระหว่างหลักการคอมมิวนิสต์และพุทธศาสนา เป็นผลให้รัฐบาลพิจารณาการเคลื่อนไหวหรือปฏิกริยาของคณะส่งผ่านนิเกยในยุคหลัง ๆ ว่าเกิดจากอิทธิพลการแทรกแซงของลักษณะคณะปฏิสังขรณ์ทั้งสิ้น⁵⁰

วิเคราะห์ความสำเร็จและความล้มเหลวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ

คณะปฏิสังขรณ์ฯ เป็นการรวมกลุ่มของคณะส่งผ่านนิเกยที่ไม่เข้มแข็งและมั่นคงอาจจะประมวลความบกพร่องที่สำคัญได้หลายประการดังนี้

⁵⁰ สัมภาษณ์ นายประหยัด ไฟทึก, ผู้จัดการชลประทานวิทยาลัย, 1 มิถุนายน 2526, 10:00 น.

⁵¹ ความมิ덥ดาดของรัฐบาลในคณะส่งผ่านนิเกย พ.ศ. 2500 เป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุดของการบักโกรื้อการรวมกลุ่มหรือการเคลื่อนไหวของภิกขุเป็นอิทธิพลแทรกแซงของคอมมิวนิสต์ เช่น กรณีก่อสมณศักดิ์ประพันธ์ธรรม (อาจ อาสาภรณ์) พ.ศ. 2503 และการเคลื่อนไหวของบุญวงศ์ใน พ.ศ. 2518.

ประการที่หนึ่ง : มีอำนาจต่อรองกับมหาเถรสมาคมหรือรัฐบาลน้อยมากเพราสماชิกส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ชั้นผู้น้อย ไม่มีอำนาจด้านการบริหารใด ๆ ทั้งสิ้น

ประการที่สอง : การต่อสู้เกิดจากอุดมการณ์แท้จริง ไม่ได้วังผลประโยชน์ส่วนตัว ดังไม่ปรากฏว่าพระสงฆ์รุปใดได้รับตำแหน่งด้านการบริหารเพราการเคลื่อนไหวครั้งนี้ และเมื่อการเคลื่อนไหวสัมฤทธิผลตามจุดมุ่งหมาย คณะกรรมการต่างก็แยกย้ายตนเองด้วยการย้ายวัดบ้าง ลาสิกขابทบ้างเพื่อความปลอดภัยจากการคุกคามของคณะกรรมการชาร์มยุต

ประการที่สาม : การรวมกลุ่มของคณะกรรมการไม่เข้มแข็ง มีมูลเหตุหลายประการ เช่น ขาดศูนย์รวมการบริหารที่มีประสิทธิภาพ คณะกรรมการต่างก็แยกย้าย ขาดเอกภาพ การรวมกลุ่มเป็นไปอย่างหลวม ๆ

ประการที่สี่ : คณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ ประเมินความสำเร็จของขบวนการอย่างผิวนิยม เช่น พิจารณาว่าเมื่อพระราชบัญญัติการปกครองคณะกรรมการเข้าสู่สภา นั่นคือความสำเร็จของขบวนการ การลากสิกขابทของบุคคลที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของคณะกรรมการทำให้คณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ ถลัยตัวโดยปริยาย

ประการที่ห้า : คณะกรรมการนิกายซึ่งน่าจะมีบทบาทรับกับการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ฯ อ่อนแอกขาดความสามัคคี การบริหารคณะกรรมการยังอยู่อ่อน การรวมกลุ่มในคณะกรรมการนิกายยากมาก เพราขาดเอกภาพในคณะกรรมการ ไม่ในคณะกรรมการนิกายแยกเป็นคณะกรรมการนิกายแปลงและคณะกรรมการนิกายเดิม คณะกรรมการนิกายแปลงมีคณะกรรมการตัดสินใจประวันรัตเป็นหัวหน้า วัดเบญจมบพิตรมีพระพรหมมนูนีเป็นหัวหน้า และวัดอุน_eng มีพระโพธิวงศาจารย์เป็นหัวหน้า คณะกรรมการนิกายเหล่านี้มีได้สนิทสนมหรือเป็นเอี้ยหนึ่งอันเดียวกันแม้จะเป็นสำนักการศึกษาชนนี้สูงของภิกษุมหานิกาย

นิเกย ต่างกับคณะกรรมการมีการปกครองเป็นบีบแก่น มีความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนมีการบริหารคณะกรรมการที่มีประสิทธิภาพ คณะกรรมการมีความร่วมมุ่งตั้งเป็นที่ครองราชของเจ้านายและประชาชน

แม้ว่าคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ จะมีจุดบกพร่องอยู่หลายประการก็ตาม ความสำเร็จที่เกิดจากการเคลื่อนไหวซึ่งให้เห็นถึงข้อดีบางประการในกลุ่มผู้ก่อการเคลื่อนไหว ข้อดีเหล่านี้ช่วยให้บัญชาและอุปสรรคต่าง ๆ คลี่คลายไปในที่สุด และเป็นที่มาของความสำเร็จในการเคลื่อนไหว ข้อดีเหล่านี้ก็เช่นอุดมการณ์ที่หนักแน่นและมั่นคงในกลุ่มสมาชิกส่วนใหญ่ ความประนีประนอมในการเคลื่อนไหว การต่อสู้ที่ใช้หลักอหิงสาตามหลักการพุทธศาสนา ประการสำคัญที่สุดคือ ความเฉลี่ยวฉลาดในการใช้ยุทธวิธีผลักดันให้รัฐบาลยอมรับที่จะแก้ไขบัญชาในการคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ ยุทธวิธีเหล่านี้ก็เช่นการใช้มิติของพระสงฆ์ส่วนมาก การอาศัยอิทธิพลของนักการเมืองและสื่อมวลชนประเทหหนังสือพิมพ์ ยุทธวิธีเหล่านี้นำความสำเร็จในการเคลื่อนไหวแก่คณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ

การเคลื่อนไหวของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ นับเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการคณะกรรมการปฎิสังขรณ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผล สำเร็จของการเคลื่อนไหวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองและสังคมของคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดหัวเฉี่ยวหัวต่อที่สำคัญยิ่ง ของการปกครองคณะกรรมการปฎิสังขรณ์

บกสรุป

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความตื่นตัวในระบบ
ประชาธิปไตยและความไม่เป็นธรรมในการปกครองคณะสงฆ์ ก่อให้เกิดการ
เคลื่อนไหวของภิกษุมหานิกายกลุ่มนึงซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของคณะปฏิสัง^ข
ชรัณการพราศานา จุดมุ่งหมายในการเคลื่อนไหวคือเพื่อรวมนิกายสอง派ซึ่ง
แตกแยกและขัดแย้งให้กลับเป็นนิกายเดียวกันเรียกว่า คณะสงฆ์ไทยหรือ
คณะสงฆ์สยามวงศ์ เพื่อแก้ไขการปกครองสงฆ์ที่ไม่เสมอภาคให้ทัดเทียมกัน
เพื่อความเป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งการบริหารคณะสงฆ์และเพื่อปรับ
ปรุงการศึกษาของภิกษุสงฆ์ให้ทันต่อกาลสมัย

สาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวเกิดจากปัจจัยสองประการ ปัจจัยประการ
แรกเป็นปัจจัยภายในคณะสงฆ์ อันได้แก่ ความขัดแย้งพื้นฐานในการคณะสงฆ์
การแบ่งแยกนิกายสอง派 ความไม่เป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งบวชหาร และ
ความล้าหลังด้านการศึกษาของพระสงฆ์ ปัญหาเหล่านี้ปะทุขึ้นมาโดยมีกรณี
การถดถนมคักดีพราภรณ์นายกเป็นชนวนระเบิดของการเคลื่อนไหว ส่วน
ปัจจัยภายนอกเป็นผลจากสภาพสังคมและการเมืองภายในประเทศ การเปลี่ยนแปลง
การปกครอง พ.ศ. 2475 อันมีผลให้มหาจักวาลความตกลงของสถาบันพระมหากษัตริย์
และเจ้าชายในธรรมยาตราภิกษุ สาเหตุอื่น ๆ ก็เช่น ความตื่นตัวในระบบ
ประชาธิปไตยของคณะสงฆ์ และแนวความคิดเรื่องปัญญาอันตรานอัน
เป็นที่มาของการปฏิรูปพระพุทธศาสนา

ลักษณะการเคลื่อนไหวเป็นไปอย่างประนีประนอม เช่น มีการยืนเรืองร้าวต่อฝ่ายบริหารคณะส่งฟ์ตามลำดับขั้นตอน อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวอยู่ที่การใช้มติส่วนมาก การอาศัยพลังการเมืองและสื่อมวลชนสนับสนุน

การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ประสบอุปสรรคนานาประการ เช่น ถูกขัดขวางจากผู้บริหารฝ่ายธรรมยุต และขณะก่อการคณะส่งฟ์ขาดเอกสารภาษาไทยในคณะ แต่ด้วยอุดมการณ์ที่มั่นคงและด้วยความช่วยเหลือจากคณะรัฐบาลและประชาชนบางกลุ่มที่เล็งเห็นบัญหาที่จำต้องแก้ไขในคณะส่งฟ์คณะปฏิสังขรณ์ฯ จึงสามารถนำบัญชาคณะส่งฟ์ยืนต่อรัฐสภา และผลักดันให้เกิดการขอเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติการปักครองคณะส่งฟ์ใหม่ได้สำเร็จ ผลกระทบจากการเคลื่อนไหวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงฐานอำนาจการบริหารคณะส่งฟ์จากธรรมยุติกนิกรามเป็นคณะส่งฟ์หนนิกายชั่วระยะเวลาหนึ่ง

การเคลื่อนไหวสัมฤทธิผลโดยดี เนื่องจากรัฐบาลให้การสนับสนุนการเคลื่อนไหวโดยจัดการแก้ไขพระราชบัญญัติการปักครองคณะส่งฟ์ ร.ศ. 121 และตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะส่งฟ์ พ.ศ. 2484 มีการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริณายก จากธรรมยุติกนิกรามมาเป็นการแต่งตั้งพระเตระผู้ทรงคุณวุฒิและวัยวุฒิรูปโถรูปหนึ่งโดยไม่สังกัดนิกาย รัฐบาลawanนโยบายการรวมนิกายส่งฟ์โดยสร้างวัดพระศรีมหาธาตุให้เป็นวัดรวมนิกายส่งฟ์และนิกานต์พระภิกษุพระยาพหลพลพยุหเสนาให้เป็นภิกษุตัวอย่างในการรวมนิกายส่งฟ์ นอกจากนี้รัฐบาลได้เสนอแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาบำรุงและส่งเสริมการศึกษา อาทีการจัดการศึกษาตลอดจนคุณภาพของวัดและพระส่งฟ์

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ไม่อาจประสบผลสำเร็จเลยที่เดียว แม้ว่าจะมีตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 แทนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ที่ยกเลิกไป แต่บัญชาต่างๆ ในวงการคณะสงฆ์ยังคงเป็นไปในสภาพเดิม บัญชาความขัดแย้งระหว่างนิกาย สงพันบวัน ก็ยังทวีความรุนแรง ความคิดเรื่องการรวมนิกายสอง派กล้ายเป็นเรื่องล้มเหลว แม้แต่วัดพระคริมหาราชตู่ซึ่งรู้จักلامมุ่งหวังจะให้เป็นวัดรวมนิกายสอง派ก็กลับเป็นวัดธรรมยูติกนิกายในเวลาต่อมา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ถูกติความว่าเป็นโมฆะเนื่องจากขัดแย้งต่อหลักการบางประการของรัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทย และถูกยกเลิกในที่สุด¹ บัญชาตี่พึงวิเคราะห์ที่ของการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ประสบผลสำเร็จจริงหรือไม่ และพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นผลสำเร็จของ การเคลื่อนไหวครั้งนี้สามารถสนองตอบจุดมุ่งหมายของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้อย่างแท้จริงขนาดไหน

วิเคราะห์พระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484

พระราชบัญญัติการปักครองสงฆ์ พ.ศ. 2484 ถูกพิจารณาเป็น 2 นัย ในทัศนะของภิกษุม衲นิกาย พระราชบัญญัตินี้เป็นพระราชบัญญัติที่ดีกว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในเรื่องความเป็นประชาธิปไตย เช่น การสังฆศาสน มีการแบ่งแยกอำนาจในลักษณะต่างๆ ล้อมอำนาจระหว่างสังฆศาสน สังฆมนตรี และวินัยธรรมและมีข้อเสนอให้มีการรวมนิกายสอง派ในบทเฉพาะกาล

¹รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพการปักครองคณะสงฆ์หลังการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ศึกษาได้จาก ที่รัช (นาณแฟรง), เนื้องหลังการปักครองพิมพ์ครั้งแรกและพระสารนิสิต เล่ม 1-2(นครหลวงกรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามัคคี, 2515).

ในทศนะของภิกษุฝ่ายธรรมยุต พระราชบัญญัติการปักครองสังฆ พ.ศ. 2484 ไม่เหมาะสม สิ่งที่ถูกวิพากษ์วิจารณามากที่สุดก็คือการมีสังฆสปา ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุมีการถูกเตียงกันในที่ประชุมสังฆคล้ายกับผู้แทนราษฎรในรัฐสภา อันเป็นการไม่เหมาะสมกับสมณะเพศซึ่งเป็นเพศที่สงบ สันโดษ และ การแบ่งแยกการปักครองคณะสงฆ์เป็นฝ่ายสังฆมณฑรี (บริหาร) สังฆสปา (นิติบัญญัติ) และ วินัยธาร (ดุลภาค) ถูกพิจารณาไว้ว่าเป็นการไม่สมควร เพราะ การปักครองคณะสงฆ์มิใช่สิ่งที่พึงแบ่งแยกกันดูอ่อน觚าจเช่นการปักครองบ้านเมือง ข้อเสนอเรื่องการรวมนิกายสังฆ์ในบทเนพะกาลก็ขัดแย้งกับมาตราที่ 13 แห่งรัฐธรรมนูญซึ่งกำหนดเสรีภาพของประชาชนในการนับถือศาสนา และขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญมาตราที่ 61 ซึ่งระบุว่า “บทบัญญัติแห่งกฎหมายได้ฯ ที่มีข้อความแย้งหรือขัดแย้งรัฐธรรมนูญ” บทบัญญัตินี้ถือว่าเป็นโมฆะ พระราชบัญญัติการปักครองสังฆ พ.ศ. 2484 จึงถูกตัดความว่าเป็นโมฆะต่อมา เพราะละเมิดต่อรัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรดังกล่าว

แม้ในสายตาของคณะสงฆ์หนานิกายจะพิจารณาไว้ว่า พระราชบัญญัติ พ.ศ. 2484 เป็นประดุจพระราชบัญญัติในอุดมคติของคณะสงฆ์ซึ่งประรโคนาจะรื้อพนกับมาอีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อพิจารณาโดยทั่วๆ ไป พระราชบัญญัติฉบับนี้มีข้อบกพร่องหลายประการ กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2484 ไม่อาจจะสนองจุดมุ่งหมายของคณะสงฆ์ปฏิสังขรณ์ฯ อย่างแท้จริงเลยแม้แต่ข้อเดียว อาทิเช่น

ประการที่หนึ่ง : ความพยายามที่จะแก้ไขการปักครองคณะสงฆ์ให้สมอภาคโดยยกเลิกอภิสิทธิ์พิเศษของคณะธรรมยุต ความพยายามเหล่านี้ล้มเหลว เพราะว่าแม่พระราชบัญญัติฉบับนี้จะลบคำว่า “นิกาย” ออกจากพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ แต่นิกายก็มิได้หมดลื้นไป การแบ่ง

แยกนิเกยสังฆ์เป็นไปดุจเดิม และแม้จะยกเลิกพระราชบัญญัติการปักครอง คณะสังฆ์ ร.ศ. 121 แล้ว คณะสังฆ์มหานิเกยก็ยังไม่ได้รับความเห็นชอบ ในการปักครองคณะสังฆ์ เห็นได้จากพระธรรมผู้ดำเนินสังฆนาയกผู้ ควบคุมการบริหารคณะสังฆ์นั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2484—พ.ศ. 2492 ทั้ง 3 วูป ล้วนแต่เป็นพระธรรมยุตจนล่วงมาถึง พ.ศ. 2494 ปรากฏคณะสังฆ์ มหานิเกยคณะหนึ่งเข้าชื่อร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรีขอเปลี่ยนสังฆนาຍกจาก พระศาสนาโສกโนเป็นสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตติภูมิโສกโน)² จึงได้มี การประชุม ณ สำนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร ผลของการประชุมสรุปได้ว่า การตั้งสังฆนาຍกให้เลือกจากพระธรรมมหานิเกยซึ่งได้แก่สมเด็จพระวันรัต (ปลด) วัดเบญจมบพิตร ตามข้อเสนอของฝ่ายมหานิเกย ส่วนดำเนินผู้ สังการแทนสังฆนาຍกให้ตั้งพระธรรมผู้ฝ่ายธรรมยุต สังฆมนตรีว่าการช่วยว่า การให้แต่งตั้งจากพระธรรมสองฝ่ายร่วมกัน ในส่วนการบริหารคณะสังฆ์ให้มี เจ้าคณะฝ่ายมหานิเกยและธรรมยุติกนิเกยเป็นผู้บริหาร โดยขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริญญา การบริหารงานให้เป็นไปตามสาย ของแต่ละนิเกยโดยเป็นอิสระต่อกัน กิจการใดเป็นอำนาจของสังฆมนตรีก็ให้ สังฆนาຍกเป็นผู้สั่งการ ถ้าเกี่ยวข้องกับฝ่ายธรรมยุติกให้ผู้สังการแทนสังฆนาຍกซึ่งเป็นธรรมยุตเป็นผู้สั่งการ กล่าวโดยสรุปคือการปักครองส่วนกลาง คณะสังฆมนตรีบริหารร่วมกัน แต่การบังคับบัญชาให้เป็นไปตามนิเกยส่วน การปักครองส่วนภูมิภาคให้แยกตามนิเกย³

² สังฆนาຍก 3 องค์แรกที่เป็นพระธรรมยุต ได้แก่ สมเด็จพระมหาวรวงศ์ วัฒนนิวาส, สมเด็จพระพุทธโฆญาจารย์ วัดเทพศิรินทร์ราษฎร์, พระศาสนาโສกโน (สมเด็จพระอวิรบวงศาคณาจารย์สมเด็จพระสังฆราช) (จวน) วัดกุฎีจั�รา.

³ ประกาศก/ไทย, 14 กรกฎาคม 2494.

ประการที่สอง : บทบัญญัติเรื่องการรวมนิกายสงฆ์ไม่ชัดเจน แม้รัฐบาลจะเห็นพ้องด้วยกับหลักการรวมนิกายสงฆ์ แต่ด้วยเกรงจะเป็นการกระทบกระเทือนจิตใจของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายและขัดต่อเสรีภาพการนับถือศาสนา บทบัญญัติจึงออกมาในรูปคดลุมเครื่อไม่ชัดเจนและยากแก่การปฏิบัติ ความในบทเฉพะกาลมาตราที่ 60 ไม่ได้กล่าวถึงการรวมนิกายสงฆ์ เพียงแต่มีความหมายให้เข้าใจเป็นนัยว่าจะมีการรวมนิกายสงฆ์ หลังจากได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วนภายในเวลา 8 ปี โดยก่อนหน้าที่จะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย ห้ามมิให้ออกสังฆาณตี กติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ก្មกระทวงหรือระเบียบใดๆ ที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิ

ประการที่สาม : บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ลอกเลียนแบบจากฝ่ายอานาจักร และขัดแย้งต่อเพศและสภาวะของพระสงฆ์ แม้ว่าการบริหารคณะสงฆ์โดยทั่วไปจะอนุโลมตามฝ่ายบ้านเมือง แต่การดำเนินการบริหารทั่วไปของคณะสงฆ์ก็จำต้องดูความเหมาะสม สមของเพศ และสภาวะสงฆ์ การลอกเลียนแบบรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินจนไม่ได้คำนึงถึงความเป็นไปได้ เป็นเหตุหนึ่งแห่งความล้มเหลวของพระราชนัญญัติ พ.ศ. 2484 อาทิเช่น

3.1 การแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช ความประณานาของสงฆ์โดยทั่วไปคือต้องการให้แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชเป็นไปตามพุทธวินัย คือคัดเลือกจากพระเถระอาวุโสผู้ทรงคุณความสามารถเป็นที่ยอมรับนับถือ มิใช่พิจารณาเฉพาะนิกายใดนิกายหนึ่ง เช่นที่เป็นมาใน 3-4 รัชกาล แต่ในพระราชนัญญัติระบุเพียงแต่ว่าให้พระมหา喝จตุริย์เป็นผู้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ข้อผิดพลาดยังกว่านั้นคือ การกำหนดให้สมเด็จพระสังฆราชเป็นเพียงตำแหน่ง ถอยๆ ไม่มีอำนาจใดทั้งสิ้น การบริหารคณะสงฆ์ผ่านทางสังฆสภา, สังฆ-

มนตรี และคณะวินัยหาร ความเป็นไปไม่ได้อีกประการหนึ่งของพระราชนักขัตติย์ซึ่งเกิดจากการลอกเลียนแบบการปกครองบ้านเมือง ดังปรากฏความในมาตราที่ 24 ของพระราชนักขัตติย์

มาตรา 24 (หมวดที่ 2 สังฆศาสนา) เมื่อสังฆศาสนาได้ร่างสังฆาณตั้นสำเร็จแล้ว ให้สังฆนายกนำขึ้นถวายสมเด็จพระสังฆราชเพื่อลงนาม และเมื่อได้ประกาศในแผ่นการณ์ด้วยสังฆ์แล้ว ให้ใช้บังคับได้

ถ้าสมเด็จพระสังฆราชไม่ทรงเห็นชอบด้วยกับร่างสังฆาณตั้น จะได้ประทานคืนหมายสังฆศาสนาภายในสิบห้าวันนับแต่วันที่สังฆนายกนำขึ้นถวายก็ได้ หรือมิได้ประทานคืนหมายในสิบห้าวันก็ได้ สังฆศาสนาจะต้องปรึกษาใหม่ และออกเสียงลงคะแนนลับ ถ้าสังฆศาสนาลงมติตามเดิม ให้นำร่างสังฆาณตั้นขึ้นถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระสังฆราชมิได้ลงพระนามภายใน 7 วันแล้ว ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาดู ถ้าเห็นสมควรให้นำร่างสังฆาณตั้นนั้นเสนอประชานสังฆาณตั้นในกรรณ์เช่นนี้ให้ประชานสังฆศาสนาลงนามบ่งการณ์สังฆาณตั้นใช้บังคับได้⁴

3.2 การละเลยบทบัญญัติเรื่องการศึกษาของคณะสังฆ์ ทั้งที่การศึกษาในแนวใหม่เป็นสิ่งที่คณะสังฆ์และรัฐบาลเห็นพ้องกันว่าควรจะปรับปรุง การศึกษาของคณะสังฆ์ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย แต่ไม่ปรากฏรายละเอียดในมาตราใด ๆ ของพระราชนักขัตติย์ฉบับนี้

3.3 การมองอ่อนนаждการปกครองสังฆ์ให้แก่รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการและกรมศาสนา ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจควบคุมดูแล ตามพระราชนักขัตติย์

⁴ “พระราชนักขัตติย์คณะสังฆ์ พุทธศักราช 2484,” หมวด 1 สมเด็จพระสังฆราช, พระมหาธรรมเนียมคณะสังฆ์, หน้า 4.

คณะกรรมการปักครองสังฆ์ยังขึ้นกับฝ่ายบ้านเมืองโดยผ่านทางรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการและกรมการศาสนา ดังปรากฏบทบัญญติในมาตราที่ 4 ระบุให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการและมีอำนาจออกกฎหมายระหว่างเพื่อให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และในมาตราที่ 59 ระบุให้กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักงานเลขานุการ สังฆศาสนาและคณะสังฆมนตรี คณะกรรมการได้มีมิสสารในการบริหารคณะ ยังขึ้นกับอาณาจักรเช่นที่เคยเป็นมา⁵

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้ข้อความที่กว้างและตื้นจนไม่สามารถครอบคลุมหรือบังคับอะไรได้เลย ซึ่งถ้าจะพิจารณาเปรียบเทียบกับร่างพระราชบัญญัติอักษณะปักครองคณะสงฆ์ฯ ได้ร่างไว้ เรียกว่า “ร่างพระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา พระพุทธศักราช 2477” พระราชบัญญัติฉบับนี้นัยความหมายสมและชัดเจนกว่าหลาย ๆ ประการ ดังจะขอยกรายละเอียดขึ้นก้ากล่าวต่อไปนี้

วิหาระหัวร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2477⁶

ร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2477 แบ่งออกเป็น 4 ภาคดังนี้

ภาคที่ 1 ว่าด้วยวัดและการศาสนาสมบูรณ์ แบ่งเป็น 2 หมวด คือ หมวดที่ 1 ว่าด้วยวัด หมวดที่ 2 ว่าด้วยศาสนาสมบูรณ์

⁵“พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484” พระบรมราชโองการกฤษณ์, หน้า 7.

⁶รายละเอียดของพระราชบัญญัติการปักครองสังฆ์ พ.ศ. 2477 ยังร่างโดยคณะกรรมการปฎิสังขรณ์ฯ โปรดดูที่ภาคผนวกท้ายเล่ม.

ภาคที่ 2 แบ่งเป็น 5 หมวดคือ หมวดที่ 1 “ได้แก่ มหาเถรสมาคม หมวดที่ 2 ว่าด้วยคณะกรรมการ หมวดที่ 3 ว่าด้วยคณะกรรมการจังหวัด หมวดที่ 4 ว่าด้วยคณะกรรมการแขวง หมวดที่ 5 ว่าด้วยเจ้าอาวาส

ภาคที่ 3 ว่าด้วยอุปัชฌายะและการบรรพชาอุปสมบทกรรม

ภาคที่ 4 ว่าด้วยลักษณะเบ็ดเตล็ด

ลักษณะสำคัญของร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ.

2477

ร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2477 มีบทบัญญัติ อนุโลมตามโครงสร้างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 คือ ยังคงมีมหาเถรสมาคมและให้อำนาจสิทธิ์ขาดในการปักครองคณะสงฆ์กับสมเด็จพระสังฆราช การปักครองส่วนภูมิภาคคดเป็นไปในรูปเดิม เพียงแต่แก้ไขบัญหาซึ่งเป็นจุดบกพร่องของการปักครองคณะสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงเป็นเฉพาะจุดย่อยแต่คงรักษาโครงสร้างหลักไว้ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอย่างมากนัย เช่น พระราชบัญญัติสังฆ พ.ศ. 2484 ข้อดิอกประการหนึ่งคือ บทบัญญัติของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ร่างโดยคณะสงฆ์ปฏิสังขรณ์ผู้มองเห็นบัญหาความไม่เป็นธรรมของ การปักครองสงฆ์ การแก้ไขบัญหาจึงตรงจุดกว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งร่างโดยสมาชิกในคณะรัฐบาลที่อาจจะไม่เข้าใจบัญหาและกลไกในการบริหารคณะสงฆ์ได้ดีพอ พระราชบัญญัตินี้ฉบับนี้ระบุข้อความชัดเจน เกี่ยวกับการรวมนิกายสงฆ์ การแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชและกำหนดอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม รวมทั้งการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ ดังจะขอยกรายละเอียดให้เห็นชัดเจนเป็นเรื่องๆ ดังนี้

ประการที่ 1 : การรวมนิกายสงฆ์ ปรากฏบทบัญญัติไว้ชัดเจนใน มาตราที่ 17 ความว่า

มาตราที่ 17 พระราชบัญญัตินี้มุ่งหมายจะให้ส่งเสริมกิจกรรมตามที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือให้ร่วมอุปโภคสังฆกรรมด้วยกันได้ ในทางบุคคลองจึงมิได้แยกบุคคลองเป็นนิกายบรรดาสังฆทุกนิกายยอมอยู่ในขอบเขตแห่งพระราชบัญญัตินี้โดยทั่วไป

แต่พระราชบัญญัตินี้ไม่ได้มุ่งหมายจะลบล้างลัทธิและปรัชญาในนิกายนั้นๆ ลัทธิและปรัชญาในนิกายใดๆ ที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ก็ให้คงเป็นไปตามเดิมทุกประการ...⁷

ปัญหาเรื่องการแปลงนิกายและการร่วมสังฆกรรมระหว่างนิกายสองตนเป็นเรื่องที่พระสงฆ์มหานิกายขัดข้องใจมานาน เพราะฝ่ายธรรมยุตตังข้อรังเกียจพระสงฆ์ผู้ประสังค์จะแปลงนิกายเป็นธรรมยุตจะต้องเปลี่ยนจีวรนั่งขาวบวชเป็นกิริมิให้มั่งจะเป็นที่ยอมรับ การกระทำเหล่านี้เท่ากับดุหมื่นว่าพระสงฆ์มหานิกายมิได้มีสภาวะเป็นกิริมิเท่าเทียมกัน ฉะนั้นจึงปรากฏบทบัญญัติเรื่องการแปลงนิกาย และการร่วมสังฆกรรมระหว่างพระสงฆ์ต่างนิกายไว้ในบทบัญญัติ เช่น

มาตรา 70 กิริมิ ก็ได้ สามเณร ก็ได้ บรรพชาอุปสมบทในนิกายใดๆ ถ้าสมควรจะใช้ยาไปอยู่ในนิกายอื่น และเจ้าอาวาสวัดที่จะไปอยู่ใหม่อนุญาติก็ชอบที่จะทำได⁸

การย้ายนิกายเช่นนี้ ท่านว่าไม่ต้องบรรพชาอุปสมบทแต่จะให้ทำพิธีประกาศต่อหน้าปวงสงฆ์แห่งวัดนั้นเสียก่อนก็ได

7.“พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2477,” อ้างใน ทاذ., สว. 0201. 10. 43 ที่ 4/18, “เรื่องพระสงฆ์คตและปฏิสังขรณ์การพระศาสนากลไห้จัดแก้ไขคณะสงฆ์,” 21 กุมภาพันธ์ 2477.

8. เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

มาตรา 71 ภิกษุไม่วันนิ伽ยได้ฯ ขอบที่จะร่วมสังฆกรรม
ร่วมอุปสมบทฯ กับสังฆในนิ伽ยอื่นๆ ได้ หงส์ด้วยพระศาสนา
แห่งสยามย่อมเป็นพระศาสนาเดียว ซึ่งจะแยกจากกันไม่ได้...⁹

ประการที่ 2 : การแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริญญา
ป្រาก្សัดเจนตามมาตราที่ 18 ความว่า

มาตราที่ 18 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นอัคร
คานุบดีมหาก ทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นประมุขของคณะ
สังฆทั้งหลายโดยไม่จำกัดว่าสมเด็จพระสังฆราชนั้นจะต้องเป็นพระ
ในนิ伽ยนั้นๆ สุดแต่จะทรงเห็นสมควรแก่ผู้ใดและสามารถสำหรับ...¹⁰

ประการที่ 3 : การกำหนดอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

มหาเถรสมาคม เป็นองค์กรหลักในการบริหารคณะสงฆ์ แต่การที่ไม่
ได้กำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมให้ชัดเจน เป็นเหตุให้
มหาเถรสมาคมกล้ายกเป็นองค์กรที่อ่อนแอก ร่างพระราชบัญญัติการปักครอง
คณะสงฆ์ พ.ศ. 2477 มิได้มีผลกับมหาเถรสมาคม แต่ขยายเขตอำนาจ
หน้าที่ให้ชัดเจนขึ้น ดังปรากฏรายละเอียดในมาตราที่ 19-27 กำหนดให้
มหาเถรสมาคมประกอบด้วยคณะกรรมการซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ตั้งโดยตำแหน่ง คือสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ พระ
ราชาคณะอย่างน้อย 25 รูป อย่างมาก 30 รูป สมเด็จพระสังฆราชดำรง
ตำแหน่งประธานมหาเถรสมาคม อำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมเป็นไป
ตามหลัก 5 ประการคือ

⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

1. รักษาหลักแห่งพระศาสนา
2. จัดการศึกษาแก่ภิกษุสามเณรโดยการแก้กาลสมัย
3. การศึกษาพระปริยัติธรรม
4. การเผยแพร่พระศาสนาและการอบรมสั่งสอนประชาชน
5. ช่วยการศึกษาของพลเมือง...¹¹

ในมาตราที่ 23-27 ได้ระบุถึงลักษณะการปราชุณของมหาเถรสมาคมซึ่งดำเนินตามระบบประชาธิปไตย เช่น กำหนดองค์กรของการปราชุณ ต้องมีกรรมการไม่ต่ำกว่า $\frac{2}{3}$ หรือ 20 รูป จึงจะถือว่าครบองค์ปราชุณ (มาตราที่ 25) การลงมติใช้เสียงข้างมาก ถ้าในกรณีที่เสียงเท่ากันให้ประธานออกเสียงเพิ่มอีก 1 คะแนน (มาตราที่ 26) กรรมการมหาเถรสมาคมต้องรับผิดชอบร่วมกัน การวินิจฉัยอธิกรณ์ต้องเห็นชอบไม่น้อยกว่า 20 รูป คือ มีผู้เห็นด้วย $\frac{2}{3}$ คำตัดสินถือเป็นเด็ดขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งไม่ได้¹² (มาตรา 27)

ประการที่ 4 : การบริหารคณะสงฆ์ แบ่งเป็น คณะภาค คณะจังหวัด คณะแขวง เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาสได้รับการปรับปรุงให้มีอำนาจในการบด弄พ่อสมควร มีสิทธิที่จะตัดสินอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะหนือตนได้ แม้ว่าการบุกรุกของคณะสงฆ์โดยทั่วไปยังขึ้นกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ แต่ข้อความในพระราชบัญญัติระบุให้คณะสงฆ์มีส่วนในการบริหารคณะ โดยกำหนดให้กระทรวงธรรมการและเจ้าหน้าที่มีหน้าที่ที่จะให้ความอุปการะและอุดหนุน

¹¹เรื่องเดียวกัน.

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

คณะสงฟ์ มิได้มีสิทธิที่จะปักครองหรือลงโทษเช่นพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2484¹³

ประการที่ ๕ : การปรับปรุงด้านการศึกษาของคณะสงฟ์ ปรากฏในอำนาจหน้าที่หลัก ๕ ประการของมหาเถรสมาคม ในข้อ ๒ ของบทบัญญัตินี้ระบุให้มหาเถรสมาคมจัดการศึกษาแก่กิษมุสามเณรโดยควรแก้ก่อการสมัยและในมาตราที่ ๗๔ ระบุให้มหาเถรสมาคมพร้อมด้วยความเห็นชอบของมหาสังฆ สภาจัดวางโครงการศึกษาของกิษมุสามเณรและพุทธมานกงหงหลายในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคตามแต่จะเห็นสมควรแก้ท้องที่¹⁴

ความไม่เหมาะสมมหลาย ๆ ประการของพระราชบัญญัติการปักครองของคณะสงฟ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ อาทิเช่น ความล้มเหลวในการแก้ไขการปักครองคณะสงฟ์ให้เสมอภาค บทบัญญัติเรื่องการรวมนิกายสงฟ์ไม่ชัดเจน หรือแม้แต่บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฟ์ก็ลอกเลียนแบบจากฝ่ายอาณาจักรซึ่งขัดแย้งต่อเพศและสภาวะของสงฟ์ ฉะนั้นการที่รัฐบาลตราพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฟ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงไม่อาจเรียกว่าเป็นความสำเร็จอย่างแท้จริงของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ยิ่งเมื่อภายหลังต่อมามีการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฟ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ และตราพระราชบัญญัติคณะสงฟ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ อันมีหลักการและโครงสร้างการปักครองคล้ายคลึงกับพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงฟ์ พ.ศ. ๑๒๑ สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะเป็นบทสรุปความล้มเหลวของพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๘๔ แต่ยังชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปไม่ได้ของการรวมนิกายสงฟ์ การแตกแยกนิกายถูกพิจารณาว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของศาสนาหลักในโลก ยกที่จะกลับรวมให้เป็นอัน

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-12.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

หนึ่งอันเดียวกัน และยิ่งพยายามรวมนิกายสอง派ยิ่งเพิ่มความแตกแยกแห่งนิกายเป็นทวีคูณ

เมื่อถึงเวลา ๕ แม้เรื่องราวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ จะเงียบหายไปจากวงการคณะสงฆ์ไทย แต่คณะปฏิสังขรณ์ฯ ก็ได้ก่อให้เกิดคณะยุวสังฆกลุ่มใหม่ซึ่งมีหลักการและจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน¹⁵ แต่วิธีการเคลื่อนไหวแตกต่างออกไปในรูปแข็งกร้าวขึ้นกว่าเดิม จึงอาจกล่าวได้ว่าคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้จุดไฟแห่งการปฏิรูปพระพุทธศาสนาแก่ยุวสังฆรุ่นหลังต่อมาอย่างไม่ขาดสาย

โดยแท้จริงความมั่นคงในพระพุทธศาสนาไม่ได้อยู่ที่อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ แต่อยู่ที่ภิกษุสงฆ์ศึกษาและปฏิบัติธรรมวินัยของพระพุทธองค์อย่างเคร่งครัด ข้อความในพระไตรรูปจดหมายให้เห็นถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่มุ่งจะวางรูปแบบและสภาวะความเป็นอยู่ของภิกษุสงฆ์ในรูปของความสันโดษ สงบ นาเคราพนับถือ และอนุเคราะห์ต่อประชาชนทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจารและการจารอันมีมาแต่โบราณ ซึ่งแนะนำให้พระสงฆ์ทรงสองฝ่ายใช้การเมืองเข้ามามือประโภชน์ต่อฝ่ายตนไม่มาก

15 ข้อที่ ๕ หัวข้อ “การบูรณะคณะสงฆ์” พ.ศ. 2518 มีจุดมุ่งหมาย อุดมการณ์ คล้ายคลึงคณะปฏิสังขรณ์ฯ เช่น อ้างสาเหตุแห่งการชุมนุมประท้วง (มหาสังฆสันนิบาต) โดยเรียกร้องให้รัฐบาลคืนสมบัติแก่อดีตพระพมพาราม (อาชา อาสาภรณ์) และเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กลับเข้าสู่รัฐบาล สังฆภาราตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 รายละเอียดของยุวสังฆ ในมหาสังฆสันนิบาตสักขยาได้จากพระมหาสวัสดิ์ ชาตเมธี, มหาสังฆนิบาต ๗ ล้านอโศก (กรุงเทพฯ : กรุงสยาม, 2518) Somboon Suksamran, Buddhism and Politics : Political Rules : Activities and Involvement of the Thai Sangha, Unpublished Ph.d. Thesis, the University of Hull, England, 1979, P.P. 292-308. และจำรัส เจริญสุข, “จดหมายจากบ้านนอก,” วารสารเสียงธรรม, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน 2518), 48-51.

กันอยู่ จะนั้นจึงเป็นเรื่องที่รู้สึกว่าต้องระมัดระวังที่จะไม่เข้าแทรกแซงศาสตราจารย์คนเกินพอดี และพึงรับฟังความคิดเห็นของพระสงฆ์ส่วนใหญ่มากกว่าจะยึดถือทัศนคติของพระสงฆ์เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง อันจะก่อให้เกิดบทเรียนอันเศร้าสลดเช่นที่เคยเป็นมาดังเช่นกรณีการถอดสมณศักดิ์พระพิมลธรรม (อาจ อาสาภรณ์)¹⁶

กล่าวได้ว่า แม้เรื่องราวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ จะเป็นเพียงการเคลื่อนไหวของพระสงฆ์ชั้นผู้น้อยกลุ่มหนึ่ง แต่การเคลื่อนไหวครั้งนี้ได้ก่อภัยเดียวทางการปฏิรูปพระศาสนาแก่บุคลากรที่รุ่นหลังต่อมา เรื่องราวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ จึงเป็นเรื่องที่บุคลากรที่รุ่นหลังพึงศึกษาและทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการเคลื่อนไหวอยู่ที่คณะสงฆ์กลุ่มนั้น มีอุดมการณ์ต่อพระพุทธศาสนาจริงเท็จมากน้อยเพียงไร หรือพึงใช้วิจารณญาณวิเคราะห์สถานการณ์ด้วยความเฉลี่ยวฉลาด ตลอดจนท่าทีของการเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์ควรอยู่ในรูปของความสงบเสี่ยมสมกับเพศของภิกษุ

¹⁶ ความเป็นมาของกรณีการถอดสมณศักดิ์พระพิมลธรรม (อาจ อาสาภรณ์) คำย้ำไว้จาก ชีรชัน (นามเมือง), เมืองหลังการปลดพิมลธรรมและพระศาสนาไทย เล่ม 1-2 (นกรหลวงกรุงเทพชนบุรี: โรงพิมพ์สามัคคี, 2515).

บรรณานุกรม

เอกสารชนิดนี้ทั้งหมดไม่ได้พิมพ์

ของหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1/25 เวื่องเบื้องเคลือด หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (7 ธันวาคม ร.ศ. 118).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1/29 ที่ 1811 เวื่องเบื้องเสรีจารงธรรมศึกษาธิกการ สำเนาถายพระหัตถกรรมหนึ่นวชิรญาณวโรรสเมืองเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (2 มิถุนายน ร.ศ. 114).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 5/16 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนอบทกราบทูลมารยาทบุคคลกรรมหนึ่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขาธิกการ (13 ตุลาคม ร.ศ. 115).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 6 เวื่องประกาศกราบทูลพระราชดำริในการสร้างวัดเบญจมบพิตร.

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 8/1 เวื่องสมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรสถายพระหัตถกรรมเด็จกรมพระยาวชิรญาณวโรรสถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (15 พฤษภาคม ร.ศ. 118).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 8/11 ที่ 19/509 สำเนาพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าฟ้ากรมขุนบริราษฎร์ วัตถิวงศ์ (16 พฤษภาคม ร.ศ. 118).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 8.3/1 เวื่องเงินกัลปนาแสงฟารามทั่วๆ หนังสือของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรพันธุ์.

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 12/1 เวื่องจัดการเล่าเรียนตามมណฑลทั่วๆ สำเนาถายพระหัตถกรรมหนึ่นวชิรญาณวโรรสทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ห้องทนายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 12 ที่ 1/18 ลายพระหัตถ์กรมหมื่น
วชิรญาณวโรสกุลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (29 เมษายน ร.ศ.
121).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 12 ที่ 11/8 ลายพระหัตถ์กรมพระยาคำรังราชาน
นุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (5 มิถุนายน
ร.ศ. 121).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 12/10 เรื่องจัดการทีกษาและการคนดูสงฆ์
ร.ศ. 118 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ทราบที่กรุงเทพฯ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น
สมมตอมรพันธุ์, (25 พฤษภาคม ร.ศ. 118).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 12/11 ที่ 59 ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณ-
วโรสกุลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (17 พฤษภาคม ร.ศ.
118).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 16 พระราชนัญญ์ที่การปักครองคนดูสงฆ์ ร.ศ.
121.

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 16/1 กรมหมื่นราชบุรีติเรกุทัย เสนนาบดี
กระทรวงยุติธรรมกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(17
กันยายน ร.ศ. 120).

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 16/1 เรื่องประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะ
ปักครองคนดูสงฆ์ (19 กรกฎาคม ร.ศ. 121).

_____ เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จฯ กรมพระยาคำรังราชานุภาพ สบ.
2.35/36 เรื่องเสนอคึกคักทราบเรื่องการทรงเปรียกษาเรื่องพระครุฑีสีพิศาล
คดี วัคเจตี้ยหลวงเชียงใหม่ ลายพระหัตถ์กรมพระยาคำรังราชานุภาพทูลพระ
องค์เจ้าราชนิวัติ (13 มกราคม 2474).

_____ เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จฯ กรมพระยาคำรังราชานุภาพ สบ.
2.35/36 สำเนาหนังสือพระอุบลลักษณ์ปมาจารย์ถวายพระพรยังนายพลไพรเว
วงศ์เรืองรองค์เจ้าทศธิรังษ์ สมเทศาภิบาลพะเยา

_____ เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จฯ กรมพระยาคำรังราชานุภาพ ทบ.2.53/73
สำเนาหนังสือสมเด็จฯ กรมพระยาคำรังราชานุภาพถึงพระองค์เจ้าราชนิวัติกรม
หมื่นพิทยลักษณ์พิธารา (3 สิงหาคม 2480).

_____ เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จฯ กรมพระยาคำรังราชานุภาพ สบ.
2.54/40 หนังสือสมเด็จพระพุทธไสยาารย์ทูลสมเด็จฯ กรมพระยาคำรังราชาน
ุภาพ.

ห้องที่หมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
สบ. 2.54/40 สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้น
การพระพุทธศาสนาเจ้ารัชทวัตเทพศิรินทราราช

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.1 เรื่องพระธรรมบัญญัติ
ถ้อยจากคำทำเนื่องเจ้าคุณมณฑล หนังสือจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรม
การถึงนายกรัฐมนตรี (6 กุมภาพันธ์ 2478).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.1.13 ที่ 190/2478
เรื่องพระปราgramนี้ เจ้าอวาสวัตปุ่นคงคานาอุกจากคำทำเนื่องเจ้า
อวาส หนังสือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการถึงนายกรัฐมนตรี (27
มกราคม 2475).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.3 ที่ 191/2433 เรื่องพระ
มนหาน้อยกับพวงรังกกล่าวโภยพระปราgramนี้ เจ้าอวาสวัตปุ่นคงคานา
หนังสือจากนายกรัฐมนตรีถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ (15 มีนาคม 2475).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.29 เรื่องแนวทางเรื่อง
สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทังประชวรและสันพระชนม์.

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.30 เรื่องเงินผลประ-
โยชน์อันเกิดแต่ค่าสนับสนุน หนังสือจากนายกรัฐมนตรีถึงรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการ (15 กันยายน 2476).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.33 ที่ ธ. 153/2477 เรื่อง
คำร้องขององค์สงฆ์และราษฎรจังหวัดนนทบุรี หนังสือจากรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงธรรมการเรียนนายกรัฐมนตรี (7 ธันวาคม 2477).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.33 เรื่องพระสงฆ์อันเกิด
วังกระเจม จังหวัดนนทบุรี กล่าวโภยพระมนูนนายกและพระราชน妃.

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.34 เรื่องพระธรรมบัญญัติ
ปัจจุบันเจ้ารัชทวัตฯ ให้ท้องย้ายจากวัดประยุรวงศ์.

_____ สำนักงานเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.41 ที่ น. 35/2447
เรื่องการแตกราชของสงฆ์ในวัดประยุรวงศ์เจ้าส จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
การถึงนายกรัฐมนตรี (5 กรกฎาคม 2478).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.43 เรื่องร่างพระราชบัญญัติถัดขยายเวลาปกต่องานคณะสงฆ์.

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.43 ที่ 4/18, เรื่องพระ

ลงมติคณะปฏิสัมชิดน์การพิจารณาขอให้จัดการแก้ไขการปักกรองคณะสงฆ์
(25 กุมภาพันธ์ 2477).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.45 ที่ น. 14685/2485
เรื่องการปรับปรุงพุทธศาสนา จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
ถึงนายกรัฐมนตรี (29 เมษายน 2485).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.48 เรื่องพระคำรับสมณ-
เท็จพระสังฆราชเนื่องในพิธีเบิกประชุมสามัญแห่งสังฆมติฯ พุทธศักราช 2485.

_____ สำนักเลขานุการรัฐมนตรี สร. 0201.10.61 ที่ 82/478, เรื่องพระ-
สงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ขอลาออกจาก การปักกรองคณะสงฆ์ หนังสือจากเจ้าคณะ
มหาลพยาพถึงอธิบดีกรมธรรม์การ (28 มิถุนายน 2478).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.61 ที่ น. 46023/2478
หนังสือจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการถึงนายกรัฐมนตรี (3 กุมภาพันธ์
2478).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.89 เรื่องคพระราชาท่าน
พระบํญกโภคศลเป็นเจ้าอาวาสวัดปะยูร่วงคาวาส พ.ศ. 2480.

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.11.136 เรื่องคงพระ-
ญาณนายกเป็นเจ้าคณะจังหวัดคนนายก (26 กรกฎาคม 2482).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.145 เรื่องการปรับปรุง
พุทธศาสนาและการเบิกปักสังฆมติฯ.

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.2.11 เรื่องสร้างวัดพระ
ศรีมหาธาตุ.

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.2.12 เรื่องขอพระราช
ทานถวายวัดพระศรีมหาธาตุเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิครามหัวใจการ.

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.100 ที่ 49/18 เรื่อง
พระสงฆ์วัดพิชัยญาติการามแทกวัวกัน หนังสือจากหลวงสินธุสังกรรมชัย
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการถึงนายกรัฐมนตรี (6 กันยายน 2481).

_____ สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี สร. 0201.10.100 ที่ 1/2482 หนังสือ
จากพระภารมุขมุนีเจริญพราหมณ์นายกรัฐมนตรี (24 พฤษภาคม 2482). /

_____ สำนักเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี สร. 0201.10.100 ที่ น. 34226/2482 เรื่องขอให้โอนวัสดุพิชัยญาติการามคงอยู่ในสังกัดคณะกรรมการรัฐ (2 พฤษภาคม 2482).

_____ สำนักนายกรัฐมนตรี, สำนักเลขานุการคณะ สร. 0201. 10. 101 ที่ 11/2481 เรื่องการพิจารณาการนำร่างและส่งเสริมศาสตร์ฯ สำเนารายงานประชุมคณะกรรมการรัฐมนตรี (17 กุมภาพันธ์ 2481).

_____ สำนักเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี สร. 0201.10.109 ที่ 98/2481 เรื่องขอให้ปลดพระราชโภคภารกิจออกจากตำแหน่งเจ้าคณะมหาลปาราين หนังสือจากสภาคสัมชุมนุมรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ (8 มีนาคม 2481).

_____ สำนักเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี สร. 0201.10.140 เรื่องบทความเกี่ยวข้องพุทธศาสนาของโปรดเพลเซอร์ ที.บี.ไอ.โอดี.

_____ สำนักเลขานุการคณะกรรมการรัฐมนตรี สร. 0201.10.145 ที่ น. 14685/2485 เรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนา หนังสือจาก พ.อ. ประยุร ภัณรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถึงนายกรัฐมนตรี (29 เมษายน 2485).

เอกสารชั้นต้นที่พิมพ์แล้ว

จดหมายเหตุกรงรัชวังวัดเบญจมบพิตรในรัชกาลที่ 5 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหุยงศรีเฉลิมเมื่อวันที่ 2466. พระนคร: บำรุงนกอกิจ, 2466. จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ปรมินทรมหาภารัชการครองราชย์ 44 เล่มพระนคร: กรุงศรีฯ, 2504.

_____ ปฐมนิเทศราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4 พระนคร: โรงพิมพ์มหาภูมิราษฎร์, 2515. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระปัทุมราชาธิบดีสังฆพิริยา (จวน อุภารัตน์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราราส, 17 มิถุนายน 2515.

_____ หมายเหตุกรงรัชวังวัดเบญจมบพิตร. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรัฐและมหาภูมิราชนิพนธ์โดยเสศจักรราชนกุลเฉลิมพระเกียรติครบ 100 ปี จากราชเสศจักรราชนกุลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2521. แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 21,2476.

_____ เล่ม 22, 2477.

_____ เล่ม 23, 2478.

ແຄດງການຝຶກຄະສົງໝໍ ເລີ່ມ 24, 2479.

_____ ເລີ່ມ 25, 2480.

_____ ເລີ່ມ 26, 2481.

_____ ເລີ່ມ 27, 2482.

_____ ເລີ່ມ 28, 2483.

_____ ເລີ່ມ 30, 2485.

ເທັນເນື້ອ (ປຸ່ມັນໂກ), ພຣະ. ເຈົ້າຄະດະກວຈາກກາກ 3 ຜູ້ຮັບຮັມ. ປະກາດວັດທິດຄະນິ້ນໝໍ, ພຣະນະກ: ອັກຍະເຈົ້າຢູ່ກົດໜີ, 2492.

ຮາຣາວັງໆ-ຮັກຄົງວັງໆ (ນາມແພັງ). ກົດກາຮ່ອງຄະນິ້ນໝໍຂໍ້ຕົກກົດກະນິ້ນໝໍ ແຫ່ງກາສາວັດທິດສັກນ. ພຣະນະກ: ໂສກດພິພຣະນາກ, 2482.

ຮັງສາ, “ຂອນໂຍນບ່ອງສກາຜູ້ແກນຮາຍງູງເຖິງກັບການບວກຄະສົງໝໍຂອງຮັງບາດ,” ຮາຍງານການປະກຳມົນສກາຜູ້ແກນຮາຍງູງສນັກໆ 2 ຊຸດໆ 2 ສາມັ່ງ, ພຸທະກົກຮາ 2481 ຄຽງໆ 16.

_____ . “ຮ່າງພຣະຮາບບຸນຍູ້ທີ່ຮຣມນຸ້ມີຄະສົງໝໍ 2484,” ຮາຍງານການປະກຳມົນສກາຜູ້ແກນຮາຍງູງ ສນັກໆ 2 ຊຸດໆ 3 ຄຽງໆ 13 18 ກັນຍານ 2484 ແລະ 30 ກັນຍານ 2484.

ວິຊີ່ຮູ້າພາວໂຮສ, ສມເດືອນພຣະຍາສມອນເຈົ້າ ກຣມພຣະຍາ, ປະປະວັດທິດວັດເລ່າ ພຣະນະກ: ຄຣສາ. 2504.

_____ . ປະປະວັດທິດສົມເດືອນພຣະຍາສມອນເຈົ້າກຣມພຣະຍາຫົວໜາພວໃຮຮສ ກຣມເທິພາ: ມໍານາມກຸງຮາຈວິທາລີ່ມໃນພຣະບຣມຮາບູປັດນິກົມົມີພິມຟີໃນງານນໍາສມອນນຸ້ມັງກົດກະນິ້ນໝໍ 50 ປີ ແຕ່ວັນສິນພຣະຫຼັນນີ້ແໜ່ງສົມເດືອນພຣະຍາຫົວໜາພວໃຮຮສ, 2514.

_____ . ດ້ວຍພຣະກັດ້ກົດ້ເກີຍກັບການສົກ໌ຂໍາ. ມໍານາມກຸງຮາຈວິທາລີ່ມໃນພຣະບຣມຮາບູປັດນິກົມົມີພິມຟີໃນງານນໍາສມອນນຸ້ມັງກົດກະນິ້ນໝໍ 50 ປີ ແຕ່ວັນສິນພຣະຫຼັນນີ້ແໜ່ງສົມເດືອນພຣະຍາສມອນເຈົ້າ (1-7 ສິງຫາຄ 2514).

_____ . ວິນຍົມ່າ ເລີ່ມ 2. ພຣະນະກ: ມໍານາມກຸງຮາຈວິທາລີ່ມ, 2495.

ເອກສາງໜ້າອ່ານ

ກຣິສໂວລົດໆ, ເອ.ນີ້. ພຣະນະກສົມເດືອນເກົ້າເຈົ້າອູ້ໜ້ວ. ແປລໂໂຄຍ ມ.ຈ. ສົກທິກີ ຄີກຸດ.

ພຣະນະກ: ພຣະຈັນທີ, 2511, ໜັງສືອ່າທີ່ຮະຄິດິງ 100 ປີ ແໜ່ງວັນສວັບຄົມ ພຣະນະກສົມເດືອນເກົ້າເຈົ້າອູ້ໜ້ວ ແລະ ວັນເສດຖາຍີ່ພຣະນະກສົມເດືອນ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 1 ตุลาคม 2511.

เงชุม บุญศรี. ประวัติการศึกษาในมหาช่าตุวิทยาลัยโดยสังเขป. พิมพ์เป็นที่ระลึก 1 มีนาคม 2481, ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2481.

ควรริช เวอรส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แบล็คดาย กัญจน์ สมเกียรติกุล และยุพา ชมจันทร์ กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

กีกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. พระพุทธศาสนาและโลกในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: สยามรัฐ, 2520.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ เรื่องวัดสอนธรรมอันมีนามว่าราชวิวาสด. พระนคร: มหาวิหารราชวิทยาลัย, 2499. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระศรีสวัสดิ์ราชาธิราชเทวีพระพันวัตสาอยிகາเจ้า ณ เมรุท้องสนามหลวง, 22 เมษายน 2499.

จุดจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก์ เล่ม 1 สมัยสมบูรณ์ราษฎร สกัดราชย์. พระนคร: คลังวิทยา, 2511.

_____. เช้าชีวิต. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2517.

ชัยอนันต์ สมทวนิช. ความคิดทางการเมืองการปกครองไทยในวาระ. เอกสารการศึกษา ทางรัฐประศาสนศาสตร์ กรุงเทพฯ: แผนกวิชาประศาสนศาสตร์ รัฐศาสตร์ ชาติพัฒน์มหาวิทยาลัย, 2519.

ชัยอนันต์ สมทวนิช และ สุวี เจริญพร์, บรรณาธิการ. การเมืองการปกครองไทย สมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

ชาญ โพธิสิตา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ในสังคมไทย : การศึกษานบทของมหาวิทยาลัย ราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏวิทยาลัย, 2522.

โชค ทองประยูร. กฎหมายคณะสงฆ์ พระนคร: การศาสนา, 2506.

_____. ความเห็นของกฎหมายคณะสงฆ์ฉบับใหม่ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ 2505 ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2507.

คำรังราชานาgap, สมเด็จพระราชนครินทร์. ความทรงจำ. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์ บรรณาการ, 2518.

_____. ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2513.

_____. ตำนานวัดบวรนิเวศ. กรุงเทพฯ: โสภณพิวรรณธนาการ, 2465.

คำรำงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชินีพันธุ์ เกี่ยวกับตำแหน่งหัวหน้าพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพฯ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร (ผล ชินบุญโก) ณ ศาลาปันสักขวัสดีพระพิทูนทร์, 21 มีนาคม, 2514.

———. ประวัติความท้าท่า. พระนคร: โสภณพิพ्रรถนาก, 2516.

ตำแหน่งหัวหน้าในเวทนี้สมัยก่อนเดิมจะทรงอวยพรเจ้าของวัด พระวิษณุ สามเณรพร้อมด้วยไวยาวัจกรรักษาบรรณเวท พิมพ์โดยพระบรมราชานุญาตโดยเสด็จพระราชนัดลในการพระราชทานพระเพลิงศพสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ที่เมรุวัดพระเทพศรีวินทรายาส, 26 เมษายน 2503.

คำเนื้อเพลงสักดิสังข์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3; สมเด็จพระยาคำรำงราชานุภาพทรงพิมพ์ซ่อมไว้ในงานศพท่านน้อย เปาโนทิค มารดาเจ้าพระยาภานุวนิช เมื่อบร. 卯 พระศศิกราช 2474, พระนคร: โสภณพิพรรถนาก, 2474.

ชนิด อัญโญธิ. ตำแหน่งสักดิสมเด็จพระวันรัตน์และสมเด็จพระราชนัดลผู้ทรงอุดมสักดิ สมเด็จพระวันรัตน์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร: คณะศิษยานุศิษย์จักรพิมพ์ ถวายในงานฉลองพระชนมายุสมเด็จพระอวิริวงศักดิทญาณสมเด็จพระสังฆราชวัดพระเชตุพน, 28 มีนาคม 2516.

นพดล พิมพ์ฯ. Py 210 หลักพุทธศาสนา (*The Buddhist Principle*). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.บ.บ.

นริศราณวุฒิวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรรมการพระยาคำรำงราชานุภาพ. สารสนับสนุนเด็จ เล่ม 5. พระนคร: องค์การค้าครุสภาก, 2505.

———. สารสนับสนุนเด็จ เล่มที่ 10,13,18,22,23, พระนคร: องค์การค้าครุสภาก, 2505.

นาภิวิภา ชลิตานนท์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.

บุญลือ วันทัยนท์, So 353 สังคมวิทยาศาสนา (*Sociology of Religion*). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.บ.บ.

เบนซ์, เอ็นสต์. ไกรจะกุ่มหะตาเอเยชี พุทธศาสนาหรือลัทธิคอมมูนิสต์. แปลโดย จำรงค์ ทองประเสริฐ. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ม.บ.บ.

ประชาภิจกรจักร, พระยา. พงศาวดารไนก. พระนคร: ชูสิน, 2498.

ประเพลส์บุญนาค. น.บ.บ.: พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานอุปสมบทนายคำรัง เทชรัชติร และ

นายคำริ เกษชีวิ ณ พัทรอสีมาวัตไทยชุมพล (วัดบางแก้ว) อำเภอเมือง
จังหวัดสุโขทัย, 9 เมษายน 2503.

ประวัติการปักกรองคờນะสงฆ์ไทยและลักษณะการปักกรองคờนะสงฆ์โดยลังเขป. ม.ป.ท. :
มหาแมกุฎราชวิทยาลัยจัดพิมพ์เผยแพร่ในงานอภิถักรัฐกาลฉลองครบ 84 ปี
มหาแมกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 1-5 ตุลาคม 2521.

ประวัติพระศรีวิชัย. ม.ป.ท. : พระวิมลมุณมนูน พิมพ์แจกในงานสามปีกิจพพระศรี-
วิชัย, ม.ป.ป.

ประวัตินามกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ในงานฉลองครบ 84 ปี มหาแมกุฎราช-
วิทยาลัย, 1-5 ตุลาคม 2521, ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2521.

ประวัติเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พาณิช, 2492.

ประวัติเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, ฉบับแนะนำ. พระนคร : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ใน
งานฉลองสมโภชพระพุทธชินราชจำลองครบ 72 ปี ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิต
วนาราม, 20-23 ตุลาคม 2516.

ประวัติพระศรีมหาธาตุ. พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรีพิมพ์แจกในงานทอดกฐิน
พระราชาทาน ณ วัดพระศรีมหาธาตุ พุทธคักราช, 2495.

ประวัติสมเด็จพระศัจമราحمหาสังฆปริมายกในกรุงรัตนโกสินทร์, ทั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาล
ที่ 8. พระนคร : กรุงเทพบริษัทการ, 2482.

ปลาเก้าช์, มองเชเมอร์. เอเลร์เรื่องกรุงสยาม. แบลล็อก สันต์ ท. โภมลบุตร กรุงเทพ-
มหานคร : ก้าวหน้า, 2520.

บุญนาค บุญนาค และ จันทร์ บุญนาค. บทบาทของการศึกษาและค้นคว้าศึกษาต่อการ
พัฒนาการเมืองของประเทศไทย. (พ.ศ. 2475-2516) กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

พจนวิลาส (อ่อน) ก.ม., พระ. ทำเนียบสมณศักดิ์. เรียนเรียงทูลเกล้าด้วยหอพระ
พุทธศาสนสังคಹะลงพิมพ์ในพระบรมราชานุญาต, ม.ป.ท. : บำรุงนกဂลกิจ,
ร.ศ. 121.

พระมหาณี, พระ. ดำเนินนวัตสุน្តีนราภิ. พระนคร : ที่ระลึกงานผูกพันธ์ธิมานฉลองพระ
อุบลสก วัดสุน្តีนราภิ. จังหวัดอุบลราชธานี, 2479.

มงคลเกล้าเจ้าอยู่หัว. อดีตนายกฯ ด้วยวัน. พระนคร : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิง
ศพ หมื่นเจ้าชัวลิก เกษมสันต์, 1 สิงหาคม 2517.

- มองคุณเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทศนาเดือนบ. พระนคร : กรุงสกา, 2516.
- มหาธาตุวิทยาลัย—มหาดุพ่องครั้งรัชวิทยาลัย. อนุสรณ์กรบรรจุ 90 ปี แห่งการสถาปนา,
8 พฤศจิกายน 2522, ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2522.
- มอฟแฟฟ, แอบบีป็อก โลว์. แผ่นดินพระชนม์อมเกล้าฯ แปลโดย นิจ ทองไสวทิ, กรุงเทพ
มหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520.
- ร. ธรรมรัตน (นามแฝง). ข้อเปลี่ยนเทียน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.,
2518.
- ราชวรมนี, พระ. สถาบันสงฆ์กับสังคมบัดดูบัน. เอกสารเผยแพร่ชุดพระพุทธศาสนา
สำหรับประชาชน อัปคันที่ 2, พระนคร : มหาพุพ่องกรณ์ราชวิทยาลัย, 25
พฤษจิกายน 2517.
- รุ่งฤทธิ์ ภยามานนท์. “นโยบายรัฐบาลไทย พ.ศ. 2475–2519.” เอกสารประกอบการ
ศึกษาของแผนกวิชาธรรษ្សปศาสตร์คณะสถาปัตย์ 2 คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลง-
กรณ์มหาวิทยาลัย. ม.ป.บ.
- วชิรญาณโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. จดหมายเหตุเรื่องให้ส่วนนาย
กุศล. พระนคร : โสภณพิพารฒนากร, 2472.
- . ตำนานวัดวนนิเวศวิหาร. พระนคร : โสภณพิพารฒนากร. 2465.
- . เทคนิคระหว่างประเทศbaughcom เดียวประเมณห์นหมายคุณพระชนม์อมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. พระนคร : หน้มเจ้านครเรียม พิมพ์แจกในงานบำเพ็ญกุศลวาย
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภราจารเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศ์เรือกรุ๊ปหิวากร-
วงศ์ประวัติ, 2500.
- . นาภิวิวัฒ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทวชิรินทร์การพิมพ์จำกัด, 2520.
- . ประมวลนิพนธ์ : ภาครคณะสงฆ์. พระนคร : พิมพ์ในงานมหาสมณานุ-
สรณ์กรุ 50 ปี แต่วันสันพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรุงพระยา
วชิรญาณโนรส, 1–7 สิงหาคม 2514.
- วิจิตรวาทกรรม, หลาง. ศาสนากาล : เปรียบเทียบศาสนาอัลฟ์และปรัชญาต่างๆ ทั่วโลก.
เล่ม 4 ว่าด้วยพระลัทธิธรรมเชื้อ. พระนคร : ส.ธรรมภักดีฯ, ม.ป.บ.
- วิไลเลขา บุรณะวิ. ประวัติศาสตร์ไทย 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
ม.ป.บ.
- วีรวงศ์, สมเด็จพระมหา. นิพนธ์ต่างเรื่อง. พระนคร : จอมพลสุขุมวิท—วิจิตรฯ ชนะ-
รัชท์ พิมพ์น้อมถวายเป็นสักการะในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระคุณสม-
เด็จพระมหาวีรวงศ์ ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ, 2499.

เวลคลา, วอลเตอร์ เอฟ. แพนดิมพะนั่งเกล้า. แบล็คอย นิจ ทองโสดิก, กรุงเทพฯ:
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514.

เวลส์, คาอูริช. ภารปักษ์รองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แบล็คอย กาญจน์
สมเกียรติกุล และ อุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย, 2519.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2485-2507. พิมพ์เป็นที่ระลึกใน
วันครบ 72 ปีของกระทรวง, 1 เมษายน 2507. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2507.

ส. ธรรมยศ (นามแฝง). พระเจ้ากรุงศรยา. คาลฟอร์เนีย: ศูนย์ความรู้ไทย-สหรัฐ
อเมริกา, 2522.

ส.ว. (สมเกียรติพราญาณสังวาส สุวัฒโนดิล). พุทธศาสนาวงศ์. กรุงเทพมหานคร: พุทธ-
อปัต्तิกรรมพิมพ์, 2517.

สมมตอมารพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ด้วยพระราชกฤษฎีกาจัดทำให้ในกรุงรัตน-
โกสินทร์. พระนคร: โสภาณพิพรรษานคร, 2466.

สะพาน : รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2520.

สะอาด มิลินทวัต, ผู้ร่วบรวม. ประมวลเรื่องนักประดิษฐ์พ่อร้องทั้งคำอธิบายโดยละเอียด
คู่มือประดิษฐ์และผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับคณะสงฆ์, พระนคร: อักษรเจริญกัณฑ์,
2499.

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ 4 ว่าด้วยบทบาทพุทธศาสนาต่อสังคมไทย, สิงหาคม
2509.

สมพิพักษ์ญาณชาجرىย์, พระครุปัจด. คณะสงฆ์ร่วมกันในประเทศไทย. กรุงเทพฯ:
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพพระวินัยมุนี (ทองใบ อากากร) ณ
เมร์ดอมกุฎราชวิหาราม 20 พฤษภาคม 2522.

สามสมเด็ช. ม.ป.ท.: มูลนิธิเสรีย์โกเกศและนาคประทีป และมูลนิธิวังวารดี,
ม.ป.ป.

สิริวัฒน์ คำวนสา. สงฆ์ไทยใน 200 ปี. กรุงเทพฯ: ศรีอันน์, 2524.

สุธีพ ปุญญาณกานพ. ลักษณะพิเศษในพระพุทธศาสนา. พระนคร: เพื่องอักษร, 2511.

สุทธิพงศ์ ตันထาพิศาลสุธี, ผู้ร่วบรวมและเรียนเบรียง. คู่มือประวัติพุทธศาสนา-
สุภาษิตเกี่ยวกับพระภิกขุจากพระไตรปิฎก ฉบับทดลองของกรมการศาสนา.
กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2522.

สุพจน์ ค่านคราภูมิ. ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับวัชรนุรักษษาไว้ ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: ประจำการพิมพ์, 2517.

———. ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: ประจำการพิมพ์, 2516.

สุวรรณ เพชรนิด. Py 100 ศางานและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.

เสงี่ยม คุณพาวส. สมเด็จพระสังฆราชสมัยอัครวังศ์. พระนคร: เทพนิมิตรการพิมพ์, 2508.

เสรีย์โกเกค (พระยาอนุวนานราชชน). ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการท่องเที่ยว
ประเทศไทย. พระนคร: เจริญธรรม, 2515.

เสถียร โพธินันทน. ประวัติพุทธศาสนาฉบับบุปผาภิจ เล่ม 2 นครหลวงกรุงเทพฯ: พธอปัณฑ์การพิมพ์, 2515.

เสกห้อน ศุภโสกน. พระพุทธศาสนา กับพระมหาภัตติวิชัย ไทย. พระนคร: อักษรเจริญ,
2505.

อคิน ราฟฟัน, ม.ร.ว. สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. แบล็คไซด์
ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และ พระณี สรวงบุญวี กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์พิษณุโลก, 2521.

ชูкар์ท, พังชัวส์. ศาสนา กับ สังคม เอเชีย. บันทาร อ่อนคำ และ เสรี พงศ์พิศ แบล็ค
กรุงเทพฯ: กองบรรณาธิการป้าจารย์สาร มูลนิธิเสรีย์โกเกค—นาคระประทีป,
2524.

บทความวารสาร, ชื่อสาร

กรม ทองธรรมชาติ. “การปฏิริพัติ พ.ศ. 2475,” 23 ตุลาคม, ชุดผลงานมหาวิทยา-
ลัย, 2523, หน้า 53-63.

จำรูญ เจริญสุข. “จดหมายจากบ้านนอก,” วารสารเชียงธรรม. ปีที่ 18 ฉบับที่ 2
มีนาคม-เมษายน, 2518 หน้า 48-51.

เจริญเกียรติ ชนะสุขอาจารย์. “พุทธศาสนา กับ ชนชั้นปักร่องของไทย,” ภาพผู้นำ
การเมืองไทย. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2519, หน้า 347-381.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. “ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24- มิถุนายน 2475,” 23 พฤษภาคม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523, หน้า 45-52.

ณรงค์ พ่วงพิพ. “พทธศาสนากับการเมืองในประวัติศาสตร์ไทยบางตอน,” วารสาร ประวัติศาสตร์. ฉบับที่ 5 มกราคม-เมษายน, 2523, หน้า 30-45.

นิคม จากรุณี. “ความขัดแย้งทางการเมืองภายในหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475: กบฏบวรเดช,” การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์. เอกสารทางวิชาการของสมาคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ม.ป.ป. หน้า 360-407.

มนัส นำทรงพล. “สาเหตุการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475,” นิตยสาร ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 มิถุนายน-กรกฎาคม, 2524.

บรรจง ตันตยานนท์. “บัญชาการรวมชาติในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปุจจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์. เอกสารทางวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, หน้า 17-78.

สุลักษณ์ ศิริรักษ์. “ธรรมยุต—มหายานิกาย,” กันเนื่องสองศาสนา. กรุงเทพฯ: ลายสือไทย, 2522 หน้า 42-51.

สาสน์โสภณ, พระ. “การปกครองคณะสงฆ์,” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษว่าด้วยบทบาทพทธศาสนา กับสังคมไทย, สิงหาคม 2509 หน้า 19-31.

แสง จันทร์งาม. “พระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน,” ธรรมจักดุ ปีที่ 16 ฉบับที่ 1, 2524, หน้า 45-48.

อมรา พงศ์พิชัย. “สถาบันศาสนาและสถาบันการเมืองในสังคมไทย,” การเมืองและสังคม. โครงการเสริมความรู้ด้านการเมืองและสังคม ในระบบประชาธิปไตย, ม.ป.ป.

อุทัย พุทธวงศ์. “การศึกษาปริยัติธรรม,” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษว่าด้วยบทบาทพทธศาสนา กับสังคมไทย, สิงหาคม 2509, หน้า 53-65.

หนังสือพิมพ์

“คนไทยแท้คนหนึ่งไปเรียนเมืองอังกฤษเรียนเรื่องทำหนี้การบวชในพุทธศาสนา,” เคลื่อนที่, 22 มิถุนายน 2472.

- “ความเห็นเรื่องการบวช 3 เกี๊ยนของเช้าที่เกรฟ,” เดลิเมต์, 1 กรกฎาคม 2472.
 ไทยใหม่. ปีที่ 5 ฉบับที่ 69, 22 กุมภาพันธ์ 2477.
- _____. 22 มิถุนายน 2476.
- นางกอกเดลิเมต์. 21 มิถุนายน 2475.
- _____. 23 มิถุนายน 2476.
- ประชาธิปไตย. 29 มิถุนายน 2476.
- ราชภร. 9 มกราคม 2471.
- _____. 10 มกราคม 2471.
- _____. 14 มกราคม 2471.

วิทยานิพนธ์

- นงลักษณ์ ลัมคิริ. “ความสำคัญของกฎหมายเมืองอีสาน พ.ศ. 2325–2445.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2524.
- นฤมล ชีรัตน์. “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงสถาปนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- นันทน์ วัฒนสุข. “บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สมยกรุงรัตนโกสินทร์ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- นัยนา หงษ์ทองคำ. “พระบาทสมเด็จพระปรมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะกรรมการ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- นิคม ขาวมณี. “กบฏบวรเชษ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- นิทยา วงศ์วิวัฒน์. “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงสถาปนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์ วิโรฒประสารมิตร, 2524.
- พาสนา กิตาوار. “บทบาทของคณะกรรมการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

- รัศมี ชาตสิงห์, เรือโทหภิวิ. “บกบาทพระยาพหลพลพยุหเสนาในรัชนากรรัฐมนตรีในระยะ 6 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2476–2481).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- วนทนีส วงศิริ. “การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.
- อัจฉรา กาญจนเมธี. การพัฒนาฟุ่มฟูทศาสนานิสัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325–2374).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- Reynolds, Craig James. “The Buddhist Monks in nineteenth Century Thailand.” Ph.D. dissertation, Cornell University, 1972.
- Suksamran, Somboon. “Buddhism and Politics : Political Roles : Activities and Involvement of the Thai sangha.” Unpublished Ph.D. Thesis, The University of Hull, England, 1979.
- Tambiah, S.T. “Buddhism and the Spirit Cults in Northeast Thailand.” London : Cambridge University Press, 1970.
- Wyatt, David K. “The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn.” Bangkok : Thai Watanapanich, 1969.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ประวัติป่อของสมาชิกคณะปฏิสังขรณ์การพะศานา ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เกียรติชื่องอน ๆ

พระธรรมวโรดม (สนิธ เขมจารี พ.ศ.๙ วัดปทุมคงคา) ชาตวันที่ 20 มีนาคม 2453 รวมอายุได้ 73 พรรษา ผนวชครรภแรกที่วัดพระเชตุพนฯ ขณะเกิดการเคลื่อนไหวอาชญากร 23 พฤษภาคม ๗ ประโภค ภายนหลังได้เป็นเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา ปัจจุบันได้รับสมณศักดิ์เป็นพระธรรมบีภูก เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา ปัจจุบันได้รับสมณศักดิ์เป็นพระธรรมวโรดม เจ้าคณะภาค ๑ กรรมการมหาเถรสมาคม

พระธรรมวนายก (สมบูรณ์ จนฤทธิ์) ชาตวันที่ 11 เมษายน 2451 รวมอายุได้ 75 พรรษา ถินกำเนิดที่บ้านบางอ้อ ตำบลบางอ้อ อําเภอบางนา จังหวัดนครนายก เข้าศึกษาในสำนักวัดมหาธาตุ ปี พ.ศ. 2477 ขณะเกิดการเคลื่อนไหวอาชญากร 26 พฤษภาคม ดำรงตำแหน่งเป็นปฤษาจารย์ ในญี่ปุ่นเรียนนายกวัฒนากร วัดอุดมธานี จังหวัดนครนายก ปัจจุบัน

ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดอุดมธานี อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก, เจ้าคณะภาค 12 ปักครองคณะสงฆ์ในจังหวัดปราจีนบุรี, นครนายก, จะเชิงเทรา เป็นรองสגןายกมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยและเป็นอธิการบดีมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

นายทองสิน ศุภnar์ ก็ิดวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2442 บั้จุบันอายุได้ 84 ปี จบปริญญา 9 ประโภคที่วัดมกุฎกษัตริยาราม ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์ อนุกรรมการธรรมยาตราฯ ธรรมยุติกนิกาย ลาสิกขา พ.ศ. 2480 เมื่ออายุได้ 38 ปี ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ถึง 3 สมัย เข้ารับราชการในกรมประชาสัมพันธ์ ตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญภาษาต่างประเทศ กองการต่างประเทศได้ระยะหนึ่งแล้ว ลาออกไปสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ภายหลังเข้ารับราชการตำแหน่งอาจารย์สอนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาและโรงเรียนสันติราษฎร์บำรุงจนเกษย์ตนอายุ บั้จุบันเป็นอาจารย์พิเศษสอนภาษาเขมรที่มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นกรรมการชำระปักนุกรมที่ราชบัณฑิตยสถาน เป็นกรรมการพิจารณา และจัดพิมพ์เอกสารประจำศาสตร์ที่สำนักนายกรัฐมนตรี เป็นกรรมการที่ปรึกษาของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ และเป็นกรรมการตรวจและแปลพระราชบัญญัติและอรรถกถาที่มหามกุฎราชวิทยาลัย ได้รับตำแหน่งดุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สาขาวิศลปศาสตร์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2526

นายประหยด ไพบูล ก็ิดเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2455 บั้จุบัน อายุ 71 ปี ในปัจจุบันได้มารดาแยกทางกัน การศึกษาเบื้องต้นเข้าเรียนที่โรงเรียนวัดโสมนัสวิหาร ถึงชั้นมัธยม 4 ย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนเช่นคานเบรียล 3 ปี ถึงห้อง Standard III แล้วย้ายไปโรงเรียนอัสสัมชัญ แต่เนื่อง

จากบิดาประสบภารการค้าขายดุนจึงต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน และบวช
เรียนเป็นสามเณรที่วัดมหาธาตุขณะเกิดการเคลื่อนไหวของแผ่นปูนสังขรณ์ฯ
ท่านยังอยู่ในเพศวิกขุอายุได้ 22 ปี สอนได้เปรียญ 3 พระโยค และเป็น
ปุณ്ഡารย์ของโรงเรียนนายกวัฒนากร หลังการเคลื่อนไหวลากลิ่นไหวลาสิกขานบท
พ.ศ. 2481

ท่านจบธรรมศาสตร์บัณฑิต เข้าทำงานที่กรมชลประทานในตำแหน่ง
หัวหน้าอาชญาบาลฝ่ายสอบสวนคดีทั้งทางแพ่งและทางอาญาจนเกษียณอายุปัจจุบัน
เป็นผู้จัดการและอาจารย์ใหญ่โรงเรียนชลประทานวิทยาอ่าเภอปากเกร็ด^{จังหวัดนนทบุรี} ซึ่งเป็นโรงเรียนในเครือของกรมชลประทาน

นายเย้ม ประพัฒน์ทอง เกิดเมื่อ พ.ศ. 2452 ปัจจุบันอายุได้ 74
ปี จบเปรียญ 9 พระโยคที่วัดภาคนีนาถ ขณะเกิดการเคลื่อนไหวอยู่ได้
26 ปี ได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการปูนสังขรณ์ครรชที่ 2 ลาสิกขานบทเมื่อ
พ.ศ. 2479 เข้ารับราชการในราชบัลลังกิตยสถาน พ.ศ. 2481 เป็น
อนุศาสนจารย์กองทัพบก ตำแหน่งสุดท้ายเป็นผู้อำนวยการกองอนุศาสน-
จารย์และได้รับปริญญาอักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ พ.ศ. 2523

ภาคผนวก บ.

สำเนาเอกสารคณะปฏิสัมชน์การพิจารณา ที่มีไปมาถึงคณะรัฐมนตรี

ก. 1 / 2477

วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2477

ขอเชิญพรมาขึ้นคณะประหารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ

ขอได้โปรดนำคำร้องพร้อมกับร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
สงฆ์แก้ไขและปรับปรุงใหม่อันได้แนบมากับหนังสือเล่มนี้ ถวายประชาน
กรรมการมหาเถรสมาคมบัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
ด้วย เมมเบอร์หน้าที่ແນกนี้จักมิเห็นสอดคล้องกับความเห็นของอาทماภาพ
ก็ขอได้กรุณาโปรดนำถวายประชานกรรมการมหาเถรสมาคมให้จงได้ เพื่อจัก
ได้รับพิจารณาเป็นการด่วน เพราะมีบางท่านกล่าวขวัญถึงการกระทำของ
คณะอาทماภาพต่างๆ นานา ปรากฏในหนังสือพิมพ์บางฉบับและเสียงโจร
จันชูซ่าอยู่ในบัดนี้ เพื่อจักได้เบล็อกความเข้าใจเสียใหม่ว่าการกระทำของ

คณะอาทماภาพเป็นประโยชน์ส่วนใหญ่หรือส่วนน้อย เป็นประโยชน์ส่วนหนึ่งคุณะหรือบุคคลทำโดยสุจริตหรือทุจริตประการใด และเพื่อบรรเทาตัวอวิชาที่นอนแบบหลับสนิทได้มีโอกาสให้วัดบ้าง เพิกถอนค่าหะของผู้เข้าใจเป็นอย่างอื่นออกเสีย ให้คณะของอาทมาภาพซึ่งเป็นดุจพระจันทร์ในข้างเรม เพราะอวิชาและค่าหะของท่านกำลังห่อหุ้ม ได้มีโอกาสเป็นดุจพระจันทร์ในวันเพญบ้าง

อนึ่ง การกระทำนี้หากสั่นเร็วๆไม่ยังผลอะไรให้เกิดแก่คณะอาทมาภาพ นอกจากจะได้ความอื้มใจว่า “กต กระถาย” เท่านั้น แม้ท่านจะอ่านวายความกรุณาให้ไม่ได้โดยประการใด ๆ ก็ตาม ก็ยังได้ความปล้มใจว่าได้กระทำแล้วด้วยความสุจริตใจอย่างแท้จริงมิได้มีความทุจริตอยู่ในใจแม้แต่น้อย จึงได้อุตสาหะพยายามกระทำด้วยเรียวแรงและความคิดของคณะอาทมาภาพเองโดยมิได้รำลึกถึงเหตุอันที่จะพึงมีในเบื้องหน้า แม้ภายนอกรับสมอ้างอยู่ว่า “สจ แ เ อ อม ตา ว า จ า ” หั้นก็ได้อาศัยอ่านจากท่านผู้ใหญ่สันบสนุนให้เป็นการเสื่อมเสีย นอกจากการกระทำการตามหลักที่มีอยู่ว่า “ความจริงยอมหนึ่นความจริงไปไม่พ้น” แม้ในทางศาสตราระมกถิกบางรูปก็ได้ยกขันเทศนาสั่งสอนประชาชนเสมอ จะป่วยการไปไถ่คณะอาทมาภาพซึ่งเป็นผู้น้อย ยังทำความเข้าใจได้ถึงเพียงนี้ ส่วนทางผู้ใหญ่ผู้ทรงไว้วัชชุธรรมอันประเสริฐ ก็คงจะทำความเข้าใจได้ดียิ่งกว่านี้ และอาจเล็งเห็นการกระทำการของคณะอาทมาภาพว่าข้อนั้นจริง ข้อนั้นไม่จริง ข้อนั้นไม่จริง และกระทำการด้วยความหวังดีหรืออย่างไร เมื่อจริงแล้วก็คงหนีความจริงไม่พ้น ไม่จริงแล้วก็หนีความจริงไปไม่พ้นเช่นเดียวกัน อาศัยหลักและความสุจริตของคณะอาทมาภาพเป็นที่ตั้งดังนี้

ฉะนั้นขอคุณพระผู้ทรงไว้วางใจอำนวยการและหน้าที่ จง
อำนวยความกรุณาให้แก่คณะอาتمาภพตามระเบียบการด้วย ถ้าหากคณะ
อาตมาภพผิดพลาดด้วยระเบียบประการใด ของช่วยแก้ไขประการนั้นให้
สำเร็จลุล่วงด้วยความประสงค์ของคณะอาตมาภพด้วย

ขอเจริญพร

พระมหาสนิธ ป.7

วัดพระเชตุพน

2 ข./2477

วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2477

เกล้าฯ กระ昏臣叩頭 ขอประกาศถวายเรียนสมเด็จพระพุทธไนยจารย์
ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ด้วยพุทธิการณ์ของคณะสงฆ์สยาม ซึ่งอยู่ภายใต้คุ้มครองของพระราชนิคุณยูติลักษณะปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ได้แปรไปจากสภาพของความรู้สึกในหลักการและวิธีการของวัฒนธรรมแห่งการปักครองซึ่งได้รับและรู้สึกอยู่แต่เดิมนั้น จนเป็นเหตุให้เกิดมลทินแก่พุทธศาสนาของสยาม ตามที่พระเดชพระคุณทราบและเข้าใจดีที่สุดแล้วทุกประการ

มูลเหตุแห่งพุทธิการณ์เครื่องนัยย่อมเป็นสิ่งที่แน่นอนที่สุด มีสมญานามจากทฤษฎีในวัฒนธรรมของการปักครองไม่ลงกันและไม่สมอ กัน จริงอยู่

เอกสารที่ภิกขุสามเณรได้ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.

121 นั้นย่อมาเปรียบจากสภานากรในการปกครอง โดยที่มีนิยามหนึ่งทรงไว้ชื่อสิทธิพิเศษในรูปของการปกครอง ซึ่งลักษณะอันนั้นหาสมควรไม่ แต่เท่าที่เป็นมาแล้วเช่นนี้ก็ด้วยอนุโลมตามหลักการและวิธีการของการปกครอง ฝ่ายอาณาจักรในโบราณกาล

แต่ปัจจุบันสหภาพประเทศาเมรัฐธรรมนูญแล้ว และรัฐธรรมนูญนั้นย่อมาให้ความคุ้มครองและสิทธิแก่ประชาชนสยามในรูปของการปกครองอย่างสมบูรณ์ เพราฯรัฐธรรมนูญเปรียบเสมือนกลไกทุกส่วนของการปกครองเป็นเหตุทำให้เครื่องจักรทุกส่วนของการปกครองหมุนได้จังหวะ และเป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย ปราศจากความลักลั่น อันเป็นเหตุให้ชาติถึงความเจริญอย่างรวดเร็ว

ส่วนคณะสงฆ์ของสยาม ไดร.ฯ ย่อมาปฏิเสธไม่ได้ว่าหาอยู่ในความอนุบาลของรัฐบาลไม่ คือหลักการและวิธีการปกครองฝ่ายอาณาจักรหมุนไปเพียงใดและเท่าใด ในฝ่ายศาสนาจารก์จำต้องดำเนินไปเพียงนั้นและเท่านั้น เพราฯสงฆ์ สยามทั้งหมดเป็นผู้ทำการอบรมศึกธรรมแห่งประชาชาติทั่วไป และเพื่อพยุงให้ประชาชาติถึงความไม่พ่ายแพ้ในศึกธรรม รูปของการปกครอง จึงต้องประสานกันและไม่ขัดกันดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นพระราชบัญญัติเก่าแก่ก่อนเดียวที่ปราศจากการแก้ไข ปรับปรุงให้อนรูปแก่กาลเทศะ และทรงไว้ชื่อเอกสารที่ภิกขุพิเศษซึ่งสภากำกันนี้ย่อมาขัดต่อพระประสงค์ขององค์สมเด็จพระสัมมนาสัมพุทธเจ้า

เกล้าฯ ขอทรงฟังทั้งหลายไม่ได้ตั้งที่ภิกขุมานะเพราฯลักษณ์นิภัย แต่เพื่อความสมบูรณ์ของหลักการและวิธีการปกครองฝ่ายศาสนาจักร เพื่อให้สมแก่

สภากวงแห่งการปกครองในทุกวันนี้ เพื่อการศึกษาอันสมแก่กาลสมัย เพื่อความเจริญของคณะสงฆ์ในรูปของการปกครองและเพื่อบังคับและนำบัดอำนาจของธรรมแทรกแซงซึ่งทำให้ยุ่งยากเกิดขึ้นในระบบการปกครอง เพราะฉะนั้นเกล้ากระหมั่งทั้งหลายจึงได้กราบเรียนมาเพื่อขอความกรุณาให้แก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์สยาม ให้สมแก่กาลเทศะและทรงไว้วังความยุติธรรม ประศาจความเหลื่อมล้ำโดยมีเอกสารสิทธิ์ได้ฯ ด้วยความมุ่งหมายในวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ขอให้แก้และปรับปรุงพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ เพื่อให้พระสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายได้มีการบริหารโดยเสมอภาคกัน

2. พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์นั้นต้องทรงไว้วังความเสมอภาค ประศาจเอกสารสิทธิ์แห่งนิกายใดนิกายหนึ่ง หรือแม้แห่งเอกสารและทุกๆ รูป

3. ขอให้คณะสงฆ์สยาม มีส่วนร่วมสังฆกรรมด้วยกันได้แต่ถ้าพระเดชพระคุณในนามของมหาเถรสมาคม ไม่สามารถจะอำนวยความกรุณาอันนี้ให้แก่เกล้ากระหมั่งทั้งหลายแล้ว ก็ขอให้เปลี่ยนระบบการปกครองโดยเฉพาะคณะธรรมยุติกนิกาย ให้มีการปกครองอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ทำการปกครองเสมอ กันเป็นสามัญ เนื่องจากคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายซึ่งอยู่ในความปกครองของเจ้าหน้าที่ผู้ทำการปกครองนั้นมา มิได้มีเอกสารสิทธิ์ดังที่ก้าว่าก่ายอยู่นั้น

๙๕ เพื่อความสามัคคีแห่งคณะสงฆ์สยาม เพื่อความเป็นระเบียบแห่งการปกครองและเพื่อความดับในทุกภัยอันประณานาความเสมอภาค

ในที่สุดนี้ ขอประทานกราบเรียนให้ทราบว่า เกล้ากระหมั่งทั้งหลาย
ไม่มีเจตนามักให้ภัยไฟร้ายให้เกินศักดิ์ทำการปักครองคณะสงฆ์ แต่เพื่อวัฒน-
ธรรมแห่งการปักครอง เพื่อความเจริญแห่งศาสนา จึงได้ขอประทานกราบ
เรียนมาเพื่อขอร้อง หาใช่ร้องขอด้วยความมุ่งหมายโดยประการอื่นไม่ และ
เกล้ากระหมั่งทั้งหลายขอเสนอว่างพระราชนั้นปฏิเสธลักษณะปักครองคณะสงฆ์
และการศาสนา พร้อมกับคำร้องขอนี้ด้วย เพื่อพระเดชพระคุณพร้อมกับ
กรรมการมหาเถรสมาคมจักได้พิจารณา สรุดแท้เต็จจะเห็นควรประการใด

ความมิควรแล้วแต่จะโปรด

พระปลัดเจ้า	วัดมหาพฤฒาราม
พระมหาແຢ່ນ ປ. 9	วัดภากนົນนาດ
พระมหาຫົດ ປ. 5	วัดพระเชตุพน ๗
พระมหาສັນື ປ. 7	วัดพระเชตุพน ๙
พระมหาປຸ່ນ ປ. 3	วัดສຸທັນ
พระຈັນທີ ສູວິໂງ	วัดສຸທັນ
พระมหาຄົນຈີ ປ. 3	วัดเทวราชกຸມະຍາ
พระສະອາດ ປ. 3	วัดเทวราชกຸມະຍາ
พระมหาກວ່າ ປ. 5	วัดวิเศษการ
พระมหาছົນ ປ. 3	วัดราชบูรณะ
พระบຸນຍຸຂ່ວຍ ນ. ດ. ໂກ	วัดยานนาวา

จังหวัดนครศรีธรรมราช

วันที่ 22 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2477

เรื่อง ขอแก้ไขพระราชบัญญัติปักครองคณะส่งฯ ร.ศ. 121

อาทมาภาพผู้มีนามในบัญชีที่แนบมาดังนี้ ขอเจริญพระมายัง นายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ความดังนี้

นับตั้งแต่ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักร ลงวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 แล้ว สถาบันเบื้องคุณเดბัญญัติก็ได้พยายามกระทำการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติต่าง ๆ อันขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญให้สมบูรณ์ขึ้นไปในช่วงเวลา 2 ปีเศษ นับว่าได้ดำเนินนโยบายทุกอย่าง เพื่อสัมฤทธิ์วัตถุประสงค์ทุกประการ ได้ประทานสิทธิเสรีภาพและสมภาพให้แก่ปวงชนชาวสยามตามรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ย่อมนำมาซึ่งความปลานปัลเมก่ปวงชนชาวสยาม ตลอดจนภิกษุสามเณรทุกนิกายด้วย อาทมาภาพหงษ์ลายจิ้มมีความประราถนาอันแรงกล้าที่จะเห็นพระราชบัญญัติลักษณะปักครองส่งฯ ร.ศ. 121 อันอำนวยทางไปในการบริหาร และอธิกรณ์ซึ่งยังลักษณ์ก้าว่ายกันอยู่ ไม่ให้ nikay ส่งฯ ได้รับความเสมอภาคทัดเทียมกัน โดยให้สิทธิพิเศษแก่บางนิกายหงษ์ในทางบริหารและทางอธิกรณ์ ซึ่งขัดต่อรัฐธรรมนูญอันให้ความสมบูรณ์ ให้สิทธิเสรีภาพอยู่ ดังจะยกพระราชบัญญัติลักษณะปักครองส่งฯ แตลงเป็นข้อดังนี้

- หมวดที่ 2 ว่าด้วยเจ้าคณะใหญ่ มาตรา 3 ว่า พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวด้วยนิกายส่งฯ กิจและลักษณ์เฉพาะในนิกายนั้น ๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสัมนายกนิกายนั้น ๆ ได้เคยมีอำนาจจ่าว่าก่อสร้างคัมมาแต่ก่อนประการได้ ก็

ให้คงเป็นไปตามเดย์ทุกประการ แต่การปักครองอันเป็นการสามัญทั่วไปในนิเกย์ทั่งปวง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรฐานนี้เมื่อพิจารณาโดยนิตินัยแล้ว ก็เป็นบทบังคับนิเกย์สั่งทั่วไป ซึ่งนับธรรมยุติกนิเกย์อยู่ด้วย หากได้ยกเว้นเป็นพิเศษไม่เว้นไว้แต่นิเกย์สั่งนี้ กิจจะลัจฉิชเฉพาะนิเกย์นั้น เมื่อพิจารณาโดยพฤตินัยวิธีปฏิบัติการแล้วย่อม หาซับด้วยพระราชบัญญัตินี้ไม่ แม่พระราชบูรพาภิไบดีในเบื้องตนซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัตินี้ไว้ ก็โดยมีพระราชบูรพาภิไบดีที่จะ ปักครองสังฆมณฑลให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ให้ความเสมอภาคแก่สังฆมณฑล เพื่อความรุ่งเรืองแห่งพระศาสนาโดยประการทั่งปวง มิได้มีความประسنกที่ จะแยกการปักครองเป็นพิเศษแม้แต่นิเกย์ใด แต่วิธีปฏิบัติการซึ่งใช้อยู่ใน สมัยนั้นหาซับด้วยพระราชบัญญัติมาตรฐานนี้ไม่ ดังจะเห็นในข้อต่อไป

2. มาตรา 4 ในหมวดเดียวกันความว่า สมเด็จเจ้าคพระใหญ่ทั้ง 4 ตำแหน่งคือ เจ้าคพระใหญ่เหนือ 1 เจ้าคพระใหญ่ใต้ 1 เจ้าคพระใหญ่คพระธรรมยุติกนิเกย์ 1 เจ้าคพระใหญ่คพระกลาง 1 ทั้งพระราชบูรพาภิไบดี เจ้าคพระรอง คพระเหนือ คพระใต้ คพระธรรมยุติกนิเกย์ คพระกลาง ทั้ง 4 ตำแหน่งนี้ยกเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรีกษาในการพระศาสนา และการ ปักครองสังฆมณฑลทั่วไป ข้อควรระวังในพระศาสนาหรือในสังฆมณฑลซึ่ง ได้โปรดเกล้าฯ ให้มหาเถระทั้ง 4 นั้น ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคมตั้งแต่ 5 พรະองค์ขึ้นไป การตัดสินของพระมหาเถรสมาคมนั้นให้เป็นสิทธิขาด ผู้ใดจะแย้งหรืออุทธรณ์ไม่ได้

ตามมาตรฐานนี้ให้ฝ่ายบริหารการแต่งตั้งเจ้าคพระใหญ่ หรือเจ้าคพระรอง ฝ่ายธรรมยุติกนิเกย์ให้ปักครองคพระมหา尼เกย์ได้ แต่คพระมหา尼เกย์หาได้

มีสิทธิเป็นเจ้าคณะให้ภู่หรือเจ้าคณะรองปักครองคณะธรรมยุติกนิกายไม่ นี้ เป็นการตัดสิทธิของเจ้าคณะในทางบริหาร ส่วนในฝ่ายอธิกรณ์เจ้าคณะทั้งสอง ซึ่งเป็นองค์มหาเถรสมาคมตัดสินอธิกรณ์ทั้งฝ่ายธรรมยุติกนิกายและ มหาณิกายได้ แต่ทางการปฏิบัติอยู่บัดนี้หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เว้นไว้แต่ อธิกรณ์นั้นจะถึงมหาเถรสมาคม ถ้าเพียงเจ้าคณะชั้นต้นหากมีอธิกรณ์เกิด ขึ้นในระหว่างธรรมยุติกนิกายแล้ว ฝ่ายธรรมยุติกนิกายหายนอกให้เจ้าคณะ ฝ่ายมหาณิกายตัดสินไม่ ทำกันแต่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายฝ่ายเดียว ถ้าอธิกรณ์ ฝ่ายมหาณิกายเกิดขึ้น เจ้าคณะเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายก็ต้องให้เจ้าคณะนั้น ตัดสินได้ เป็นการได้เปรียบเสียเปรียบกันดังนี้ จึงเห็นว่าวิธีปฏิบัติการไม่ เป็นไปตามมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปักครองสงฆ์ ร.ศ. 121

3. มาตรา 5 ว่าด้วยเจ้าคณะแขวง มาตรา 22 บรรดาวดในกรุง เทพฯ ออยู่ในแขวงใด ก็ให้ขึ้นอยู่กับพระราชาคณะผู้บังคับแขวงนั้น ส่วน วัดในหัวเมือง วัดออยู่ในแขวงใดก็ให้ขึ้นอยู่กับเจ้าคณะแขวงนั้น เว้นแต่ใน กรุงเทพฯ และหัวเมืองที่ให้ขึ้นอยู่เฉพะคະหรือเนพะพระราชาคະรูปได รูปหนึ่งซึ่งทรงพระราชนารีเรียนสมควร มาตรานี้ธรรมยุติซึ่งอยู่ในสังกัด เจ้าคณะฝ่ายมหาณิกายหากขึ้นต่อเจ้าคณะมหาณิกายไม่ ฝ่ายมหาณิกายซึ่งอยู่ ในสังกัดของเจ้าคณะที่เป็นธรรมยุติกนิกายต้องขึ้นต่อเจ้าคณะนั้น โดยอำนาจ ตามพระราชบัญญัติมาตรานี้ คณะธรรมยุติมีเอกสารธีกัจก์ก่อนวันกิยาสังฆ์ทั้งหลาย ส่วนคณะมหาณิกายหากได้มีแต่อย่างใดไม่ คล้ายกับการปักครอง ข้ากับเจ้า บ่าวกับนาย ที่แท้ธรรมยุติกนิกายก็ต้องมีมหาณิกายก็ต้องมีมหาณิกายก็ต้อง ต่างปฏิบัติตามธรรมวินัย ของพระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน แต่พระราชบัญญัติซึ่งแสดงไว้ในกรมพระมหา- สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายนั้นใช้ได้ในคราวปะเทศ

สยามยังคงปกครองระบอบราชอาชิบไ泰 มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัตินี้ซึ่งเท่าความมาถึงมาตรา ๓ เพื่อจะให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนสยาม ตาม มาตรา 12 แห่งรัฐธรรมนูญอย่างใด ฝ่ายพุทธจักรคือคณะสงฆ์ควรได้รับ สิทธิเสรีภาพดุจกัน เพราะภิกษุสงฆ์สามเณรเกิด ศรัทธาสักดิ์ รวมเรียกว่า ปวงชนของสยามตามรัฐธรรมนูญบทที่ว่าไป มาตรา 1 เพราะเหตุนั่นบุคคล ห้องสองจำพวกนี้ต้องได้รับความคุ้มครองจากรัฐธรรมนูญเสมอไป ไม่ทำให้ เกิดเอกสารสิทธิ์อย่างใดเลย การจำกัดแต่ตัดสิทธิของสงฆ์บางนิกายจึงขัดแย้ง รัฐธรรมนูญมาตรา 12 โดยตรง

4. หมวด 8 ว่าด้วยอำนาจมาตรา 44 ว่าพระราชาคณะหรือสังฆ นายกซึ่งโปรดให้ปกครองคณะพิเศษ นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วในพระราชบัญญัตินี้ เช่นพระราชาคณะซึ่งได้ว่ากันล่วงตั้งในกรุงเทพฯ หลาຍวัด แต่ไม่ได้ กำกับแขวงเป็นต้นก็ตี มีอำนาจและหน้าที่ในการปกครองวัดซึ่นเหมือนพระ ราชาคณะผู้กำกับแขวง ฉะนั้นเมื่อพระราชนูญมาตรานี้ยังให้เอกสารสิทธิ์แก่ คณะธรรมยุติกนิกายดังนี้อยู่ การเหยียดชนบุคคลห้าสิบไปได้ไม่ เพราะ คณะธรรมยุติกนิกายก็ต้องเหยียดชนมหานิกายลงเป็นฝ่ายธรรม ไม่ยอมให้ วัดธรรมยุติกนิกายซึ่นแก่มหาನิกาย พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงขัดต่อกฎหมาย มาตรา 12 แห่งรัฐธรรมนูญอย่าง

เหตุการณ์ที่สองผ่านดินนี้และพยตินี้ ดังอ่าอมากภาพทั้งหลายเจริญ พรมาแล้วนี้ย่อมแสดงให้เห็นชัดว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้ขัดต่อกฎหมาย รัฐธรรมนูญทั้งหลายด้วยพุทธศาสนาและธรรมวินัยไม่ เหตุนี้พวงอ่าอมากภาพ ทั้งหลายผู้ห่วงความเจริญแห่งศาสนาควรพต่อพระราชธรรมวินัย ทั้งมุ่งผลดุล รัฐธรรมนูญจึงนิ่งนอนใจเสียมิได้ มีความประถนาอย่างแรงกล้าที่จะขอให้

ผ่านเสนอญัตตินี้ต่อสภา เพื่อพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและธรรมวินัยโดยอาศัยบทญญูตีแห่งรัฐธรรมนูญ มาตรา 61 นอกจากกรรชูบาลจะเสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อพิจารณาแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามอำนาจเดิบัญญตีอันสภาพผู้แทนทรงไว้แต่โดยสมบูรณ์

พระองค์ขอได้โปรดเสนอญัตติ เพื่อให้สภาพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญตีลักษณะปกครองคณะสงฯ ร.ศ. 121 ให้ทันสมัยประชุมด้วย

เจริญพร

พระมหาไส ป. 6

๔
พระมหาชน ป. 5

ผู้แทนคณะสงฯ บกน์ใต้

4/2427

จังหวัดพระนคร

วันที่ 5 มีนาคม พุทธศักราช 2477

ขอเจริญพระมหาจัง พระสารสาสนน์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

การที่คณะกรรมการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้ยื่นคำร้องต่อประธานกรรมการ มหาเถรสมาคมและรัฐบาล เพื่อขอความกรุณาให้แก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญตีลักษณะปกครองคณะสงฯ ร.ศ. 121 เสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องมีการปกครองโดยเสนอภาคันก์ดี เพื่อให้สงฯ สยามมีการปกครองโดยเสนอภาคันก์ดี เพื่อให้สงฯ สยามมีส่วนร่วมสังคม

กรรมด้วยกันก็ดี อาทิตย์ภาพทั้งหลายมีความเห็นชอบด้วย จึงได้เสนอคำร้อง
สนับสนุนคำร้องของคณะกรรมการปฏิสังขรณ์การพระศาสนา เพื่อขอให้
รัฐบาลและมหาเถรสมาคมประสาทความสำเร็จให้แก่คณะสังฆสยามตามคำร้องนั้น
ด้วย

เจริญพร

ผู้แทนคณะสงฆ์บกซ์ไช

ที่ 5/2477

วันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2477

ขอเจริญพร นายจันทน์พะราชาธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ

ตามอุดมคติของพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสั่งสอน
ให้ถือชาติชั้นวรณะ ทรงยกย่องสรรเสริญคุณแห่งสามัคคีธรรมไว้ในที่ทั้ง
ปวง ถ้าผู้ทำลายความสามัคคี ทำลายหมู่คณะ ทำสังฆภัย ท่านว่ามีโทษ
ถึงอนันตริยกรรม แต่จะเป็นด้วยนโยบายอะไรก็ตาม สังฆแห่งสยามได้แยก
ออกเป็นสองคณะ คือ มหานิกายคณะหนึ่ง ธรรมยุติกนิกายคณะหนึ่ง แต่
สังฆรัชกาลที่ 3 กับรัชกาลที่ 4 การแยกกันนี้เป็นนิกายส่วนการเคารพ
นับถือการปฏิบัติอยู่ในพระศาสนาองค์เดียวกัน แต่การทำการร่วมกันไม่
ได้ มีอุโบสถสองแห่งเป็นต้น การตั้งข้อรังเกียจกันนี้ ฝ่ายมหานิกายนับ
แต่พระสามัญจนพระมหาธรรมได้มีการรังเกียจดูหมิ่นพระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
โดย ประชาชนตลอดถึงกษัตริย์ทั้งปวงบ้องนับถือพระทั้งสองนิกายว่าเป็น
พระเหมือนกัน และพระทั้งสองนิกายต่างก็ทำหน้าที่อบรมประชาชนปราชาติให้ด้วย

อยู่ในศีลธรรมสัมมาปฏิบัติ ยกย่องคุณแห่งสามัคคีว่าดีเลิศประการที่ปวงยิ่งกว่านั้นยังช่วยกันสอนสภาราชรัฐถึงชั้นปรัมพ์ตามวิธีใช่ตัวมิใช่ตนไม่ถือตัวถือตน แต่พระผู้สั่งสอนทั้งสองนิกายนี้ยังร่วมสามัคคิกันไม่ได้ ยังหลงถือหมู่ถือคุณะยังถือหุ้นนำจะ ยกตนและพวกของตัวว่าดีกว่า ดูหมื่นพากือฝ่ายหนึ่งว่าแล้วก่าว่าคุณะของตนอยู่ดังนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าละอายและไม่น่าเป็นไปได้เลย นอกจานี้ยังมีพระราชนัญญาติลักษณะปกครองคุณะสงฆ์ ร.ศ. 121 สังเสริม ยังความไม่เสมอภาคให้เกิดคุณะสงฆ์อิกด้วย ความปรวนแปรของคุณะสงฆ์ย้อมเกิดขึ้นเป็นธรรมด้วย

ตามพฤติกรรมดังประภามานี้ จึงได้มีสงฆ์หมู่หนึ่งมีตั้งแต่๑๙สามัญจนถึงชั้นเบรียญประโยคแห่งอาวาสว่างๆ ได้มีความเห็นร่วมกันในการที่จะทำการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาอันมีวัตถุประสงค์ดังที่ได้ร้องเรียนต่อหน้ามหาเถรสมาคม และกระตรวจธรรมการนั้นแล้วแต่ก็คงเป็นพระภูมิธรรมดาก็อก เช่นกันคือมีพระที่ไหน มารกมิที่นั้น จะนั้นพอมีข่าวว่ามีคุณะสงฆ์จะก่อการปฏิสังขรณ์พุทธศาสนา หาวิธีให้สงฆ์สยามรวมสามัคคิกัน ก็เกิดมารามาด้วยแพร่ข่าวว่ากุศลออกไปว่า การกระทำนี้เกิด เพราะความน้อยใจบ้าง เพราะได้รับความสนับสนุนจากฝ่ายชาวราษฎรบ้าง เป็นการเมืองบ้าง การกวนเมืองบ้าง ก่อความไม่สงบบ้าง เพื่อให้รัฐบาลและประชาชนเข้าใจผิด แต่นโยบายนี้หาสำเร็จไม่ จึงพยายามปลูกบันยุเหยี่ยวเข็ญ เพื่อให้สงฆ์คุณะก่อการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาแตกสามัคคิกัน แพร่ข่าวว่ากุศลไปยังมหาเถรสมาคมฝ่ายมหา尼กายว่า สงฆ์คุณะก่อการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาจะล้มมหาเถรสมาคมบ้าง จะยึดการปกครองวัดบ้าง นโยบายนี้กระทำกันอย่างแนบเนียน คือเอาชาวราษฎรผู้มีศรัทธาบรรดาศักดิ์เคยบวชอยู่ในอาวาสได้ก่อสั่งไปแพร่ข่าวใน

อาวสานน์ แต่มหาเถรสมาคมฝ่ายมหานิกายหนักแน่นอยู่ในธรรม ไม่หลงเชื่อข่าวอุกฤษจิ่งไม่บังเกิดผล ครั้นคณะกรรมการปฏิสังขรณ์ยืนเรื่องราข้อร้องไปยังมหาเถรสมาคมและกระทรวงธรรมการได้ตามความประسังค์แล้ว บัดนี้เกิดข่าวอุกฤษจิ่งไม่บังเกิดผล คุณพระผู้มีดำแห่งเป็นอธิบดีกรรมธรรมการ และเป็นนายกแห่งพุทธธรรมสมาคมจะทำการขัดขวางเรื่องรวมคณะสงฆ์ด้วยวิธีสองประการคือ จะให้สมาชิกหรือสาขาของพุทธธรรมสมาคม ณ จังหวัดต่าง ๆ ช่วยกันวิงเต้นให้คณะฝ่ายมหานิกายลงซื้อทำเรื่องราคดค้านไม่เห็นดีเห็นชอบกับการกระทำการของฝ่ายคณะสงฆ์ผู้ก่อการปฏิสังขรณ์ การพระศาสนา ยื่นไปยังมหาเถรสมาคมประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคุณพระจะเป็นผู้ออกແलงการณ์ไปยังอาวสตาง ๆ ว่า ถ้าพระสงฆ์องค์ใดไม่เห็นดีเห็นชอบก็ให้ทำเรื่องราคดค้านไป หรือทรงรูปไดที่ไดลงชื่อร่วมกับคณะผู้ก่อการปฏิสังขรณ์ให้ถอนชื่อได้ โดยนัยนี้ถ้าเป็นไปได้ก็แยกบ้านน้ำชุม เพราะทำให้พระคณะมหานิกายแตกแยกต่อสู่คดค้านกันเอง ถ้าเข่นนักกันเป็นกรรมของพระนั้นเอง ในฐานะที่อามากาพเป็นกรรมการด้วยรูปหนึ่ง จึงไม่เชื่อว่าเรื่องนี้จะเป็นจริงได้ ด้วยเหตุผลหลายประการดังนี้

1. พระมหาเถรมีสมเด็จพระพุทธโมฆารย์ ซึ่งเป็นฝ่ายธรรมゆติ ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการบัญชาการคณะสงฆ์สยาม หากมิทรงเห็นชอบในอุดมคต้อนนี้ก็คงจะต้องมีบัญชาสั่งห้ามเด็ดขาดไปยังอาวสตาง ๆ แต่นานแล้ว

2. พระมหาเถรานุเราะ ฝ่ายมหานิกายแห่งอาวสตาง ๆ ถ้าเห็นว่า อุดมคตินี้ไม่เป็นของดีแล้ว ก็คงมีบัญชาห้ามสิทธิวิหาริก และอันเต瓦สิกาท่านดูกัน

3. พระราชบัญญัติปีกรองส่งชื่ อ.ศ. 121 นั้นเป็นกฎหมายที่ไม่ให้ความเสมอภาคแก่คณะสงฆ์ เป็นการต่ออุดมคติแห่งพุทธศาสนา ซึ่งไม่นิยมชาติชนวรรณะและความเหลือມล้าตาสูง สมควรปฏิบัติแต่สามัญชน ถึงพระมหาเถระผู้รับอุดมคติของพระพุทธศาสนาจริงแล้วยอมยินดี ในการที่จะให้รัฐบาลแก้พระราชบัญญัตินี้เสีย

4. คณะสงฆ์ผู้ก่อการปฏิสังขรณ์การพระศาสนา มีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะให้คณะสงฆ์สยามกราบทำความประนีประนอมสماນสามัคคีอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อความถาวรสุ่งเรืองแห่งพระบวรพุทธศาสนา มิได้กระทำซึ่งเพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือเฉพาะคณะใดคณะหนึ่ง การกระทำทั้งนี้สำหรับประโยชน์ส่วนรวม สำหรับท่านผู้ทรงเจริญพระพุทธศาสนาต่อไป ได้แก่พระมหาเถรานุเถระในปรัตยบัน และผู้ที่จะเข้ามาอุปสมบทในภายหลังนี้เอง

5. พุทธศาสนาในชนทั้งคุณธรรมและบรรพชิต ต่างก็ยอมรับรองอุดมคติของพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อชาติชนวรรณะและสามัคคีธรรม ก็เพื่อเมื่อผู้ดำเนินตามอุดมคติอันนี้ปรากฏขึ้นแล้ว หากจะมีพุทธมามกผู้ได้ต่อต้านอาทماภาพเอง และถึงแม้ผู้อ่อนน้อมอยากเห็นว่าเป็นเครื่อง

สำหรับคุณพระผู้มีอำนาจตัดสินใจแห่งหนึ่งหนึ่งสำคัญในราชการ ทั้งเป็น
นายกแห่งพุทธธรรมสมาคม เป็นศาสนาในชนผู้อ่อนแตรวซึ่งรับกรรม อาทماภาพ
จึงไม่เชื่อว่าคุณพระจะเป็นผู้ขัดขวางต่อต้านอุดมคติอันนั้น แต่เมื่อข่าว
อกุศลเกิดขึ้นแล้ว และเพื่อให้แน่ใจ อาทมาภาพจึงเจริญพรให้ทราบ ถ้าไม่
เป็นความจริงคุณพระจะแจ้งข่าวปฎิเสธข่าวนี้เสีย

ขอเจริญพร

พระมหาสนิท วัดพระเชตุพนฯ

ที่ 7/2477

วัดสุทัศน์เทพวราราม จังหวัดพระนคร

วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2477

กราบเรียน พระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธโภมญาจารย์ ประธานมหาเถร
สมाचม

เมื่อเกล้าฯ ได้อุปสมบทเข้ามาในบรรพุทธศาสนา บังเกิดความเครว้า
สลดใจที่ได้พบความแตกต่างกันอยู่ห่างนิภัยสูงชัน คือฝ่ายหนึ่งเป็นธรรมยุต
ฝ่ายหนึ่งเป็นมหานิภัย หาทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกันได้ไม่ เมื่อมีผู้ประวาก
เหตุนั้นแล้วและคิดหาทางปฏิสังขรณ์พระศาสนา เกล้าฯ จึงได้เต็มใจยังและ
สมควรเข้าร่วมคิดร่วมการงานโดยเต็มสติกำลังความสามารถ เพราะวัตถุประสงค์
ของคณะนั้นตรงกับอุดมคติที่พระเดชพระคุณเคยสรรเสริญ ทั้งเกล้าฯ ก็
เลื่อมใสศรัทธายินดีที่จะดำเนินตามอยู่ทุกเมื่อ

เกล้าฯ จึงขอกราบเรียนว่า เท่าที่ได้กระทำแล้วนี้ใช่เพระเจตนา
มักใหญ่ไฟลุยอะไรhamiได้ และความว่าปฏิสังขรณ์ก็หมายถึงว่า ขอร้องให้
พระเดชพระคุณนั้นเองเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ หาใช่คณะของเกล้าฯ ไม่ เพราะ
ความจริงประชาชนไม่ว่าบวรพชิตหรือคฤหัสสรย้อมรู้อยู่ว่าจะเป็นไปได้หรือ
เป็นไปไม่ได้ก็ต้องแล้วแต่พระเดชพระคุณองค์เดียวเท่านั้นเอง พระเดช-
พระคุณจะรับรู้ด้วยก็ต้องก้าวตามพระเดชพระคุณผู้เป็นประมุขไปด้วยพร้อมๆ กัน ถึงแม้บาง
ท่านจะยังมีมานะทิฐิอยู่บ้าง แต่เมื่อรู้ลึกได้ว่าสามัคคีธรรมนี้เป็นอุดม
คติที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานพระโอวาทไว้ ทั้ง
พระเดชพระคุณซึ่งเป็นผู้นำแห่งสงฆ์สยามก็ยังทรงยกย่องสรรเสริญ ก็คง
จะลงทะเบียนเสียได้โดยง่าย

เกล้าฯมั่นใจยิ่งกว่า การปฏิสังขรณ์พระศาสนาได้ดำเนินขึ้นในสมัยที่พระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงไว้อ่านาจสูงสุดที่จะชี้ขาด และเมื่อพระเดชพระคุณได้กระทำแล้วซึ่งพระพุทธศาสนาให้ถึงความมั่นคงเป็นปกแห่น ชนฟูสามัคคีธรรมเหตุดพระพุทธอวาน แม้แก่ไขพระราชนบัญญัติการปักกรงให้เป็นยุติธรรม และเป็นหลักบึงกันบุคคลภายนอกไม่ให้ใช้อำนาจธรรมข่มชึ่งกัน และกันได้เช่นนี้ เป็นที่จะนำมาซึ่งพระเกียรติตรึงตราไว้ในประวัติศาสตร์โลกด้านนาน แม้ท่านที่ล่วงลับไปแล้วแต่ต่อมาเกียรติยิ่งมีน้อยนักที่จักสนใจโอกาสได้ทำหั้บบรรดาพวากเกล้าฯ และประชาชนทั้งหลายต่างก็จะได้มีโอกาสอนุโมทนาส่วนผ่านนิสัยอันนั้นบว่าเป็นโชคดี

ถึงแม้พวากเกล้าฯจะได้กระทำแล้วด้วยความสงบ ประกอบด้วยความ nob n'om เคราะห์สักเท่าได แต่เมื่อยังมีพาริชณ์อยู่ปลุกบืนไส่ร้ายและขัดขวางทำให้เข้าใจผิดซึ่งกันและกันด้วยนโยบายต่าง ๆ อันเป็นช่องทางที่จะทำให้เกิดความตื่นเต้นโกลาหลกระต่ายกระเดื่องกระทบกระเทือนนี้ความสงบและทางการของฝ่ายบริหาร สุดวิสัยที่เกล้าฯจะบังกัน แต่ความจริงนี้อย่างไร และเท่าได เหตุการณ์จะเป็นไปรุนแรงหรือระงับลงได้ก็พระเดชพระคุณองค์เดียวเท่านั้น เพราะได้ทราบตามคำร้องแล้วทุกประการ แม้พระเดชพระคุณได้แตลงความจริงให้คณะสงฆ์และประชาชนทราบ และทำความเข้าใจกันดีแล้ว ความเสื่อมเสียต่าง ๆ ซึ่งอาจมีก่อ起มจะพลันระงับลง

ถึงแม้คำร้องที่พวากเกล้าฯได้ยินแล้วนั้นก็ขออยู่ต่อไปในวงแห่งความเป็นธรรม เพื่อให้พุทธิการณ์เป็นไปโดยชอบด้วยอุดมคติแห่งพระพุทธศาสนา ความสำเร็จก็ติ ความไม่สำเร็จก็ติ หาได้อยู่ที่พวากเกล้าฯหรือผู้อื่นได้เมื่อย่อมอยู่ที่พระเดชพระคุณองค์เดียวเท่านั้นจึงเชื่ออยู่เสมอว่า สิ่งใดที่ไม่ใช่วิสัยของพระเดชพระคุณผู้สัมฤทธิ์ และขัดต่อธรรมนิยมคือ ความหวังอันเจ้าชาศักดิ์

ความอาเปรียบกันและกันโดยไม่ยุติธรรมเหล่านี้ จะพลันสลายลงเพราะ
พระเดชพระคุณเท่านั้น เว้นเสียแต่พระเดชพระคุณจะกลับใจไม่นิยมใน
อุดมคิดธรรมของพระพุทธเจ้า ถ้าเช่นนี้ ก็ต้องถือว่าเป็นกรรมของพวก
เกล้าฯ และผู้ที่อุปสมบทเข้ามาในอนาคตกาลนั้นเอง

พระภิกขุจันทร์ สุวิโร

ที่ 10/2477

คำແດລງກາຣົນ
ເຮືອງ ປະໂຫຼສັງຂຽນກາຣພຣະຄາສນາ
ວັນທີ 30 ມິນາມຄ ພ.ສ. 2477

เนื่องจากกราທຽບຮຽມກາຣໄດ້ສັ່ງໃຫ້ເຈົ້າຄະນະແລ້ງເຈົ້າອວາສໄຕ່ສຸວນ
ພຣະກິກຊູຜູ້ລົງນາມສັບສົນກາຣປົງສັງຂຽນກາຣພຣະຄາສນາ ຂ່າວັນທີໃຫ້ກິກຊູ
ຜູ້ລົງນາມເຫັນດ້ວຍມີຄວາມຕື່ນເຕັ້ນຕົກໃຈ ເພຣະໄມ່ທຣາບວ່າກຣາທຽບຮຽມຈະໃຫ້ໄຕ
ສຸວນເພື່ອເຫຼຸວໄວ ແລ້ງໜັງສື່ອພິມພົງຈະບັນກັບລົງຂ່າວເບີນກາຣຫ້າເຕີມວ່າ
ດັ່ງໄຕ່ສຸວນໄດ້ຄວາມຈິງຈັກບັນພາບນີ້ກຣມ (ຂັ້ນໄລ) ທີ່ເປັນຂ່າວທີ່ໄມ່ມູນຄວາມ
ຈິງ

ເພຣະຈະນັ້ນ ຄະນະກຣມກາຣຈຶ່ງເຫັນວ່າເບີນກາຣຄວາທີ່ຈັກແດລງກາຣົນ
ໃຫ້ປຣະชาນແລ້ງກິກຊູສົງຫຼັກຮາບຄວາມຈິງທີ່ກຣາທຽບຮຽມກາຣສັ່ງໃຫ້ໄຕ່ສຸວນ
ຕ້ວງອົຄວາມຕ່ອົປົນ

เมื่อวันที่ 19 มีนาคม รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการได้มีหนังสือถึงเจ้าคณะและเจ้าอาวาสต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องปฏิสังขรณ์การพะรະศาสนា มีใจความอันเป็นดุปะรังคดังนี้

1. เพื่อขอให้เจ้าคณะหรือเจ้าอาวาสพิจารณาสอบสวนภิกษุผู้ลิงนามเห็นด้วยเป็นรายรูปให้ได้ความถ่องแท้ว่า ที่ได้กระทำไป เช่นนั้นมีความเห็นเห็นตรงอย่างไร

2. รายนามที่ส่งมานั้นมีรายนามที่ปรากฏว่าเป็นลายมือของคนฯ เดียวเขียนมา จะนั้นเพื่อเป็นการแน่ชัดในเรื่อง ขอให้สอบสวนว่าเจ้าของนามได้ลงลายมือชื่อจริงอย่างไรหรือไม่ และถ้าได้โปรดกรุณาให้ได้ลายเซ็นจริงของเจ้าของนามด้วยก็จะเป็นพระคุณมาก

3. เมื่อพิจารณาสอบสวนได้ความประการใด ขอได้โปรดแจ้งให้ทราบเพื่อได้รับรวมรายงานส่งมายเอกสารสมาคมต่อไป

ความประสงค์ของกระทรวงธรรมการมีเพียงเท่านี้ ไม่ใช่สั่งให้เจ้าคณะหรือเจ้าอาวาสได้ส่วนลงโทษภิกษุผู้ลิงนามเห็นด้วยดังข่าวลือ และการได้ส่วนก็ไม่มีการบังคับโดยประการใด ต้องการถามความจริงใจที่ได้ทำไปเพื่อความมั่นคงยิ่งขึ้นเท่านั้น

อนึ่ง เท่าที่ปรากฏว่ามีลายนามที่เป็นลายมือของคนฯ เดียวบนบังที่เนื่อถอกได้ความว่าเห็นด้วย ผู้สามก์เซ็นชื่อไปเองโดยผู้เห็นด้วยก็ยินดีในขณะนั้น จึงปรากฏว่าเป็นลายมือของคนเดียวกันมี

ขอจงหาญตื้นเต้นตามข่าวลือและเชื่อมั่นในความสำเร็จครั้งนี้โดยเพราะวัตถุประสังค์ที่ขอร้องไปนั้น เป็นเครื่องส่อให้เห็นแล้วว่าดีหรือไม่ ควรหรือไม่

พระมหาสารี

วัดพระเชตุพนฯ

ที่ 8/2477

จังหวัดนครนายก

วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2477

กราบเรียน พระพุทธไสยาจารย์ ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมและบัญชา
การคณะสังฆ

โดยข้อความต่อไปนี้

1. ด้วยสภาการณ์แห่งพุทธศาสนาในประเทศไทยเท่าที่กำลังเป็น^๑
ไปอยู่ในขณะนี้ตอกย้ำในลักษณะการเป็นอย่างไร ย่อมปรากฏชัดแก่พระเดช
พระคุณได้แล้ว เกล้าฯ ทั้งหลายครอจะเห็นวิธีการของพระพุทธศาสนาอัน^๒
เป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงสุด ในส่วนการร่วมอุโบสถสังฆกรรมด้วยกันได้^๓
ในระหว่างสงฆ์ทั้งสองนิกาย และทั้งในส่วนการบริหารคณะสังฆอันอนุวัฒน์^๔
แก่กาลสมัย พร้อมด้วยการศึกษาของคณะสังฆแห่งสยามดำเนินขึ้นสู่ความ
เจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าที่คงสภาพอยู่เช่นทุกวันนี้ จึงได้พร้อมใจกันโดยเอกฉันท์^๕
เพื่อประกอบการพิจารณาและวินิจฉัย

2. การที่คณะสังฆในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ได้มีความเห็น
สอดคล้องต้องกันในอันที่จะให้สงฆ์สยามทั้งหมดได้ร่วมอุโบสถสังฆกรรม ให้^๖
ได้มีการบริหารอันเสมอภาคกัน ก็ต้องได้ทำcaroangเรียนเสนอต่อมหาเถร
สมาคมและรัฐบาลดังเรื่องราบที่หนังสือพิมพ์ได้นำมาเผยแพร่แล้วนั้น เกล้าฯ
ทั้งหลายรู้สึกปลื้มใจในความมีเจตนาดีต่อพระพุทธศาสนาของท่านเป็นอย่าง
ยิ่งและหวังอยู่เป็นอย่างมากว่ามหาเถรสมาคมและรัฐบาลคงจะได้พร้อมใจกัน
จรรโลงวิธีการของพระพุทธศาสนาให้ก้าวหน้าขึ้นสู่วัฒนธรรมสมแก่กาลสมัย
ในครั้งนี้

3. เกจ้าฯ หง້හລາຍຂອງໂຄກສແສດງຄວາມຄົດເຫັນໃນຄຕີຮຣມຂອງພຣະພຸທທສາສນາໃນທີ່ດ້ວຍກລ່າວຄືອເກຈ້າ ທັ້ງໜ້າຍເຫັນວ່າ ກາຣທີ່ຄົນເຮັດວຽມນັບຖືເຄາຣພບູ້ໝາຕຣວ່ານິກາຍນັ້ນຫາຖຸກຕັ້ງຕາມຄຳສອນຂອງພຣະພຸທທເຈົ້າໄໝ່ ໄນເຄຍປຣາກງານເລີຍວ່າພຣະພຸທທເຈົ້າທຽງສັ່ງສອນໃຫ້ພຸທທບັນຊີ້າໃນເຮື່ອງນິກາຍ ເກຈ້າ ທັ້ງໜ້າຍເຫັນວ່າຫລັກກາຣສຳຄັນຂອງພຣະພຸທທສາສນານັ້ນ ຍ່ອມອຸ່ຍໍ້ກາຣປົງປົນຕີໃຫ້ຖຸກຕັ້ງຕາມພຣະຮຣມວິນຍ່ເທົ່ານັ້ນ ລະນັ້ນກາຣນິຍມນັບຖືອີງພຶດຫລັກກາຣຂອງພຣະພຸທທສາສນາອັນຄະະສົງໝໍສຍາມໃນກາຄຕ່າງໆ ຂອງມາຫເຖຣສມາຄມແລະຮູ້ບາລໃຫ້ສົງໝໍສຍາມຮ່ວມອຸບສອດສັ່ງຊກຣມດ້ວຍກັນໄດ້ ແລະໃຫ້ມີກາຣບົງທາຮເສນອກາຄກັນນັ້ນ ເກຈ້າ ທັ້ງໜ້າຍເຫັນວ່າເປັນກາລະອັນສມຄວາທີ່ມາຫເຖຣສມາຄມແລະຮູ້ບາລພື້ຈັດກາຣໃຫ້ເປັນໄປຕາມນັ້ນ ເພຣະຫາກກາຣພຣະສາສນາຄອງສພາພອຢູ່ຕາມຮູ່ປົມແດນແລ້ວ ເກຈ້າ ທັ້ງໜ້າຍແນ່ໃຈເລື້ອເກີນວ່າສົງໝໍສຍາມໃນຮະຫວ່າງນິກາຍທັງສອງຈະຖືກວ່າຈາກກາຣນັ້ນ ແລະອາຈາເປັນເຫດຸແຕກແຍກກັນນາກັ້ນ ທີ່ນັ້ນວ່າເປັນກັ້ຕ່ອງຄວາມເຈົ້າຍູ້ຂອງພຣະພຸທທສາສນາແລະປຣະເຕີ ທັ້ງໜ້າ ແພຣະໃນເມື່ອສົງໝໍໝູ້ໃໝ່ທ່າກາຣຂອງຮ້ອງມາດ້ວຍເຈຕາດີຕ່ອງພຣະພຸທທສາສນາແລ້ວ ຫາກກາຣຂອງຮ້ອງນັ້ນໄໝ່ເກີດຜລຕາມປຣະສົງຄົດຕ່ອຍຢ່າງໄດ້ຢ່າງໜຶ່ງ ດ້ວຍການສົ່ງກົດໝາຍໃຫ້ກົດໝາຍກົດໝາຍ ດັ່ງພຣະພຸທທໂອວາກນ້ອງວ່າ “ປຣາກນາສົ່ງໄດ້ໄໝ່ໄດ້ສົມຫວັງກົດໝາຍທຸກໆ” ເມື່ອເປັນດັ່ງນີ້ກາຣຄະະສົງໝໍກົດໝາຍທີ່ຈະຄວາມແປປປຣວນຢູ່ນັ້ນ

ກາຣທີ່ພຣະກົກໝຸ່ຄະະປົງສັງຫວັນ ແລ້ວມີວັດທຸນປຣະສົງຄົດຂອງຮ້ອງໃໝ່ມາຫເຖຣສມາຄມແລະຮູ້ບາລ ໃຫ້ສົງໝໍສຍາມຮ່ວມອຸບສອດສັ່ງຊກຣມດ້ວຍກັນໄດ້ ເກຈ້າ ທັ້ງໜ້າຍເຫັນເປັນກາຣຂອບຍຶ່ງ ເປັນກາຣຂອບດ້ວຍພຸທທປຣະສົງຄົງນັກ ເພຣະພຣະພຸທທອງຄົດໄດ້ທຽງສັ່ງສອນເປັນໜັກໜ້າວ່າ “ກົກໝຸ່ທັ້ງໜ້າຍ ດ້ວຍການອັນໜຶ່ງ

เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความต้องการ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสำราญแห่งชนเป็นอันมากทั้งเหວດและมนุษย์ ธรรมอันหนึ่งคือความสามัคคีแห่งหมู่วิถีทั้งหลายด้วยว่า เมื่อหมู่พร้อมเพรียงกันแล้ว ความขัดใจ การพูดกระทบกระทิ้งและความร้าว ran y'omไม่มีแก่กัน หมู่คนที่ยังไม่เลื่อมใสย่อมเลื่อมใสในหมู่นั้น ที่เลื่อมใสแล้วย่อมเลื่อมใสยังขั้นเดิม

เกล้าฯ ทั้งหลายมีความปาราธนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ทรงร่วมอุโบสถสังฆกรรมด้วยกัน และทั้งมีการบริหารอันเสมอภาคกันตามพระพุทธ โอวาท นั้น โดยความเคราะห์สักการะในองค์มหาเถรสมาคม เกล้าฯ ทั้งหลายขอเดชพระเดชพระคุณในนามปาราธนากรรมการแห่งมหาเถรสมาคมและบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ขอได้โปรดร่วมมือกับรัฐบาลทำการแก้ไขวิธีการของพระพุทธศาสนา ให้เป็นไปตามคำขอร้องของคณะสงฆ์สยามในภาคต่างๆ และโดยทั่วไป

อนึ่ง การที่เกล้าฯ ทั้งหลายได้ประทับกราบเรียน วิได้ได้กระทำได้ด้วยความคิดเห็นเป็นการอื่นใดเลย หากกระทำด้วยเจตนาหวังความสุขความเจริญแก่ประเทศไทย ศาสนา พระมหาชนชัตtriy และรัฐธรรมนูญ

หากการปรากฏว่าด้วยความอุตสาหะอันแรงกล้า และด้วยความร่วมมือของมหาเถรสมาคมพร้อมด้วยรัฐบาลได้จัดวิธีการของพระพุทธศาสนาให้ลุล่วงไปด้วยดีตามความปาราธนาของคณะสงฆ์สยามในภาคต่างๆ และโดยทั่วไปนั้นได้แล้ว พากเกล้าฯ และทั้งปวงชนผู้เป็นพุทธศาสนิกชน จะพากันแซ่ช่องอนุโมทนาการในอันบำเพ็ญกรณียกิจ ซึ่งเป็นสารัตถะสำคัญของมหาเถรสมาคมและรัฐบาลโดยทั่วหน้ากัน

เกล้าฯ ผู้แทนตัวบุคคลต่างๆ จังหวัดคนนายก

วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2478

ขอเจริญพระมหาบุคคลพระสารสาสน์ประพันธ์ รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ

อนุสันธิที่คณะกรรมการปฏิสังขรณ์พระพุทธศาสนา ได้ทำเรื่องราว
ขอร้องยื่นมาอย่างหนาแน่นมาก ซึ่งเป็นฝ่ายศาสนาริบติกับกระทรวงธรรมการ
ซึ่งเป็นฝ่ายรัฐบุคคล ขอให้ทรงสองฝ่ายร่วมมือกันปรับปรุงแก้ไขการพระ
ศาสนา ดังมีวัตถุประสงค์แจ้งอยู่ในเรื่องราบที่ยื่นขอร้องแล้วนั้น

บัดนี้ปรากฏว่าคุณพระมีความสนใจในรายชื่อพระภิกษุผู้มีความเห็น
ร่วมในการนี้ว่ามีอยู่หลายชื่อที่เป็นลายมือคนๆเดียวแก้ไขยังไง คุณพระจึง
ได้มีหนังสือนี้ส่งมาให้ทราบแล้ว ขอให้สอบสวนลายมือต่อไปดังนี้
ความเห็นของภิกษุนี้มานับว่าเป็นความรับชอบดีอยู่

แต่ความจริงของเรื่องนี้มีประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า การขอร้องให้คณะกรรมการ
สงฆ์สยามซึ่งแตกแยกกันอยู่นั้นให้รวมสามัคคี มีอาทิ ขอให้มีการร่วมอุปสมณ
สังฆกรรม ขอให้เลิกดูหมิ่นในกันและกัน กับขอให้แก้ไขพระราชบัญญัติ
ปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งเป็นกฎหมายที่มองเห็นกันอยู่แล้วว่า
เป็นพระราชบัญญัติที่ไม่ให้ความยุติธรรม ไม่ให้ความเสมอภาคแก่คณะสงฆ์
ขอให้แก้ไขให้ความยุติธรรม เป็นความเสมอภาค ขอให้คุณพระพิจารณาดู
ว่าการกระทำนี้เป็นกรรมผ้ายอดหรือกรรมผ้ายัว สมควรที่มาเอกสารมาก
และรู้บาลจะรับขึ้นไว้พิจารณาหรือไม่ เพราะความสำเร็จเด็ดขาดมิได้อยู่ที่
ผู้ร้อง จะนั้นประเด็นที่จะพิจารณาเรื่องนี้จึงมิได้อยู่ที่ผู้ลงชื่อสนับสนุน
ถ้ามหากาฬสมາคุณหรือรู้บาลต้องการพึงเสียงสนับสนุนหรือเสียงค้าน ประ
กอบการพิจารณาเรื่องนี้แล้ว อาทมาภาพขอให้ออกประกาศเพื่อเอาเสียงโหวต
อีกครั้งได้

ถ้าพูดถึงหลักการและปกติวิสัยของชนทั่ว ๆ ไปแล้ว ย่อมนิยมพอใจ ในคุณธรรมแห่งความสามัคคี ความยุติธรรม ความเสมอภาค เว้นแต่ พาธิชนซึ่งเห็นประโยชน์ตนเป็นใหญ่เท่านั้น เพราะพวกพาธิชนนิยม นโยบายในการหลอกหลวง มิได้นิยมในความสัตย์ความจริง ในคราวใดที่เข้า ต้องการประโยชน์ เขาก็ยกย่องส่งเสริมในคุณธรรมแห่งความสามัคคี ความ ยุติธรรม ความเสมอภาคไว้เป็นโถ่ พอเขาสำเร็จประโยชน์ได้รับความสุข ความสบายนอยู่เห็นอีกคนแล้ว เขาจะกลับเกลี้ยดกลัวความสามัคคี ความยุติ- ธรรมและความเสมอภาคเป็นอย่างที่สุด ในเมื่อเขاهันโครงสร้างสามัคคีกันขึ้น พวกพาธิชนมักเห็นแต่ประโยชน์ตนเป็นใหญ่ก็พยายามทำลายขัดขวางด้วย นโยบายต่าง ๆ แต่ขอที่น่าอศจรรย์ที่สุดก็คือเรื่องที่ขอให้คุณะสังฆะรวมสามัคคี กัน ให้การปักครองมีสิทธิ์เสมอภาคกันในทางกฎหมาย เพื่อประโยชน์แก่ ชาวบ้านพระพุทธศาสนา และเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการ ปักครองคุณะสังฆะซึ่งเป็นวิสัยของสมณเพศแท้ ๆ ไม่ได้ทำให้ผู้หนึ่งผู้ใดเดือด ร้อนหรือมิได้เป็นประโยชน์เจพะบุคคลหรือหมู่คณะได้เลย แม้กระนั้นก็ยัง มีพาธิชนปลูกบัน្ល้ำอกุศลยังให้คุณะสังฆะ รัฐบาลตลอดจนประชาชนให้ เข้าใจพิดไปต่าง ๆ นานายิ่งไปกว่าวนนัยมีผู้บังอาจเข้าไปปั่นแย่ปลูกบัน្ល้ำอกุศล พระมหา เตรฝ่ายมหานิกายให้ท่านเข้าใจพิดโดยประسنคจะยืนมือ (อ่านจาก) ให้ทุกใน พวกของท่านเอง แต่พระมหาเถรทั้งสองฝ่ายและรัฐบาลผู้ทรงไว้วิชั่นอำนาจมี วิจารณญาณอ่อนรอน kobophong ไม่หลงไปตามกlobayของพาธิชน เรื่องจึง ได้สงบเรียบร้อยอยู่ ถ้าท่านผู้มีอำนาจหลังกlobayพาธิชนแล้วเลี้ยวอำนาจมา ในสิ่งที่พิด ๆ ขึ้นเรื่องนั้นก็อาจจะไปกันใหญ่ กรรมที่สำคัญดีคิดชอบดังกล่าวแล้ว นั้น อาจกลับเป็นกรรมที่ชั่วร้ายที่สุดไปก็ได ในเมื่อความไม่เป็นธรรมเกิด

ขึ้นเพื่อระความเคารพความเชื่อถือนี้โดยมีอยู่ก่อนหน้าและด้วยความต่อไปนี้ได้
 นั่นก็เพื่อจะมีผู้คนที่เชื่อถือว่าผู้อ่านจะเข้าใจดีในเรื่องนี้ โดยใช้อ่านจะไม่เป็น
 ธรรมจนไม่มีผู้คนที่เชื่อถือแล้ว อ่านอาจซึ่งเคยมีอยู่นั้นจะมีต่อไปได้อย่างไร
 ในเมื่อไม่มีใครเข้าใจการเชื่อถือ และความจริงการที่พระสงฆ์ทรงสองฝ่ายจะ
 ร่วมสามัคคีทำสังฆกรรมกันได้หรือไม่ได้นั้น เป็นหน้าที่ของมหาเถรทั้งสอง
 ฝ่ายซึ่งมิอาจในการบริหารคณะสงฆ์จะตกลงกัน เพราะต่างฝ่ายต่างกันนับถือ
 อยู่ในพระศาสนาเดียวกัน คือว่าถ้าท่านเห็นพระศาสนาและหมู่สังฆเป็น^๑
 ใหญ่แล้วก็มิทางที่จะรวมกันได้โดยวิธีวางระเบียบ ในข้อปฏิบัติให้สม่ำเสมอ กัน
 ตามพุทธชนัญญาติ แต่ถ้าท่านเอาตัวของท่านเป็นใหญ่ ก็เป็นอันแน่นอนว่ารวม
 กันไม่ได้ เพราะความนิยมนับถือลักษณะภิกษุนี้ไม่มีกฎหมายหรือสิ่งใดเป็น^๒
 เครื่องบังคับห้าใจคราได้ เมื่อร่วมกันไม่ได้ บัญชาสำคัญก็เหลืออยู่ที่การแก้^๓
 ไขพระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสงฆ์ ซึ่งกฎหมายบังคับให้พระสงฆ์^๔
 จำต้องปฏิบัติตามโดยรัฐบาลเป็นผู้ออก และพระราชบัญญัติปักครองคณะสงฆ์^๕
 ร.ศ. 121 นี้ แน่เหลือเกินว่าเป็นกฎหมายที่ไม่ให้ความยุติธรรมและความ
 เสมอภาคแก่คณะสงฆ์ ไม่ถูกต้องตามพุทธโอวาท นับว่าผิดทั้งคติโลก คติ
 ธรรม และยังรัฐบาลนี้เป็นรัฐบาลประชาชนเป็นปัจจัยด้วยแล้ว กฎหมายอันนี้ก็ใช้
 ไม่ได้ที่เดียว เพราะขัดกับวิธีการปักครองระบบปราชานิยมโดยด้วยคณะ
 สงฆ์ฝ่ายมหานิกายก็มีสัญชาติเป็นไทยบังคับสยาม สมควรจัดตั้งมีสิทธิ์เสมอ
 ภาคกันในทางกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ แต่พระราช
 บัญญัติการปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ให้สิทธิ์ในการปักครองไว้กับคณะ
 สงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ดูประดุจฝ่ายคณะสงฆ์มหานิกายมิได้มีสัญชาติเป็นไทย
 การปักครองคณะสงฆ์แห่งสยามดูเสมือนหนึ่งคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็น
 โคลนนีเมืองขึ้นของฝ่ายธรรมยุต เมื่อความไม่เป็นธรรม ความไม่เสมอภาค

มีอยู่ และทั้งยังถือเป็นคนละพวคุณละคุณะอิกตัวย ดังนี้การปักครองคุณะสังฆจะเรียนร้อยไปได้อย่างไร จะนั่นการแก้ไขพระราชบัญญัติปักครองคุณะสังฆอันไม่เป็นธรรมนี้รู้บาลประชาธิปไตยที่แท้จริงจะปฏิเสธเสียไม่ได้เป็นอันขาด

จริงอยู่ถ้ามีผู้ดูว่า แต่ก่อนทำไม่ปักครองกันอยู่ได้ อาตามากาพขอเจริญพรว่าเพราจะการปักครองบ้านเมืองสมัยก่อนปักครองกันอย่างแอบโฉลัด ก็จัต้องทนอยู่ เม็จะพูดจะร้องก็ไม่มีเครื่องดักการให้ ที่พูดที่ร้องกันขึ้นเวลา นักเพราจะเห็นว่ารู้บาลนี้เป็นรู้บาลประชาธิปไตยอันแท้จริง และถ้าพูดถึง วิธีปักครองของพุทธจักรแล้วเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงที่เดียว แต่หาก ว่าผู้มีอำนาจได้คิดจัดรูปให้แปรปรวนไปเสีย เมื่อฝ่ายศาสนาจารกับเปลี่ยนรูป เป็นประชาธิปไตย ฝ่ายศาสนาจักรก็จัต้องหมุนตาม จุดประสงค์คันสำคัญ ยังคงคุณะผู้ก่อการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาไม่พียงเท่านั้น ถ้าจะพูดถึงการ รวมและไม่รวมแล้ว คุณะสังฆผู้มายานิกายก็ไม่เห็นความจำเป็นอะไรใน การรวม เพราจะมีวัดมีโบสถ์อยู่เหมือนกัน ไม่จำเป็นต้องไปขออาศัยใคร หรือ ต้องแบ่งเอาวัดเอาใบสักของใครมาอยู่ ฝ่ายธรรมยุตเสียก็อกที่กลับต้องเอาวัด ของผู้มายานิกายไปอยู่ การที่คุณะสังฆผู้ก่อการปฏิสังขรณ์การพระศาสนา กระทำดังนี้ก็ด้วยหวังประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระ พุทธศาสนาด้วยสุจริตธรรมอันแท้จริง ฉะนั้นในฐานะที่อาตามากาพเป็น กรรมการอยู่รูปหนึ่ง จึงขอเจริญพรให้ทราบเพื่อจะได้พัฒมุตติกังขาเสียที

ขอเจริญพร

พระปลัดเจึก

ประธานกรรมการคุณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา

ที่ 7/2478

วัดมหาพฤฒาราม จังหวัดพระนคร

วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2478

เจริญพรนายัง หลวงสินธุส่งกรรมชัย รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการ

เนื่องจากเวลานี้ อาตมาภาพได้ทราบเหตุที่น่าஸลดใจว่ามหามกุฏ
วิทยาลัยได้ออกประกาศเป็นการลงทะเบียนคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาอย่าง
ไม่แสดงเหตุผล โดยอ้างนโยบายของกระทรวงธรรมการเป็นเครื่องมือ ดัง
ปรากฏจากจดหมายของมหามกุฏฉบับที่ 59/2478 ซึ่งพระพจนมนูนีเป็นหัว
หน้ากองบํารุงการพระพุทธศาสนา มีถึงท่านเจ้าคุณราชกวิญอานวยการศึกษา
ปริยศธรรมประจำณadalปราชินบุรี ถ้อยคำตอนหนึ่งว่า มหามกุฏไม่กล้า
จะบํารุงพระธรรม gereงจะขัดนโยบายของกระทรวงธรรมการและอิกฉับหนึ่งของ
พระราชวิธี 48/399 ถึงเจ้าคุณพุทธิรังษี เจ้าคณะจังหวัดและเชิงเทรา
ถ้อยคำตอนหนึ่งว่า ห้ามไม่ให้เจ้าคณะยกย่องพระพุทธปฏิสังขรณ์ในตำแหน่ง
เป็นเจ้าดและเจ้าคณะหมวด ห้ามไม่ให้เป็นอุบัชฌายะและขอสมณศักดิ์
ตลอดจนห้ามไม่ให้ตั้งเป็นครุสอน อันเป็นเหตุให้เพาะปลูกความรู้ความคิด
เป็นตนเข่นนี้

ในฐานะที่อาตมาภาพได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานของคณะ อาตมาภาพ
จึงมีความประสารณาให้เพื่อทราบเหตุการณ์อย่างแน่ชัดว่า เวลาที่กระทรวง
ธรรมการมีนโยบายต่อคณะปฏิสังขรณ์อย่างไรบ้าง และสำเนาจดหมายของ
พระสุพจนมนูนีที่กล่าวมาถึงข้างต้นนี้ ผิดหรือชอบต่อนโยบายของกระทรวง
ธรรมการประการใด อีกประการหนึ่ง ถ้าหากไม่มีนโยบายแต่อย่างใด
อย่างหนึ่งแล้ว อาตมาภาพขอทราบว่ากระทรวงได้จัดการภายในวัดถูกประสงค์
ของคณะนี้เพียงไร ขอชี้แจงให้อาตมาภาพทราบด้วย เพื่อจะได้ทำความเห็น

ให้ถูกต้องและจะได้ชี้แจงชาวคณบัญชีตาม
ทั่วไป

ห่วงความสงบเรียบร้อยโดย

ขอเจริญพร
พระปลัดเจ็ก^๔
ประธานกรรมการคณบัญชีสังขรณ์การพระศาสนา

๕ ก./2478

วัดมหาพฤฒาราม

วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘

ขอเจริญพรมาบังนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีและ
รัฐมนตรีทั้งหลาย

คณบัญชีมาภาพผู้มีนามโดยสมมติว่า “คณบัญชีสังขรณ์การพระ-
ศาสนา” ได้มีความมุ่งหวังอย่างแรงกล้าในอันจะผลดุลคานิจักรให้เจริญรอย
ตามรัฐจักร ซึ่งคณบัญชีได้พยายามปรับปรุงให้ดำเนินขึ้นสู่ระบบแห่ง^๕
วัฒนธรรม และต้องการจะให้รัฐจักรกับศาสนาจักรดำเนินคู่กันไปด้วยดี โดย
ไม่มีการขัดกันดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ จึงได้ทำการอ้างแสดงวัดถupaประสังค์พร้อม
กับพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณบัญชีและการพระศาสนาที่ร่างขึ้นใหม่
เสนอไปทางกระทรวงการ ๒ ชุด เพื่อขอให้นำเสนอมาตราสัมมาคม ๑ ชุด
แต่หน้าได้รับผลแต่ประการใดไม่ เม้มเพียงคำตอบก็ไม่มีจันเวลาล่วงเลยมาถึง
ป่านนี้ คณบัญชีมาภาพจึงได้พร้อมใจกันทำการอ้างเสนอแด่ท่านเจ้าคุณผู้เป็น^๖
นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีทั้งหลาย เพื่อพิจารณาและอำนวยความสำเร็จ
ให้แก่คณบัญชีมาภาพ ดังสำเนาที่ได้ยื่นมาพร้อมกับหนังสือนี้แล้ว และขอ
เสนอรายนามผู้เห็นร่วมในการปฏิสังขรณ์การพระศาสนาเพิ่มเติมจากที่ได้ยื่น
ไว้ต่อกระทรวงการ มากพร้อมกับหนังสือนี้ด้วย

ขอเจริญพร

พระปลัดเจํก	วัดมหาพุฒาราม
พระมหาແຢັ້ມ ປ. ၅	วัดภคินีนาถ
พระมหาສນີຫ ປ. ၇	วัดพระเชตุพน ၇
พระมหาຂົ້ມ ປ. ၅	วัดปทุมคงคา
พระລັນຈ ປ. ၃	วัดเทวราชกุญชร
พระมหาຄວ ປ. ၅	วัดวิเศษการ
พระมหาຍຸ່ເສັ້ງ ປ. ၅	วัดปทุมคงคา
พระບຸດູຜູ້ເທິນ	วัดอนงคaram
พระບຸດູຜູ້ເຫຼວ່ອ ປ. ၃	วัดอนงคaram
พระສນູ໌ຫີ່ແຊ່ນ	วัดอนงคaram
พระมหาບົວນ ປ. ၃	วัดราชบูรณะ
พระมหาຫົນ ປ. ၃	วัดราชบูรณะ
พระมหาຫັນຫົ້ນ ປ. ၃	วัดวิเศษการ
พระບຸດູຜູ້ວຍ	วัดยานนาวา
พระเงົນ	วัดอรุณ ၇
พระมหาສົມບັບ	วัดโนisseโลກຍ
พระແມ່ນ	วัดอรุณ ၇
พระมหาທອງອຍູ່ ປ. ၃	วัดอรุณ ၇
พระมหาໂຫດ	วัดอรุณ ၇
พระທອງເອມ	วัดปทุมคงคา
พระมหาຫົດ ປ. ၅	วัดพระเชตุพน ၇
พระมหาມູລ ປ. ၅	วัดบพิตรພິມູ່
พระมหาລົມູລ ປ. ၅	วัดปทุมคงคา
พระຮອມ	วัดพระเชตุพน ၇

๕ ช. / 2478

เจริญพรมายัง นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี และ รัฐมนตรีทั้งหลาย

ก่อนสมัยรัชธรรมนูญนี้ สยามประเทกมีการปักครองโดยระบบอภิสมบูรณากาลัง ราชคือพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดเหนือกฎหมาย คร้นต่อมาผลเมืองมีความฉลาดและสามารถในการนี้อันเกี่ยวข้องด้วยประเทศทั่วไป พระมหากรุณาธิคุณจึงทรงพระราชทานธารมณ์นูกุการปักครองประเทศไทย ตามความประسنค์ของข้าราชการและประชาชนผู้ที่อยู่ใน ข้อนี้ย่อมเป็นที่ยินดีอย่างสูงสุดของผลเมือง เพราะการปักครองโดยระบบอภิสมบูรณ์นูกุ ย่อมสมควรแก่การและเทศะในสมัยนี้เป็นอย่างดี นี้เป็นความเป็นไปในฝ่ายรัฐจักร์

ส่วนในฝ่ายศาสสนจักร์ การบริหารสังฆมณฑลอันเป็นหน่วยหนึ่งของผลเมือง ก็ได้ออนุโลมตามฝ่ายรัฐจักร์โดยลำดับมา ตัวอย่างเช่น ตำแหน่งผู้บริหารฝ่ายรัฐจักร์และศาสสนจักร์ เป็นตำแหน่งเดียวกัน ตั้งแต่ชั้นต้นจนถึงชั้นสูด อาศัยเหตุนี้จึงได้เกิดมีพระราชนักบัญญีลักษณะปักครองคณาจะง ร.ศ. 121 ขันเป็นฉบับแรกในสังฆมณฑล โดยความมุ่งหมายเพื่อจะให้ศาสสนจักร์เจริญรอยตามรัฐจักร์ อันเป็นระบบอภิสมบูรณ์ที่เหมาะสมในสมัยก่อน

พระราชนักบัญญีต้นนี้ เป็นพระราชนักบัญญีตี่ที่คณาจะงได้ถือเป็นหลักแห่งการบริหารสังฆมณฑลสืบมา ตั้งแต่สมัย ร.ศ. 121 จนถึงสมัยปรัชญาบันนี้ นับเป็นเวลาเกือบ 40 ปี โดยมิได้มีการแก้ไขปรับปรุงใหม่ให้ออนุรูปแก่กาลเทศ พพระราชนักบัญญีต้นนี้ บางมาตรฐาน มาตรา ๓ อันมีความว่า “พระราชนักบัญญีตี่นี้ไม่เกี่ยวข้องนิกายสงฆ์ กิจและลักษณะในนิกายนั้น ๆ ซึ่งเจ้าคณาจะหรือสังฆนายกในนิกายนั้น ได้เคยมีอำนาจจ่าวกลา้วบังคับมาแต่ก่อน

ประการใด ก็ให้คงเป็นไปตามเคยทุกประการ แต่การปกครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิเกย์หั้งปวง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ มาตรานี้เป็นมาตรฐานที่แนบแน่นการบริหารสังคมthalให้ลักษณ์ไม่เป็นระเบียบและก้าวถ่างกัน โดยที่ให้สิทธิและอำนาจพิเศษแก่บังนิเกย์ในทางบริหาร เป็นการไม่สมอภาคกัน และเป็นการทำสังคมthalให้ห่างจากกัน โดยไม่มีวันที่จะสมานกันได้ในเมื่อพระราชบัญญัตินี้ยังคงอยู่ตามรูปเดิม

การบริหารสังคมthalที่แท้ ต้องถือสองมุมเป็นใหญ่ ไม่มีการแบ่งแยกการบริหารออกเป็นนิเกย์เช่นนี้ หรือให้สิทธิและอำนาจพิเศษแก่สังคมthalได้เลย ซึ่งเป็นหลักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แต่เหตุใน พระราชบัญญัติที่พระมหากรุณาธิรัตน์ทรงพระกรุณาโปรดให้ตราขึ้นใช้ในสังคมthal จึงได้ปรับรูปไปจากหลักพุทธศาสนาเช่นนี้ เพราะเลียนแบบการบริหารแบบสมบูรณากฎาธิราชนั่นเอง แต่ก็นับว่าเป็นอันใช้ได้ในสมัยนั้น

สังคมthalเป็นผู้นำประเทศชาติในทางจริยศึกษา แต่ว่าการบริหารของสังคมthalเองยังลักษณ์ไม่เป็นระเบียบ ปราศจากสมภาพพอดีต่อหลักแห่งสามัคคีธรรมเช่นนี้ ครุฯ ยอมปฏิเสธไม่ได้ว่า ไม่ผิดหลักแห่งศีลธรรมและยังในสมัยนี้ด้วยแล้วยังเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญอีกด้วย เพราะการบริหารระบบรัฐธรรมนูญนั้น ยอมให้ความเสมอภาคแก่ประชาชนทั่วไปโดยมิได้มีการให้สิทธิแก่ประชาชนใด ดังความในมาตรา 12 แห่งรัฐธรรมนูญว่า “ภัยในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอภาคในกฎหมายฐานันดรศักดิ์โดยกำนันดกติ โดยแต่งตั้งกติ ไม่ทำให้เกิดเอกสารสิทธิแต่อย่างใดเลย” จริงอยู่คณะสังฆกับประชาชน ยอมมีสิทธิไม่เสมอภาคในพระราชบัญญัตินางอย่างในบางกรณี แต่โดยเฉพาะในพระราชบัญญัติสำหรับคณะสงฆ์โดยตรงแล้ว คณะสงฆ์ต้องมีสิทธิเสมอภาค จึงจะถูกต้อง อันนี้เป็น

หลักที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญนั้น และเป็นหลักแห่งศีลธรรม เป็นหลักแห่ง พุทธศาสนา

การบริหารอันไม่สมอภาคเช่นนี้ ย่อมเป็นวิถีทางแห่งความไม่สงบ เรียบร้อยในกรณีต่าง ๆ ทั้งเป็นทางให้เกิดมานะทิช្យและความดูหมิ่นในหมู่เดียว กัน อันไม่ใช่ทางแห่งศานติ และไม่ควรมีในสังคมชนชาติ ทั้งเป็นการแบ่งแยกซึ่วิตจิ ใจของประชาชนออกเป็น 2 พวก ไม่ตรงตามความมุ่งหมายของรัฐธรรมนูญที่ต้องการให้เป็นพวกรเดียว กันและผิดหลักแห่งศีลธรรม ความข้อนี้เป็นที่ปรากฏแก่ใจของประชาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก หากไม่จัดการแก้ไขให้เป็นไปในหลักแห่งสมภาพและสามัคคีธรรมแล้ว ความที่ผลเมืองของสยามวิภาคออกเป็น 2 พวก เพราะสังคมปีศาจสหชา ในนิกายเป็นมูลเหตุ จัดตั้งทวีคุณโดยลำดับ นับว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าประ耻นา และเป็นมหาภัยที่น่าวิตกเพียงไร จะเห็นได้ในเรื่อง 2 นิกายแห่งคริสตศาสนา ในประเทศไทย ในสมัยพระเจ้าฟรังซิสที่ 1 เป็นต้น

อนึ่ง รัฐจักร์และศาสนาจักรย่อสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสมอมา ทั้งในการบริหาร ทั้งในการดำเนินการ เมื่อรัฐจักร์มีการแก้ไขจะเนียนบriหารเป็นต้นประการใด ศาสนาจักรก็ย้อมอนุโลมตามประการนั้น ไม่ปล่อยไว้ให้ขัดกันดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ จึงจัดเป็นวิถีแห่งวัฒนธรรมทั้ง 2 ฝ่าย และได้ชื่อว่าเป็นจักร์ คือเป็นประดุจล้ออันหมุนนำสยามประเทศให้ดำเนินชั้นสู่วัฒนธรรมโดยลำดับ แต่ถ้ารัฐจักร์หมุนไป ส่วนศาสนาจักรหานมุนตามไปไม่ ดังนั้น ก็ชื่อว่าจักร์ทั้ง 2 คือรัฐจักร์และศาสนาจักรยังขัดกันอยู่ เป็นเหตุให้หมุนนำสยามประเทศไปสู่ความเจริญไม่สะดวก จำต้องแก้ไขโดยแท้

เนื่องจากเหตุและผลดังกล่าวแล้ว ได้มานั้นเกิดในจิตของคณะอัตมาภาพเป็นเวลานาน และมีความปราณนาอย่างแรงกล้าในอันจะให้ศาสนาจักร

ดำเนินตามหลักแห่งพุทธศาสนาโดยแท้จริง เพื่อความดับปีเปแห่งความไม่เสมอภาค การถือทิษฐามานะในระหว่างนิกาย ความอยุตติธรรมที่เนื่องมาแต่สิทธิพิเศษเป็นอาทิ จึงได้ทุ่มเทกำลังความสามารถเวลาและประโยชน์ส่วนตัว โดยมีได้ค่านึงถึงเพื่อบรรลุความประภูมานั้น ๆ

ในการกระทำการนี้ คณะกรรมการฯได้อันุมัติกรรมการชั่วคราวขึ้น คณะกรรมการ ซึ่งได้นำการร่วมพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะกรรมการสงฆ์และการพระศาสนาจะบังหนึ่ง ทำคำร้องขอแสดงจุดประสงค์และเสนอร่างพระราชบัญญัตินั้นจะบังหนึ่ง ยื่นไปทางกระทรวงธรรมการ ๑ ชุด และขอให้กระทรวงธรรมการนำเสนอมหาเถรสมาคม ๑ ชุด เพื่อขอให้พิจารณาและอนุญาตถวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

1. ขอให้แก้และปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะกรรมการสงฆ์ เสียใหม่ เพื่อให้สมกับ ผู้ได้มีการบริหารโดยเสมอภาคกัน

2. พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะกรรมการสงฆ์นั้น ต้องทรงไว้ซึ่ง ความเสมอภาค ปราศจากเอกสารสิทธิแห่งนิกายใดนิกายหนึ่ง หรือแม้แห่ง เอกชน และทุกๆ รูป

3. ขอให้คณะกรรมการสยามมีส่วนร่วมสังฆกรรมด้วยกันได้ เมื่อร่างพระราชบัญญัติและหนังสือร้องขอเหล่านั้น ได้ยื่นไปก่อน สมัยปีตสภานผู้แทนราษฎรครองราชบัลลังก์ซึ่งเป็นเวลานานแล้ว ก็ยังหาได้รับตอบแม้แต่ประการใดไม่ ซึ่งไม่ต้องด้วยหลักที่ทางการจะพึงปฏิบัติเช่นนั้น และไม่ปรากฏว่ากระทรวงธรรมการ ได้จัดการภายใต้วัตถุประสงค์แต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย

ด้วยเหตุนี้คณะกรรมการฯดำเนินการนี้ไปแล้ว จึงได้อันุมัติกรรมการเพิ่มเติม ขึ้นอีกใหม่ ให้ทำคำร้องขออุทธรณ์นี้ เสนอแด่ท่านเจ้าคุณนายกและรัฐมน-

ตรีทั้งหลาย เพื่อวินิจฉัยและอ่านวิวัตถุประสงค์ โดยจะเพาอย่างยิ่งที่คณะรัฐบาลจะพึงทำได้ และเป็นหน้าที่ของรัฐบาลโดยตรงเพียง 2 ประการคือ

1. ขอให้แก้และปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสังข์เสียใหม่ เพื่อให้งม 2 ฝ่ายได้มีการบริหารโดยสมอภาคกัน

2. พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสังข์นั้น ต้องทรงไว้วังความสมอภาค ปราศจากเอกสารสิทธิแห่งนิเกย์ในภายหนึ่ง หรือแม้แห่งเอกสาร แต่ทุกๆ รูป

ทั้งนี้ เมื่อท่านเจ้าคุณนายกและรัฐมนตรีทั้งหลาย เมื่อปรีบประดุจเทพเจ้าที่ทรงรักษาธารัฐธรรมนูญ ได้พิจารณาเห็นควรแล้วโดยดุลยพินิจ จะได้อ่านวิวัตถุประสงค์ของคณะอาทมาภาพ ให้บรรลุผลตามความป্রารถนาที่มีมานาน ทั้งจะเป็นที่เพิ่มความยินดีและเพิ่มความนับถือของประชาชนชาวสยามผู้เคารพต่อพระรัตนตรัยว่า รัฐบาลนี้เป็นผู้อาใจใส่ไม่ลืมห่วงหรือวางเฉยต่อศาสนา อันเป็นเจ้าของแห่งดวงใจของชาหงหลาย ทั้งเชื่อว่าเป็นการกระทำเพื่อศาสนาและรัฐบาลในภาย ทั้งรัฐธรรมนูญก็จะได้นำว่าเป็นกำแพงเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย

แม้การกระทำของคณะอาทมาภาพนี้เป็นการกระทำเพื่อความเจริญแห่งศาสนาจาร์เพื่อเชิดชูรัฐธรรมนูญอันถือหลักแห่งศึกธรรมก็จริง แต่ก็ยังมีผู้ไม่ต้องการให้การกระทำนี้สำเร็จ เป็นที่น่าอนุมัติว่ายังมีผู้ทำการเป็นปฏิบัติที่ต่อผู้ทำการเชิดชูรัฐธรรมนูญอิกพากหนึ่ง ซึ่งคณะรัฐบาลควรจะดำเนินยกไว้ เพื่อบังกันภัยในภายหลัง ผู้ที่ไม่ต้องการให้แก้ไขกฎหมายที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ก็ต้องผูกไม่ยินดีในการบริหารระบบฉบับรัฐธรรมนูญด้วยใจจริง นอกจายินดี เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น นับว่าเป็นภัยของรัฐธรรมนูญส่วนหนึ่ง

ในที่สุดนี้คณะօາມavaP ขอแสดงความสุจริตใจในการกระทำครงนี้ ว่า มิได้มีเจตนามักใหญี่ไฝ่สูงแต่ประการใด หรือมิได้มีทุขเจตนาต่อบุคคล หรือคณะฯ เลย ที่ตั้งอุตสาหกระทำมาด้วยความลับาก ก็พระประราถนา ให้การบริหารสังฆมณฑลเป็นการเสมอภาคไม่ลักษัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความ สามัคคีธรรม นำให้ศาสนจักรและรัฐจักร์เจริญตามกัน และพระราชนัญญ์ต ลักษณะปักครองคณะสงฆ์นั้น จะได้เป็นระเบียบกลมเกลี่ยวไม่ขัดต่อรัฐธรรม นญี่ และในที่สุดอันเป็นปรมາණิค ก็เพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณแห่ง สมเด็จพระสมมาร์ตมพุทธเจ้า ในทางที่ทำกิจสนใจสนับสนุนพระพุทธประสังค์ของ พระองค์ คือศานติภาพอันมีมูลมาแต่สมภาคและสามัคคีธรรมดังกล่าวแล้วฯ

ขอเจริญพร

พระปลัดเจึก	วัดมหาพฤฒาราม
พระมหาແຢ່ນ ป. ៩	วัดกคินีนาถ
พระมหาສັນຍ ป. ៧	วัดพระเชตุພນ ៧
พระมหาຈົ່ມ ป. ៥	วัดປຸຖົມຄຄາ
พระລອງ ป. ៣	วัดເທວະຮູກນູ້ຫະ
พระมหาຫຼີ ป. ៥	วัดວິເສຍກາ
พระมหาຍຸ່ງເສົ່ງ ป. ៥	วัดປຸຖົມຄຄາ
พระນຸ້ມເທຍນ	วัดອອນງຄາຣາມ
พระນຸ້ມແລດ້ວ ป. ៣	วัดອອນງຄາຣາມ
พระສຸມຫຼື້ແໜ່ນ	วัดອອນງຄາຣາມ
พระมหาປ່ວນ ป. ៣	วัดราชบูรณะ

พระมหาชน ป. ๓	วัดราชบูรณะ
พระมหาขันธ ป. ๓	วัดวิเศษการ
พระบุญช่วย	วัดยานนาวา
พระเงิน	วัดอรุณฯ
พระมหาสมบ	วัดโนมลโกลบ
พระแม่น	วัดอรุณฯ
พระมหาทองอัญ ป. ๓	วัดอรุณฯ
พระมหาโชคต	วัดอรุณฯ
พระทองเอม	วัดปทุมคงคา
พระมหาหett ป. ๕	วัดพระเชตุพนฯ
พระมหามูล ป. ๕	วัดบพิตรพิมุข
พระมหาลุมูล ป. ๕	วัดปทุมคงคา
พระหอม	วัดพระเชตุพนฯ

ที่ 1103/2478

สำนักงานเลขานุการนายกรัฐมนตรี

20 สิงหาคม 2478

เรื่อง ตอบรับเรื่องราวขอให้ช่วยเหลือเรื่องขอให้แก้ไขพระราชบัญญัติ
 ลักษณะประกอบองค์คณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เดখานุการนายกรัฐมนตรีนัมส
 การมาจัง พระมหาสนิช สาตร์ศุภกิจ
 ลิขิตของท่านลงวันที่ 14 เดือนนี้ ขอให้พิจารณาช่วยเหลือเรื่องขอ
 ให้แก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะประกอบองค์คณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นน นายก

รัฐมนตรีได้รับไว้พิจารณาแล้ว ผลของการพิจารณาเป็นประการใดจะแจ้งให้ทราบต่อไป

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพ

ขุนนิรันดรชัย

14/2478 เลขที่ 518 ศูนย์มาสตาน นางเลิ้ง จังหวัดพระนคร
วันที่ 16 มีนาคม พุทธศักราช 2479

เรื่อง คณะปฎิสังขรณ์การพระศาสนา ขอแก้พระราชบัญญัติลักษณะปก
กรองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

จาก นายอันท์ ศุภมา

ถึง ท่านสมชายสกุลผู้แทนรายภูร ประธาน 1 ประธาน 2

ในสมัยที่ประเทศไทยได้ใช้ระบบการปกครองอย่างแบบมีรัฐธรรมนูญแล้ว ประชาชนสยามต่างก็เกิดความตื่นตัวกันทั่วไปว่า ทุกคนในชาติ ย่อมต้องอยู่ร่วมกันเป็นสุขภายใต้บทกฎหมายเดแห่งกฎหมาย แม้แต่องค์พระมหาภัตตริย์ก็ยังต้องปฏิบัติราชกรณียิกิจไปในกรอบแห่งรัฐธรรมนูญ รัฐบาลย่อมไม่กลอยให้บุคคลผู้ใดทรงอำนาจเหนือกฎหมายเลย ครั้นเมื่อได้ทราบ คำของชุนศุนธิวิทยศึกษากร ตอบกระทู้ถามของ ร.ก. ทองคำ คล้ายโอกาส สมชายสกุลผู้แทนรายภูร ในเรื่องที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์แห่งสยามมีใจความว่า “คณะสงฆ์ได้เสนอรายงานให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติปกรองคณะสงฆ์ ร.ศ.

121 นั้น ความจริงหาได้ร้องเรียนถูกต้องตามทางการของคณะสงฆ์ไม่ เพราะคณะสงฆ์บางหมู่บางเหล่าท่านที่ร้องเรียนมา ทางฝ่ายมหาเถรสมาคม

จึงไม่เห็นด้วย ความจริงพระราชบัญญัตินี้เป็นการที่ปฏิบัติโดยสันนิษัย
ร้อยดีอยู่แล้ว หากแต่ผู้ปฏิบัติไม่เป็นไปตามพระราชบัญญัติ จึงยกที่จะ^{ก็}
แก้ไข” ความจริงคณะปฏิสังขรณ์ฯ ได้ยื่นเรื่องถึง ๓ ทาง คือ มหาเถร
สมाचม, นายกรัฐมนตรี, กระทรวงธรรมการ เมื่อได้ทราบคำตอบนี้แล้ว
ก็เปลี่ยนความหมายว่า กฎหมายเรื่องนี้แล้วแต่มหาเถรสมाचม เมื่อเป็นเช่น
นี้ จะให้เข้าใจในคำว่า “ปกครองตามแบบมีรัฐธรรมนูญ” ได้อย่างไร เพราะ
ยังมีบุคคลหมู่หนึ่งซึ่งกุมอำนาจทางนิติบัญญัติ และบริหารบัญญัติไว้เองทั้งสอง
อย่าง เหตุใดจึงจะต้องให้มหาเถรสมाचมอันเป็นฝ่ายที่มีอำนาจทางบริหาร
เป็นผู้อ้อนวานเจ้าทางนิติบัญญัติ ด้วยการออกกฎหมายไม่ใช่หน้าที่ของมหาเถร
สมाचม ความจริงฝ่ายที่ร้องเรียนให้แก้ไขปรับปรุงก็ได้แลเห็นความบกพร่อง
อันนี้เอง จึงร้องเรียนขึ้นมา

ด้วยความนับถืออย่างยิ่ง

จันท์ ศุขมา

15/2478

วัดมหาพฤฒาราม

วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2478

อาทมาภาพในนามของคณะปฏิสังขรณ์พระศาสนा ขอเจริญพระมายัง
นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ทราบ

ด้วยคณะของอาทมาภาพพร้อมใจกันเห็นว่า ถึงคราวแล้วที่จะแก้ไข
พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสังฆ ร.ศ. 121 ซึ่งล้าสมัยอยู่นั้น ให้มี

ความสมบูรณ์ธรรมตามสมัย เพื่อความเจริญทางสามัคคีสังฆอันจะยังพระบวร พุทธศาสนาให้มั่นคงอยู่ชั่วกาลนาน จึงได้ทำเรื่องราวร้องขึ้นไปยังมหาเถรสมาคมดังเรื่องปراกถูในข่าวหนังสือพิมพ์แล้วແທບทุกฉบับ เรื่องนี้ได้มีพระภิกษุสงฆ์เห็นพ้องกันถึง 6,000 เศษ ในจำนวนนี้จะเป็นที่เท่านั้น จะยังเรื่องราผ่านหมวดแขวงของตนก็สุดความสามารถจะทำได้ จึงได้ยื่นผ่านมาทางกระทรวงธรรมการ ตั้งแต่วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 ไม่ทราบว่า จะเป็นด้วยเหตุไรจึงหายเงียบไป จนถึงวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2478 ได้รับหนังสือจากเลขานุการกระทรวงธรรมการ แจ้งมายังพระมหาสนิธ ซึ่งเป็นผู้แทนคณะคนก่อน ความว่า “ประธานมหาเถรสมาคมบัญชาว่า กรรมการมหาเถรสมาคมส่วนมากไม่เห็นด้วย” ดังปراกถูในสำเนาหนังสือ 40484/2478 ของกระทรวงธรรมการ ซึ่งได้แนบมากับหนังสือนี้แล้ว

เมื่อคณะกรรมการมาภาพได้ทราบ ต่างก็มีความร้อนใจว่า ทำไมประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชามาโดยไม่ได้เหตุผลอย่างใดเลย จึงได้ไปเรียนถามกรรมการมหาเถรสมาคมดูเป็นส่วนมาก ว่าได้ประชุมวินิจฉัยหรือมีใบอนุมาหารือเรื่องนี้บ้างแล้วหรือยัง ได้รับตอบว่ายังมิได้ประชุมวินิจฉัย หรือหารือเกี่ยวแก่เรื่องนี้เลย คณะกรรมการจึงเขียนหนังสือเรียนถามประธานกรรมการมหาเถรสมาคมขึ้นไปอีก เพื่อทราบเหตุผลว่าท่านได้ดำเนินการไปอย่างไรแล้ว ต่อมาวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2478 จึงได้รับหนังสือจากเลขานุการกระทรวงธรรมการ ใจความว่า “ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมมีบัญชาว่า เรื่องนี้ไม่ได้นำเข้ามหาเถรสมาคม พระศาสนสถานรองประธานกรรมการมหาเถรสมาคมเช่นสั่งในนามพระมหาเถรโดยมาก ว่าไม่อนุமติและไม่รับรู้ จึงเป็นอันได้ชื่อว่า ทำแทนมหาเถรสมาคมในหน้าที่ นับว่าถึงที่สุดแล้ว” ดังปراกถูในสำเนาหนังสือ 45982/2478 ของกระทรวง

ธรรมการ ซึ่งแบบมาพร้อมกันนี้แล้ว ในหนังสือบ่งความไว้ชัดเจนว่า เรื่องนี้ไม่ได้นำเข้าสู่มหามาตรสมาคม แต่เหตุไร่องประธานกรรมการมหามาตรสมาคมจึงได้เซ็นสั่งในนามของกรรมการมหามาตรสมาคม โดยที่ท่านทั้งหลายเหล่านี้ไม่รู้เห็นด้วยเลย

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการวินิจฉัยกรณีนี้ในหน้าที่มหามาตรสมาคม จะใช้ได้ตามพระราชบัญญัติปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 4 อย่างไรได้แต่ถ้าจะยังไม่ได้นำเข้าประชุมในองค์ประชุมแห่งมหามาตรสมาคม อันสมบูรณ์ตามบัญญัติในมาตรา 4 นั้นแล้วไหร่ เหตุไร่องประธานกรรมการมหามาตรสมาคมจึงมีบัญชานาว่า เรื่องนี้นับว่าถึงที่สุดแล้ว กับอีกประการหนึ่งคือตอบของขุนศุนธ์วิทยศึกษากร ทำการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการตอบกระทุกถามของนายร้อยโททองคำ คล้ายโอลกาล เรื่องคณะกรรมการปฎิสัช្រณ์ฯ ขอให้แก้ไขพระราชบัญญัตินี้ว่า ยังไม่สมควรแก้ โดยอ้างหลักฐานว่ามหามาตรสมาคมไม่เห็นพ้องด้วย ทั้ง ๆ ที่เรื่องยังไม่ได้วินิจฉัยกันให้เด็ดขาด สมบูรณ์ตามพระราชบัญญัตินั้น

ด้วยเหตุนี้ทำให้คณะกรรมการในถิ่นต่าง ๆ และมหาชนทั่วไปต่างร้องมาเพื่อขอทราบความจริงว่าดำเนินกันไปอย่างไรแล้วบ้าง ให้รับจัดการต่อไปบ้าง ยิ่งนานวันก็ยิ่งมากขึ้น คณะกรรมการมาภาพจึงเห็นพរ้อมกันว่า จำเป็นจะต้องเจริญพรหมายangท่านเจ้าคุณนายกฯ เพื่อขอبارมีเป็นที่พึ่ง ให้ช่วยอนุเคราะห์จัดการเรื่องนี้ให้สำเร็จไปให้จดได้ ด้วยเห็นเป็นผลดังต่อไปนี้ คือ

- เพื่อบันเทาความตื่นเต้นของคณะกรรมการและมหาชน ซึ่งกำลังอาจใจเสียกันอยู่นี้เสีย ด้วยว่าถ้ายังคงปล่อยอยู่แล้ว ยิ่งนานก็ยิ่งคืบขยายอกไป อาจทำความไม่สงบจนถึงแก่เดือดร้อนต่อรัฐบาลขึ้นก็ได้ เพราะเกี่ยวจิตวิญญาณหมู่มากนับด้วยจำนวนพัน

2. เวลา นี้ ความกราบทกราบเทือนระหว่างนิเกียลงซ์กำลังตึงเครียดอยู่ เพราะความไม่เสมอภาคกันโดยธรรมแห่งพระราชบัญญัตินี้ให้สิทธิพิเศษไว้ ถ้าได้แก้ไขให้มีสิทธิ์ทั่วโลกันเสมอภาคกันแล้ว ความแกร่งเย่งกodus กันก็จะสิ้นไป ความสามัคคีจะกลับมีขึ้นอย่างมั่นคง อันจะเป็นทางเจริญก้าวหน้าแห่งพระบวรพุทธศาสนาอีกขั้นโดยแท้

3. หากเรื่องนี้ไม่วินิจฉัยให้เป็นที่เจ้มแจ้ง และชี้ความจริงลงไปว่า พวกคณะปฏิสังขรณ์ฯ ทำการครองนี้ผิดหรือถูกอยู่ต่ำบันไดแล้ว จะด้วยเรื่อง ไรก็ตาม พระผู้ใหญ่ฝ่ายสงฆ์บางท่านถือว่า พระภิกษุสงฆ์ที่มีเชื้อเป็นคณะปฏิสังขรณ์พระศาสนาแล้ว ท่านยกอาเบินผู้มีความผิดหงหงด ดังปรากฏตามสำเนาหนังสือ 59/2478 ของมหามกุฎวิทยาลัย กับสำเนาหนังสือที่ 48/299 ของวัดเทพศิรินทราราษ ซึ่งได้แนบมาพร้อมกันนี้แล้ว นี่เป็นเหตุสำคัญข้อหนึ่ง ซึ่งพวกคณะของอาทิตย์ภาพได้รับความบีบคั้นอันไม่เป็นธรรมอยู่มากในเวลา นี้

4. เนื่องจากเรื่องยังไม่เจ้มแจ้งเด็ดขาดไปนี่เอง เป็นเหตุให้มหาชนเข้าใจกันไปต่างๆ นานา บ้างก็เข้าใจว่ามีผู้ใหญ่สนับสนุนอยู่หลังจาก ดังปรากฏเรื่องที่ประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชา เรื่องพระราชบัญญัติฯ เจ้าคณะมณฑลราชบูรี ซึ่งเป็นเหตุให้ท่านลาออกจากที่ฯ ที่กำลังมีความสามารถและปฏิบัติหน้าที่มาด้วยความเรียบร้อย โดยที่ท่านมิได้มีส่วนมาก่อนหน้า โดยที่ท่านมิได้มีส่วนมาก่อนหน้าที่ได้รับความจังหวัด แต่ที่ประชุมได้รับความจังหวัด คณะรูปหนึ่งรูปใดเข้ามาเกี่ยวข้องโดย ไม่เท่าที่ปรากฏรายชื่อในบัญชีท้ายคำร้องนั้นเท่านั้น หากแต่ไม่วินิจฉัยเรื่องให้เห็นว่าผิดหรือถูกอย่างไร บางพวกเลยหมายเอาว่าเป็นผิดผลอยยกอาโทษไปบ่ายผู้ใหญ่ ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติศักดิ์ของท่านโดยไม่เป็นธรรม

5. การแก้ไขหรือร่างพระราชบัญญัติใด ๆ นั้น ย่อมเป็นหน้าที่ของ
สภานิติแห่งราชภักดีและรัฐบาลตกลงกัน เวื่องที่เท่าที่บัญชาของประธาน
กรรมการมหามาตรสมาคมว่า ถึงที่สุดแล้วนั้น ถ้าถือว่าเป็นบัญชาของมหา
มหาราษฎร์ได้แล้ว ก็เท่ากับได้รับอนุญาตให้จัดการตามทางการได้แล้ว จะนั้น
จึงเป็นการสมควรที่ทางสภากับรัฐบาลจะจัดการแก้ไข ขอเจ้าคุณนายกฯ
ได้กรุณาดำเนินการรือในสภा เพื่อจัดการตามระเบียบการจนได้แก้ไขพระราช
บัญญัตินั้นให้จนสำเร็จไป

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเจริญพระมา
รับกวนแห่งฯ ที่ทราบอยู่แล้วว่า เจ้าคุณนายกฯ มีภารทางฝ่ายบริหารราชการแผ่นดิน
จกรหนักอยู่แล้ว ดังนี้

การจะควรประการใดขอبارมีเป็นที่พึง

(ลงนาม) พระปลัดเจ๊ก
ในนามของคณะปฏิสังขรณ์พระศาสนា

ที่มา : ชาราวงศ์—รักศรีวงศ์ (นามแฝง), คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาหรือการปฏิริยา
แห่งการศาสนาพื้นเมืองไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์ไสกอพิพิธภัณฑ์) หน้า
52—266.

ภาคผนวก ๘.

ร่างพระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสงม์และการพระศาสนา
พระพุทธศักราช 2477*

นริศราనุวัดติวงศ์ฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
(ตามพระราชกฤษฎีกา ลงวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2477)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกาเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีพระบรมราชโองการดำรัสเห็นอภิเษกฯ สั่งว่า

โดยที่สภาพแทนราษฎรพยายามคำปรึกษาว่า พระราชบัญญัติลักษณะ
ปักครองคณะสงม์ ร.ศ. 121 ซึ่งหมายกับสมัยหนึ่งนั้น บัดนี้ การปักครอง
ฝ่ายพระราชอาณาจักรได้เปลี่ยนแปลงและก้าวหน้าขึ้น สูรับบอบอารยะธรรม
คือแบบประชาธิปไตย ทั้งการปักครองท้องถิ่นก็ได้เปลี่ยนแปลงพิจจากเดิม
ทางฝ่ายพุทธจักรก็ได้เชื่อว่า มีวิธีทางดำเนินในแบบประชาธิปไตยอยู่แต่ก่อน
แล้ว จึงสมควรจะตราเป็นพระราชบัญญัติใหม่ แก้ไขให้เข้ารูปกับการ

*ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นร่างพระราชบัญญัติการปักครองคณะสงม์ ซึ่งคณะ
ปนิสังฆรถ์ฯ ได้ร่างและนำเสนอต่อคณะรัฐบาล

ปักครองฝ่ายพระราชอาณาจักร ทึ้งจะได้รวมรวมกิจการอื่น ๆ แห่งพระศาสนา ซึ่งแยกย้ายอยู่ในประกาศและพระราชบัญญัติต่าง ๆ และที่ยังไม่ได้ตราเป็นพระราชบัญญัติ ให้รวมอยู่ในพระราชบัญญัติฉบับเดียว เพื่อให้การศาสนา เจริญรุ่งเรืองเป็นหลักของประเทศไทยต่อไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัตินี้ไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า “พระราชบัญญัติลักษณะปักครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา พรบพุทธศักราช 2477”

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตลอดทั่วราชอาณาจักรสยาม นับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป บรรดาคณะสงฆ์แห่งสยาม ย่อมอยู่ในบทบังคับแห่งราชบัญญัตินี้โดยทั่ว กัน

มาตรา 3 ตั้งแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติ ลักษณะปักครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และบรรดาภัยหมาย กฎ และข้อบังคับ อื่น ๆ ในส่วนที่ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้แล้ว หรือซึ่งแบ่งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 4 เพื่อประโยชน์แห่งพระราชบัญญัตินี้ คำว่า

“พระศาสนา” ให้หมายถึงพระพุทธศาสนาแห่งสยาม

“คณะสงฆ์” ให้หมายความถึงสงฆ์ในนิกายเหล่านี้ คือ มหานิกาย 1 ธรรมยุติกนิกาย 1 รามัญนิกาย ।

“พระอารามหลวง” ให้หมายถึงวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าจำวนในบัญชีนับเป็นพระอารามหลวง

“อารามราชนคร” ให้หมายความถึงวัดซึ่งได้พระราชทานวิสุจนิษามสัมภาษณ์ได้เข้าบัญชีนับเป็นพระอารามหลวง

“ที่สำนักสงฆ์” ให้หมายความถึงวัดซึ่งไม่ได้รับพระราชทานวิสุขตามสัมมา

“ที่วัด” ให้หมายความถึงที่ซึ่งตั้งวัดจนตลอดเขตวัดนั้น

“ที่ธรรมีสังฆ” ให้หมายความถึงที่แห่งใด ๆ ที่เป็นสมบัติของวัด

“ทึกปนา” ให้หมายความถึงที่แห่งใด ๆ ซึ่งพระมหากษัตริย์ให้ทรงพระราชทานอุทกิจเงินอากรค่าที่แห่งนั้นขึ้นวัดก็ติ หรือที่ซึ่งเจ้าของมิได้ถวายกรรมสิทธิอุทกิจ เพียงแต่ยกผลประโยชน์อันเกิดแต่ที่นั้นขึ้นวัดก็ติ

“เงินศาสนสมบัติ” ให้หมายความถึงเงินรายได้ของวัดทั้งปวง อันเกิดจากเงินค่าอากรที่ทรงพระราชทานอุทกิจก็ติ เงินค่าที่กัลปนา ก็ติ หรือเงินค่าเช่าที่ และโรงเรือนในที่ธรรมีสังฆก็ติ

ภาค 1

ว่าด้วยวัดและการสำสันสมบัติ

หมวดที่ 1

ว่าด้วยวัด

มาตรา ๕ วัดกำหนดตามพระราชบัญญัตินี้เป็น ๓ อย่าง คือ พระราชวารามหลวงอย่าง ๑ อารามราษฎร์อย่าง ๑ และที่สำนักสงฆ์อย่าง ๑

มาตรา ๖ ที่วัดและที่ขึ้นวัดนั้น จำแนกตามพระราชบัญญัตินี้เป็น ๓ อย่าง คือ ที่วัดอย่าง ๑ ที่ธรรมีสังฆอย่าง ๑ ที่กัลปนาอย่าง ๑

มาตรา 7 ที่วัดก็ติ ที่รัฐสังฆก็ติ เป็นสมบติสำหรับพระศาสนา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นอัครศาสนูปถัมภกทรงปักครองรักษาโดย
พระบรมเดชาธนุภาพ ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์นั้นไปไม่ได้ เว้นแต่โดย
อาศัยอำนาจแห่งบทกฎหมายเฉพาะ

มาตรา 8 วัดใดสร้างลงมาไม่อ่าศัย ให้เจ้าพนักงานฝ่ายพระราชอาณา
จักรเป็นผู้ปักครองรักษาไว้ดังนั้น ทั้งที่รัฐสังฆชั้นนี้นัดด้วย

มาตรา 9 ผู้ใดจะสร้างวัดขึ้นใหม่ ต้องได้รับพระราชทานพระบรม
ราชานุญาตก่อน จึงจะสร้างได้ และพระบรมราชนุญาตนั้น จะพระราช
ทานดังนี้ คือ

ข้อ 1 ผู้ใดจะสร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้นใหม่ในที่แห่งใด ให้ผู้นั้นแจ้งแก่
นายอำเภอผู้ปักครองท้องที่แห่งนั้นเป็นลายลักษณ์อักษร ให้นายอำเภอปรึกษา
ด้วยเจ้าคณะแขวงนั้นตรวจและพิเคราะห์ข้อความเหล่านี้ก่อน คือ

1. ที่ดินซึ่งจะสร้างเป็นวัดนั้น ผู้ขออนุญาตมีกรรมสิทธิ์โดยชอบ
ด้วยกฎหมายที่จะยกให้หรือไม่

2. ถ้าสร้างวัด ณ ที่นั้น จะเป็นความขัดข้องอันใดในราชการฝ่าย
พระราชอาณาจักรหรือไม่

3. วัดสร้างในที่นั้น จะเป็นที่สงฆ์ควรอ่าศัยหรือไม่

4. สร้างวัดในที่นั้น จะเป็นประโยชน์แก่ชุมชนในท้องที่นั้นหรือ
ไม่

5. วัดสร้างในที่นั้น จะเสื่อมประโยชน์แห่งการพระศาสนาอื่น ๆ
ด้วยประการใดบ้าง เป็นตนว่าจะทำให้วัดที่มีอยู่แล้วร่วงโรยหรือร้างไปหรือไม่

ถ้านายอำเภอและเจ้าคณะแขวงเห็นพร้อมกันว่า ไม่มีข้อขัดข้องอย่าง
ใดอย่างหนึ่งในท้าข้อนั้นแล้ว ก็พระราชทานพระบรมราชนุญาตให้เจ้าคณะ

แขวง มีอำนาจทำหนังสืออนุญาตให้สร้างที่สำนักส่งเสริมนั้น และให้นาย กำกับประทับตรากำกับหนังสือนี้ด้วยและเจ้าของที่นั้นจะต้องจัดการโอน โวนดที่นั้นเป็นสิ่งที่ตามกฎหมายเสียก่อน จึงจะสร้างที่สำนักส่งเสริมนั้นได้ ในกรณีเช่นนี้ ให้เจ้าคouncillor ของแขวงรายงานตามลำดับชั้นจนถึงมหาเถร สมาคมให้รับทราบไว้ด้วย

ข้อ 2 ในการที่จะขอรับพระราชทานที่วิสุทธิ์ความสีมา ให้เป็นหน้าที่ เจ้าอาวาสวรมด้วยบรรทึกความเห็นชอบของข้าหลวงประจำจังหวัด ทำ หนังสือยื่นตามลำดับชั้นตลอดถึงมหาเถรสมาคม เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นชอบ ด้วย ก็ให้ยื่นความจำนวนต่อกระทรวงธรรมการ ให้นำความกราบบังคมทูล ขอพระบรมราชานุญาต

การขอรับพระราชทานวิสุทธิ์ความสีมา จะขอรับพระราชทานได้แต่สำหรับ อารามเดิมที่ก่อสร้างปูนสังขรณ์ขึ้นใหม่ หรือจะสร้างที่สำนักส่งเสริมนั้นเป็น อารามเท่านั้น

มาตรา 10 การพระราชทานวิสุทธิ์ความสีมานั้น ท่านว่าจะได้ออกเป็น พระราชบัญญัติ และเป็นอันบังคับได้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นรายๆ ไป

หมวดที่ 2 ว่าด้วยศาสนสมบัติ

มาตรา 11 ศาสนสมบัติในวัดทั้งปวงย่อมเป็นของพระศาสนา ผู้ใด ผู้หนึ่งไม่มีอำนาจจะยึดถือเป็นเจ้าของหรือโอนให้ผู้หนึ่งผู้ใด เจ้าอาวาสวรมด

กับสังฆมีอำนาจที่จะจัดการรักษาไว้ให้คงรูป หรือให้เกิดประโยชน์แก่ปวงสังฆในวัดนั้นในทางที่ดีที่สุด

มาตรา 12 วัดใดมีเงินศาสนสมบตี้ซึ่งวัดพึงได้จากประโยชน์ต่างๆ ซึ่งมีค่ารายปีไม่น้อยกว่า 600 บาท วัดนั้นจะให้มีมารคนายกสำหรับจัดการบำรุงรักษาผลประโยชน์แทนสหัสวดี 1 คนก็ได้ หรือถ้ามีรายได้ค่ารายปีมาก มหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะให้กระทรวงธรรมการจัดการบำรุงรักษา ก็ได้ ตามแต่จะเห็นสมควร

วัดใดที่มีเงินรายได้ค่ารายปีน้อยกว่า 600 บาท ให้เจ้าอาวาสมีอำนาจตั้งไว้ยาจกรจัดการบำรุงรักษาผลประโยชน์เงินศาสนสมบต้นนี้

มาตรา 13 ให้เจ้าอาวาสและมหาเถรสมาคมปฏิบัติภารกิจบังรัก្យมนตรีกระทรวงธรรมการ เลือกหาผู้ที่สมควรเป็นมารคนายก เมื่อเห็นผู้ใดสมควรก็ออกตราตั้งให้ แต่ถ้าเป็นพระอaramหลวง ให้นำความกราบบังคมทูล ถ้าทรงพระราชนิรันดร์เป็นด้วยก็ทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้ผู้นั้นเป็นมารคนายกสำหรับวัดนั้น

มาตรา 14 ให้รัก្យมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการพร้อมด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมออกกฎหมาย กำหนดอำนาจและหน้าที่ของกองศาสนสมบตี้และการกลับปนาและมารคนายก และวางระเบียบการรักษาจายศาสนสมบต้นนี้ให้เป็นไปในทางอันควร

มาตรา 15 ในคดีแพ่งที่เกี่ยวกับศาสนสมบตี้ ท่านให้กองศาสน-สมบตี้หรือมารคนายก หรือไว้ยาจกรเป็นโจทก์หรือจำเลยแทนวัด แล้วแต่กรณี

มาตรา 16 ภัยในบมจฯ 12, 14 และ 15 ท่านว่า กอง
ค้าสนับตีก็ต้องรอด้วยวิจกรก็ต้องต้องทำโดยสุจริต
กรรมนั้นจะผูกมัดวัดได้

ภาค 2

ลักษณะปักษ์ของคณะสังฆ

หมวดที่ 1

มหาเถรสมาคม

มาตรา 17 พระราชนัญญตินี้มุ่งหมายจะให้ทรงทุกนิเกย สมาน-
สามคคิเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือให้วร่วมอุโบสถสังฆารามด้วยกันได้ ใน
ทางปักษ์ของจังหวัดเดียวกันนี้ได้ บรรดาสงฆ์ทุกนิเกยย้อมอยู่ใน
ขอบเขตแห่งพระราชบัญญัตินี้โดยทั่วไป

แต่พระราชบัญญัตินี้ มิได้มุ่งหมายจะลบล้างลัทธิและประเพณีนิยม
ในนิกายนั้น ๆ ลัทธิและประเพณีในนิกายใด ๆ ที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งพระ
ราชนัญญตินี้ ก็ให้คงเป็นไปตามเคยทุกประการ

มาตรา 18 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นอัครศาสนู-
ปถัมภก ทรงตั้งสมเด็จพระสังฆราชเจ้าให้เป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ทั้งหลาย
โดยไม่จำกัดว่าสมเด็จพระสังฆราชชนนี้ จะต้องเป็นพระในนิกายนั้น ๆ สรุดแต่
จะทรงเห็นสมควรแก่ความพิเศษและความสามารถ

มาตรา 19 เพื่อความมั่นคงและก้าวหน้าแห่งพระศาสนา ท่านจดให้มีมหาเถรสมาคมขึ้น

มาตรา 20 มหาเถรสมาคมประกอบด้วยกรรมการ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งโดยตำแหน่ง คือ สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะพระราชาคณะอย่างน้อย 25 รูป อย่างมาก 30 รูป

มาตรา 21 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะได้ทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่งประธานมหาเถรสมาคม และให้มหาเถรสมาคมเลือกรองประธาน 1 รูป หรือหลายรูปก็ได้ เลขานุการ 1 รูป หรือหลายรูปก็ได้

มาตรา 22 มหาเถรสมาคม มีหน้าที่ควบคุมการพระศาสนาทั่วไปให้ออนุมติในการถือที่พระราชบัญญัตินี้บังใช้ พิจารณาทำความเห็นชอบหรือไม่เห็นด้วยในบรรดาภยภัยภัยทั่วไป หรือพระราชบัญญัติอันเกี่ยวกับการพระศาสนา ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชการอาจจัดทำสั่งมาวินิจฉัยบัญญาต่าง ๆ อันเนื่องแต่พุทธบัญญัติและวินัยบัญญัติ ตั้งข้ออาณต์ของคณะสงฆ์หรือเพิกถอนตามข้อไขในพระราชบัญญัตินี้หรือตามที่เห็นสมควรในเมื่อไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ ควบคุมพระศาสนาให้ดำเนินไปในหลัก 5 ประการ คือ

1. รักษาหลักแห่งพระศาสนา

2. จัดการศึกษาแก่ภิกษุสามเณรโดยควรแก้กาลสมัย

3. การศึกษาพระปริยัติธรรม

4. การเผยแพร่พระศาสนา และการอบรมสั่งสอนหมู่นิกรชาน

5. ช่วยการศึกษาของพลเมือง

มาตรา 23 ประธานแห่งมหาเถรสมาคม มีหน้าที่ดำเนินกิจการให้เป็นไปตามระเบียบ รองประธานมีหน้าที่ช่วยประธานและแทนประธานในเมื่อประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

มาตรา 24 ในเมื่อประธานและรองประธานไม่อยู่ ให้กรรมการเลือกผู้มีอำนาจทำการแทนชั่วคราว

มาตรา 25 การประชุมทุกคราว ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่า 20 รูป จึงจะเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา 26 การลงมติในฉบับปรึกษานั้น ถ้ามีได้บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมวล ถ้ามีเสียงลงคะแนนเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มอีก ๑ คะแนน

มาตรา 27 กรรมการมหาเถรสมาคม จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน กิจการใด ๆ ก็ได้ การวินิจฉัยอธิกรณ์ก็ได้ กรรมการมหาเถรสมาคมจะต้องเห็นชอบด้วยไม่น้อยกว่า 20 รูป

คำตัดสินของมหาเถรสมาคมดังกล่าวมาแล้วนี้เป็นเด็ดขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งอีกไม่ได้

หมวด 3

ว่าด้วยคณะกรรมการ

มาตรา 28 เพื่อความสะดวกในการปกครอง ให้แบ่งการปกครองออกเป็นภารกิจ ๔ สุดแท้แต่มหาเถรสมาคมและรัฐมนตรีการกระทรวงธรรมการ จัดแบ่งออกเป็นกี่ภาค เพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะได้ทรงพระกรุณาโปรดตั้งเจ้าคouncillor รองเจ้าคouncillor ปกครองภาคนั้นฯ

มาตรา 29 คณะสังฆ์ในจังหวัดใด สมควรชั้นในภาคใด ให้วัด-มนต์ไว้ว่าการกระทำการดังนี้ พร้อมด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ออกรก្យะกระทำการดังนี้

มาตรา 30 เจ้าค councillor มีหน้าที่ดังนี้

ข้อ 1 ที่จะรับพระบรมราชานุญาตไปจัดการทำบุญบำรุงพระศาสนา และการศึกษาตามวัดในภาคนั้น ให้เจริญตามยุคตามสมัย

ข้อ 2 ที่จะออกไปตรวจตราการคณะสังฆ์และการศึกษาในภาคนั้นฯ

ข้อ 3 ที่จะตั้งพระครุเจ้าค councillor แขวงตามจังหวัดในภาคนั้นฯ บรรดาซึ่งมิได้รับพระราชทานเสัญญาบัตร

ข้อ 4 ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าค councillor จังหวัด

มาตรา 31 เจ้าค councillor มีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ 1 มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาภิกษุ สามเณรทั่วทุกจังหวัดในภาคนั้นฯ ในกิจอันชอบด้วยวินัยบัญญติ และพระราชนบัญญติ

ข้อ 2 ที่จะมอบอำนาจให้รองเจ้าค councillor ออกไปตรวจจัดการในภาคนั้นตามเห็นสมควรจะให้มีอำนาจเท่าได้ แต่เมื่อเกินอำนาจและอนุมัติของเจ้าค councillor

ข้อ 3 ผู้มีตำแหน่งสมณศักดิ์ในชั้นใดๆ ในภาคนั้น ถ้าไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่ง เพราะความประพฤติกดี เพราะขาดความสามารถกดี เจ้าค councillor มีอำนาจที่จะประชุมเจ้าค councillor จังหวัด เมื่อที่ประชุมเห็นสมควร ก็ให้ออกเสียจากตำแหน่ง

ตำแหน่งที่ทรงพระกรุณาโปรดตั้ง ให้รายงานต่อมหาเถรสมาคม และขอพระบรมราชานุญาตทุกรายไป

ข้อ 4 เจ้าคณะภาคมีอำนาจที่จะตัดสินอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้น

มาตรา 33 เจ้าคณะภาคก็ต้องเจ้าคณะภาคก็ต้องมีฐานานุศักดิ์ตั้งภูมิพลก็ต้องได้ตามสมณศักดิ์ของตน

หมวด ๓

ว่าด้วยคณะจังหวัด

มาตรา 33 ในจังหวัดหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะได้ทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้พระราชนະหรือพระครูรูปหนึ่งเป็นเจ้าคณะจังหวัด แต่ถ้าจังหวัดใดมีกิจการมาก จะให้มีเจ้าคณะรอง ๑ รูปหรือหลายรูป เป็นผู้ช่วยก็ได้ แล้วแต่จะทรงพระราชนารีเห็นสมควร

เจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะรอง ต้องอยู่ประจำในจังหวัดนั้น

มาตรา 34 เจ้าคณะจังหวัดมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะตรวจราคำนวนยกเว้นการวัดและการลงบบธรรมด้อยในเขต์จังหวัดนั้นให้เรียบร้อยและเป็นไปตามพระราชบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ 2 ที่จะตั้งรองเจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาสในเขต์จังหวัดนั้นโดยอนุมัติของเจ้าคณะภาค

ข้อ 3 ที่จะตรวจตราทำนุบำรุงการสั่งสอนพระศาสนาและการศึกษาในบรรดาวัดซึ่งอยู่ในเขต์จังหวัดนั้น

ข้อ 4 ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าคณะแขวง และระงับ
อธิกรณ์วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวงในจังหวัดนั้น

ข้อ 5 ที่จะเลือกเจ้าอาวาส ซึ่งสมควรเป็นเจ้าคณะแขวงเสนอต่อ
เจ้าคณะภาค

มาตรา 35 เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ 1 มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาว่าก่อจลาจลต้องห้าม ตลอดทั้งจังหวัด
นั้น ในกิจจันชองด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ 2 รองเจ้าคณะแขวงก็ได้ เจ้าอาวาสก็ได้ รองเจ้าอาวาสก็ได้ ซึ่ง
เจ้าคณะจังหวัดมีอำนาจตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไม่สมควรจะอยู่ในต่ำ-
แห่งนั้นไป เพราะความประพฤติกดี หรือเพราะขาดความสามารถก็ได้ เจ้า
คณะจังหวัดมีอำนาจที่จะเรียกประชุมบรรดาเจ้าคณะแขวง รองเจ้าคณะ
แขวง เมื่อที่ประชุมเห็นชอบด้วยแล้ว ก็ให้ขออนุญาตเจ้าคณะภาคเอาออกเสีย
จากตำแหน่ง

ข้อ 3 มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้า
คณะแขวง

มาตรา 36 เจ้าคณะจังหวัดมีงานดังนี้ ดังงานกุรุณได้ 5 รูป
คือ พระปลัด 1 พระวินัยธาร 1 พระวินัยธรรมธาร 1 พระสมุห์ 1 พระ
ใบฎีกา 1 สำหรับช่วยในการพิจารณา

หมวดที่ 4

ว่าด้วยคณะแขวง

มาตรา 37 ในท้องที่อำเภอหนึ่ง ให้กำหนดตามพระราชบัญญัตินี้
เป็นแขวงหนึ่งในจังหวัดพระนคร จังหวัดโปรดให้พระราชบัตรเป็นผู้กำกับคณะ

แขวงละรูป ส่วนท้องที่ในต่างจังหวัดนั้น แขวงหนึ่งให้มีเจ้าคณะแขวงรูปหนึ่ง แต่ถ้าแขวงได้มีวัดมาก พระราชาคณะผู้กำกับแขวงก็ได้ เจ้าคณะจะจังหวัดก็ได้ เห็นควรจะให้มีผู้ช่วยตรวจตราการประจำแขวง จะตั้งเจ้าอาวาสวัดใดในแขวงนั้นให้เป็นรองเจ้าคณะแขวงรูป หรือหลายรูปได้ แล้วแต่จะเห็นสมควร อนึ่งรองเจ้าคณะแขวง ถ้าไม่มีอยู่ในสมณະศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มีสมณະศักดิ์เป็นเจ้าอธิการ

แต่ถ้าแขวงได้มีวัดน้อย จะรวมหลายแขวงไว้ในหน้าที่เจ้าคณะแขวงได้แขวงหนึ่งๆได้ ทั้งนี้แล้วแต่เจ้าคณะภาคจะเห็นสมควร

มาตรา 38 พระราชาคณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดพระนครนี้ จะโปรดให้พระราชาคณะรูปได้ เป็นผู้กำกับแขวงได้ แล้วแต่จะทรงพระราชนำริเรียนสมควร

ส่วนการเลือกตั้งเจ้าคณะแขวงในต่างจังหวัดนั้น เป็นหน้าที่เจ้าคณะจังหวัดจะเลือกสรรเจ้าอาวาสวัดที่มีอยู่ในแขวงนั้น เสนอต่อเจ้าคณะภาค และแต่เจ้าคณะภาคจะเห็นสมควร และให้เจ้าคณะภาคมีอำนาจที่จะทำตราตั้งเจ้าคณะแขวง และตรัตตนั้นต้องให้ข้าหลวงประจำจังหวัดประจำทบตราชกำกับเป็นสำคัญข้างฝ่ายพระราชอาณาจักรด้วย อนึ่ง เจ้าคณะแขวงนี้ ถ้าไม่ได้มีอยู่ในสมณະศักดิ์ที่สูงกว่า ถ้ามีสมณະศักดิ์เป็นพระครู ถ้าทรงพระราชนำริเรียนสมควรจะทรงเลือกสรร หรือพระราชนานสัญญาบัตรราชทินนามตั้งเจ้าคณะแขวงให้มีสมณະศักดิ์ยังขึ้นไปก็ได้

มาตรา 39 บรรดาวัดในจังหวัดพระนคร ออยู่ในแขวงได้ ให้ขึ้นอยู่ในพระราชาคณะกำกับแขวงนั้น ส่วนวัดในต่างจังหวัด วัดออยู่ในแขวงได้ ก็ให้ขึ้นอยู่ในเจ้าคณะแขวงนั้น

มาตรา 40 ให้พระราชาคณาจักร์กำกับแขวงในจังหวัดพะนนคร มีตานานุศักดิ์ตั้งถานนานุกรม ตำแหน่งพระสังฆรักษ์ได้ออก ๑ รูป เว้นแต่พระราชาคณาจารย์บัน្តมีถานนานุศักดิ์ควรตั้งถานนานุกรมเกิน ๓ รูปอยู่แล้ว ก็ไม่ต้องดัง

มาตรา 41 พระราชาคณาจักร์กำกับแขวง และเจ้าคณาจังหวัด มีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะตรวจตราอำนาจการและการลงมติบรรดาที่อยู่ในปกครองให้เรียบร้อยเป็นไปตามพระราชบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

ข้อ 2 ที่จะเลือกเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาสตามความในพระราชบัญญัตินี้

พระราชาคณาจักร์กำกับแขวง มีหน้าที่ดังรองเจ้าคณาจังหวัด เจ้าอาวาสรองเจ้าอาวาส ตามข้อที่ในพระราชบัญญัตินี้ได้ด้วย

ข้อ 3 ที่จะตรวจตราท่านุบำรุงการสร้างสอนพระศาสนาและการศึกษาในวัด ซึ่งอยู่ในความปกครอง

ข้อ 4 ที่จะไปดูแลตรวจตราตามวัดขึ้นในแขวงนั้น เป็นครั้งเป็นคราวตามสมควร

ข้อ 5 ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาส และวินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส

ข้อ 6 ถ้าเกิดเหตุหรือธิกิรษ์อย่างใดในการวัดหรือการลงมติในแขวงนั้นอันเหลือกำลังที่จะรับได้ ก็ให้รับนำความเสนอต่อเจ้าคณาจังหวัด

มาตรา 42 พระราชาคณาจักร์กำกับแขวง และเจ้าคณาจังหวัด มีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ 1 มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์ หรือการแก่งแย่งในคำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอวาสวัดชนในแขวงนั้น

ข้อ 2 มีอำนาจที่จะบังคับว่ากิจลั่วภิกษุสามเณร ตลอดท้องที่แขวงนั้นในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

ข้อ 3 รองเจ้าคณะแขวงก็ได้ เจ้าอวาสก็ได้ รองเจ้าอวาสก็ได้ ที่พระราชคณะกำกับแขวงตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้ แม้ไม่สมควรจะให้อยู่ในตำแหน่งต่อไป เพราะความประพฤติก็ได้ เพราะไม่สามารถก็ได้ พระราชคณะกำกับแขวงมีอำนาจจะเรียกประชุมเจ้าอวาสในแขวงนั้น เมื่อที่ประชุมสมควรเห็นสมควร จะขออนุญาตเจ้าคณะจังหวัดให้ออกเสียจากตำแหน่งก็ได้

มาตรา 43 เจ้าคณะแขวงมีถานานุศักดิ์ ตั้งถานานุกรรมผู้ช่วยการคณะได้ 2 รูป คือ พระสมุห์รูป 1 พระใบฎีการูป 1 ถ้าเจ้าคณะแขวงได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระครูมีราชทินนามตั้งพระปลัดได้อีกรูป 1

หมวดที่ 5 ว่าด้วยเจ้าอวาส

มาตรา 44 วัดหนึ่งให้มีพระภิกษุเป็นเจ้าอวาสรูปหนึ่ง การเลือกสรรและตั้งเจ้าอวาสพระอรามหลวงนั้น แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควรแม้อรามราษฎร์และที่สำนักสงฆ์แห่งใด ถ้าทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะทรงเลือกสรรและตั้งเจ้าอวาสก็ได้

มาตรา 45 วัดในจังหวัดพระนคร วัดหลวงก็ได้ วัดราษฎร์ก็ได้ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้ายี่หัวไม่ทรงเลือกและตั้งเจ้าอวาส ให้เป็นหน้าที่ของ

พระราชบัญญัติกำกับแขวงที่วัดนันต์ออยู่ ที่จะปรึกษาส่งม์และสัปปุรุษทายกแห่งวัดนันน์ เลือกสรรพระภิกษุซึ่งจะเป็นเจ้าอาวาส ถ้าและพระราชบัญญัตินี้เห็นว่าพระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ก็ให้มีอำนาจที่จะทำตราตั้งพระภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าอาวาสวัดนันน์ และตราตั้งนั้นต้องให้รัฐมนตรีกระทรวงธรรมการประทับตราเป็นสำคัญในฝ่ายพระราชอาณาจักรด้วย

มาตรา 46 การเลือกสรรเจ้าอาวาสในต่างจังหวัด ชื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงเลือกและตั้งเองนั้น ให้เป็นหน้าที่เจ้าคณะแขวงที่จะปรึกษาส่งม์และสัปปุรุษทายกแห่งวัดนันน์ เลือกสรรพระภิกษุซึ่งสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ถ้าปรึกษาเห็นพร้อมกันในพระภิกษุรูปได้รูปหนึ่ง หรือถ้ามีความเห็นต่างกัน ก็ให้ลงคะแนนออกเสียง ถ้าพระภิกษุรูปได้ได้รับคะแนนมาก ก็ให้เจ้าคณะแขวงนำความเสนอเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะจังหวัดเห็นชอบด้วย ก็ให้ทำตราตั้งพระภิกษุรูปนั้น เป็นเจ้าอาวาสวัดนันน์ และตราตั้งนั้นต้องให้ข้าหลวงประจำจังหวัดประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญในฝ่ายพระราชอาณาจักร

อนึ่ง เจ้าอาวาสทั้งปวงนั้น ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณะศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มีสมณะศักดิ์เป็นพระอธิการ

มาตรา 47 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะดำเนินบำรุงรักษาวัดนันตามกำลังและความสามารถ

ข้อ 2 ที่จะตรวจสอบ อาย่าให้วัดนันเป็นที่พำนักแอบแฝงของโจรผู้ร้าย

ข้อ 3 ที่จะปกครองบรรพชิตและคฤหัสด์ ชื่ออาศัยอยู่ในวัดนัน

ข้อ 4 ที่จะรักษาความเรียบร้อยและระงับอธิกรณ์ในหมู่บรรพชิต และคฤหัสด์ชื่ออาศัยอยู่ในวัดนัน

ข้อ 5 ที่จะเป็นธุระในการสั่งสอนพระศาสนาแก่บรรพชิตและคุหัสศิให้เจริญในสัมมาปฏิบัติ ตามสมควรแก่ปุนิสัย

ข้อ 6 ที่จะเป็นธุระให้กลบูตรซึ่งอาศัยเป็นศิษย์อยู่ในวัดนั้น ได้เล่าเรียนวิชาความรู้ตามสมควร

ข้อ 7 ที่จะเป็นธุระแก่สัปปุรุษและทายกผู้มาทำบุญในวัดนั้น ให้ได้บำเพ็ญกุศลโดยสะดวก

ข้อ 8 ที่จะทำบุญชีบบรรพชิตและคุหัสศิซึ่งอาศัยในวัดนั้น และทำรายงานการวัดยืนต่อเจ้าคณะ

ข้อ 9 ถ้าพระภิกษุสามเณรในวัดนั้นประพฤติไปอยู่ในวัดอื่น ก็ต้องไปทางไกลก็ติ เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะต้องให้หนังสือสุทธิไปเป็นสำคัญเว้นแต่ถ้าเจ้าอาวาสเห็นว่า ภิกษุสามเณรรู้ปได้จะไปเพื่อประพฤติอนาจารในที่อื่น จะไม่ยอมให้หนังสือสุทธิก็ได้ แต่ต้องแจ้งเหตุให้พระภิกษุหรือสามเณรรู้ปนั้นทราบด้วย

ในกรณีเช่นว่านี้ ให้เจ้าอาวาสประชุมสงฆ์ และให้ถืออาเสียงข้างมากเป็นคำตัดสิน

มาตรา 48 ให้เป็นหน้าที่ของบรรพชิตและคุหัสศิบรรดาที่อาศัยอยู่ในวัดนั้น จะต้องช่วยเจ้าอาวาสในการทรงปวงอันเป็นภาระของพระศาสนา

มาตรา 49 เจ้าอาวาสมีอำนาจเหล่านี้ คือ

ข้อ 1 มีอำนาจที่จะบังคับว่ากราบไหว้บรรดาบรรพชิตและคุหัสศิซึ่งอยู่ในวัดนั้น

ข้อ 2 อธิกรณ์เกิดขึ้นในวัดได้ ถ้าเป็นความตามลำพังประวินัย เจ้าอาวาสมีอำนาจที่จะพิพากษาได้ ถ้าเป็นความเพ่ง เม็คุความทั้งสองฝ่ายยอมให้เจ้าอาวาสเปรียบเทียบ กับเปรียบเทียบได้

ข้อ 3 บรรพชิตก็ตี คฤหัสถ์ก็ตี ถ้าไม่ได้รับอนุญาตของเจ้าอวasa
จะเข้าไปบวชหรืออยู่ในนั้นไม่ได้

ข้อ 4 บรรพชิตก็ตี คฤหัสถ์ก็ตี ที่อยู่ในวัดนั้น ถ้าไม่อยู่ในอิ渥าท
ของเจ้าอวasa จะไม่ให้อยู่ในวัดนั้นก็ได้ อันถูกต้องตามธรรมวินัย

ข้อ 5 ถ้าเจ้าอวasa บังคับการอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ หรือพระ
ราชบัญญัติ และพระภิกษุสามเณรในวัดนั้นไม่กระทำตามก็ตี หรือฝ่าฝืนคำ
สั่งห้ามประมาทเจ้าอวasa ก็ตี เจ้าอวasa มีอำนาจที่จะทำทัณฑกรรมแก่พระ
ภิกษุสามเณรผู้มีความผิดนั้นได้

อำนาจของเจ้าอวasa ที่กล่าวในข้อ 2 ข้อ 4 ข้อ 5 ในส่วนที่เกี่ยว
กับบรรพชิต ท่านว่าจะสมบูรณ์ได้ด้วยการประชุมสงฆ์ในวัดนั้น และได้รับ
ความเห็นชอบด้วย

มาตรา ๕๐ ผู้ใดจะอุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอวasa ถ้าวัดในจังหวัดพระ
นคร ให้อุทธรณ์ต่อพระราชาคณะผู้กำกับแขวง ถ้าวัดในต่างจังหวัด ให้
อุทธรณ์ต่อเจ้าคณะแขวง

มาตรา ๕๑ วัดได้จำนวนสงฆ์มากก็ตี หรือเจ้าอวasa ได้ไม่สามารถ
กระทำการตามหน้าที่ได้ทุกอย่างด้วยความชราทุพพลภาพก็ตี ในจังหวัดพระ
นคร เมื่อพระราชาคณะผู้กำกับแขวงเห็นสมควรจะตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง
หรือหลายรูป เป็นรองเจ้าอวasa สำหรับภาระทั้งปวง หรือแต่อย่างใดอย่าง
หนึ่งซึ่งเจ้าอวasa ก็ตั้งรองเจ้าอวasa ได้ รองเจ้าอวasa มีอำนาจได้เท่าที่พระ
ราชาคณะผู้กำกับแขวงได้มอบนั้น แต่จะมีอำนาจเกินหรือฝ่าฝืนอนุมติของ
เจ้าอวasa ไม่ได้ ส่วนวัดในต่างจังหวัด ให้เป็นอำนาจและหน้าที่ของเจ้าคณะ
จังหวัด จะตั้งรองเจ้าอวasa เป็นผู้ช่วยเจ้าอวasa ได้เช่นเดียวกัน รองเจ้า
อวasa ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณะศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มีสมณะศักดิ์เป็นรองอธิการ

การตั้งรองเจ้าอวาสตามความในมาตรา๕ ท่านว่าจะสมบูรณ์ได้ต่อเมื่อที่ประชุมลงเร่งด่วนนี้เห็นชอบด้วย

ภาคที่ ๓

ว่าด้วยอุบัtzภัยและบรรพชาติปัsmนทกรรม

หมวดที่ ๑

อุบัtzภัย

มาตรา ๙๒ อุบัtzภัยตามพระราชบัญญัตินี้ ให้แบ่งออกเป็นสองคือ

๑. อุบัtzภัยวิสามัญ ได้แก่ อุบัtzภัยที่สมเด็จพระมหาสมณะหรือสมเด็จพระสังฆราชทรงตั้งแก่พระภิกษุผู้อยู่ในฐานันดรอันสูง หรือเจ้าคณะชั้นผู้ใหญ่เพื่อเป็นเกียรติยศพิเศษ

๒. อุบัtzภัยสามัญ ได้แก่ อุบัtzภัยที่แต่งตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ นอกจากที่กล่าวในข้อ ๑

มาตรา ๙๓ ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะจังหวัดที่จะจัดหาอุบัtzภัยให้เพียงพอและสะดวกแก่การอุปสมบทของกุลบุตร์ในท้องถิ่น ในทำลำได้ว่างอุบัtzภัยหรือมีไม่พอ ให้ที่ประชุมลงเร่งด่วนพร้อมกันเลือกว่าพระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นอุบัtzภัย เมื่อเลือกได้แล้วให้เสนอเจ้าคณะใหญ่เมืองเจ้าคณะใหญ่เห็นสมควร ก็ให้ออกตราตั้งให้เป็นอุบัtzภัย ถ้าบกพร่องไม่สมควรก็ให้ค้านไป และสั่งให้เลือกใหม่

มาตรา ๕๔ การตั้งอุบชณาญาณวิสามัญ ตามความในมาตรา ๕๒ ข้อ ๒ เป็นอำนาจของสมเด็จพระมหาสมarat หรือสมเด็จพระสังฆราช จะทรงเลือกตามที่เห็นสมควร และเมื่อได้แจ้งให้ข้าหลวงประจำจังหวัดและกระทรวงธรรมการรับทราบแล้ว ก็เป็นอันใช้ได้

การตั้งอุบชณาญาณสามัญ ตามความในมาตรา ๕๒ จะสมบูรณ์ต่อเมื่อ ผู้ด้วยได้แจ้งให้ข้าหลวงประจำจังหวัดในท้องถินนั้นทราบแล้ว

มาตรา ๕๕ พระภิกษุผู้อยู่ในตำแหน่งหัวหน้า ตึ๊งแต่ตำแหน่งสังฆ-ปานามากขึ้นไป ไม่ถูกห้ามในพระวินัยหรือในราชการ เมื่อจำเป็นจะเป็น อุบชณาญาณตามลำพังก่อนก็ได้ แต่ภายหลังต้องขออนุญาตจากเจ้าคณะผู้ใหญ่ และเจ้าหน้าที่เป็นราย ๆ ไป

มาตรา ๕๖ องค์สมบติควรถือเป็นเกณฑ์ในการตั้งอุบชณาญาณ คือ

1. มีความประพฤติดี ๆ
 2. เป็นที่นับถือของคนทั่วหลาย ทั้งบรรพชน ทั้งคฤหัสด์
 3. มีความรู้พอกจะฝึกนิสสิตให้เป็นภิกษุที่ดีได้
 4. มีความรู้พอกจะทำอุปสมบทกรรม ให้ถูกระเบียบตามที่ให้กันอยู่
- ๔ องค์นี้กำหนดตามสมควรแก่ท้องถินที่จะได้รับตั้งเป็นอุบชณาญาณ
5. มีพระราพัน ๑๐ แล้วฯ

มาตรา ๕๗ ภิกษุผู้ได้รับตั้งเป็นอุบชณาญาณ ไม่มีฐานันดรศักดิ์ที่สูง กว่า มิยศเป็นเจ้าอธิการขึ้นในปีครองของเจ้าคณะท้องถินผู้เป็นใหญ่ เห็นชอบ

มาตรา ๕๘ ห้ามมิให้อุบชณาญาณให้บรรพชาอุปสมบทแก่คนที่คสະและ สกุลและเจ้าหน้าที่ในราชการกำหนดห้ามไว้

มาตรา ๕๙ อุบัชณาляетวิสามัญ ให้บรรพชาอุปสมบทได้ตลอดท้องถิ่นที่มีหน้าที่ปกครอง

อุบัชณาляетสามัญ ให้บรรพชาอุปสมบทได้จะเพาะในเขตที่ได้รับอนุญาต เว้นไว้แต่ได้รับอนุเมติของเจ้าคouncillและเจ้าหน้าที่ในราชการที่จะให้อุปสมบทนั้น

ให้มหาเถรสมาคม มีหน้าที่กำหนดเขตโดยคำแนะนำของอุบัชณาляетโดยแน่นอน

มาตรา ๖๐ มหาสังฆสภาจะตั้งข้ออาณติเพื่อขยายความแห่งพระราชบัญญัตินี้ เพื่อรักษาธรรมเนียมดังอุบัชณาляетให้เป็นไปสอดคล้องกับ ถ้าไม่ดีต่อบทบัญญัติต่อพระราชบัญญัตินี้ ก็ชอบที่จะทำได้ และให้อุบัชณาляетประพฤติตาม

มาตรา ๖๑ สิกขิของอุบัชณาляетตามพระราชบัญญัตินี้ เป็นสิกขิจะเพาะตัว อุบัชณาляетจะตั้งให้ผู้อนแทนตามมิได้

มาตรา ๖๒ เมื่ออุบัชณาляетได้ให้บรรพชาอุปสมบทแก่ผู้ใด ก็ให้ออกหนังสือสุทธิแก่ผู้นั้นทุกรายไป

มาตรา ๖๓ การบรรพชาอุปสมบท ที่มิได้เป็นไปตามพระราชบัญญัติและข้ออาณติของสงฆ์ที่ตราไว้โดยชอบด้วยกฎหมาย ท่านว่าเป็นโมฆะ

มาตรา ๖๔ อุบัชณาляетที่ได้รับแต่งตั้งก่อนพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไม่มีเหตุอัน ก็ให้คงเป็นอุบัชณาляет มิสิกขิและหน้าที่บริบูรณ์ตามพระราชบัญญัตินี้ทุกประการ

หมวดที่ 2

บรรพชา และอุปสมบทกรรม

มาตรา 65 การบรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ 1. สามเ戒 2. ภิกษุ การจะบรรพชาอุปสมบทเป็นสามเ戒ก็ต้องเป็นภิกษุก็ต้องบรรพชาอุปสมบทในสำนักของอุบัชฌายะที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 66 โดยบทบัญญัตินี้ ท่านว่าบุคคลที่จะมิสิทธิบรรพชาอุปสมบทในพระศาสนาได้ ต้องเป็นเพศชาย

มาตรา 67 บุคคลผู้จะบรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา จะต้องอยู่ในลักษณะตามพุทธบัญญัติ พระราชนบัญญัติและอาณาเขตของสงฆ์ที่ตราไว้โดยชอบด้วยกฎหมาย ถ้าเป็นข้าราชการ ต้องได้ใบอนุญาตจากเจ้ากระทรวงทบวงการที่สังกัด บุคคลอื่นต้องมีใบแสดงสำมโนครัวถินที่อยู่จากราษฎร์ อำเภอท้องที่ อุบัชฌายะจึงจะให้บรรพชาอุปสมบทได้

มาตรา 68 มหาเถร刹ภัยยอมทรงไว้ว่าซึ่งอำนาจที่จะตราข้ออานันตเกี่ยวกับลักษณะคุณสมบัติของผู้ที่จะบรรพชาอุปสมบทที่ไม่ขัดกับพุทธบัญญัติ และพระราชนบัญญัตินี้ และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ก็ให้บังคับได้

มาตรา 69 ภิกษุก็ต้องเป็นสามเ戒ที่สำนักและมีชื่อในบัญชีวัดได้วัดหนึ่ง ซึ่งเป็นวัดที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ

ถ้าจะย้ายสำนัก ต้องขออนุญาตเจ้าอาวาส และขอหนังสือสุทธิ เมื่อมีข้อต่ออนุญาตจึงจะย้ายได้

ถ้าจะไปอย่างอาศัยนั่งๆ ก็จะพังอาศัยคฤห์ของบุคคลได้ไม่เกิน 15 วัน เว้นแต่จำเป็น

ถ้าไปอย่างชุดงค์ พังคฤห์ของบุคคลไม่ได้ แต่อารยบริเวณเราที่พังได้

มาตรา 70 ภิกษุก็ต้องสามเณรก็ต้องบรรพชาอุปสมบทในนิกายได้ ถ้าสมควรใจจะย้ายไปอยู่ในนิกายอื่น และเจ้าอาวาสวัดที่จะไปอยู่ใหม่่อนัญญาต ก็ชอบที่จะทำได้

การย้ายนิกายเช่นนี้ ท่านว่าไม่ต้องบรรพชาอุปสมบทใหม่ แต่จะให้ทำพิธีประกาศต่อหน้าปวงสงฆ์แห่งวัดนั้นเสียก่อนก็ได้

มาตรา 71 ภิกษุไม่ว่านิกายใด ชอบที่จะร่วมสังฆกรรม ร่วมอุโบสถ ฯลฯ กับสงฆ์ในนิกายอื่น ๆ ได้ ทั้งนี้ก็ด้วยพระศาสนาแห่งสยามยอมเป็นพระศาสนาเดียว ซึ่งจะแยกจากกันไม่ได้

มาตรา 72 ภิกษุสามเณรจะต้องอยู่ในพุทธบัญญัติและวินัยบัญญัติโดยเคร่งครัด ให้เป็นที่เคารพแก่ปวงนิกรชน ในทางปกครอง จะต้องอยู่ในโวหารและบังคับบัญชาของเจ้าอาวาส และผู้บังคับบัญชาหนีอั้นไปในทางที่ชอบด้วยวินัยบัญญัติและพระราชนบัญญัติโดยทุกประการ

ภาค 4

ลักษณะเบ็ดเตล็ด

หมวด 1 อุปการะการ

มาตรา 73 กระทรงธรรมการ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองทั้งหลาย มีหน้าที่ที่จะให้ความอุปการะและอุดหนุนคณะสงฆ์ให้ได้กำลังและอำนาจพอ

ที่จะจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ทุกประการ

มาตรา 74 ให้มหาเถรสมาคม พร้อมด้วยความเห็นชอบของมหาสังฆสภา จัดวางโครงการศึกษาของภิกษุสามเณร และพุทธมานะทางหลายในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ตามแต่จะเห็นสมควรแก่ท้องที่

มาตรา 75 บรรดาอธิกรทั้งหลายที่เกิดขึ้นอยู่ในลำพังพระวินัยบัญญัติหรือในการบังคับบัญชา อันชอบด้วยพระราชบัญญัตินี้ ชอบที่คณาสังฆจะระงับและลงโทษเป็นการภายในได้ ให้คณาสังฆปริมาณายกพร้อมด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมวางแผนเบี่ยบการอธิกรทั้ง ลักษณะอุทธรณ์ ฎีกา และกำหนดโทษให้พอกับลักษณะของความผิดและกำหนดอำนาจและหน้าที่ตามควรแก่ลำดับชั้นของผู้บังคับบัญชา แต่ต้องอยู่ในหลักที่จะต้องประชุมสงฆ์เสมอ

มาตรา 76 ถ้าเจ้าหน้าที่ฝ่ายพระราชนาจักร์ขอความช่วยเหลือจากคณาสังฆในทางศึกษาของกุลบุตรก็ได้ ในทางจัดหาสถานที่ศึกษา ก็ได้ หรือในทางใดๆ ที่ไม่ขัดต่อพุทธวินัยบัญญัติก็ได้ ก็ให้คณาสังฆจัดการช่วยเหลือตามแต่จะเห็นสมควร

มาตรา 77 บรรดาประกาศ ระเบียบการแห่งพระศาสนา ก็ ข้ออาณติของสงฆ์ และพระมหาสมณนาถตี หรือสังฆราชตีก็ได้ ที่ใช้อยู่ก่อนพระราชบัญญัตินี้ และมหาสังฆภายในได้ประชุมให้เพิกถอนเสีย ก็ให้คงใช้บังคับได้ต่อไป

หมวดที่ 2

โภยผู้ดูแลเมืองพระราชนบัญญัติ

มาตรา 78 เจ้าอาวาสรหรือเจ้าคณะได้ฯ กระทำการตามหน้าที่ในพระราชนบัญญัตินี้ และคุณหஸต์ผู้ได้กลับลังขัดขินต่อเจ้าอาวาสรหรือเจ้าคณะ ท่านว่ามันมีความผิดฐานขัดขืนเจ้าพนักงาน

มาตรา 79 ผู้ใดไม่มีอำนาจโดยชอบด้วยกฎหมาย และไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานอันถูกต้องตามกฎหมาย กระทำการเรื่อยๆโดยใช้พระศาสนาขึ้นอ้าง ถ้าและการกระทำของมันยังไม่ต้องด้วยความผิดตามบทกฎหมายอื่นฯ ที่ระหว่างโภษสูงกว่านี้ ท่านให้ระหว่างโภษจ้าคุกไม่เกิน ๑เดือน หรือปรับไม่เกิน 100 บาท เงินเรียไรให้รินเสีย หรือคืนให้เจ้าของไป

มาตรา 80 วัดเป็นที่ควรเคารพในพระศาสนา ผู้ได้บังอาจเข้าไปยิงนก ก็ติ ยิงสัตว์อื่น ก็ติ หรือจับสัตว์น้ำในเขตตัวด้วยห่วง พาน หรือห่วงสะพานหน้าวัด ภายในเขตต์ 10 เมตร ก็ติ ท่านว่ามันมีความผิดต้องระหว่างโภษจ้าคุกไม่เกิน ๑เดือน หรือปรับไม่เกิน 100 บาท

มาตรา 81 ภิกษุ ก็ติ สามเณร ก็ติ ต้องคำตัดสินของคณะสงฆ์ให้สึกและคดีถึงที่สุด ถ้าและยังขัดขืนอยู่ใช้รั้ ท่านว่ามีความผิดให้ระหว่างโภษจ้าคุกไม่เกิน 10 วัน หรือปรับไม่เกิน 50 บาท

ถ้าบรรพชาอุปสมบทไม่ถูกต้องด้วยพระราชบัญญัตินี้ด้วยตนเอง ก็ติ หรือด้วยอุบัชฌายะที่ไม่ต้องด้วยบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ เมื่อคณะสงฆ์ได้ตักเตือนและบังคับให้ปฏิบัติในทางที่ควร ถ้ายังขัดขืนอยู่ ท่านว่ามีความผิดตามมาตราหนึ่งเดียวกัน

มาตรา 82 ผู้ได้ใช้ผ้ากากาสาวพัตร์ครองเยี่ยงกิกขุกติ สามเณร กติ
โดยมันมีได้มีอำนาจจ้อนชบบธรรมที่จะใช้ได้ เพื่อแสดงให้ประชาชนเห็น
ว่ามันเป็นกิกขุหรือสามเณร ท่านว่ามันมีความผิด ถ้าและการกระทำของมัน^น
ยังไม่ถึงแก่ผิดต่อกฎหมายอื่นที่มีโทษหนักกว่านี้ ท่านให้ระหว่างโทษจำคุกไม่
เกิน 3 เดือน หรือปรับไม่เกิน 500 บาท

มาตรา 83 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการรักษาการให้เป็น
ไปตามพระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่..... เป็นปีที่.....
ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

นายกรัฐมนตรี

การเคลื่อนไหวของยุวชนช่วงรุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๗๓-๒๕๑๔

ผู้เขียนกล่าวถึงการเคลื่อนไหวของ “คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา” ซึ่งเป็นขบวนการสงฆ์ที่เกิดขึ้นหลังปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ภายใต้บรรยายถ้าความขัดแย้งในการปกครองคณะสงฆ์และระบอบประชาธิปไตยที่เพิ่งเริ่มดันขึ้นในประเทศไทย เนื้อหาของหนังสือแบ่งเป็น ๕ บท กือ

บทที่ ๑ สภាសังคมและปัญหาพื้นฐานของการปกครองคณะสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจักรและอาณาจักรอันเป็นผลกระบวนการต่อสังคมและการปกครองคณะสงฆ์

บทที่ ๒ ว่าด้วยสาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ โดยพิจารณาจากปัจจัยภายในคณะสงฆ์และปัจจัยจากสภาพการเมืองการปกครองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

บทที่ ๓ ว่าด้วยการจัดตั้งองค์กรของคณะปฏิสังขรณ์ฯ ปัญหาและอุปสรรค ถูกโ碌碌ของคณะที่สามารถผลักดันให้รัฐบาลเห็นพ้องถึงความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่

บทที่ ๔ ว่าด้วยท่าทีของรัฐบาลต่อการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์ฯ

บทที่ ๕ ว่าด้วยผลของการเคลื่อนไหวทั้งทางสังคมและการเมือง

กนิษณุต์ จันกนุตร

ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครุอุบลราชธานี